
6
1 L
5

PETRI BURMANNI

DE

VECTIGALIBUS POPULI ROMANI,

DISSERTATIO.

F. v. Bleyswyk inven & Fecit.

III

PETRI BURMANNI

VECTIGALIA POPULI ROMANI,

ET

ΖΕΥΣ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ

SIVE

JUPITER FULGERATOR,

IN

CYRRHESTARUM NUMMIS,

Curis ſecundis Illuſtrata.

LEIDAE,

Apud CONRADUM & GEORGIUM WISHOFF,

Anno CIƆIƆCCXXXIV.

Illustrissimo & excellentissimo

VIRO

D.D. EVERARDO DE WEEDE,
TOPARCHAE DE WEEDE, DE DYCK-
VELT, RATELES &c.
COLLEGII BEATAE MARIAE DECANO,
ORDINUM TRAJECTENSIUM PRAESIDI,
ET EORUM NOMINE AD COMMUNES
FOEDERATORUM POPULORUM OR-
DINES LEGATO, AGGERUM, QUI
SUPERIOREM LECCAE PARTEM COER-
CENT, PRAEFECTO, MULTIS LEGA-
TIONIBUS PRO REPUBLICA BATAVA
CUM GLORIA DEFUNCTO,

Hanc Dissertationem
D. D. D.
PETRUS BURMANNUS.

temmatis antiqui soboles generosa, Parentum
Gloria, Wedeae maxime gentis honos.
Cui nihil arte togæ par secula prisca dedere,
Nec tulit aequandos Belgica laude viros.

Exiit

Exiit auspiciis vestris suprema Parentis
Cura, patrocinio nunc quoque laeta tuo.
Auspice te, primos conatus filius edit,
Judiciumque subit pagina nostra tuum.
Nec bene se, rector nisi sit qui temperet, audet
Parva procelloso credere cymba mari:
Tu mihi Praesidium, Tu primos dirige cursus,
Sisque, precor, timidae portus & aura rati.
Excipe devotum pacata fronte libellum,
Ad te confugiens respice, mitis, opus.
Sit licet indignum, nec quod tua lumina multùm
Detineat, leviter perlege, parva mora est.
Quum nequeat pretio, forsan brevitate placebit,
Est satis haud longum displicuisse tibi.
Temporis at minimum cum dent tibi pondera rerum,
Nec vacet exiguum pervolüisse librum.
Carmen, & haec (placeant quae Te duce laeta moventur)
Pauca legas animi verba ministra mei.
Forsitan & molles delectent otia versus,
Et minuant curas carmina lecta tuas.
Quid precor insanus? quo me mens abripit ardor?
Pectore quid foveo gaudia vana meo?
Maxima quum Batavi te moles nominis urguet,
Belgica nec vacuum te jubet esse salus.
Scilicet ut nostras, ista statione relicta,
Perlegeres nugas? improba Musa rogat.
Parcaque qui propriis impendis tempora curis,
Excutias, audax, otia nostra, petit?
Inspice (& haec nostri jam sit pars maxima voti)
Quae titulus prima nomina fronte gerit.

In-

Invenies illic mentis pia pignora gratae,
Meque tui immemorem pagina prima negat.
Sum memor, & longum cognoſcit noſtra favorem,
Quem toties ſenſit, te cumulante, domus.
Muneris eſſe tui, ſi quid ſumus, omne fatemur,
Et factum cura credimus eſſe tua.
Ut tamen his meritis reddatur gratia, non eſt
Ingenii, ſcis hoc, debilioris opus.
Nec mea Muſa, modis forſan levioribus apta,
Audet in immenſum pandere vela fretum.
Ludimus in parvis, virtus tua carmine major,
Imminuitque tuum noſtra Thalia decus.
Te celebrent alii, quorum, (ſic namque mereris)
Pectora Phoebeus concitat alta calor.
Hi tua Maeoniis includant verſibus acta,
Nomen & ingenti, quo decet, ore canant.
Debita qui reddant factis praeconia tantis,
Ut par ſit meritis jam tua fama tuis.
Quid Patriae praeſtes nobis ſentire, ſed illis
Prodere vena equidem fertiliore datur.
Scimus (& hoc omnis ſcit mecum Belgica) curas
Quas Tu pro dubia ſponte ſalute ſubis.
Nunc procul a laribus, dum noſtris imminet oris
Marte ferox Gallus, cogeris ire tuis.
Adflictus te poſcit Iber, ſociique trementes
Ut repares blanda vulnera voce rogant:
Dexter ades, tua res lapſas praeſentia firmat,
Et ſtat conſiliis publica cauſſa tuis.
Nunc revocat patriae te cura domeſtica terrae,
Teque ſibi incolumem Belgica laeta videt.

Non timor aut hostis, non mille pericula terrent,
Et toties dubias isque redisque vias.
Non grave detrectas, ista jam aetate, sed ultro
Utilior patriae, quam tibi, munus obis.
Nec tibi cum reliquis laus est communis, at omnis
Ingenio & cura gloria parta tua.
Vive diu Patriae, quae te secura Parentem
Dicit, & hoc tantum gaudet habere decus.
At tibi contingat, secli Lux maxima nostri,
Semper honorato vivere posse loco.
Sic tibi crescat honos, tibi sic, quem facta merentur,
Reddatur Batavi, qua patet, orbis amor.
Quem tibi si praesens ingrata negaverit aetas,
Praemia posteritas digna labore dabit.

Ultrajecti Kal. Jul. CIƆIƆCXCIV.

PRAE-

PRAEFATIO.

LECTORI S.

Non ambitiosa praefatione te in ipso opusculi hujus limine morabor, amice Lector, nec caussam, cur primum hunc studiorum meorum foetum in lucem protrudam, fastidiosis titulis involvam, neque etiam impudenter molestis amicorum postulationibus extortum libellum, quem nemo forte desiderabit, fingam. Mentiri non est meum; bona fide instituti mei rationem dicam, & quid me, qui potius latere debuissem, ex latebris protraxerit, edisseram. Ex quo animum humanioribus literis & disciplinae applicui, maxima me semper voluptate affecere antiqua Urbis Romae instituta & mores, quos in evolvendis scriptoribus sedulo meditabar, & multam operam, in indagando, quicquid admirandi illa contineret, ponebam. Nactus autem eram, quae felicitatis summa erat, ad id Praeceptorem V. Cl. J. G. Graevium, cui Apollo & novem surgunt Sorores, qui pro conjunctione & necessitudine, quae inter eum & Parentem meum quondam intercesserat, me ut filium formabat & fovebat, ad puros & limpidos fontes ducebat, & scopulos,

quibus plerumque vel Parentum vel Praeceptorum vitio juvenum ſtudia in ingreſſu illidunt, ſedulo vitandos monſtrabat. Huic vero unice, quicquid ex eo profeci, me debere lubens fateor. Poſtea quum Romanae prudentiae praecepta, & antiqui juris placita evolvere inciperem, grande adjumentum id re ipſa cognovi, quum perſpecta & cognita reipublicae & Imperii Romani conditione, evidentior legum & juris ratio mihi appareret. Ideoque maxime ſemper mihi arridebat ea ratio tractandi juris, quae ſubſidium ex hiſtoria & antiquitate peteret, & quum auctoritas eorum, quibus obſequium debebam, a me poſtularet, ut ex more Academico ſpecimen aliquod darem, quo quid profeciſſem, manifeſtum fieret, non aliud eligere decorum putabam, quam quod veteris juris veſtigia exhiberet, & plenam lucem ex antiquis monumentis deſideraret. Occurrebant vero ſtatim animo multae leges, quae olim a populo Romano latae, poſt virorum doctorum labores & meſſem, amplum nobis aperiebant campum induſtriam noſtram exercendi, & ſpicilegia faciendi. Reperiebam inter Leges Julias, ab Auguſto latas, unam, quae minime vulgo, & non niſi initiatis cognita erat, de *Viceſima Hereditatium.* Hanc ſtatim arripui, & quantum eo tempore ingenii imbecillitas & aetatis meae conditio ferebat, ex antiquis auctoribus illuſtrabam, & publice Praeſide Viro Cl. Johan-

P R A E F A T I O.

hanne van Muyden, JCto doctissimo, quo praeceptore utebar, proponebam. Quum autem quotidie magis in Musarum recondita penetrare sacraria conarer, in dies quoque plura occurrebant in frequentiori lectione, quae augendo & ornando argumento conducerent, donec affinitas materiae me impulit, ad perscrutanda reliqua vectigalia, in quibus vastum hoc Imperium, tamquam fulcris, inniteretur; unde quum maximam voluptatem & uberrimum fructum referrem, statueram mihi seponere, neque umquam animum incessuram cogitationem, in lucem prodeundi, putaveram; sed una res mihi extorsit: Ita enim ardor indagandi, quidquid huc pertineret, mentem meam obsederat, ut vix aliis studiis vacarem; quemcumque veterum pervolverem, quasi id solum mihi negotii datum esset, nihil quærebam, nihil fere excerpebam, nisi quod ad Vectigalium materiem referri posset; quare devorandam hanc mihi molestiam tandem videbam, ut vacuus ad alia accedere possem, & quicquid in chartas conjeceram, manu emittendum. Deterrebat quidem juvenilis mea aetas, quae vix boni aliquid, & quod doctioribus jure placere posset, me proferre posse plane persuadebat, sed quandoquidem aevum, quod mihi Supremum Numen concesserit, omne literis & Musis devoveram, non turpe judicabam aliquid audere. Praecipue elegan-

 tissi-

tiſſimum illud Quintiliani praeceptum cunctantem impellebat. *Non differendum eſſe tirocinium in ſenectutem: nam quotidie metus creſcit, majusque fit ſemper; quod auſuri ſumus, & dum deliberamus quando incipiendum ſit, incipere jam ſerum eſt. Quare fructum viridem, & adhuc dulcem promi decet, dum venia & ſpes eſt, & paratus favor. Et audere non dedecet, & ſi quid deſit operi, ſupplet aetas, & ſi qua dicta ſunt juveniliter, pro indole accipiuntur.* Prodit ergo cum quadam fiducia labor noſter, ſecurus, quid obtrectatores & malevoli de eo ſentiant, nobis non fama neque ingenii gloria, ſed laboris & induſtriae laus quaeritur.

Alterum eſt etiam, quod te moneam, Lector, ne ſtatim inſpecto titulo hujus libri, ſiniſtram opinionem foveas, quaſi hoc maxime tempore, quo vectigalia plurima a nobis extorquet temporis iniquitas, conſcriptus ſit libellus, atque ita invidiam his temporibus faciat. Nemo perlecta hac diſſertatione ita ſentiet, quum fere ſemper praeterierim, aut leviter tetigerim, quidquid in noſtra, vel aliis Rebuspublicis ex Romana derivatum obtineat: nam inſtituti mei ratio ad ſolius Romanae conſtitutionem perſpiciendam me ducebat, neque deſiderium me umquam cepit civilis ſapientiae praecepta ex antiqua Romanorum prudentia noſtris temporibus accommodandi, cum imaginariis ſuffragiis rem-

pu-

publicam attingere, stultissimum mihi videatur. Nos in otio & umbra dulcibus & amaenis Musis operamur. Vale.

Quadraginta jam fere elapsi sunt anni, ex quo dissertationem de Vectigalibus Populi Romani, primitias studiorum meorum, in publicum emiserim, quam, quum impolita olim & rudi Minerva elaborata jure videri potuerit, nunc repeti, & iterum erudito orbi obtrudi non oportuisse, multi censebunt, nisi secundis curis ita limatam & castigatam, ut nihil occurrat, quod Tironis manum prodat, sed veterani & usu exercitati literatoris curam referat. Et sane hoc merito postulari posse fateor, si ab illo tempore id agere instituissem, aut in hoc argumento accuratius elaborando perseverare decrevissem. sed quum deinde Academico muneri admotus, tot aliis curis, qua publicis, qua privatis, distractus fuerim, & parum otii superfuisse, nec etiam tantum voluntatis adfuisse expertus sum, ut in augenda aut polienda hac materia multum temporis impendere voluerim, aut operae pretium putarim. Quid aliis animi sit nescio, sed ego in me semper deprehendi tam insignem laborum praeteritorum, quos novis obliterari facile patior, oblivionem, ut, simul ac manum de opere aliquo sustulerim

lerim, & ad alia studium & curam transtulerim; priora ita excidere memoria expertus fuerim, ut saepe immemor olim scriptorum, de eodem argumento diversa longe concipiam, & in chartam effundam. Numquam etiam aut carmen aliquod recitavi, aut verba publice feci, quin, licet omnia fere ante edidicerim, brevi post tempore ita ex animo meo deleta repererim, ut ne periodum quidem unam memoriter deinceps eloqui valerem. Quadriennio vero post editam hanc de vectigalibus dissertationem, alteram de Jove ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ emisi, quam nunc illi adjungere visum fuit, quia a longo jam tempore utriusque exemplaribus divenditis, & expostulantibus saepe & diu Bibliopolis recudendi eas facultatem, & in primis disciplinae meae alumnis acriter id contendentibus, diutius negare non potuerim, nisi me invito iterari illarum editionem videre maluissem. Tarde tamen & reluctanti animo ad earum recensionem adgressum, tam longi temporis spatium, Tibi, Lector, persuadebit. Caussae praecipue, quae moras injecerunt, variae fuere. Inter quas non ultima fuit, quod, quia totius operis species & forma ita animo exciderat, ut quoties ad illud oculos & manum referrem, alienum me opus spectare crederem. Adscripseram quidem subinde margini mei exemplaris quaedam, quae dum aliis studiis vacarem, huc referri posse judicabam: sed paucis admodum verbis, & designatis modo scri-

pto-

ptorum tum veterum, tum recentiorum locis, ad quae ab integro excutienda deterrebat me ingratus labor omnia iterum majori cum cura examinandi; & suis quaeque locis accommodandi & inferendi. Quare quum subterfugerem saepe hanc molestiam, nec taedium hoc facile superare possem, in hunc usque diem hos adolescentiae meae foetus, olim expositos, provecta aetate ornare & novis accessionibus locupletare neglexi. Et nihil fere aeque valuit ad me a sententia, relinquendi fato suo hunc foetum, deducendum, quam pudor & indignatio, quod in auctionibus publicis hos parvae molis libellos, insano, & ultra justum quotidie crescenti pretio, diripi viderem. Hoc, fatebor enim, expugnavit pertinaciam meam, qua decreveram, nihil novare, ut si quid nimis perfecti & elaborati in illis occurreret, juvenilis potius aetatis & properatus labor, quam confirmati judicii & plenioris eruditionis opus censeri posset. Sed praecipue impetum meum, ex quo interioribus magis literis operari coepi, reprimebat concepta deinceps opinio, non magnam, nec solidam eruditionis ex antiquitatibus veteris aevi illustratis gloriam redire ad eos, qui in hoc scribendi genere curam & tempus ponere conantur: Tum quia nulla fere Reipublicae Romanae pars hodie supersit, quae non a viris doctis tractata & excussa sit, tum quia, si quod forte adhuc argumentum relictum videri possit, alterius

exercendae accommodatum industriae, & quod non peculiari opera sit illustratum, non tamen ita sit neglectum, ut non ex majoribus voluminibus universam rempb. complectentibus, & commentariis in veteres scriptores, posset illustrari. Et quum majori cum voluptate, & studiorum meorum incrementis, maximam fere temporis, quod a publica cura vacabat, partem, in recensendis ipsis antiqui aevi Historicis, Poëtis & Oratoribus, ponere amarem, & in quibus emendandis & exponendis nondum omnem diligentiae & ingenii ostendendi praereptam esse facultatem viderem, vix a me impetrare poteram, ut ad colligendi, & undique ex commentariis aliorum corradendi materiam, inglorium iterum laborem transirem. Quidquid enim dicant & jactent, qui hanc studiorum humaniorum partem laudant & excolunt, non aliam ad Antiquitatum illustratores laudem redundare constat, nisi solius fere diligentiae, ab aliis sparsim observata & adnotata in unum corpus conjiciendi, & ordine quodam digerendi. Nec umquam ipse Lipsius, quo nemo hanc studiorum partem acrius excoluit, tantam, ex tot ac tam diversis Antiquitatum Romanarum partibus illustratis, laudem, apud viros eruditos retulit, quantam ex uno in Tacitum commentario jure reportavit. Facilitas etiam hujus laboris & perversa seculi nostri ratio & institutum, a recensendis his opusculis deterrebat. Quotidie enim

nim in ipsis patriae nostrae, sed in primis Germaniae Academiis, infinitas ab adolescentibus dissertationes, de hac vel illa antiquitatis parte proponi videmus, quae deinde in justam libelli formam transire solent. Quem in censum, meam quoque de Vectigalibus dissertationem, referendam esse diffiteri nequeo. Nec tamen omnes has dissertationes tantum novi nos docere deprehendo, ut tot volumina quot annis prodeuntia excutere operae pretium esse putem, quum solam congerendi industriam ostendant, & nihil fere comprehendant, nisi undique tanto numero cumulata veterum & recentiorum testimonia & auctoritates, ut ipsam saepe materiam obruant & occultent. Et certe commendavi semper, & quotidie adolescentibus, qui meo consilio uti volunt, suadere soleo, ut, si quod profectuum in studiis specimen, ex quo de eorum ingenio & eruditione judicari possit, proferre velint, potius hinc & inde singulares quasdam, licet breves, observationes, vel in capita quædam veteris historiae, vel obscuriora veterum auctorum loca, nondum ad liquidum perducta animadversiones prodant, quam tritas & saepe tractatas materias ad fastidium usque iterum apponant. Juris vero studiosis saepe autor fui, ut non tralatitias ex Jure Romano materias ad nauseam usque iterare, sed leges quasdam singulares explicare, aut hinc inde quaedam, in quibus etiam nunc haerent interpretes, argumenta illustrare conentur: neque me

 hu-

hujus consilii poenituit, & saepe jam egregios quosdam juvenes magnam inde laudem consecutos deprehendi. Immo dum haec scribo, ex vicina etiam Academia doctissimi cujusdam Adolescentis dissertationem ad me adlatam maxima cum voluptate legi, qui noluisse se ait, ad summos in Jure consequendos honores, materiam tritam & cramben decies recoctam iterum adponere, sed ex propria penu potius *quaedam capita juris civilis illustrare, quam ex aliorum scriniis magnae molis dissertationem compilare.* Nec veritus ille videtur, his verbis alios, & in primis *Virum praeclarum ac praeceptorem multis nominibus sibi colendum* offendere, qui in hoc compilandi genere sibi admodum placere solent, licet nullius adhuc vere eruditi suffragationem meruerint. Doctiores enim praeoptarent in ipso jure, in quo versantur, enucleando & illustrando juvenes & ipsos magistros operam ponere, & se potius egregios probare Jurisconsultos, quam ridiculos antiquarios venditare, & ex studiis, quae juvenes, vel numquam, vel leviter attigerunt, nunc inanem gloriam venari. Satis enim constat, nullam fere hodie posse de certa quadam aut juris, aut antiquitatis parte dissertationem scribi, in qua non centies ante dicta repetantur, & iisdem veterum scriptorum, aut recentioris cujusdam auctoritate illustrentur & confirmentur. Quantum vero hodie, in tam uberi Lexicorum & varii generis indicum proventu, laboris, inde, neglectis ipsis scripto-

ptoribus, immenſam ſilvam congerere, quae variae eruditionis, & infinitae lectionis famam, apud imperitos harum artium, conciliet? ſed quam turpiter etiam ſe dare ſoleant, qui perperam ab aliis laudata veterum loca temere in ſuum uſum convertunt, & quam facile ab ipſo etiam Literaturae tirone in ordinem cogantur, centies apparuit. Quare rectius omnino facturos exiſtimo, ſi quid novi hic & illic, & ab aliis non obſervati reperiant, ut ſingulares illas obſervationes in lucem emittant, & ita ex vulgatis illis & recoctis toties cibis taedium eruditorum effugiant; qui magnos ſaepe libros, unius aut alterius obſervationis antea non factae, & ſub ingenti ſtrue materiae facilis & quotidianae latentis, gratia, evolvere dedignantur. Quis enim non longo intervallo exiguos illos libellos, qui *obſervationum, animadverſionum, variarum lectionum, conjecturarum*, &c. titulos praeferunt, praeſtare inconditis illis & vaſtis antiquitatum compilationibus, ſemper exiſtimavit? Et hinc in ſtudio Hiſtorico unicum Cl. Perizonii Animadverſionum libellum omnibus Hiſtoriae Catholicae compendiis, Theſauris, Theatris &c. antecellere nemo negabit. Cui enim non faſtidium movebitur, qui iterum ab initio rerum, ad noſtra fere tempora Hiſtoriarum ſeriem, toties, deductam, ab integro redordiri ſe videbit compelli. Non enim talis ſcriptor effugere poterit, quin centies ab aliis dicta repetat, & ſolum in or-

dine & ſerie narrationis praecipuum quid ſibi vindicare poſſit. Sed ideone ego immmenſae iterum molis libros relegere, ut faciliori ſcilicet via omnem veteris & recentioris aevi memoriam perambulem, cogar? Immo vero, ſi quid novi, ſi quid animadverſione digni ſe inveniſſe quis putet, illa tantum Hiſtoriarum capita excutiat, & ad exemplum Ruperti, lapſus & errores Beſoldi, vel cujuſcumque compendiarii ſcriptoris, vulgo receptos, doctis diſſertationibus refutet & emendet. Hinc integra & ſolida novae induſtriae, ſingularis eruditionis laus & fama, non compilandi laboris inglorii infamia, redundabit. Legant & relegant, non Lexica & indices, ſed veteris aevi monumenta, quae Graeci & Latini Oratores, Poëtae & Hiſtorici nobis prodidere, aut in Sacris codicibus, ac Juris Romani reliquiis, noctes & dies verſentur, & inde, ſi quid a prioribus non recte expoſitum, aut vitio operarum & librariorum ſit corruptum, id omne ex ingenio, aut doctrinae copiis, expoliant, & integritati reſtituant. Applaudet omnis eruditorum chorus, & his conatibus nos quoque inter primos favebimus & ſuffragabimur. Ego certe, ab eo tempore, quo juvenili illo impetu, & conſuetudine vulgari abreptus, hunc primum foetum depoſui, ab omni hoc compilandi labore ſemper abhorrui. Et licet ex adverſariis, & collectaneis, quae per omne vitae tempus non parce congeſſe-

gesseram, nihil facilius viderem, quam singulos de hac vel illa parte antiquitatis libellos quot annis extrudere, nolui me hoc ignobili & plebejo labore fatigare, sed omne, quod a publicis curis & Academicis, gravibus certe & in orbem semper redeuntibus, qui omne fere tempus eripiunt & cogitationes continuas frangunt, superfuit otium, in antiqui alicujus scriptoris operibus recensendis semper malui collocare. Et licet jam defuncto multis laboribus, & senectutis infirmitates & incommoda magis magisque sentire incipienti, quiescere sine ulla obtrectatione, aut publica querela liceret, reliquum tamen, quod exiguum superesse credo, tempus, non quasi torpore contractus jacerem, perdere, sed unicae huic voluptati & delectationi impendere constitui: & si quid Deus posthac animi & virium suffecerit, simul judicio meo, quod in humanitatis studiis excolendis semper secutus sum, & delectationi, quae ex sacris & profanis scriptoribus semper obvenit, obsequi decrevi. Suetonio certe, Historicorum, ut mihi semper visus est, nulli facile cessuro, & a puero mihi adamato, & toties publicis & privatis in scholis exposito, non modo jam manus admovi, sed magnam partem jam typis descriptas adnotationes intra annum me publico expositurum spero: Quo opere exacto, si Virgilium & Claudianum emittendi opportunitas, quam Bibliopolarum rixae, cavillationes, injuriae

riae & avaritia, saepe occludunt, non contingat, ab omni librorum editione cessare, & quae in Poëtas illos observavi, simul cum Heinsii secundis curis, jam descripta & chartis mandata, seponere, & fato suo post mea fata relinquere decrevi. Interim licet non facile ad aliquid novi adgredi sedeat, per amoenissima tamen literarum viridaria spatiari, & relegere juventutis meae vestigia, abjecta molestiore curarum parte, juvabit. Utinam modo ita rationes meae ferrent, ut solutus omni sollicitudine & molestiis, quas in urbana & academica vita toties expertus sum, procul a turba, quam infidam & fallacem & nunc & olim deprehendi, in recessu & nido aliquo senectutis, exiguo nec male culto agello, consenescere, & mihi soli vivere, rationesque vitae anteactae cum Deo & mente subducere & consolidare possem. Haec votorum summa, haec felicitatis, si qua, dum in hoc orbe moramur, contingere possit, consummatio unica videretur. Vale & fave, Lector. Leidae, Kal. Septemb. CIƆIƆCCXXXIV.

IN

IN

Viri Consultissimi atque Eruditissimi

PETRI BURMANNI, JCti

Dissertationem Elegantissimam

DE

Vectigalibus Populi Romani.

Injustis usus nimium feliciter armis,
Gallica libertas queis labefacta jacet,
Fert Europaeum victricia signa per orbem,
Et prædam è populis Rex Ludovicus agit.
Objicit intrepidus sese crudelibus ausis,
Et laesis Regum Rex Gulielmus adest.
Oppressi bello dant Vectigalia cives,
Et Mars ex omni gente Tributa petit.
Fallor? an in tantis turbis Musaeque Themisque
Horrendos lituos inter & arma silent?
Fallor: in exilium properantes pergere Divas
Burmanni in Batavis pagina docta tenet.
Legibus Astraeam revocat, sed carmine Musas,
Numina Burmanno semper amica suo;
Omnia victricis qui vectigalia Romae
Doctè Cimmeriis eruit è tenebris,
Et revocat, Populo jam non nocitura, Tributa,
Quae cives Fisco Caesaribusque dabant.
Atque ita de nobis veteri & de Jure meretur,
Quo sine stultitia est Jus didicisse novum.
Sed quid ego juris laudo fragmenta vetusti,
Olim pressa quibus Martia Roma fuit?
Romanas leges per me licet abroget usus,
Et patrias, quotquot dura Tributa jubent.

Anglorum aut Regi dent Vectigalia Galli,
Europam aut reditu Pax rediviva beet.
At quid sollicitat nostras ea cura Camenas?
Una salus Batavis Rex Gulielmus adest,
Quocunque eventu dubii cadat alea belli,
Rex Gulielmus erit portus & ara suis.
Nos modò, nos dulces Musas, Burmanne, sequamur;
Hoc quibus auspicibus nobile prodit opus.
Gratulor, invito tentem licet omnia Phoebo,
Nec tangant Nostrae Numina vestra preces,
Gratulor & Themidi & Musis Patriaeque Tibique
De tam Te digno, docte Poëta, libro.
Perge ita collapsas Latii reparare ruinas,
Et quae sub Latio Jura sepulta jacent.
Perge, decet, doctas Themidi sociare Camenas;
Quà tibi praeruptum gloria monstrat iter;
Et cum Fratre tuo, qui magni est nominis heres,
Sic immortalem perge referre Patrem.

CORNELIUS VAN ECK, JCtus
& in Acad. Ultraj. Professor,

I N

INDEX
CAPITUM.

Cap. VIII.

DE

D E

VECTIGALIBUS POPULI ROMANI

DISSERTATIO.

Cap. I.

De Agris publicis & Vectigalibus.

Romani Imperii nervi & subsidia Vectigalia fuere, quibus belli onera sine privatorum incommodo perferebantur, pacis munera decore & ex dignitate Populi sustinebantur: horum historiam per omnia Imperii tempora, quantum ex veterum monumentis indagare mihi licitum fuerit, perpetua serie contexere constitui, eorumque originem, augmenta, abolitiones & restitutiones proponere. Originem vectigalium publica necessitas dedit, factiosorum civium in Populum studia & ambitio ea remiserunt, auxit vero pertinaciter aerarium tuentium optimatium constantia, postea imperantium avaritia ea pro lubitu varie exercuit, ita ut nullo umquam reipublicae tempore certa fuerint vectigalia, sed subinde vel imposita, vel abolita, vel vetera restituta, prout factiones, quæ rempublicam dividebant, Populari aurae vel utilitati publicae consulebant; sed redacta ad

unius imperium & potestatem republica, Imperatorum vel humanitas, & liberalitas, justa parcimonia temperata, ea tolerabilia subjectis effecit, vel avaritia & inter quotidianas rapinas paupertas, ea in immensum aucta acerbissime exercuit; atque ita, si omnia reipublicae Romanae tempora percurrere lubet, rara & pauca vectigalia sub Regibus exacta fuisse comperiemus; non enim sumptibus, qui postea ex publico sustineri debebant, obnoxia erat urbs, bella pro aris & focis, non pro propagando imperio, propriis civium impensis, nullo ex publico stipendio, gerebantur: deinde vero quum latius pomoerii fines extenderent Romani, & vicinas Italiae gentes ditioni ac imperio suo adjicerent, aerarium constituerunt, quod perpetuo ac sine difficultate impensas & publicas necessitates suppeditaret: hoc aerarium non tam sustinebant civium collationes vel tributa, quam ex devictarum Gentium opibus captis & agris publicatis locupletabatur, donec tandem, non sufficientibus subjectorum Populorum divitiis, ex propriis visceribus ali debuerit, quae omnia ex sequentibus clara fient: ac primo ea vectigalia, quae antiquis reipublicae temporibus, & ex subactis hostibus exercebantur, examinabimus.

Romani, quum bello aliquem populum in ditionem redegissent suam, duabus quam plurimum rationibus cum iis agebant; aut populos liberos & suis legibus relinquebant, imposito annuo stipendio in victoriae praemium & belli poenam, & hoc proprie *tributum*, vel *stipendium*; Populi *tributarii* & *stipendiarii* vocabantur: vel devictos exuebant agris, civitatibus & omnibus bonis, quae publicabant, eorum agros vel in publicum reipublicae patrimonium redigebant, vel in eos ex urbe colonos deducebant, quibus dividebantur, & quos ex eorum proventu aliquam reipublicae partem tribui jubebant: primum nunc excutere non fert animus, nec tributi vel stipendii naturam & historiam contexere; solus nobis de vectigalibus sermo erit, quae distincta a tributis fuerunt: quamvis non tam anxie hoc discrimen ab auctoribus semper observatum fuerit, de quo videri potest Cujac. VII. Obs. 4. Sic Ascon. Ped. ad Cicer. Divinat. cap. III. *stipendiarios* explicat, *quibus victis vectigal imponitur*, ad quem locum accura-

curatius distinguit Manutius *socios immunes*, *vectigales* & *stipendiarios*.

Vectigal dictum est a *vehendo :* quia proprie illud vectigalis genus notat, quod pro vectura mercium exigitur, quod postea sub *Portorii* nomine explicabitur; latius vero postea hujus vocis significatio prolata est, ut omnes omnino reditus & emolumenta comprehendat, quae ex re aliqua publico obligata ad aerarium perveniunt, & sic ad *Decumas*, & ad *Scripturam*, & reliqua vectigalium genera porrigitur, & ipsae res, quae huic praestationi subsunt, *vectigales* dictae sunt.

Antiquis Reipublicae temporibus tria praecipue vectigalia in usu celebrata sunt, quae vel ex agris, qui colebantur, vel ex pascuis, quae a pecoribus carpebantur, vel ex portubus, qui mercibus invehendis & evehendis patebant, redigebantur. Quae tria dicta *Decumae*, *Scriptura* & *Portorium* fuerunt, quae ordine explicabimus, explorata prius agrorum & pascuorum publicorum natura & conditione.

Agri hi aliquando *publici*, aliquando *vectigales* a scriptoribus nominantur. *Publici*, quia eorum proprietas ad rempublicam pertinebat, & ex eorum fructubus pro locatione merces capiebatur. *Vectigales* autem, quia vel reditus eorum *vectigal* appellabatur, vel aliquando privatis eorum possessio & aratio concedebatur, imposito vectigali. Horum agrorum triplex genus fuisse reperio; pro modo enim & varia deditionis forma ita destinguebantur: aut enim agri ex hostibus capti, toti publici Romani Populi habebantur, & reipublicae velut patrimonium erant, vel publicati & devictis gentibus ademti, militibus vel inopi plebi dividebantur, unde coloniae ortae, vel denique gentibus in deditionem acceptis colendi relinquebantur, sub annuo ex eorum fructubus vectigali. vide Manut. ad Cicer. 11. ad Att. 15 in fine.

Primi generis agri publici erant, quum Populus aliquis omnia divina humanaque in Populi Romani ditionem dabat, vel quum armis subactus agro mulctabatur; sic praecipue illustris est deditio Campanorum, qui bello a Samnitibus vexati, & quum pares non essent Samnitibus, omnia sua Romanis dediderunt, ut

narrat Liv. lib. VII. c. 71. Qui postea deficientes a Romanis, armis sub imperium redacti, omnibus bonis exuti sunt, ager omnis & tecta publica Populi Romani facta sunt, Liv. XXVI. c. 16. & ager Campanus, uberrimus totius Italiae, factus est *caput patrimonii publici, pulcherrima Populi Romani possessio, subsidium annonae, horreum belli, sub signo claustrisque reipublicae positum vectigal*, ut eum laudat Cic. 2. Agrar. contr. Rull. Sic etiam in Piceno ager a Gallis captus publicus fuit, qui *Romanus* appellabatur: alio sensu, atque saepe aliis in locis veterum *Ager Romanus* vocari solet, qui circa Romam erat, & quasi suburbicarius: Varro lib. IV. de L L p. 10. *Romanus ager dictus, unde Roma a Romulo:* unde postea nomen hoc etiam ad alios agros postea reipubl. adjectos prolatum fuit, ut ita Liv. XXVII. c. 5. *Agrum Romanum* Italia terminat. Vide plura apud Sigon. de Antiq. Jur. Civ. Rom. lib. I. c. 2. sed hic *Romanus Ager publicus*, ubicumque situs, capi debet. Varro I. de re rustic. 2. *Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim cis Ariminum datus est ultra agrum Picenum*, & ibidem montes fuisse, Romanos dictos, quia ad Populum Romanum pertinebant, docet Sicul. Flacc. de condit. agror. *Postquam ergo majores regiones ex hoste captae vacare coeperunt, alios agros diviserunt, assignarunt, alii ita remanserunt* (ita enim legendum) *ut tamen Populi Romani essent, ut est in Piceno, in regione Reatina, in quibus regionibus montes Romani, quorum vectigal ad aerarium pertinet.* Omnes si hic agros publicos & latissimas possessiones enumerare vellem, taedio res foret: plurimos recenset Cicero I. agrar. contr. Rull. adde & comm. ad Vellej. Paterc. II. 81. Hi agri publici erant certissimum reipublicae subsidium, & urgentis necessitatis remedium, nam in extremis reipublicae temporibus hi vendebantur, & pecunia ex venditione eorum redacta publicae angustiae sublevabantur. Sic Livius narrat lib. XXVIII. c. 46. quia *pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem a fossa Graeca, ad mare versam, vendere Quaestores jussos.* & lib. XXXI. c. 13. quum aerarium non sufficeret magnis exercitibus alendis, Consules agri publici magnam partem vendidisse creditoribus reipublicae, imposito tamen vectigali

gali

gali, & ea lege, ut si postea aerarium solvendo esset, acciperent pecuniam & redderent agrum, verba ejus sunt. *Ut agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia iis fieret, Consules agrum aestimaturos, & in jugera asses vectigales, testandi causa publicum agrum esse, imposituros, ut si quis, quum solvere posset populus, pecuniam habere, quam agrum mallet, restitueret Populo.*

Sic agri ex devictis gentibus publicabantur; si vero mitius cum devictis gentibus agebatur, non omnis ager adimebatur, sed parte aliqua, vel tertia vel duabus partibus multabantur, sic sub Romulo Vejentes agri parte multati. Liv. I. c. 15. sic Herniciis duae partes agri ademtae, Liv. II. c. 41. & Privernatibus, Liv. VIII. c. I. & Boiis dimidia pars agri ademta. Liv. XXXVI. c. 39. Quin & mansuetudo Romanorum aliquando amplior & illustrior fuit, ut devictarum gentium agros jam in publicum redactos restituerent, & antiquo jure possidendos relinquerent; hoc modo aliquas civitates in Sicilia habitas fuisse docet Cic. III. Verr. Nam tota Sicilia Romanis iisdem legibus paruit, quibus olim regibus, exceptae erant aliquae civitates, quas bello subegerant Romani, quarum ager quum esset jure belli publicus Populi Romani factus, tamen illis est redditus, & eae civitates cum reliqua Sicilia aequali Jure a Romanis fuerunt habitae, quem locum postea excutiemus.

Quemadmodum vero in quasdam gentes benigni & faciles erant Romani, sic etiam rigide & severe animadvertebant in municipia & colonias, quae delinquebant, & iis civitatem & omnia jura adimebant, & agris, quos possidebant, mulctabant. Sic Etruria pene tota, quae Marianas partes contra Sullam foverat, agro spoliata est, Arretinis agri ademti: de quo v. Cic. I. ad Att. Ep. 19. & ibi Malaspinam. Eodem modo Athenienses habuerant olim Mitylenaeos, quibus victis agri ademti, & partim Diis consecrati, partim colonis Atheniensibus adsignati fuere, ut narrat Thucydides lib. III. cap. 50. & idem fatum fuit Plataeensium a Lacedaemoniis mulctatorum agris suis. ut idem docet lib. III. cap. 68.

Alterum genus agrorum vectigalium est, quum Populus Ro-

manus agrum ex hostibus captum, non in publicum reipublicae patrimonium redigebat, sed ademtum victis, militibus in emeritorum stipendiorum, & strenue in bello navatae operae praemium dividebat, vel etiam plebem inopem & seditiosam in eos deducebat, quod præclarum civilis sapientiae institutum fuit: hac enim ratione Respubl. & milites alacriores, spe agrorum ostentata, faciebat, & urbem inutili & ad res novas moliendas avida multitudine exonerabat, deinde populos novo imperio nondum assuetos, injecto quasi jugo regebat, & in obsequio continebat; de deductione vero coloniarum hic agere, & earum constitutiones proponere non constitui. Si quis haec nosse desideret, satisfacient ei rei agrariae auctores, & Sigon. de Ant. Jur. Italiae II. c. 2. Solum, quod huc maxime facit, notandum est, colonos vectigali obstrictos fuisse, ita ut pro modo jugerum, quem accipiebant, aliquid in aerarium Populi Romani inferrent. Hunc morem docet Plutarch. in Gracch. pag. 827. Ῥωμαῖοι τῆς τῶν ἀστυγειτόνων χώρας, ὅσην ἀπετέμοντο πολέμῳ, τὴν μὲν ἐπίπρασκον, τὴν δὲ ποιούμενοι δημοσίαν, ἐδίδοσαν νέμεσθαι τοῖς ἀκτήμοσι καὶ ἀπόροις τῶν πολιτῶν, ἀποφορὰν οὐ πολλὴν εἰς τὸ δημόσιον τελοῦσιν. *Romani populorum vicinorum agros, quos bello acquisiverant, partim vendebant, partim publicos faciebant & dabant inopibus & tenuibus civibus, exiguo vectigali imposito.* Hinc apud Liv. lib. IV. c. 36. seditiosae tribunorum plebis orationes *incitabant plurimos, adpetendum tribunatum militum, alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. agri publici dividendi, coloniarumque deducendarum ostentatae spes, & vectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium erogandi aeris.* Illustrat haec maxime Appiani locus de Bell. Civ. lib. I. p. 353. ubi dicit, Ῥωμαῖοι τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ κατὰ μέρη χειρούμενοι, γῆς μέρος ἐλάμβανον, καὶ πόλεις ἐνῴκιζον, ἢ ἐς τὰς πρότερον οὔσας κληρούχους ἀπὸ σφῶν κατέλεγον, καὶ τάδε μὲν ἀντὶ φρουρίων ἐπενόουν, τῆς δὲ γῆς τῆς δορυκτήτου σφίσιν ἑκάστοτε γιγνομένης, τὴν μὲν ἐξειργασμένην αὐτίκα τοῖς οἰκιζομένοις ἐπιδιῄρουν ἢ ἐπίπρασκον, ἢ ἐξεμίσθουν. τὴν δὲ ἀργὸν ἐκ τοῦ πολέμου τότε οὖσαν, ἣ δὴ καὶ μάλιστα ἐπλήθυεν, οὐκ ἄγοντές πω σχολὴν διαλαχεῖν, ἐπεκήρυττον ἐν τοσῷδε τοῖς ἐθέλουσιν ἐκπονεῖν, ἐπὶ τέλει τῶν ἐτησίων καρπῶν, δεκάτῃ μὲν τῶν σπειρομένων, πέμπτῃ

πτη δὲ τ̃ φυτευομένων. *Romani bello Italiam per partes subigentes solebant partem agri adimere, & in eum colonias deducere, vel in jam ante condita oppida novos colonos ex suis adscribere, hae coloniae tamquam praesidia devictis gentibus imponebantur, in quibus quod erat culti agri colonis dividebatur, aut vendebatur & elocabatur, inculta vero, ut ex bello plerumque sequitur vastitas, quia dividere non vacabat, per praeconem volentibus colere addicebant sub vectigali annuorum fructuum, decimae partis ex frugibus, quintae ex arbustis.* adde illa quae in Bruti Oratione habet idem Appian. lib. II. Bel. Civ. pag. 516 aperte etiam Aggen. Urb. in comm. ad Front. de agror. qual *Nam ideo publica hoc loco eum dixisse existimo, quod omnes etiam privati agri tributa atque vectigalia persolvant.* Ad quem locum tamen notat Vir Amplis. Goesius, falsum hoc esse in republica Romana, quod verissime notavit Vir Doctissimus, si de agris, quos privati possidebant per Italiam & provincias, hunc Aggeni locum intellexit, ut fecisse videtur; sed sententia Aggeni verissima est, quum loquatur de agris publicis assignatis & divisis, qui per divisionem privatorum censebantur esse facti: sic expresse passim hi colonorum agri *Vectigales* appellantur ab auctoribus rei agrar. Hygin. de condit. Agror. *Vectigales autem agri sunt obligati, quidam reipublicae Pop. Rom. quidam coloniarum aut municipiorum aut civitatum aliquarum, qui & ipsi plerumque ad Populum Romanum pertinent, ex hoste capti partitique ac divisi sunt per centurias, ut assignarentur militibus, quorum virtute capti sunt.* & hinc laudat fortunas Scytharum & Getarum Horatius lib. III. od. 24.

Immetata quibus jugera liberas
Fruges, & Cererem ferunt.

Non autem semper illos agros vectigales fuisse, sed aliquando benigne colonis sine onere immunes concessos fuisse, verosimile est; hinc Annibal, apud Liv. XXI. c. 45. Romano more, & ad hostium invidiam, loquens introducitur ad milites: nam dicit

Li-

Livius, *eum, vocatis militibus ad concionem*, ***certa praemia pronuntiasse, in quorum spem pugnarent, agrum se daturum esse in Italia, Africa, Hispania, ubi quisque velit, immunem ipsi, qui accepisset, liberisque.*** Sic immunes etiam fuisse & a vectigali exceptos agros, qui Diis consecrati & templis attributi erant docet: Cicer. III. de Nat. Deor. 19. *Nostri quidem publicani, cum essent Agri in Boeotia Deorum immortalium excepti lege censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent.* Denique quum non eodem semper jure & conditione deducerentur coloniae, aliae aliis pluribus privilegiis gaudebant. sic quaedam militiae vacationem habebant, quaedam milites & pecuniam suppeditabant. De quibus v. Sigon. d. l.

Accidebat autem aliquando in assignandis agris, ut aut modus agri, qui dividebatur, excederet numerum colonorum, qui deducerentur, quo casu illi agri, qui supererant, vel vectigalibus agris jam divisis subjiciebantur, vel in commune relinquebantur omnibus colonis, vel denique aliquando veteribus possessoribus reddebantur, vel etiam publici fiebant & locabantur: Hygin. d. l. *nam qui superfuerant agri vectigalibus subjecti sunt.* vel etiam vendebantur. Ita in l. 11. ff. de evictionibus, *in Germania possessiones praecepto principali partim distractas, partim veteranis in praemia adsignatas* legimus. Praeterea veteranis assignati agri aliquando veteribus possessoribus aliquid pecuniae dabant, quod *modicum honoris gratia datum* vocat JCtus l. 15. §. 2. ff de rei vindic. & de quo in Oratione Bruti modo laudata etiam mentio fit. Redditos fuisse veteribus possessoribus idem Hyginus paullo post declarat, dicens, *in quo tamen genere agrorum sunt aliquibus nominatim redditae possessiones Qui non obligantur vectigalibus, quoniam scilicet prioribus dominis redditi sunt.* Si in commune colonis utendi fruendi relinquebantur, *compascua* dicebantur. quibus omnes coloni aequaliter gaudebant, soluto tamen vectigali, quamvis exiguo, teste eodem Hygin. de lim. constit. & Aggen. Urbic. comm. ad Front *Haec fere pascua certis personis data sunt depascenda, sed in commune.* Si vero respublica Romana hos super-

superstites agros sibi retinebat, eos vel *colonis locabat in quinquennium, vel in centum annos mancipibus vendebat.* Hygin. de cond. agr. Atque ita naturam publicorum agrorum primi generis aequabant. Aliud etiam genus agrorum fuit in coloniis, nam in descriptione perticae, plerumque pars illa agri, quae inculta erat, resecabatur, quae *subsecivum* dicebatur, quod erat, describente Amplissimo Goesio Antiq. agrar. c. 12. *rudis locus extra regionem divisam, nullis obligatus limitum regulis.* Atque hi inculti agri vel vendebantur, vel volentibus colere addicebantur sub vectigali. Aggen. Urbic. comm ad Front. *quae subseciva quidam vendiderunt, quidam vectigalibus certo tempore locant.* & ex supra citato loco Appiani & ex Hygin. de condit. agror. liquidum est.

Tertium vectigalium agrorum genus fuisse diximus, quum populis devictis & imperio subjectis agri relinquebantur, sub certo & annuo vectigali, hocque modo plerumque Provincias extra Italiam tractarunt: sic Sardinia, Africa, Hispania, Asia & reliquae Provinciae ex fructubus constitutam partem pro vectigali dederunt; hinc Manlius, in oratione ad Senatum, dicit, *alias agro mulctatis, aliis vectigal impositis*, apud Liv. XXXVIII. c. 48. ita Asia, quae olim sub Attalo rege fuerat, habita, cui tributa regibus pendi solita prius remissa, deinde iterum imposita, eo modo, ut quotannis certa fructuum pensio exigeretur; vide Appian. lib. V. de Bell. Civ. p. 673. qui & pag. 841. saepe agros non ademtos hostibus fuisse, sed contentos Romanos saepe fuisse decimis fructuum, adfirmat. illustre vero in hanc rem exemplum est Sicilia, quae in Provinciae formam redacta, nihil pristini juris & libertatis amisit, sed a Romanis eodem modo, quo a regibus fuit habita, regebatur: agri Siculis relicti decumae, quas regibus pendebant, exactae. Cic. III. Verr. 6. *Inter Siciliam ceterasque Provincias hoc interest, quod ceteris impositum est vectigal certum, quod stipendiarium dicitur, aut censoria locatio constituta est: Sicilia vero sic in amicitiam & fidem recepta, ut eodem jure esset, quo fuisset sub regibus.*

Sub agris publicis & vectigalibus etiam *pascua*, de quibus

postea agemus, cum de scriptura nobis erit agendum, & *Lacus*, comprehenduntur: nam & ex his vectigal ad rempublicam pervenisse, ex Festo in voce *Lacus Lucrinus* patet, ubi *Lacus Lucrinus dicitur a Censoribus locari.* Fructus lacuum erat piscatio, & hinc in censum lacus piscatorii sunt referendi; l. 4. §. 6. ff. de Censib. ex Lucrino lacu praecipuus proventus erat ostrearum, quae in maximis deliciis habebantur. vid. *Senec. Epist.* 78. *Plin.* IX. *c.* 54. & *Petron. debell. civ. cap.* CXIX. Servius ad illa Virgilii II. Georg. 161.

An memorem portus, Lucrinoque addita claustra.

Fructuosus ille locus (lege *lacus*) *Populo Romano ob copiam piscium:* ita citat Passeratius ad Propert. I. II. p. 196. sed in Servio legitur, *in Bajano sinu lacus duo sunt, Avernus & Lucrinus, qui olim propter copiam piscium vectigalia magna praestabant*; & reliqua, in quibus quid mutatum postea fuerit, narrat. & hinc intelligendus Valer. Max. lib. IX. I. I. *ubi Orata dicitur aedificiis spatiosis & excelsis deserta ad id tempus ora Lucrini lacus pressisse, quo recentiore usu conchyliorum frueretur: ubi dum se publicae aquae cupidius immergit, cum Considio Publicano publicum judicium nactus est.* &c. & in hunc sensum capienda esse illa Rutilii lib. I. Itin. 381.

Sed male pensavit requiem stationis amoenae
Hospite conductor durior Antiphate:
Namque loci querulus curam Judaeus agebat,
Humanis animal dissociale cibis.
Vexatos frutices, pulsatas imputat algas,
Damnaque libatae grandia clamat aquae.

docuimus ad ipsum Poëtam. Ridicule autem Lazius de Republ. Rom. l II. c. 13. probat, Romanos piscatorios lacus, & inde vectigal vel reditum aliquem habuisse ex Ovidio. IV. fast. v. 888. ubi dicit.

Prae-

Praemia de lacubus proxima musta tuis.

cum ibi lacus, non aquarum aliquam congeriem significent, sed receptaculum illud, quod in cella vinaria sub calcatorio erat, in quo mustum expressum ex uvis excipiebatur, ex quibus lacubus canales erant, per quos vinum in dolia dilabebatur; vid. Caton. de re rust. c. 25. & Pallad. de re rust. l. 1. c. 18. Columell. XII. 18. sic & *Lacus Olearii* erant; Columell. XII. c. 50. vid. ad Petron. cap. LXX.

Antequam ab his discedamus, breviter etiam attingere libet aliud illud genus agrorum vectigalium, cujus tam crebra in jure mentio occurrit, quaeque non publici, ut priores, sed privati juris censebantur. Nim. municipiis quosdam agros habere permittebatur, ex quorum reditu municipiorum onera sustinebantur, sacra perficiebantur, aedes sacrae & communes sartae tectae conservabantur. Meminit Cic. Epist. ad famil. XIII. 7. municipii Attellani agri vectigalis, *qui est in Gallia*, & eod. lib. Epist. 11. Cicero de municipibus suis Arpinatibus testatur, *eorum omnia commoda, omnesque facultates, quibus & sacra conficere, & sarta tecta aedium sacrarum, locorumque communium fieri possunt, consistere in vectigalibus, quae habent in provincia Gallia.* sic in *l.* 13. *§.* 6. *de act. empt.* fundus aliquis dicitur, vectigalia municipiis pluribus debere; ut recte *Cujac.* v. *obs. ult.* ex Graecis emendat. Fuisse etiam agros vectigales municipiorum, in quos privati aliquod jus habebant, apparet ex l. 71. §. 5. & 6. ff. de legat. 1. ubi aliquis fundum municipum vectigalem ipsis municipiis legat, & consistere hoc legatum dicitur, quia aliquid jus in eo, is qui legavit, habebat. *Hos agros municipia solebant locare in perpetuum, id est, hac lege, ut quamdiu pro illis vectigal pendatur, tamdiu neque ipsis, qui conduxerunt, neque his, qui in eorum locum successerunt, auferri eos liceat. l. 1. ff. si ager. vectig.* Sic Plinius etiam agrum sibi proprium, quem in locum pecuniae, quam in alimenta puerorum municipio promiserat, eidem mancipatum, imposito vectigali tricenorum millium annuorum, receperat,

 per

per *quae & reipublicae fors in tuto, nec reditus incertus effet*, lib. IX. epist. 18. Hos agros *fructuarios* appellat Caelius ad Ciceronem lib VIII. epist. 9. ad fam. unde colligitur, hos agros a magistratibus Romanis, qui in provincias mittebantur, non potuisse hoc fructu, qui ad arcam civitatum pertinebat, privari, ne civitatum vectigalia imminuerentur: petierat enim Cælius, ut *Marcus Feridius hos agros, Ciceronis beneficio, immunes haberet*, quod ei Cicero negavit, utpote foedum, & illicitum, quemadmodum ad Atticum scribit. lib. VI. ep. I. & in provinciis urbes habuisse agros suos publicos constat: ita enim *lanas publicas* Milesiorum apud Cicer. I. Verr. 34. interpretatur Cl. Graevius de ovibus in pascuis publicis. Hos agros beneficio Principis possidebant civitates, ut postea de reliquis civitatum & coloniarum vectigalibus declarabimus.

Cap. II.

De Vectigali ex Agris Publicis.

Ita breviter, & quantum nostrum institutum postulat, explicata natura & conditione agrorum publicorum & vectigalium, examinandum restat ipsum vectigal, quod ex eorum fructubus reipublicae Romanae persolvebatur: non autem eodem modo obnoxii erant omnes agri publico, sed vectigal pro diversitate agrorum varium & dissimile fuit: aliud enim pendebant agri, quorum proprietas penes rempublicam permanserat, aliud agri colonis divisi & assignati, aliud denique devictis gentibus ad colendum relicti.

Ex agris, qui patrimonium reipublicae erant, omnis reditus ad aerarium pertinebat, & merces, qua elocabantur, in publicum tota redigebatur: hocque erat luculentissimum reipublicae subsidium, quo, intactis reliquis introitibus, plurima onera sustinebant, *sic Cicero orat. 2. agrar. cont. Rull.* testatur, *Romanos, Italico bello, amissis ceteris vectigalibus, multos exercitus agri Campani fructubus aluisse.* Unde facile ratio iniri potest

poteſt, quantum ex tot agris, quos procedente tempore per omnes provincias poſſidebant, publicis perceperint Romani, quum unus Campanus tot ſumptibus ſufficeret.

Diverſa ratio erat in agris vectigalibus, qui Colonis diviſi & aſſignati erant, quum eorum fructus, non ad publicum, ſed ad colonos pertinerent, qui tamen vectigal aliquod, quod quaſi merces conſtitutum erat, publico pendebant. Non aequale vero atque idem vectigal omnes ubique Coloniae repraeſentabant, ſed pro jure & legibus, quibus deductio earum facta erat, vel pro terrae ubertate vel ſterilitate, majus vel minus exigebatur: ſic Hygin. de *Limit. conſtit.* dicit, *Agri autem vectigales multas habent conſtitutiones, in quibusdam provinciis fructus partem conſtitutam praeſtant: alii quintas, alii ſeptimas, nunc multi pecuniam, & hoc per ſoli aeſtimationem. Certa enim pretia agris conſtituta ſunt, ut in Pannonia arvi primi, arvi ſecundi, partis ſylvae glandiferae, ſylvae vulgaris paſcuae. His omnibus agris vectigal ad modum ubertatis per ſingula jura conſtitutum eſt.* Sic narrat Dionyſ. Halic. lib. IX. cap. 60. Antiates, qui habebant praedia urbana & ruſtica, in iis manſiſſe, colentes non modo agros ſibi relictos, ſed etiam novis colonis adſignatos, ea conditione, ut certam & conſtitutam fructuum partem ipſis penderent. Maximum autem, quod exigi ſolitum, erat *Quinta* pars fructuum, ut ex Hygino liquet: cum quo convenit locus ſupra adductus Appiani, ubi dicuntur agri addicti fuiſſe ἐπὶ τέλει τῶν ἐτησίων καρπῶν, δεκάτῃ μὲν τῶν σπειρομένων, πέμπτῃ δὲ τῶν φυτευομένων. *Sub vectigali annuorum fructuum, decimae partis ex ſatis, quintae vero ex plantatis.* Haec quinta deducebatur ex φυτευομένοις, ut prodit Appianus. Φυτευόμενα vero ſunt, quae aliter γινόμενα vocantur, ut Aelianus narrat lib. VI. I. Lacedaemonios a Meſſeniis exegiſſe quintam partem τῶν γινομένων. & Thucydides lib. VI. 54. dicit Athenienſes Piſiſtratidis dediſſe εἰκοστὴν τῶν γινομένων. quorum conditio durior videtur fuiſſe, quam Romanorum, qui ex praediis & agris, quos poſſidebant jure dominii, nihil videntur vectigalis nomine pependiſſe, quum Athenienſibus decuma omnium proventuum imponeretur. De decima vero illa videndus Ill. Spanhem. Diſſ. XIII. de

 uſu

usu & Praest. Numism. T. II. p. 551. & Comm. ad Marm. Oxon. p. 45. & Meurs. III. Att. lect. 2. cum qua saepe decima, portorii nomine imposita, confundi solet, de qua postea agendum, Cum vero vox φυτευόμενα generalis sit, & omnia, quae plantantur, significet, dubium facit, unde hoc vectigal coactum sit. Lips. de magn. Rom. lib. II. c. I. dubitat, num de silva caedua, an vero ex pomo, vino, nuce, ficu & reliquis arborum fructubus sit collectum? quod postremum, rejecto priori vectigali, cujus nullum apud veteres auctores vestigium est, cum illo verum esse putamus: nam arbores, & earum *fructus* vectigali subjacuisse, ex superiori loco *Hygin. de limit. const.* clarum est, ubi *Sylvae glandiferae* inter agros, qui vectigal praestant, enumerantur, & hoc colligere licet ex Cicer. pro L. Manilia cap. 6. *Asia vero tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quae exportantur, facile omnes antecellat.* ubi *varietas fructuum* videtur arborum fructus notare, si in sequentibus paullo post verbis cum viris doctis liceat legere, *Publicani familias maximas, quas in saltibus habent, quas in agris, quas in portibus atque custodiis magno periculo se habere arbitrantur.* ubi alii in *salinis*, vel *salictis*. Turnebus & Lambinus in *silvis*. & in l. 17. ff. de V. S. inter publica vectigalia recensetur vectigal *Picariarum* (ita enim cum Florentinis recte legitur) quod fuit vectigal redactum ex locatione arborum, ex quibus pix defluebat: picem enim ex arboribus, etsi & fossilis reperiatur, plurimum distillare docet Plin. lib. XVI. c. II. & Salmas. exerc. Plin. tom. I. pag. 356. Hujus etiam vectigalis mentionem facit Cicero in Bruto, ubi *Redemtores Picariarum* referuntur: verba ejus sunt. *Nam cum in silva Scantia* (hanc publicam fuisse postea, ubi de pascuis erit agendum, ostendemus) *caedes facta esset, notique homines interfecti, insimulareturque familia, partim etiam liberi societatis, quae Picarias a P. Cornelio & L. Mummio censoribus redemisset.* Celeberrima vero fuit Pix Brutia, de qua vid. ad. Nemes. Cyneg. 206 & Calp. V. Ecl. 80. Vectigales etiam arbores fuisse colligit Bulenger. de Vectig. Pop. Rom. c. 13. ex loco Juvenal. sat. 3. *v.* 14. ubi dicit.

Nunc

Nunc sacri fontis nemus & delubra locantur
Judaeis, quorum cophinus foenumque suppellex:
Omnis enim Populo mercedem pendere jussa est
Arbor.

Sed male: non enim id sententiae Poetae convenit, sed melius ab Interpretibus ad Judaeos refertur, qui urbe expulsi vagabantur, & in silvis pernoctabant, conductis arboribus, quibus ut aedibus & tectis utebantur, & sub quarum umbra latebant, & sacra perficiebant: quod & ex voce *mercedis* colligi potest, quae hic pretium locationis, non pecuniam pro vectigali solutam notat: insolens namque vocis significatio haec esset, quae semper id, quod ex fructubus, operis, aedibus vel aliis rebus locatis conductis percipitur, denotat, ut multis illud docet Vir Ampliss. Cuperus I. obs. 17. & sic merces recte sumitur pro eo pretio, quo vectigalia conducunt Publicani; inde Suet. Caes. 20. *dicit*, *Caesarem publicanos tertia mercedis parte levasse*; non inscite vero Phil. Ruben. 2. elect. 26. hunc Juvenalis locum ad Judaeorum sacra, quae in silvis & sub arboribus peragebantur, refert. & Theologus, literis humanioribus praeter ceteros excultissimus, Joh. Braunius in selectis sacris de Sambathejo p. 775. Judaeos προσευχὰς, quas in locis, ubi arbores erant, amasse docet. quod si verum sit, referendum ad illud vectigal templorum, de quo infr. cap. VII. agemus, quo & forte referri posset alter ejusdem auctoris locus *sat*. V. *v*. 544. ubi Judaea dicitur *Magna sacerdos arboris*. vide & Barth. ad Stat. IX. Theb. 587. ubi hunc Juvenalis locum explicat ex antiqua superstitione, qua arbores colebantur. Hi ergo agri *quintam* ex plantatis debebant, *decumas* vero ex σπειρομένοις sive satis praestabant, quae cum itidem ex provinciis & subjectis populis, exactae fuerint, ad eas explicandas accedamus.

Ultra vectigal & reditus, quos publici & colonis assignati agri reipublicae praebebant, pinguissimum ex subjectorum & provinciarum agris commodum capiebatur: horum enim aratores magnam Populo Romano partem frumenti & frugum tribuere

buere erant obstricti, quibus tot hominum millibus referta urbs, & maxima, quae sub signis erat, militum multitudo aleretur: sterilis enim, nec tantae hominum copiae sustinendae apta erat ea Italiae pars, quam Romani insederant; itaque, antequam jam imperium late protendissent, ex vicinis gentibus, quibus laxior annona erat, frumentum advehebant, ut ex Volscis, Campanis, & ex Sicilia, frumenti feracissima, Liv. lib. II. 9. & 34. & *passim.* Postea his subactis vectigal impositum est, quod perpetuo annonam Urbi suppeditaret. Ordinarium fuisse vectigal *decumas* infinitis ex locis posset ostendi. & supra jam cap. I. indicatum, An Romani, ut plurima, hoc vectigal ex Atheniensium institutis exegerint suspicari liceret. certe apud illos δεκάτη erat inter vectigalia praecipuum, de quo videndus Meursius in lect. Att. III. 2. in Thessalia etiam civitatem Cranonem τὴν τῦ σίτυ δεκάτην mercede locasse docet Polyaen. lib. II. cap. 34. & Pisistratidas vicesimas cepisse narrat Thucyd. VI. 59. Diis dedicatas decimas in hunc censum non referimus, de quibus videri potest Ill. Spanhem. ad Callim. Hymn. in Del. 278. de omnibus Romanorum Provinciis per species agere longum foret, praecipua annonae praesidia breviter percurremus. Praeter alias, praecipue Romam alebat Sicilia, quae, frumento abundans, jam antiquis temporibus decumas Regibus suis praestabat, &, postquam Romanorum provincia facta est, omnem agrum retinuit, & veteres possessores eodem jure & onere eum ararunt, ut easdem decumas, quas Hieroni regi pependissent, Romanis darent, quae etiam eadem lege, quam Hiero praescripserat, exigebantur. *Quaeque diligenter erat posita, ut decumanus nihil, plus decuma, posset auferre, nec arator sine maxima poena decumanum fraudare.* teste *Cicer.* III. *Verrin.* 8. quam postea evertit sceleratissimus & rapacissimus Verres, qui quum Praetor Siciliam obtineret, ita in ea grassatus est, ut nihil aratoribus, ne ipsas quidem decumas, reliquerit, & fere totam a cultoribus, post ejus praeturam, vacuam reddiderit Siciliam. Cic. in Verrinis.

Non sufficiente vero Sicilia, etsi feracissima, alendae Romae, aliae frumentariae provinciae adjectae sunt. Ei vicina Sardi-

dinia, quae etsi coeli & aëris gravioris erat, terra tamen benigne creditas fruges cum foenore reddebat, largiter quoque *decumas* frumenti Romam mittebat, ut multis apud Livium locis narratur *lib.* XXXXII. *c.* I. *&c.* sic apud Hirt. de bell. Afric. c. ult. dicuntur *Sulcitani* (qui est Populus Sardiniae) *quod Nasidium, & ejus classem receperant, copiasque juverant, HS. C. millibus multati, & pro decumis octavas pendere jussi.* Deleta postea Carthagine maxima vis & frumenti copia horreis Romanis accessit ex Africa, cui etiam decumae impositae fuere; hoc colligere licet ex antiquo monumento, cujus nobis fragmentum exhibet Gruter. in corpore inscriptionum, pag. 512. Refertur enim ibi, post Carthaginem captam, plurimos agros esse publicos factos, & a magistratu Romano locatos, (quod & ipsum Cic. pro Balb. dicit, *Afros agris & stipendio multatos esse* adfirmans) alios vero agros relictos esse quibusdam populis, qui bello Punico in fide Romanorum permanserant, quibus sine onere & vectigali immunes concedebantur colendi agri, hac praerogativa, *neive vectigal, neive decumas, neive scripturam dent.* Unde recte colligitur, reliquos veteribus possessoribus relictos agros decumas pependisse. Nec *subactam Asiam* immunem fuisse a praestatione *decumae* putem, quum Cicer. v. ad Attic. ep. 13. meminerit *Decumanorum*, qui illum, cum Ephesum veniret, comitabantur; & eodem referenda illa quae supra ex Ciceronis Manilianae cap. 6. attulimus, & quae ibi plura legi possunt: & Asiam olim, quum sub regibus esset, etiam Δεκάτην tribuisse, patet ex Smyrnaeorum cum Magnesiis foedere, & quae ad illud illustrandum viri docti contulerunt in Marmor. Oxon. pag. 45. Et Syrorum agros etiam vectigali obnoxios fuisse ex Cic. II. agrar. cont. Rull. 29. patet, ubi dicit. *Quid nos Asiae portus, quid Syriae rura, quid transmarina vectigalia juvabunt.* An Syria decumas pendere fuerit coacta, dubitationem injicit Appian. Alex. de Bell. Syr. p. 119. qui subactae a Pompejo tantum centesimam dare, ut & Ciliciae, impositum scribit, quam vocat ἑκατοστὴν τοῦ τιμήματος. Norisius vero ad Cenotaph. Pisana Diss. II. cap. 12. pag. 322. qui de capitatione, ratione opum & census; capit, ab Augusto

has institutas censet. nobis nondum haec ad liquida perducta videntur: nec quare minori vectigali defungeretur opima & fertilis Syria; ut Ciceroni vocatur in Orat. pro domo cap. 9. ratio apparet. Hae provinciae erant veluti horrea reipublicae Romanae, quibus postea accessit Aegyptus, quae sola fere alere poterat Romam. Sed de hac differemus, quum, quale hoc vectigal fuerit sub Imperatoribus, examinabimus. Mitius, quam ceterae, habebatur Hispania: ea enim, non tam ferax ac benigna, minus vectigal praebebat: eam enim vicesimas tantum dedisse auctor est Livius lib XLIII. c. 2. Reliquarum etiam frugum minutarum, ut olei & vini, decumae exigebantur, ut testatur Cic. in. Verrin. III. 7.

Hae decumae porro ex provinciis exigebantur ad modum fructuum: ex singulis enim jugeris quae arabantur, fructuum pars decuma detrahebatur, quemadmodum & locatio decumarum in jugera fiebat. & hinc jugera profiteri debebant aratores Cic. III. Ver. 22. Hinc Cic. III. Verrin. 47. rationem init, quantum hoc emolumentum sit Romanis, quum, si fertilis annus sit, ex singulis jugeris medimnus decumae nomine capiebatur: decem enim medimnos ex jugero aratores ferre poterant: non cogebantur autem aratores profiteri numerum jugerum, quae arabant, sed quotannis apud Magistratum, ex praescripto & instituto legis Hieronicae, numerus aratorum publice annotabatur. Verres vero, aratores accusandi & judicii postulandi caussam quaerens, edictum in Sicilia proponebat, ut decumanus quantum edidisset, arator solveret, quod iniquissimum & novum inventum vehementer exagitat Cicero.

Nec pecunia hae decumae, sed frumento solvebantur, unde passim apud Ciceronem, per medimnos decumarum ratio putatur. Hoc frumentum aratores debebant ad mare perducere, ut inde Romam transmitteretur: sic in Sicilia ad fretum Siculum advehebatur, & edicto Verres jusserat, lib. III. 14. & 20. ut *ante kal. Sext. omnes decumae ad aquam deportatae essent*. Ultra decumas nihil debebant aratores, nec accessionem pecuniae, neque aliquam mantissam, sed *si largissimus esset arator, cumulatiore mensura utebatur*; III. Ver. 50.

Ver-

Verres vero, omnia inique quum extorqueret, & decumas magni venditas, & insuper pecuniam exigebat; ut ea omnia luculenter describit Cicero, in Divinat. c. 10. & passim tertia Verrina. Hispani impetrarunt a senatu, *ne frumenti aestimationem magistratus haberet: neve cogeret vicesimas vendere Hispanos, quanti ipse vellet, & ne praefecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur*: Liv. XLIII. 2. Ceterum Pincier. lib. II. Parerg. 26. decumanum frumentum, quod decimando colligitur, miscellaneum & male depuratum, id est acerosum ac pulverulentum fuisse ait. quod quo auctore adfirmet nescio, neque ad inquirendum nunc otio abundo.

Summa autem totius frumenti, quod ex decumis colligebatur, in tabulis publicis scribebatur, secundum quas idem modus Romae reddi debebat, nec licebat Praetori vel Quaestori, eam summam mutare, vel aliquid ei detrahere, quod tamen Verres fecit, multum de capite demendo, quod tam grave crimen Cic. III. Verrin. 35. dicit, *ut illud Senatus, non ipsi Syllae, cui uni post Romam conditam respublica se totam tradidit, qui tantum potuit, ut nemo illo invito nec bona, nec patriam, nec vitam retinere posset, permiserit*, sed publica auctoritate reprehenderit. Aliquando vero, quum publica necessitas & angustiae temporum exigebant, provinciis imperabantur alterae decumae, ultra debitas & exigi solitas, quo *tamen casu Senatus ita decernebat, ut pecunia pro his decumis solvatur aratoribus, ut, quod plus sumitur, quam debetur, idem non auferri putetur*. Cic. d. l. hocque dicitur *frumentum emptum*, quod duplex est, vel enim *Decumanum* dicitur, quod quasi *alterae decumae*, & ejusdem quantitatis exiguntur, vel *Imperatum* sive *emptum* proprie, quod *praeterea civitatibus omnibus aequaliter distributum est*. Verr. V. 21. a quo nulla excipiebatur. Exempla frumenti hujus, imperati & decumani, plurima occurrunt apud Livium l. XXXVI. c. 2. l. XXXVII. 2. & 50. l. XLII. c. 31. & *passim*. Pretium vero, quod huic frumento constituebatur, a Senatu definiebatur, & Magistratui, ad illud cogendum, pecunia ex aerario decernebatur, ut ex Verr. III. 70. apparet, ubi Cicero

 pro-

probat Verrem illam *pecuniam domum suam avertisse*, & peculatum commisisse, *qui permultis civitatibus nihil omnino pro frumento solvit, aliis detraxit quantum commodum fuit, nulli, quod debitum est, reddidit.* Ita a Senatu provisum est, ne magistratus Romanus in Hispania grassaretur, & provinciam vexaret. *Consultum enim ab senatu Hispanis, ne frumenti aestimationem magistratus Romanus haberet, neve cogeret vicesimas vendere Hispanos, quanti ipse vellet.* Cicero etiam tertii generis frumenti meminit lib. II. in Verr. 2. *Quando illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret non ultra pollicita est? quando id, quod imperaretur, recusavit?* ubi Asconius, *omne genus pensitationis in hoc capite positum est, canonis, oblationis, indictionis.* & huc spectant illi nummi ab antiquariis adducti, in quibus legitur. AD. FRVM. EM. EX. SC. vide Spanhem. de usu & praest. Numism. diss. x. pag. 154. Inspectionem & frumenti probationem habebat Magistratus Romanus v. Cic. d. l.

Quamvis autem exacte satis Magistratuum potestas, in exigendo a subjectis frumento, erat circumscripta, permittebatur tamen Praetori vel Proconsuli a provincialibus aliquid exigere *cellae nomine*, id est, ad se & familiam suam alendam. Hoc ex senatusconsulto & legibus ei permittebatur, & a Senatu definiebatur, quantum Praetori sumere liceret: quum autem more invaluisset, ut in commodum aratorum, qui aut frumentum jam vendidissent, aut servare vellent, aut in eum locum, quo imperabatur, portare nollent, Praetor loco frumenti pecuniam acciperet, consuetudo aestimationis introducta est, qua Praetor frumentum, quod ipsi in cellam debebant aratores dare, aestimaret, unde *aestimatum* dicitur. Ascon. Ped. in Verr. lib. I. c. 38. ubi excogitatam a Verre aestimationem describit. *Licebat enim Magistratibus in usus suos frumentum accipere, si vellent, aut pro frumento pretium, quae aestimatio dicebatur, in qua re avarissimi quique infinitam pecuniam contrahebant, iniquum pretium sociis imperando.* Et in divinat. cap. x. *Dabat Sicilia aestimatum, quod decretum Praetor in cellam, hoc est, in usus* cellae aestimare *solebat, cum interdum pro frumen-*

mento pecuniam ſumeret. plura vid. lib. III. in Verr. c. 81. & ſeq. ubi recte Hottomannus produxit locum Servii ad Virg. I. Aen. 704. *inter penum & cellarium hoc intereſt, quod cellarium eſt paucorum dierum, unde & in cellam dicitur Imperatum* (ita recte P. Daniel, vetuſtae editiones perperam *importatum*) *frumentum.* Verris etiam avaritiam & extorſiones, circa frumentum aeſtimatum, late deſcribit idem Cicero, loco ſaepe citato. Hoc frumento Praetor vel Proconſul domum ſuam, cohortem & praefectos alebat: hinc Cic. VI. ad Att. 3. ſcribit, Gavium, qui ſe praefectum gerebat, impudenter a ſe *Cibaria* petiiſſe. Ultra hoc frumentum in cellam, vel aeſtimatum, etiam Praetori aliquid a Publicanis tribuebatur: hoc ideo publicani inſtituerant, ut in litibus cum provincialibus ſibi faventes haberent magiſtratus. Et fortaſſe, hoc eſt illud *Honorarium* frumentum, cujus meminit Cic. in Piſon. cap. 5. *Qui modus tibi fuit frumenti aeſtimandi? qui honorarii.* Ubi neſcio an praeſtat *aeſtimati.* Et ex hac avaritia alia provincialibus extorta, vel metu pejoris oblata originem traxiſſe puto: ut *vinum honorarium, unguentarium, vaſarium* & neſcio quae, de quibus videndus Muretus lib. XII. Var. Lect. 5. Thomaſ. de Donar. cap. 1. & tot nominibus excogitata ab avaris provinciarum rectoribus quaſi vectigalia, ſed quae huc proprie non pertinent, ut nemini mirum videri debeat, tot divites ex provinciis rediſſe, in quas aere alieno obruti, aut tenues admodum mittebantur. Haec vero omnia magis malo more & avaritia magiſtratuum, quam lege vel SCto introducta puto, quare id ab aequi obſervantiſſimo Catone, quum Praetor Sardiniam obtineret, non acceptum eſt. Liv. XXXII. c. 32. *Nam foeneratores ex inſula fugati, ſumptus, quos in cultum Praetorum* (id eſt publicani) *facere ſoliti erant, circumciſi aut ablati ab eo*, referuntur.

Antequam autem a decumis interpretandis abeamus, excutiendus nobis eſt locus inſignis & ab omnibus viris, qui commentarios in eum auctorem ſcripſerunt, vexatus, Suet. Caligul. 26. ubi mentio fit *decumarum* aliquarum. Verba ſunt: *Scenicis ludis, inter plebem & equitem cauſſam diſcordiarum*

 ferens,

ferens, decumas maturius dabat, ut equestria ab infimo quoque occuparentur. Quaenam hae decumae sint, Torrentius se nescire, ingenue fatetur, alii nescio quas decumas Herculi & Diis votas comminiscuntur, ut Turneb. XVIII. adv. 5. de quibus vide praeter alios Ill. Spanh. ad Call. Hym. in Del. 278. de decuma Herculis viri docti capiunt illa *prandia. quae Orestes in semitis decimae nomine dedit.*, apud Cicer. II. de offic. 17. sed de quibus nondum liquet. magis placet Manutii expositio. sed haec quomodo theatrali sparsioni inservierint, vellem docuissent viri docti. Scaliger Epist. 37. Casaubono, qui illum de hoc loco consuluerat, rescribit, haec fuisse missilia & nummos, ex, nescio qua exactione decumarum suppeditatos, quae dicata erat sparsioni theatrali, sed nullo antiqui testimonio sententiam suam firmat. Probabilior plerisque visa est emendatio & explicatio magni Casanboni, qui locum, conjectura ductus, ita emendat. *Causam discordiarum ferens tesseras decumâ maturius dabat*, infarciens vocem *tesseras*, quam a voce praecedente, ob similitudinem literarum, *ferens* absorptam fuisse credit, & tesseras has missilia, in theatris, post finitos ludos spargi solita, interpretatur: cui sententiae ut non subscribam, facit, quod ex hac explicatione nulla potest caussa discordiae inter equites & plebem colligi: nam tesseras quidem & missilia sparsa fuisse, negari non potest, sed si ea modo & Equitibus & plebi spargerentur aequaliter, & eo tempore, quo equites una cum plebe frequentes in theatro erant, nihil erat, de quo alteruter quereretur: nam si ante decimam horam haec sparsio a Caligula facta sit, ut vult Casaubonus, plebs nullo modo poterat occupare equestria, utpote Equitibus ea adhuc tenentibus, nec ut rarum aliquod & insolitum Caligulae factum notaret Suetonius, si ante decimam finitos diceret ludos scenicos, & sparsa fuisse missilia, quum semper & ab omni tempore finis ante id tempus ludis imponi soleret. Ita enim tempus diurnum Romani diviserant, ut matutinum spectaculis & gladiatoriis ludis impenderent, unde saepe in inscriptionibus mentio fit *Ludi matutini*; & ex Suet. August. c. 44. apparet: Post meridiem vero tranquillio-

res

res ludi in ſcena exhiberentur, quod ideo inſtitutum erat, ut *luſus & ſales aliquid laxamenti afferrent, quo hominum oculi ab humano cruore acquieſcerent*, ut dicit Senec. epiſt. 7. vid. & Suet. Aug. XLII. Claud. XXX. & licet ſaepe ordo ludorum turbaretur & circa meridiem etiam gladiatores vel venationes ederentur, ut ad Suet. Claud. XXXIV. docet Torrentius, tamen videntur ſcenici ludi plerumque tum editi fuiſſe. unde illud Auguſti edictum, *mulieres ante horam quintam venire in theatrum non placere* Sueton. XLIV. & hinc Horatius lib. II. Ep. I. ipſis ludis ſcenicis, ſi exploderentur actores, interruptis, alia ſpectacula edita fuiſſe ſaepe oſtendit.

Saepe etiam audacem fugat hoc, terretque poëtam,
Quod numero plures, virtute & honore minores,
Indocti ſtolidique, & depugnare parati,
Si diſcordet eques, media inter carmina poſcunt
Aut urſum aut pugiles, his namque plebecula gaudet.

Et hoc praecipue docet prologus Hecyrae Terentianae, quae & funambulo primum, & deinde rumore de gladiatoribus ita fuit turbata, ut populus poſt primum actum convolaret, tumultuaretur, clamaret & pugnaret de loco. A meridie ergo incipiebant ludi ſcenici, & rariſſime ad decimam protrahebantur, unde ut inſolitum & a communi conſuetudine abhorrens de Nerone narrat Suet. c. 21. *eum in horam FERE decimam perſeveraſſe*; & ratio finiendi ludorum erat, quia nona hora erat tempus coenae, ut ex vulgato Martialis verſu patet. lib. IV. 8.

Imperat exſtructos frangere nona toros.

Nec, quia res in foro aliquando ad decimam protrahebantur, idem illud in theatris fieri conſueviſſe colligi poteſt. Heraldus ad Martial. lib I. Ep. 12. legit, ut certe eſt in multis codicibus, *ut equeſtres* &c. & intelligit decimas fuiſſe pecuniam ad bibendum in ſpectaculis datam, quum cauponum pueri potum circa

circa theatrum circumferrent, unde spectatores emerent. sed quum non explicet illas *decimas*, nisi quod missilia vel tesserae fuerint, nec quare ita dictae fuerint, nec *bis quina numismata* apud Martialem, ex more Latine loquendi possint *decimae* vocari, quae non nisi ratione totius alicujus, unde decima pars tollitur, dici possint, neque etiam probèt fuisse tales *decimas*, *Senatorias*, *Equestres*, & *Plebejas*, ejus sententiae minime accedere possumus. Superest ergo ut alia fuerit discordiae caussa, quae plebem cum Equite commiserit, eaque peti debet ex re aliqua, quae ante equitum in ludos adventum in gratiam plebis a Caligula facta sit, ita ut plebs equestria vacua occupare potuerit, quae tamen, an recte a nobis conjici possit diffidimus: sed quum depositus sit locus, nec ullum a MSS. auxilium sperandum sit, conjecturis indulgere licet, easque eruditorum arbitrio & censurae subjicere. Posset itaque fingi Suetonium scripsisse, *Caussam discordiarum ferens, Mimos maturius dabat* (formatis primis literis *DEC* in *decimis* ex M, qui lapsus librariis facilis est) & hic sensus loco apponi. Caligulam, non missilia spargendi, sed ipsum ludos & mimos edendi tempus maturasse, & mimos in scenam eduxisse, quum plebs, quae plerumque maturius ad ludos ruebat, sola fere esset frequens, & equestres cuneos occuparet, ita ut postea, adveniente equite, & locum, sibi a plebe discretum, tuente, rixae & discordiae orirentur. Fuisse vero frequentissimas rixas in theatris, & legem theatralem sensim ita fuisse contemtam, ut ordines locum suum vix tueri possent, apparet ex Suet. Domit. cap. VIII. ubi dicit Domitianum licentiam *promiscue in equite spectandi inhibuisse*. unde & apparet maxime equestria a populo fuisse occupata, & hinc saepe apud Martialem legimus se pro equitibus gerentes fuisse excitatos & e quatuordecim ejectos. vid. lib. V. 14.

Mimi autem semper scenicis ludis exhibebantur, &, quum antiquis temporibus inter actus comoediae interseri solerent, posteriori aetate, inventoribus praecipue Pylade & Bathyllo, separatim in orchestram veniebant, ut multis docuerunt Scalig. de poet. I. c. 10. & Salmas. ad Vopis. Carin. c. 9. & exinde se-

fere totae comoediae mimicae factae fuerunt, ut docet Vales. ad Amm. lib XXIII. c. 6. ubi simili loquendi modo dicitur, *Scenicis ludis mimus immissus:* quo & alibi ipse Sueton. Caes. 39. utitur, dicens, *Ludis* (nim. scenicis) *Laberius Eques Romanus mimum suum egit.* Ita ludis Floralibus mimas etiam datas docet Valer. Max. lib. II. cap. x. §. 8. ubi recte tamen legitur, *ut mimae nudarentur*, cum in Schotti codice sit *mimae darentur*, nisi compendio scribendi exciderit vox; & legendum, ut *mimae nudae darentur.* Et saepe etiam ordinem illum ludorum matutinorum & meridianorum variasse colligere licet ex Ciceronis VII. ad Fam. Ep. I. *Neque dubito, quin tu ex illo cubiculo tuo, ex quo Stabianum perforasti, & patefecisti Sejanum, per eos dies matutina tempora lectiu culis consumseris; cum illi interea, qui te istic reliquerunt, spectarent communes mimos semisomni.* Et praeterea conjectura nostra, mimos maturius, & ante tempus, more ludis inchoandis præfinitum, editos hic significari, forte inde etiam confirmari posset, quod ex eo tempore videtur invaluisse prava illa consuetudo, ut plebs, quæ insano ludorum & mimorum ardore furebat, negotia & mercimonia (nam saepe nundinis edebantur ludi) negligeret & praetermitteret, nec, ut olim, tempus postmeridianum, sed totos dies mimis & ludis spectandis absumeret; quam vulgi insaniam postea correxit Imperator Antoninus Philosophus, &, abolito eo more, tempus ludorum ad pristinam consuetudinem retraxit, nam eum, *ne mercimonia impedirentur, tardius Pantomimos exhibere, non totis diebus, jussisse*, narrat Capitolin. c. 23.

D CAP.

Cap. III.

De Vectigali ex agris & eorum fructibus sub Imperatoribus.

Haec fuit agrorum & vectigalis ex iis ratio, stante republica, quae multum immutata est imminuta libertate & eversa republica. Et jam sub extremis liberae & suis legibus viventis reipublicae temporibus, factiosorum civium machinationibus, haec luculentissima aerarii pars, & firmissimum reipublicae subsidium appetebatur & labefactabatur: nam plurimis legibus agrariis, quas seditiosi, & qui auram popularem captarent, cives ferebant, multi agri publici viritim dividebantur, & quotidie quaedam reipublicae pars decerpebatur; donec tandem Tribunus Pl. Sp. Thorius lege, quam *vitiosam & inutilem* Cicero in Bruto C. 36. (quem & vid. II. de orat. 70.) dicit, lata, omnem agrum publicum vectigali levavit, & pascentibus quosdam agros publicos pauperibus divisit, & invitis maxime optimatibus tandem immunem praestitit. Deinde C. Caesar Consul etiam Rempublicam unico, qui supererat, agro Campano exuit. Suet. Caes. XX. *Agrum Stellatem & Campanum, ultimum subsidium reipublicae, divisit populo.* ubi videndus Casaubonus, & quae nos ad illum locum adnotavimus. Atque ita aerarium praecipuo fructu & emolumento destitutum & nudatum est, graviter hoc ferentibus optimatibus & reipublicae studiosis, unde frequentes illae Ciceronis querelae, *Agro campano diviso, portoriis sublatis, quod vectigal superest domesticum, praeter vicesimam, quae mihi videtur una conciuncula, clamore pedisequorum nostrorum, peritura.* ad Att II. ep. 16. In eum autem finem haec divisio instituebatur, ut multitudo civium, quae Urbem replebat, & seditiosa plerumque consilia meditabatur, ab otio urbano ad agriculturam & laborem traduceretur, & ut solitudines, quae per bella civilia Italiam defor-

formaverant, frequentarentur; ſed praeſens tantum illud remedium, nec in futurum conſulebat: major enim in dies copia ſuppullulabat, quae ali publice deberet, & agri, ex quibus frumentum olim Populo diſtribuebatur, in patrimonium & commodum privatorum ceſſerant. Accedebat ſumma hominum ſocordia & agriculturae neglectus, quam ſordidum opus eſſe, jam confirmata eo tempore erat opinio: populus enim, qui frumento publico paſcebatur, fiducia frumentationum a cultura agrorum ceſſabat, unde Auguſtus dicitur voluiſſe tollere omnes frumentationes. Sueton. c. XLII. quod tamen non perfecit. Itaque ut tantae multitudini, quae teſſeras frumentarias accipiebat, conſuleretur, ex Provinciis vectigal frumenti exigi perſeveratum eſt ſub Imperatoribus, quo damna amiſſorum in Italia agrorum reſarcirentur. Eleganter agriculturae negligentiam, & neceſſitatem ex provinciis frumentum & ſubſidia vitae humanae petendi, deplorat Columell. in præf. I. de re ruſtic. *Itaque*, inquit, *in hoc Latio, in hac Saturnia terra, ubi Dii cultus agrorum progeniem ſuam docuerunt, ibi nunc ad haſtam locantur, ut nobis ex transmarinis provinciis frumentum adveniat, ne fame laboremus: vindemias condimus ex inſulis Cycladum, ac regionibus Baeticis Gallicisque.* Eadem fere jam antea queſtus erat Varro lib. II. de R. R. praefatione: & deinde Tacit. XII. ann. 43. *At hercle olim ex Italiae regionibus longinquas in Provincias commeatus portabant: nec nunc infoecunditate laboratur, ſed Africam potius & Ægyptum exercemus, navibusque & caſibus vita Populi Romani permiſſa eſt.*

Eaedem vero provinciae, quae reipublicae vectigal ex agris ſuis praeſtabant, Imperatoribus obnoxiae fuere; Sicilia, Sardinia, Hiſpania, Africa & Aſia Romanis arabat, his *vita ipſa* (ut loquitur Tacitus III. ann. 54. & XII. 43) *Populi Romani* ſuſtentabatur. De quibus omnibus hic multa congerere ſuperſedeo, quum clara & manifeſta res ſit, & auctorum loca, quae de his provinciis paſſim mentionem injiciunt, obvia ſint. His acceſſit poſtea fertiliſſima Ægyptus, quae, ab Auguſto in

Provinciae formam redacta, certissimum horreum & subsidium Romanorum fuit: haec annua ducenta centena millia frumenti inferebat, computante Aurel. Victor. poster. cap. 1. quantumque haec provincia commodi Romanis, frumenti praestatione, adtulerit, multis demonstrat Plin. paneg. c. 30. & seqq.

Non autem amplius decumarum vel vicesimarum frumenti praebitione defungebantur subjecti populi: altum enim harum apud auctores, post reipublicae mutatam formam, est silentium, sed unicuique, pro modo & ubertate agrorum, certus & definitus modus imperabatur, quem quotannis Imperatori transmitterent, ut inde domus Augusta, milites & plebs inops aleretur: in hunc finem ab Imperatoribus, fortasse jam ab ipso Augusto, confectus est *Canon* quidam *Frumentarius* dictus, quo, quid quaeque provincia quotannis praestare deberet, comprehensum erat. Augustum hunc canonem frumentarium primum composuisse credibile est: hic enim quum imperium nomine Principis accepisset, confecit rationarium sive breviarium imperii, quo continebantur vires totius imperii, & in quo ratio introituum & expensarum deducta erat, Suet. Aug. cap. XXVIII. & ult. Tacit. I. ann. II. nec diu post Augusti tempora pro decima canonem fuisse introductum docet locus Asconii Pediani ad lib. II. in Verr. 2. ubi pro *decimis*, quas Cicero indicat, commentator ille *canonem* habet. deinde id etiam elici potest ex alio loco Taciti VI. ann. 13. ubi, quum Senatus & Magistratus Romani populum, licentius de gravitate annonae querentem, non coërcuissent, Tiberius Patribus scribit, *quibus e provinciis & quanto majorem, quam Augustus, rei frumentariae copiam advectaret*, qua epistola tota frumenti ratio continebatur. Et aperte modum frumenti, quem Aegyptus suppeditabat sub Augusto, definit *Aurel. Victor*, loco supra citato. Sub sequentibus Imperatoribus clariora hujus Canonis indicia exstant: sic de Septimio Severo narrat Spartianus, cap XXIII. eum *Canonem septem annorum morientem reliquisse*, &, ipsi dissimilis, Imperator Elagabalus, *Canonem Populi Romani unius anni, meretricibus, lenonibus & exoletis*

tis dedisse, refertur a Lamprid. c. 27. Hinc frequentissima hujus canonis apud Auctores mentio reperitur, & de eo utrique Codici titulus ab Imperatoribus est insertus: multa enim circa hujus canonis curam Imperatores constituerunt, quae omnia recensere operosa & fastidio plena res esset, plurima de eo Doctissimus Theodosiani Codicis Interpres Jacobus Gothofredus *ad tit. C Theod. de Canon. frum. V R.* congessit, qui utiliter consuli potest; hoc tantum subjiciemus, Imperatores plerumque, si Canon hic non sufficeret, a subjectis gentibus, pretio dato emere consuevisse (ut & sub republica moris fuisse, supra ostendimus) & eo casu coactos fuisse Provinciales, pretio a fisco accepto, frumentum vendere, quod onus dicitur *Sitonia*, Latine *Coëmtio*, C. Just. lib. x. tit. 27. De hac etiam *publica comparatione* est titulus in C. Theod. lib. xi. tit. 15. & multa de hac constituit Theodosius Junior, cujus constitutiones reperiuntur sub titulo C. Theod. de frum. Urb. Const consulendus & Boeth. conf. Philos. pros. iv. & ibi commentatores. Huic coemptioni praeficiebantur certi homines, quos σιτώνας & *frumentarios* vocant JCti in l. xviii. §. 5. ff. de muner. & honor. eratque hoc munus personale l. 1. ff. eod. a quo excusabat aetas septuaginta annorum, & numerus quinque incolumium liberorum l. 3. §. 12. ff. eod. Ab hoc onere quidam, ut pauperes & plebei, & aliae personae excipiebantur, de quibus est l. 2. C. Theod. de compar. publ. Excusatos etiam Philosophos, Grammaticos, Rhetores, Medicos, & ex constitutione Antonini docet l. vi. § 8. ff. de excus. Tutor. Quemadmodum vero avari & impotentes Imperatores hoc frumentum nullo, vel perexiguo, pretio provincialibus extorquebant, sic boni & justi Principes pretium congruens solvi jubebant, unde eam laudem Trajano Plin. paneg. c. xxix. tribuit. *Emit fiscus, quicquid videtur emere, inde copiae, inde annonae, de qua inter licentem vendentemque conveniat.* & hinc gratis saepe liberales Imperatores frumentum civitatibus dedisse docet Ill Spanhemius ad Juliani Orat. 1. pag. 79.

Hoc frumentum, sive pro vectigali secundum canonem

exactum, five coëmptum, in Provinciis & Romae in publica condebatur Horrea, de quibus quum jam plurima congesserint viri dicti, nos illa omittemus, & lectorem avidum ad Buleng. de Vect. P. R. c. 8. Salm. & Casaub. ad Lampr. Alex. Sever. c. 39. Pancir. var. Lect. 1. 51. & Gothofr. ad l. VII. ff. de instr. & instr. leg. & l. XXI. §. 6. ff. de furt. remittemus. Super haec horrea servos publicos positos docet inscriptio Gudiana pag. XVIII. 9. ubi *servus horreorum pub.* (five *publicus* five *publicorum*) *in Aventino*. Puteolis etiam fuisse Granaria docuit Gronov. II. obs. 2. ex classe enim Alexandrina, quam in sinum Puteolanum appulisse patet ex Suet. Aug. XCVIII. frumentum ibi conditum fuisse verosimile est. vide ibi Casauboni notas. Inde per curatores annonae populo & militibus distribuebatur, quod vulgo notum & ab aliis uberius explicatum non referemus. vid. Lipf. 1. elect. 8. & Jacob. Gothofr. ad Tit. C. Theod. de re Militar. & ad tit. de erogat. milit. ann. hoc tantum addimus, militibus, qui male rem gesserant, hordeum loco frumenti datum, cujus moris varia exempla congessit Torrent. ad Suet. Aug. c. 24. ubi illud ab Augusto factitatum narratur. v. & Stewech ad Veget. de re milit. I. c. 13. haec distributio frumenti postea exolevit, &, in commodum plebis & militum instituto collegio Pistorum, ipsi panes pro frumento divisi sunt, de quib. Salmaf. ad Vopisc. Aurel. c. 35.

Quemadmodum autem olim, non solum frumenti vectigal, sed & vini & olei decumas praestitas esse docuimus, sic postea ab Imperatoribus in Canonem frumentarium relata est exactio olei & vini, & Provinciis, quae harum frugum feraces erant, illorum praestatio imperata; eademque Africa, quae, quum frumenti copia uberrimum olei proventum habebat, illud subvehebat, ut ex l. III. Cod. Theod. de Canon frum. U. R. apparet; & ex Africanis, utpote apud quos oleum feliciter nascebatur, plurimum Tripolitani erant obnoxii Spart. Sever c. 18., qui locus, quum maxime torserit & vexaverit eruditorum interpretum ingenia, non sine aliquo examine omittendus, mihi videtur. Agit eo loco Spartianus de variis & insigni-

gnibus victoriis, quas Imperator Severus obtinuerat contra varias gentes; Persas, Arabas, Adiabenos & Britannos, quibus subnectit; *Tripolim, unde oriundus erat, contusis bellicosissimis gentibus, securam reddidit, ac pacem diuturnam, oleum gratuitum, & foecundissimum agrum donavit.* Difficultatem huic loco duo praecipue faciunt, primo, quod absurdum videatur, Severum Tripolitanos oleo donasse, quum eorum terra esset olei feracissima & uberrima, deinde quod Spartiano refragari videatur Aurelius Victor prior, qui in Constantino scribit. *Remotae olei frumentique adventitiae praebitiones, quibus Tripolis ac Nicaea acerbius angebantur. Quas res superiores, Severi Imperio gratantes, civi obtulerant, verteratque gratiam muneris in perniciem posterorum dissimulatio.* Unde colligunt viri docti, non Tripolitanis oleum donasse Severum, sed Imperatori a civibus pro pace & securitate ipsis praestita, oleum oblatum esse. Quae duo diversa auctorum loca ut concilient viri docti, medicam adhibent manum, & Casaubonus & Gruterus ex MSS. legunt, *securam reddit, ac Populo Romano diurnum oleum gratuitum, & foecundissimum agrum donavit.* Quod tamen alienum hic a mente autoris recte videri potest, quum non verosimile sit, Spartianum narrationi, quam de rebus gestis & victoriis, a gentibus, Romanorum hostibus, reportatis contexit, inseruisse ex abrupto, & non satis commode, gratiam & munus aliquod Populo Romano factum. Quare, ut filum narrationis recte contextum Spartiano ostenderet, Iac. Gothof. aliter hunc locum constituit, & ita legit. in comm ad l. III. C. Theod. de Canon. frument. U. R. *Securam reddidit: ad vicem diurnum ea oleum gratuitum, & foecundissimum agrum donavit.* Quod tamen probare non possumus, cum nulla MSStorum auctoritate subnixa sit haec conjectura: nec *diurno oleo* praebendo Romae, sufficere Tripolis aestimari possit. Putamus ergo salvam & inconcussam Spartiano scripturam conservari posse, si modo commoda explicatione sublevetur, qua & Victori concilietur, & historiae veritas confirmetur. Primum itaque Victoris locum sic accipiemus, ut ille dicat, a Tripolitanis oblatum fuisse Se-

Severo olei vectigal praestandum, quia ipsius beneficio jam securi a gentibus barbaris agros colebant, quum antea continuis incursionibus infestabantur, atque ideo cum reliquis Africae Populis non poterant vectigalia praestare, (nam eo casu non exacta fuisse vectigalia ac tributa a subjectis gentibus, ex l. 11. C. ut nemini liceat in emptione specier. se excusare, colligi potest, ubi Thraciae tributa ideo non inferri memorantur) jam vero remotis barbaris, offerebant oleum & frumentum, Severus vero civibus suis gratiam faciens, hoc illis remisit, sed posteri Imperatores hanc illis a Severo gratiam factam dissimulantes, (nam male Gothofred. apud Victorem pro *dissimulatio* reponit *distimulatio*) eos aequali cum reliquis Africanis onere premebant, & in canonem frumentarium Tripolitanorum praebitiones referebant, quas ideo *adventitias* dicit Victor, quia non erant comprehensae in canone a Severo confecto, sed postea insertae a sequentibus Imperatoribus, donec Constantinus tandem gratiam, illis a Severo factam, confirmavit. Hoc ita constituto, clara est & manifesta Spartiani sententia, & Victori consentiens. Severum Tripolitanos a barbarorum incursionibus securos reddidisse, ac pacem diuturnam illis praestitisse, ac simul oleum, quod cives Tripolitani Imperatori gratuitum offerebant, non accepisse, sed donasse, & agros foecundos illis immunes, & sine ullo vectigali frumenti reliquisse, atque ita donasse videri Atque haec est nostra de obscuro illo loco sententia, quam tamen eruditorum censurae lubentes submittimus de Tripolitano oleo interpretatur antiquus interpres illa Juvenalis Sat. v. 88.

Illud enim vestris datur alveolis, quod
Canna Micipsarum prora subvexit acuta.

Leptitanos etiam eadem in regione abundasse oleo, apparet; quod Caesar multaverit eos tricies centenis millibus pondo olei, ut scribit Auctor belli Africani cap. XCVII.

Inter Provincias, quae Romano Imperio oleum praebebant, praecipua erat etiam Lacedaemoniorum terra, quippe feracissima

ma olearum, teste Plin. lib. xvii. c. 18. hinc Sidon. Apoll. carm. v. ubi referens, quid quaeque provincia Romae tribueret, dicit,

Exponit Lacedaemon olivum.

Collectum hoc oleum, ut de frumento supra diximus, inserviebat distributioni publicae: antiquis vero reipublicae temporibus populo non dividebatur; ad luxum enim & voluptatem magis, quam ad sustinendam vitam, necessarium a priscis Romanis censebatur, nec nisi semel & extra ordinem id plebi datum legimus, a Scipione Africano, qui quum Aedilitatem curulem auspicaretur, congium olei in vicos singulos dedit, teste Liv. lib. xxv. c. 2. ad cujus imitationem, postea idem in gratiam plebis fecit Agrippa sub Augusto, ut narrat Dio lib. xlix. Sub Imperatoribus vero olei divisio magis frequentata fuit, accrescente voluptatis & luxus studio: ac primo quidem ad gymnasium Senatui & Equiti illud praebuit Nero, Sueton. Ner. c. 13. Tacit. xiv. ann. 47. Deinde vero a Severo ordinarie populo dari caepit. Spart. c. 23 quod ab Elagabalo imminutum restituit Alexander Severus. Lampr. Alex. Sev. 22. *Oleum, quod Severus Populo dederat, quodque Elagabalus imminuerat, turpissimis hominibus praefecturam annonae tribuendo, integrum restituit.* Qui etiam ultra illud, quod populo dividebat, in usum balnearum publicarum, oleum suppeditavit. Lamp. c. 24. *Addidit & oleum luminibus thermarum, quum antea, non ante auroram paterent, & ante solis occasum clauderentur.* Haec olei distributio, ad Praefectum annonae pertinebat, ut ex loco Lampridii mox citato, & Symmach. x. ep. 48. patet, & id docet inscriptio l. unic. C. Theod. de Mens. Olear. Praefectus vero per ministros suos oleum Populo admetiebatur *capulis*, quae vasa ansata erant, quibus olei mensura fiebat: inde hi dicebantur *Capulatores*, quorum schola, in descriptione Urbis Romae, in regione tertia collocatur. Tales *Capulatores*, vel contracta voce *Caplatores*, in lapidibus conspiciuntur; ut apud

Gruter. MLXXXVIII. CAPLATORES TIBURTES. Ubi nescio quid moverit Guther. lib. I. de Jure Pontif. 4. legere CALATORES. quem recte refellit Bosius de Pontif. M. Rom. cap. II. §. ult. plena vox est in lapide Gudiano

DIS MANIBUS
C. LULIUS MELEUS
CAPULATOR
H. S. E.

Portionem, quam quisque ex plebe accipiebat, vocari *Mensam Olearíam*, in leg. unic. Cod. Theod. de mens. olear. ex illa lege efficit, Jacob. Gothofr. Quum vero a Victore in descriptione Urbis memorentur LXXIV. *mille mensae oleariae*, dubitatur, num eae de iis mensis, in quibus expositum erat venale oleum, an vero de his portionibus olei, quod dividebatur, sint accipiendae; quod nondum mihi constare ingenue fateor, quum utrimque difficultates plurimae, quae certum aliquid statuere prohibent, oriantur. videatur Jacob Gothofr. d. l. Non sola autem plebs & milites oleum ab Imperatoribus accipiebant, sed & officialibus & ministris Domus Augustae depromebatur, qui inter eas species, quas in salarium ferebant, etiam oleum accipiebant: sic inter alia, quae Valerianus Probo dat, etiam olei per biduum sextarium unum recenset Vopisc. Prob. c. IV. & ita passim in lectione historiarum Augustarum observare licet.

Superest ut pauca de vectigali & exactione vini, quod etiam in canone frumentario continebatur, subjiciamus. Hoc maxime dabant beatae illae Italiae provinciae, Campania & Tuscia, in quibus generosissima vina ubertim proveniebant, Sidon. Apoll. d. l.

Desert Campanus Iacchum

De Tuscia & Campania Symm. l. IX. ep. 125. agens de vini exactione. *Exstat vetus professio Campaniae consularis, exstant*

ſtant acta apud Hetruſcum confecta rectorem, quibus docetur exactio promiſſa reliquorum. De Lucania & Brutio Caſſiod. XII. Var. Ep. 12. unde apparet Cancellariis eo tempore vini collectionem mandatam. Africa, ut omnia fere, quae ad vitae commoda & voluptates requiruntur, benigne ferebat, etiam vinum praebebat. unde *ſuſceptorum vini per provinciam Africam* mentio fit in l. ult. §. 20. ff. de muner. & honor. Et, quae hodie adhuc praeſtantiſſimum profert, vinum Pannonia olim Romanis ſubminiſtrabat. Claudian. de Laud. Stilic. II. v. 204.

Reſtituit terras, & opacum vitibus Iſtrum
Conſerit, & Patrium vectigal ſolvere gaudet.

Ex inſulis etiam Cycladibus, & reliquis vitiferis regionibus, vinum exigebatur. Columel. praefat. lib. I. de re ruſt. *Vindemias condimus ex inſulis Cycladibus, ac regionibus Baeticis Gallicisque.* Non licebat vero omnibus gentibus & populis, Romano imperio ſubjectis, vitibus agros conſerere; vetitum nempe id erat lege Domitiani, quam refert Sueton. c. VII. *Domitianus ad ſummam ubertatem vini, frumenti vero inopiam, exiſtimans nimio vinearum ſtudio negligi arva, edixit, ne quis in Italia novellaret, utque in provinciis vineta ſucciderentur, relicta, ubi plurimum, dimidia parte.* ubi vid. Caſaubon. Hinc eae laudes & adulationes, quibus Domitiano blanditur Statius. Silv. IV. II. v. 36.

— ſic vitifero ſub palmite nudos
Umbravit colles, & ſobria rura Lyaeo. (quae tamen Barth. aliter explicat.) & IV. III. v. 11.

Qui caſtae Cereri diu negata
Reddit jugera, ſobriasque terras.

Et deinde, ſi qua provincia, aut populus iterum vites conſerere vellet, prius hoc ab Imperatoribus debebat impetrari,

qui illud vel abnuebant, vel si permitterent; vectigal ex vino exigebant: sic Probus Imperator Gallis, Hispanis & Pannoniis vites habere permisit, testibus Vopisco c. XVIII. & utroque Victore.

Collectum vinum ex provinciis & subjectis populis condebatur in cellis, quas Imperatores habebant, unde, in usum domus Imperatoriae, depromebatur; Officialibus etiam & ministris, in partem salarii, ut ceterae species, dabatur, ut ex infinitis Historiae Augustae locis patet v. Vopisc. Prob. c. IV. & passim. Distributio fiebat per Cellarios, qui curam cellarum gerebant, Lamp. Elagab. c. XXVI. *Mittebat Parasitis per cellarios salaria annua, vasa cum ranis, & scorpiis & hujusmodi monstris.* horum & meminit Cassiod. XII. Var. 12. Hi etiam appellantur *Cellarienses* in l. 32. C. Theod. de Erogat. milit. ann. Ipsa autem portio, quam quisque accipiebat, dicebantur *Cellaria*, de quibus latius vide Jac. Gothofr. ad l. ult. C. Theod. de offic. judic. omn. Plebi vero vel militibus, (quibus vilius vinum vel acetum fuisse datum notum est, ut docuit inter alios Fabrett. ad Column. Trajan. cap. II. pag. 31.) neque reipublicae temporibus, neque sub Imperatoribus, facile vinum dividebatur: insignis est Augusti severitas, quam refert Sueton. c. XLII. *sed ut salutarem magis, quam ambitiosum principem scires, querentem de inopia, & caritate vini populum, severissima coërcuit voce, satis provisum a genero suo Agrippa, perductis pluribus aquis, ne homines sitirent.* Cui similis est objurgatio illa Pescennii Nigri, qui milites limitaneos, in Ægypto tumultuantes, & vinum petentes, hoc responso inhibuit, *Nilum habetis, & vinum quaeritis.* Spart. Pesc. c. VII. Occurrit quidem *Vinariarius* in Castris Praetorianis, in lapide apud Spon. Misc. Erud. Antiq. pag. CXXXIV. sed illum negotiatorem vinarium explicat Sponius. nisi quis Praetorianos milites lautius habitos conjicere vellet, de quo tamen mihi nihil constat. *Vinariarius* autem eadem forma dictus est, qua *Celararius* in l. XII. §. 9. ff. de instr. & instr. leg. sive sit aberratio scribarum pro *cellarius* & *vinarius*, sive derivaverint a *cellarium.* de quo vid. Cl. Schulting. ad

ad Pauli Sent. lib. III. tit. VI. §. 72. ego puto posterioris aevi consuetudini attribuendum, quum olim semper *Cellarius* occurrat, & in Lapidibus apud Gruterum, Gudium & alios ita legatur. Deinde autem Imperator Aurelianus, referente Vopisco in ejus vita c. XLVII. *Statuerat vinum gratuitum dare Populo Romano, ut quemadmodum oleum & panis, & porcina gratuita praeberetur, sic etiam vinum daretur, sed prohibitus est a Praefecto Praetorii sui, qui dicebat, si & vinum Populo damus, superest, ut & pullos & anseres demus.* Qui tamen non omnino ab hoc beneficio abstinuit, sed in porticibus templi Solis fiscalia vina, ex cella sua deprompta, venalia proposuit, unde Populus modico, & ab Imperatore definito pretio, ea comparare posset. Primus deinde & solus, & fortasse semel tantum, gratuitum Populo dedit Constantinus Magnus, quum consulatum gereret. Testis locuples in hanc rem est Suidas in voce παλατῖνοι. Παλατῖνοι εἶδος ἄρτων, οὓς ἐφιλοτιμήσατο τῷ δήμῳ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, καθ' ὃν ὑπάτευε χρόνον, οὕτως ὀνομάσας αὐτοὺς, διὰ ἐκ τοῦ παλλατίου χορηγουμένους. προσέθηκε δὲ τούτοις καὶ κρέα καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον *Palatini; species panum, quos Constantinus Magnus, quum Consul esset, populo gratuitos dabat, ita eos appellans, quod ex Palatio dividerentur. addidit vero iis & carnem & vinum & oleum.* Ubi notandum dedisse Constantinum, quum Consul esset, idque imitatum fuisse Clodovaeum, qui quum consul ab Anastasio esset renuntiatus, etiam publicam liberalitatem, populo spargens pecuniam, exhibuit, teste Gregorio Turonensi lib. II. Hist. Franc. cap. 38 unde morem illum spargendi pecuniam & vinum effundendi, adhuc hodie Imperatores, Reges & Principes, ubi inaugurantur, usurpare videmus. Collinum etiam de Constantino idem notare, & vinum, carnem, oleum & frumentum dedisse docet Abram. ad Cicer. pro Sextio cap. XXV. Exemplum tamen Constantini reliqui eum secuti Imperatores imitati non sunt, sed, probato facto Aureliani, vina ex cella sua, quae vocabatur *Arca vinaria*, deprompta, venalia publice populo proposuere. Hujus arcae cura spectabat ad Praefectum Urbi, Symmach. l. VII. ep. 25. & X. ep. 42. qui pretia vini vel intendebat vel moderabatur,

 prout

prout ipsi visum erat, vel ab Imperatore, cujus vicem gerebat, praescribebantur: hinc, pro Imperatorum vel etiam Praefectorum Urbi ingenio, liberalitate vel avaritia, diversum subinde pretium definiebatur. Sic legimus Valentinianum & Valentem, quartam partem pretii, quo tunc vendebatur vinum, in gratiam plebis detraxisse, l. 2. C. Theod. tribut. in ipf. specieb. inferr. Et graves saepe tumultus & motus oriebantur, si Praefectus Urbi vinum magno pretio venale haberet; hinc illae irae plebis, vini avidissimae, in Symmachum Praefectum Urbi, *cujus aedes a plebe accensas, ea re percitâ* (refert Ammian. Marcell. XXVII. c. 3.) *quod vilis quidam plebejus, sine indice ullo vel teste, insinxerat Symmachum dixisse, libenter se vino proprio calcarias exstincturum, quam id venditurum pretiis quibus sperabatur.* Sub Praefecti Urbis dispositione erat *Rationalis Vinorum* dictus, cujus mentio fit in *Notitia dignitatum Imperii:* hic invectum a negotiatoribus vinariis (quos instituit Alexander Severus, Lampr. c. XXXIII.) vinum annotabat, & venditionis rationes tractabat. A Symmacho lib. x. ep. 35. memorantur *Tribuni fori vinarii*, quos eosdem & Rationales fuisse putat Pancirol. in comm. ad Notit. dign. Imp. occid. c. 11. & eos curasse, ut justo pretio, & sine fraude, Populo venderentur vina.

Ut autem ex arca vinaria Populus & milites nihil, nisi dato pretio, consequebantur, sic officiales & ministri, eodem modo, ut frumentum & oleum, etiam vini aliquam portionem, salarii nomine, accipiebant: quod quum unicuique, historias Imperatorum percurrenti, notissimum esse debeat, hic non adstruemus. Ultra hos, etiam quibusdam collegiis & corporibus, quae negotiationibus vel opera publica curando, imperio proderant, & *quorum ministerio tantae Urbis onera sustinebantur*, Symmach. x. ep. 27. dabatur. Sic Suariis, qui pecus & carnes Romam advehebant, certus vini modus concessus est l. 4. Cod. Theod. de Suar. quod & Edictum Aproniani V. C. Praefecti Urbi, quod exstat apud Gruter. p. 547. n. 7. probat. Sic & calcis coctoribus l. 1. C. Theod. de calcis coctor. & reliquis, quos enumerare longum esset. Quibus-

busdam etiam ex Arca vinaria, non ipsum vinum, sed pecunia, quae ex venditione vini redacta erat, dabatur. Sic Symmach lib. x. ep. 42 scribit, *Collectariorum corpori arcam vinariam statutum pretium sumministrare.*

Atque haec de primo & pinguissimo vectigali, quod ex agrorum fructubus exigebatur, dicta sufficiant: subjiciendum esset, ut absolveretur plena hujus rei tractatio, ad quos Magistratus, hujus vectigalis constituendi, exigendi & locandi cura pertinuerit, & quid sub republica vel sub Imperatoribus, in jure vectigalis exercendi mutatum sit: tum de publicanis adnectenda foret disputatio; sed quum idem fere in reliquis, quae explicanda nobis sumsimus, vectigalibus, Scriptura, Portorio, & Metallis obtinuerit, melius visum fuit, hujus rei tractationem post illa rejicere, ne bis idem inculcare cogamur, annotaturi etiam, si qua in illis diversa ratio fuerit.

CAP. IV.

De Scriptura & Vectigali Pecorum.

Alterum veteris reipublicae vectigal illud erat, quod ex pascuis & saltibus, quorum proprietas ad rempublicam pertinebat, colligebatur: quosdam enim agros, culturae inhabiles, silvis & salictis impeditos, pascendis gregibus, qui vectigal publico pro pastione solverent, destinabant. Hos *saltus, silvas & calles* dicebant; vulgariter vero *pascua publica* ab auctoribus appellantur. Varr. de ling. lat. lib. IV. *Quos agros non colebant, propter silvas & id genus, ubi pecus posset pasci, & possidebant, ab usu suo saltus nominaverunt.* Fest in voce *saltum. Saltus est ubi silvae & pastiones sunt.* Virgil. IV. Georg. v. 324.

In saltus utrumque gregem, atque in pascua mittes,

Sic

Sic saepe in jure nostro, *saltuum* & pastorum, qui inde *saltuarii* (qui etiam & magistri pecorum, teste Serv. ad 7. Aen. 485.) dicuntur, mentio fit, ut in l. 8. §. 1. ff. de instr. & instr. leg. Silvas vero publicas fuisse notum est, & ex quibus ligna etiam caesa publicis usibus inserviebant: & jam Ancum Marcium silvas ad usum navium publicasse ex Aur. Victor. de Vir. Illustr. docuit Schefferus lib. 1. de Milit. Nav. cap. v. & ex Livio materiem debuisse socios praebere ad naves. Sed praecipue silvae pascendo pecori destinatae, unde & Silvano Deo sacratae erant, de quo hic uberius agere instituti nostri fines excederet. vid. comm. ad Virg. 1. Georg. 20. Saltus vero inter optimas pastiones habebantur, unde & *saltum possidere* fere proverbii speciem obtinebat, de divite patre familias, ut docuit ad illa Catulli carm. cxv. *Firmano saltu dives*, Vossius, pag. 341. & quo respicit Horatius lib. 111. od. 3.

Cedes coemptis saltibus, & domo,
Villaque, flavus quam Tiberis lavit,
Cedes, & exstructis in altum
Divitiis potietur heres.

& Ovidius v. Epist. 124.

Possidet en saltus illa juvenca meos.

Quem imitatum credo Statium lib. iv. Theb. 40.

Ha miseri morum, bellabis sanguine tanto,
En saltus dux alter habet.

Ita enim malim pro & *saltus* legere. si etiam codices adducerent, vellem *Ha miseri armorum!* Scholiastes vero vetus recte explicat *possidet imperium.* Hi etiam *calles* appellantur, *quia callo pecudum peduratum est iter*, ut dicit Isiodor. lib. xv. c. ult. Vid. Turneb. 111. adverf. 22. vulgo vero communiter *pascua* dicuntur. Plin. lib. xviii. c. 3. *Etiam nunc in tabulis*

bulis Censoriis Pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet. Plurima autem possidebant Romani per totam Italiam & provincias pascua, qualia illa fuisse credunt viri docti, de quibus Cicero II. ad Att. Ep. 15. *Terentiae pergrata est assiduitas tua & diligentia in controversia Mulviana. Nescit omnino te communem caussam defendere eorum, qui agros publicos possideant, sed tamen tu aliquid publicanis pendis, haec etiam id recusat.* ubi Terentiam possedisse pascua publica in agro Mulvio interpretes notant, pro quibus illa scripturam solvere recusabat, quum Atticus, qui etiam partem possidebat, publicanis penderet, Terentia vero Lege Thoria vectigalia sublata esse contenderet: quae non refello, licet obscurior sit hic locus, nec an de agro publico, qui arabatur, an qui pascebatur, agat, certi quid statuere audeam. quidquid sit & ubicumque ille ager Mulvius fuerit, publicum fuisse, & a privatis sub vectigali possessum apparet. praecipua autem erant in Apulia & vicina illi Italiae parte. Sic Varr. de re rust. II. c. I. dicit, *greges ovium longe abigi ex Apulia in Samnium aestivatum, & ad publicanum profiteri:* sic conjurationem & tumultum pastorum in Apulia memorat Liv. lib. XXXIX. c. 29. & notum est bellum servile ab Athenione pastore in Apulia excitatum. in provinciis etiam saltus & pascua fuisse, indicant Ciceronis loca, quibus meminit *Magistrorum scripturae in Asia & Sicilia*, de quibus postea agemus. Pascua in Sicilia fuisse publica, itidem ut agros publicos, docet Cicer II. Verr. 3. *quos partim retinet ut arare, pascere, ut negotiari liceat.* & passim in Verrinis eorum mentio occurrit. De pascuis in Asia sufficit unus Ciceronis locus pro Leg. Manil. cap. VI. *Asia tam opima est ac fertilis, ut & ubertate agrorum & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum quae exportantur, facile omnibus terris antecellat.* ubi tria vectigalia, quae P. R. capiebat, *decumas, scripturam & portoria* intelligi recte interpretes notaverunt. & *scripturam* inde rediisse ad rempb. docet fragmentum Lucilii ex lib. XXVI.

F Pu-

Publicanus vero ut Asiae fiam scripturarius pro Lucilio, id ego nolo, & uno hoc non muto omnia.

Ubi Fr. Douza Nonii interpretationem *scripturarii* pro *tabellario* jure refutat. In Cyrenaica etiam pascua publica fuisse docet Plinius lib. XIX. cap. 3. ubi de Laserpitio: *multis jam annis in ea terra non invenitur, quoniam publicani, qui pascua conducunt, majus ita lucrum sentientes, depopulantur pecorum pabulo.* de quo loco videndus Salmasius Exerc. Plin. pag. 262. & certe agros ubi publicos fuisse, qui olim Apionis Regis habebantur, & Populo Romano cum regno relicti erant, docet Tacit. XIV. Ann. 18. & ad pascua in provinciis refert illa Horatii lib. I. Ep. VIII. 6.

Nec quia longinquis armentum aegrotet in agris.

Torrentius. & ubi male quidam *arvis* legunt, quum de pascuis agatur, ut recte Crucquius ostendit. Ut vero inter agros publicos, maximum vectigalis fundamentum & caput fuisse diximus *Agrum Campanum*, sic inter pascua publica maxime celebratur *Silva Scantia*, sive ut alii, *Sila*, de qua agit Cicero in orat. 12. agr. I. pr. III. u't. & in Bruto cap. XXII. qui eam cum reliquis vectigalibus agris vendere volebat: erant etiam, quorum ibidem meminit Cic II. 14. *Salicta ad Minturnas.* Denique sub Pascuis publicis etiam montes comprehendi puto, qui maxime ad pascendos gregres ovium apti erant: sic Cic. II. orat. agrar. contra Rull. 14. recenset inter patrimonia populiRom. *Montem Gaurum*, & Sicul. Flaccus *Montium Romanorum*, inter agros vectigales, meminit, loco supra a nobis adducto.

Ex his igitur pascuis, saltibus, silvis publicis magnum aerario Romano vectigal obveniebat, quod a pastoribus pro gregum pastione solvebatur: & antiquissimum hoc vectigal fuit, & diu solum & unicum Reipublicae emolumentum, ut prodit Plin. l. XVIII. c. 3. Antiquis tamen temporibus, non videntur pascua

pascua publica tam stricte privatis clausa & depasci vetita fuisse, vel saltem licentiâ vulgi invaluerat, ut quisque suas pecudes in pascua publica immitteret, donec ab Aedilibus plebis Publiciis, reditibus publicis consultum est, lege lata, & mulcta imposita iis, quorum pecudes agrum publicum depascerent. Eleganter hoc describit Ovid. v. fast. v. 283.

Venerat in morem, populi depascere saltus,
Idque diu licuit, poenaque nulla fuit.
Vindice servabant nullo sua pabula vulgus,
Jamque in privato pascere inertis erat.
Plebis ad Aediles delata licentia talis
Publicios, animus defuit ante viris.
Rem populus recipit, mulctam subiere nocente:
Vindicibus laudi publica cura fuit.

Ab eo tempore magna cura publicorum pascuorum habita fuit, & mulctae, qua pecuarios Aediles afficiebant, frequens mentio apud Liv. x. c. ult. XXXIII. c. 42. & XXXV. c. 10. quae ad ludos Florales plerumque adhibebatur, ut docet Ovid. d. l. Deinde publice etiam abhinc pascua locata fuere publicanis, qui a pascere volentibus certum aes accipiebant, vectigalis nomine, quod dicebatur *Scriptura*, ita appellata, quia pastores debebant apud Publicanum numerum pecudum, quas in pascua publica immittere vellent, profiteri, quem publicanus in tabulis suis annotabat & scribebat, ex qua scriptura postea ratio inter pastorem & publicanum conficiebatur, inde etiam ager sive pascuum ipsum, dicitur *ager scripturarius*. Festus. *Scripturarius ager publicus appellatur, in quo, ut pecora pascantur, certum aes est, quia publicanus scribendo conficit rationem cum pastore.* Quicumque vero pecudes, quas non erat professus, vel etiam plures, quam publicano annotandas dederat, pavisset, in legem Censoriam incidebat. Varr. lib. II. de re rust. c. I. *Ad Publicanum profitentur, ne si inscriptum pecus paverint, lege Censoria committant.* Hae pecudes, profiteri omissae, *inscriptae* a Varrone dicuntur, quod ideo

notari debet; quia video multos viros doctos *inscriptas* pecudes interpretari, eas, quae in tabulas publicanorum relatae & annotatae sunt, quum contrarium hic Varronis locus evincit, & exemplo *inscriptarum mercium*, id est, quas in portu mercator non professus est, probat Turneb. x. adv. c. 6. Licet enim *inscribere* saepe sumatur pro scribere, & graeco ἐπιγράφειν, ut ostendit Val. Guell. ad Virg. I. Aen. 477. in hac tamen re *inscriptus* est non scriptus. ut Quinctil. III. de Inst. Orat. 6. *Unde & illa divisio est, alia esse scripta, alia inscripta.* & ita in multis compositis ex hac praepositione. ut *instrata jumenta* Frontinus dixit lib. II. Strateg cap. IV. §. 8. quibus strata sunt detracta, ut explicat Scheff. II. de Re Vehic. cap. 2 Omissae vero professionis poena videtur fuisse, ut inscriptae pecudes caderent in commissum, & Publicanus eas sibi pro fraudato vectigali vindicaret. & videtur licuisse publicano inscriptas pecudes, in agro publico pascentes, abducere & claudere in certo illi rei destinato loco, ut hodie in nostrae reipb. pagis observari scimus, ubi pecus etiam in alieno agro pascens deprehenditur. id docet Servius ad Virgilii Eclog. IX. 7. ubi narrat Octavium Musam limitatorem ab Augusto datum, *offensum a Mantuanis* (forte delenda praepositio, ut *offensus* pro irato, ut apud Suetonium & alios saepe occurrit, capiatur) *quod pecora ejus in agro publico aliquando clausissent.* Nam errare puto Bulenger. de Vect. Pop. R. c. 10. qui censet, non licuisse publicano pecudem, ob omissam professionem & non solutam scripturam, retinere: neque enim locus Plauti, quo in hanc sententiam adductus est, illud innuit: immo vero, si modo totum & integrum illum apposuisset, plane contrarium ex eo doctus fuisset: nam non ideo contra legem ibi commiserat publicanus, quod pecudem pro commisso caperet, sed quod & pecus retineret, & simul aes sive pecuniam pro scriptura debitam, exigeret: accipiendo enim pecuniam, poterat videri, de poena transegisse & eam remisisse. verba Plauti sunt Trucul. I. 2. 42.

Nam

Nam advorsum legem a me, ob meam scripturam pecudem accepit,
Aeraque

Professi ergo pecudes soluto vectigali, tuto pascebant suos greges pastores, quibus frequentes tamen cum publicanis & quotidianae rixae fuerunt, unde toties pecuariorum ad judicium adductorum & condemnatorum meminit Livius in locis, quos superius adduximus: erant enim Pastores silvestre genus hominum, & ab humanitate alienum, unde & vias publicas latrociniis eos infestasse narrat Liv. lib. XXXIX. c. 29. Nec etiam continua illis erat cum aratoribus, qui agros publicos conduxerant, concordia, ut ex monumento antiquo, quod exhibet Gruter. p. 150. n. 6. & 7. patet, ubi quidam Magistratus de se gloriatur. *Idemque fecei, ut ex agro publico aratoribus cederent pastores.*

Usus autem horum pascuorum valde Italiae gentibus erat necessarius, quia in ea regione, *neque eadem loca, aestiva & hiberna, idonea erant omnibus ad pascendum*, ut Varro docet, sed aliis pascuis aestate, aliis hieme indigebant, quumque privati & mediocres pastores non utriusque generis pascua possiderent, quod ipsis deficiebat, publica pascua praestabant. sic Varro. loc. citato. *Itaque greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum, atque ad publicanum profitentur.* & ita in l. 12. §. 8. ff. de instr. & instr. leg. dicuntur *aliqua parte anni pecora in fundo*, nimirum proprio pastoris, *pasci, aliâ parte pabula*, publica, *conduci.* Horat. 1. Epod. 27.

Pecusve Calabris ante sidus fervidum
Lucana mutet pascuis.

Ubi vide interpretes. & de Philippo narrat Justinus lib. VIII. 5. *Reversus in regnum, ut pecora pastores, nunc in hibernos, nunc in aestivos saltus trajiciunt, sic ille populos & urbes, ut illi*

illi vel replenda, vel derelinquenda quaeque loca videbantur, ad libidinem suam transfert.

Haec erat, stante & libera republica, hujus vectigalis ratio, quae tota sub Imperatoribus subversa & immutata fuit, & eamdem, quam agri publici, sortem habuere pascua publica: omnia enim a seditiosis & populari studio devotis civibus, a publico patrimonio decerpta fuere. Lege Thoria, qua omnes agri vectigalis immunes facti sunt, cautum etiam erat: *Neive Populo neive Publicano pecuniam, scripturam, vectigalve det, dareve debeat.* Deinde omnia, cum reliquis Italiae agris, aut vendita, (quod tentabat Rullus) aut divisa sunt, & ita vectigal scripturae exolevit: nam nulla, quod equidem sciam, apud auctores, qui res Imperatorum literis mandarunt, scripturae mentio vel memoria occurrit. *Pascuarium* reperitur in Marculfi formulis lib. II. cap. 35. ubi videndus Bignonius. Pascua vero, quae in provinciis & subjectis regionibus quondam publica censebantur, videntur ab Imperatoribus fuisse occupata, & eorum reditus in fiscum redacti. Sane in Utroque Codice mentio & titulus peculiaris est de *pascuis publicis & privatis:* est & alter de *fundis & saltibus rei Dominicae*, ex quibus constat, Imperatores possedisse jure Dominico multa pascua & saltus; tales erant etiam praedia *Tamiaca*, ex quorum fructubus annuis vectigal praestabatur, quo alimenta domui Imperatoriae suppeterent; ut docet Alciat. ad tit. C. de praed. Tamiac. lib. XI. tit. 68. pascua haec Imperatorum, a gregibus propriis plerumque depascebantur, qui *greges dominici* appellantur. l. unic. C. Theod. de Grege. Dominic. Immo & saepe agros & pascua data privatis ea lege, ut equos praestarent, ut alia ad rem bellicam necessaria, ostendit eruditus Commentator ad Marm. Oxon. pag. 46. ubi in antiquo monumento occurrit κλῆρος ἱππικός. & similes fuisse hos agros hodiernis feudis credit. Hi greges, ut plurimum, Equorum erant, quos Imperatores, ad usus bellicos, plurimos in provinciis coëmebant, & in sua pascua immittebant, ex quibus, si quis eos furto abigeret, nec redderet sponte, mulctâ librae auri pro singulis equis puniebatur. d. l. unic. si vero, vel non

magna

magna ſatis copia equorum, vel amplior paſcuorum modus eſſet, quam ut decerpi a Dominico grege poſſet, locabatur ea paſcuorum pars, quae ſupererat, paſtoribus, qui proprios greges cum dominicis miſcebant, & fixa & annua penſione jus paſcendi redimebant, quam augeri Julianus, & deinde Valentinianus & Valens prohibuere; ne ſub praetextu, quod majorem, quam antiquis temporibus ſolebant, penſionem ſolverent, ſibi tota paſcua vindicarent depaſcenda, & greges dominicos ab illis excluderent. l. 1. & 11. C. Theod. de Paſcuis. Plurima vero per omnes provincias prata & paſcua poſſidebant Imperatores; praecipue autem in Syria latiſſima *& amoena* prata fuerunt, ut ex l. 111. C. Th. de paſc. docetur, ubi inconſtans MSS. lectio varie doctos viros exercet: Cujac. ad l. 11. C. Juſtin. eod. legit *Apamenis paſcuis*, quae in Syria plurima, & paſcendis equis & bobus ampliſſima fuiſſe ex Strabone docet. & Hottom. amic. reſp 11. 19. etiam *Apamenis* praeferre videtur, quia ita in MSS. legitur. Jac. Goth. ad l. 3. poſtquam diu fluctuaſſet, quamnam eligeret lectionem, praefert tandem vulgatam, *ac amoena*, quam locutionem, & aptum pratis epitheton, multis locis autorum adductis defendit, quibus addi poteſt inſignis, & qui huc unice facit, Taciti locus 111. ann. c. 7. ubi querelae de Piſone, protrahente reditum Romam, ut probationes caedis Germanici enervaret, referuntur, *quod vagus interim, per* AMOENA *Aſiae atque Achaiae, adroganti & ſubdola mora ſcelerum probationes ſubverteret.* Salluſt. Catil. cap. xi. de Sylla. *qui exercitum, quem in Aſia ductaverat, contra morem majorum luxurioſe nimiſque liberaliter habuerat; loca amoena, voluptaria facile in otio militum animos molliverant.* Claud. 11. in Rufin. 33.

Syriae tractus vaſtantur amoeni.

& ita *amoena litorum* illluſtravit Caſaub. ad Suet. Aug. LXXII. Idem J. Gothofredus in Cappadocia paſcua ad alendos equos fuiſſe praeſtantiſſima oſtendit, ut & fecit Barthius ad Claud. 11. in Rufin. 30. & Comm. ad Gratii Cyneg. 508. & Nemeſ. vſ. 241.

Hi-

Hi erant reditus ex pascuis, quae patrimonii Principum censebantur; ex privatorum etiam pascuis commodum obvenisse fisco puto, quod consistebat in subministrando foeno stabulis Imperatoriis, unde equitibus & eorum Ducibus depromebatur. Hinc in l. IX. C. Just. & l. ult. C. Theod. de jure fisc. mentio fit susceptorum, quos vectigalium & tributorum exactores fuisse, postea amplius docebimus, *qui familiae pabula & sumtus ministrant*. Extraordinarii vero & summi honoris documentum erat, si Imperator alicui in Urbe Roma *Pabula & sumptus* decerneret; pabula dabantur, ut jumenta, quae quis secum adduxerat, inde publicis impensis alerentur, sumptus in hominum alimentum Imperatores largiebantur, unde haec duo plurimum conjunctim data legimus. Sic *Valerianus Aureliano, quamdiu Romae fuit, pabula extra ordinem decrevit, & ad sumptus, aureos Antoninianos diurnos duos*, tradente Vopisc. Aurel. c. 9. Ultra foeni praestationem, ad quam prata obligata erant, cogebantur etiam Provinciae, in quibus commoda pabula erant, militibus hybernantibus ea dare: hoc colligo ex Trebel. Pol. trig. tyran. in Balist. Ubi Valerianus Ragonio Claro Praefecto Illyrici & Galliarum scribit, *ut dispositionem prosequeretur, ne provinciales gravet, sed illic equos contineat, ubi sunt pabula.* Et postea, *Thraciam, in cujus campis multum foeni colligitur, idoneam ad hyemandum militibus* adfirmat. An huc pertineat collegium *Pabulariorum*, cujus mentio fit in Lapide apud Spon. Miscel. Erud. Antiq. pag. 68. nescio, in quo tamen Reines. clas. 1. Ins. 275. legit *Tabulariorum.* Fabrettus vero pag. 23. suspectam inscriptionem habet, ego nihil definio transeunti etiam exercitui fructus, stramenta, ligna &c. conferre cogebantur, de quo vid. D. Gothof. ad l. 27. §. 6. ff. de Usufr. Hoc vectigal a viris doctis *capitum* sive *capita* appellatur, quia in numerum capitum equorum definiebatur. Vide Cujac. ad l. 9. C. de jur. fisc. Salmas. ad Vopis. Aurel. c. 7. in primis Jacob. Gothofr. ad l. 7. 8. & 9. C. Theod. de erogat. milit. annon. qui, ut ubique, doctissime & eleganter ibi argumentum hoc exsequitur.

Hoc vectigal & onus impositum subjectis gentibus, veteris ali-

aliquantum scripturae species & imago erat; accessit vero novum sub Imperatoribus vectigal, quod non ex pascuis & foeno, sed ex ipsis gregibus pecorum deducebatur. Scilicet frumentum, vinum, oleum jam abunde suppeditabant provinciae, deerat caro, quam provinciis domui Augustae tribuere postea imperatum est. Certus enim numerus Italiae & reliquis, Imperio Romano parentibus, regionibus, pecudum, tam suum, quam boum & ovium impositus est, quem quotannis tribuerent; sic Lucani & Bruttii, quorum regio pecore erat fecundissima, sues & alias pecudes repraesentabant. Cassiod. xi. var. 39. *Montuosa Lucania sues pendat, Bruttii bonum pecus indigena ubertate praestent.* Samnium & Campania etiam hoc vectigali atterebantur. l. 3. Cod. Theod. de suar. pecuar. & Nov. 15. Valentinian. Immo nec remotae provinciae immunes habebantur; sic Armenia carnem sive pecudes tribuebat. Ultra pecudes, quae alendo Populo inserviebant, etiam quaedam provinciae equis praestandis erant obnoxiae. Clare id probat dictum Probi apud Vopisc. c. 15. *Pascuntur ad nostram alimoniam gentium pecora diversarum, equinum pecus nostro jam fecundatur equitatui.* Pancirol. var. lect. xiii. c. 31. putat, decimas ex gregibus exactas fuisse, quia in d. novell. Valent. mentio aliquarum decimarum injicitur: quod tamen inde colligi non posse arbitramur, quum decimae ibi non vectigal ipsum pecudum, quod secundum canonem Imperatori solvebatur, significet, sed illam vectigalis accessionem, quam, pro epimetro & interpretio, de quibus postea agendi locus erit, susceptores accipiebant. Verosimilius est unicuique provinciae, prout abundaret, vel minorem copiam pecudum proferret, imperatum fuisse certum numerum, quemadmodum supra, in canone frumentario, annonae modum singulis provinciis descriptum demonstravimus. obsonia etiam erogata fuisse, & erogatorem obsoniorum fuisse, docet Cassiodorus lib. xii. var. 11.

Harum pecudum carne, undique ex provinciis exacta, Roma & domus Augusta alebatur, ministri officiales partem inde pro salario capiebant, militibus & populo saepe gratui-

to distribuebatur, quae omnia quum eodem modo se habuerint, ut de frumento, oleo & vino supra annotavimus, hic repetere non lubet, & ex tralatitia tantum Historiarum Augustarum lectione unicuique manifesta esse possunt. Vide Vopisc. Aurel. c. 47. Victor. Epit. in Aurel. & passim.

Cap. V.

De Portoriis.

Scripturam excipit tertium vectigal, quod, ex portubus Italiae & provinciarum, pro invehendis & evehendis mercibus exactum, *Portorium* ab auctoribus appellatur: huic vero proprie Vectigalis denominatio convenit, quippe pro vehendis mercibus, (unde *Vectigal*) soluto, quod examinabimus hoc capite, eo nobis proposito ordine, ut, quando Portoria instituta, abolita & rursus restituta sint, prius inquiramus, deinde ubi, & quibus pro mercibus solvebantur, *tertio* merces & personas a portoriis immunes, deinde *ejus vectigalis* modum indagaturi; ultimo vero quaedam de vectigali rerum venalium huic affini, & saepe cum portorio confundi solito, adjiciamus.

Tempus, quo Portoria primum exerceri coeperunt, certum definiri non potest, quum illud non accurate ab auctoribus notatum invenerim: & certe primis Urbis Romae temporibus, quibus nulla, vel rara cum externis gentibus, Romanis intercedebant commercia, incognita fuere: nullos etiam quum portus haberet Respublica, qui mercibus recipiendis paterent, illa exigi non poterant; & an Ancus Marcius, qui primum Romanis Portum patefecit Ostiae, simul vectigal mercibus imposuerit, dubium est. Sub Regibus tamen Portoria jam invaluisse, colligi potest ex Plutarch. in vita Poplicolae, qui inter commoda, quae Valerius exactis regibus populo reddidit, etiam narrat sublata ab eo vectigalia, quod idem quoque Dio-

Dionyſ. Halicarn. lib. v. cap. 22. oſtendit, ἀτελεῖς αὐτοὺς ἁπάντων εἶναι τῶν κοινῶν τελῶν factos a Conſulibus narrans. ſed adſeverat apertius Livius lib. II. cap. 9. dicens, *Portoriis quoque & tributo plebem liberatam.* Deinde creſcentibus Imperii Romani limitibus, quum opus eſſet majori pecunia ad bella gerenda, rurſus reſtituta fuerunt portoria. Sic Livius lib. XL. c. 51. prodit, M. Aemilium Lepidum & M. Fulvium Nobiliorem, *portoria & multa vectigalia inſtituiſſe*, quibus poſtea *nova portoria* addidit Gracchus, auctore Vellei. lib. II. c. 6. & ſubinde, redactis multis populis in ditionem, portoria, quae apud illas gentes exigi jam ſolebant, vel nova etiam Romani exercuerunt. Sic narrat Liv. lib. XXXII. c. 7. *Cenſores P. Cornelium Scipionem Africanum & P. Aelium Poetum portoria venalium Capuae Puteoliſque, itemque Caſtrorum portorium, quo in loco nunc oppidum eſt, fruendum locaſſe.* Unde imperite Buleng. c 5. *Caſtrorum* aliquod *portorium* peculiare interpretatur, quum ſit idem, quod ubique ſolvebatur, portorium in caſtris illis, quae poſtea in urbem mutata ſunt, ut ſaepe accidit: nam res, quae exercitui paratae erant, immunes erant, l. 9. §. 7 ff. de public. Sicilia etiam, in Provinciam redacta, portoria Romanis luculenta dedit, unde Cicer. in Verr. II. 75. dicit *ſocios ex Verris exportatione, perdidiſſe HS*, LX. *idque ex vigeſima portus tantum Syracuſani.* & in l. 203. ff. de V. S. refertur *lex Cenſoria Portus Siciliae.* Aſia etiam devicta ex plurimis portubus vectigal Romanis pendebat. Cic. II. agrar. contr. Rull. 29. *Quid nos Aſiae portus, quid Syriae rura, quid transmarina vectigalia juvabunt?* cui concinit alter Ciceronis locus de Aſia pro L. Manil. cap. VI. quem ſupra jam laudavimus, & quae interpretes ibi adferunt. In remota etiam Britannia Portoriis victas gentes vexaviſſe Romanos, ex oratione Galgaci apud Tacit. in vit. Agric. c. 31. colligi poteſt. Ubi Caledonios contra Romanos incitans Galgacus, illis triſte ſervitium, ſi victi fuerint, ominatur, & majorem ipſis quam Britannis calamitatem inſtare, quia hi vectigalibus & reditibus terrae ſuae, corporum ſervitutem redimebant: Caledonios autem futuros ludibrio & viliſſimos.

Neque enim, inquit, *arva nobis*, *aut metalla*, *aut portus sunt*, *quibus exercendis reservemur.* Omnia deinde Italiae portoria lege perniciosissima sustulit Caecilius Metellus Praetor: de qua lege Dion. lib. XXXVII. ϗ ἐπειδὰν τὰ τέλη δεινῶς τήν τε πόλιν, ϗ ἄλλην Ιταλίαν ἐλύπει, ὁ μὲν νόμος ὁ καταλύσας πᾶσιν ἄρεστος ἐγένετο, *quia vectigalia urbem & reliquam Italiam vehementer affligebant*, *lex*, *quae ea tollebat*, *omnibus gratissima erat:* non vero accepta erat Patribus & Optimatibus, qui, teste ibidem Dione, infesti Metello, ejus nomen legi detrahere volebant, & aliud adscribere, quod quidem effectum non esse scribit, sed eo solum apparuisse, Patres ne beneficia quidem grata habere, quae a malis & seditiosis civibus dantur; graviter id etiam indignatur Cicero. ad Att. II. ep. 15. *Agro Campano diviso*, *Portoriis sublatis*, *quod vectigal superest domesticum*, *praeter vicesimam:* & ad Q. Fratr. lib. I. ep. I. caussam tollendi portoriorum, quam innuit Dion, scribit fuisse, non ipsius portorii onus, *sed portitorum injurias*, *de quibus cives querebantur.* Ita jam omnibus subsidiis respublica Romana nudata, agris divisis, scriptura abolita, portoriis sublatis, solis provinciarum vectigalibus sustentabatur, donec in manus Caesaris & Imperatorum subsequentium venerit, qui, ut de prioribus supra ostendimus, paulatim ea vectigalia reduxerunt, vel nova iis substituerunt. *Portoria rerum peregrinarum instituit Caesar*, teste Sueton. c. XLIII. Nec Augustus illud compendium neglexisse credi potest, quum ille, ut prodit Dion l. XLVII. *vectigalia partim prius abrogata renovaverit*, *partim nova excogitata instituerit.* Deinde de iis omnibus, ut & ceteris vectigalibus, tollendis dubitasse Neronem scribit Tacit. XIII. ann. 51. & solis tributis contentum voluisse imperii vires sustinere, *sed impetum ejus attinuere Senatores*, *dissolutionem imperii docendo*, *si fructus*, *quibus Respublica sustineretur*, *deminuerentur: quippe sublatis portoriis*, *tributorum etiam abolitionem expostulaturam plebem.* Et hoc modo servata portoria, ab sequentibus omnibus Imperatoribus magna cum cura exercita fuere, qui ea vel pro liberalitate contraxerunt, vel pro avaritia auxerunt, ut, quum modus hu-

hujus vectigalis indagandus erit, latius explicabimus.

Ex ipsa vocis *Portorii* etymologia, & ex omnibus, quae huc usque adduximus, auctorum locis, manifestum est, hoc vectigal solutum fuisse in portubus, quos Romani vel in Italia, vel in reliquis Provinciis habebant, ideoque rem claram illustrare supervacuum erit. Illud hic subjiciendum est, vectigal illud etiam in pontibus & in itinere fuisse quandoque exactum. Vectigalis in pontibus meminit Senec. de constant. sapient. c. 14. *Cogitans*, inquit, *& in pontibus quibusdam* vectigal *pro transitu dari*; & expresse hoc *portorium* vocat JCtus in l. LX. §. 8. ff. locat. ubi dicitur *Redemtor portorium pontis exegisse.* Plinius lib. XII. 14. de Thure agens & de sumtibus & vectigalibus, quae ex Arabia exportantibus per varias regiones solvi debent, addit. *Quacumque iter est, alicubi pro aqua, alicubi pro pabulo aut pro mansionibus, variisque portoriis pendunt, ut sumtus in singulos Camelos denarium* DCLXXXVIII. *ad nostrum litus colligat, iterumque nostri imperii publicanis penditur.* In Euangelio Matthaei XVIII. 17. ubi legitur ἔςω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης, testantur viri docti in Hebraico euangelio vocem τελώνης reddi per aliam, quae *dominum transitus* notat, id est, vectigalis, quod pro transitu pendi debet. vid. Dilher. Disput. tom. I. pag. 196. Et Philostratus in vita Polemonis lib. I. cap. 25. §. 3. dicit Τραϊανὸς μὲν αὐτοκράτωρ ἀτελῆ πορεύεσθαι διὰ γῆς καὶ θαλάττης. *Trajanus Imperator* Polemoni, *ut terra marique ab omni vectigali immunis iter facere possit*, indulsit. quem locum non recte mihi J. F. Gronovius de Graec. Museo Alexandrino pag. 2752. tom. VIII. Thesaur. Antiq Graec. de immunitate a capitatione capit, quum de vectigalibus, quae in transitu solvi debebant, sit capiendus. In via & itinere illud praestitum fuisse docet l. XXI. ff. de donat. in vir. & ux. ubi quaeritur, an *uxor locupletior censeatur facta esse? si maritus vectigal pro ea, quod in itinere praestari solet, solvisset.* Hoc etiam *portorium* vocat Sueton. in Vitell. c. 14. *Foeneratorum & stipulatorum publicanorumque, qui umquam se aut Romae debitum, aut in via portorium flagitassent, vix ulli pepercit.* Hoc vectigal etiam in itinere praestabatur pro cadavere, quod,

non nisi permissu maximi Pontificis vel jussu Principis, l. 8. ff. de relig. l. 3. §. 4. ff. de sepulch. viol. transferri in alium, quam ubi defunctus obierat, vel temporariae sepulturae erat commissum, locum licebat. Hujus vectigalis mentio fit in l. 37. ff. de relig. & sumt. fun. de quo videndus Scaliger in lect. Auson. lib. I. cap. 12. & Guther. de Jur. Pontif. II. 9. Erasmus quoque in proverbio, *a mortuo tributum exigere*, vehementer in avaritiam Principum & Sacerdotum, qui omnia, etiam sepulturas, vectigalibus subjecere, invehitur. Et Justinus lib. IX. cap. 4. de Philippo Macedone, qui Atheniensibus bello consumptorum corpora sepulturae reddidit, reliquiasque funerum, ut ad sepulchra majorum deferrent ultro hortatus fuit, *Thebanorum non solum captivos, verum etiam interfectorum sepulturam vendidit.* Posterioribus temporibus vectigal quoddam in pontibus solutum *Pontaticum* vocatur in formulis veteribus a Bignonio editis cap. XLV. ubi vide Bignonium pag. 348. Haec vectigalia, in pontibus & viis exacta, sublata sunt a Pertinace, ut narrat Herodian. lib. II. c. 4. τέλη τε πάντα πρότερον ἐπὶ τῆς τυραννίδος εἰς εὐπορίαν χρημάτων ἐπινοηθέντα ἐπί τε ὄχθαις ποταμῶν καὶ λιμέσι πόλεων, ἔν τε ὁδῶν πορείαις, καταλύσας εἰς τὸ ἀρχαῖον καὶ ἐλεύθερον ἀφῆκεν. *Vectigalia quoque omnia, sub Tyrannide ad contrahendas pecunias excogitata in fluminum ripis, urbium portubus, perque vias & itinera, remisit, & in antiquam libertatem revocavit.* Quod tamen an omnino verum sit, dubitari potest, quum leges JCtorum, quas citavimus, post Pertinacem etiam, horum vectigalium mentionem faciant, & Ulpianus qui l. 21. de donat. int. vir. & ux. auctor est, post ea tempora vixerit. Nec credibile est Pertinacem ita aerarium labefactasse, ut omnia portoria, etiam quae in portubus exigebantur, sustulerit: quare eam tantum gratiam a Pertinace populo factam esse putamus, ut haec vectigalia, quae superiores tyranni & avari Imperatores maxime auxerant, contraxerit, & ea quantitate, qua olim exigebantur, cogi praeceperit. Vel, quum perbreve ejus fuerit imperium, a sequentibus restituta credibile est. Vectigal autem, pro funere transferendo, sublatum est constitutione, quae est

l. ult.

l. ult. C. de Rel. quam ex graecis Cujac. restituit. l. xi. obs. 21.

Sequuntur examinandae res & eae merces, quae portoria pro earum invectione & evectione debebant. Atque hic ita statuere possumus, omnes eas merces, quae promercii caussa, & ad negotiandum portubus importabantur, fuisse vectigali subjectas. Hinc *rerum venalium portoria* vocantur a Liv. lib. xxxii. c. 7. & in l. 5. C. de vectigal. res, *quae negotiationis caussa portantur*, dicuntur: quarum catalogum contexuit JCtus in lib. 39. tit. 4. ff. de publican. Unde contra colligitur, omnes alias res, quas quis non negotiandi animo, sed utendi, deferebat, fuisse immunes. d. l. 5. C. & l. 4. §. 1. ff. de public. Sicque in lege Censoria Siciliae portûs cautum erat, publicis tabulis, *servos, quos quis domo ducet suo usu, pro his portorium ne dato.* lege xvi. ff. de Public. etiam enumerantur servi, qui recte inter usuales haberi possunt, sub quibus Eunuchi non comprehendebantur, qui magis luxui & mollitiei, quam usus domestici gratia comparabantur; hinc & pro Eunuchis portorium solvi debebat, ut recte ex l. 2. C. de Eunuch. colligitur. Ex criminatione etiam Verris, qua ipsi furta exprobrarat Cicero, lib. ii. cap. 72. colligere licet quae res portoriis obnoxiae erant. *Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpurae, plurimam vestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam suppellectilem, plurima vasa Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam Syracusis exportasse; His pro rebus, quod portorium non esset datum, literas ad socios misisse L. Canulejum, qui in portu operas daret. satisne magnum hoc crimen videtur? nullum, opinor, majus.* Deinde ex Tabellis publicanorum enumerat iterum omnia, pro quibus Verres non dedit portoria cap. lxxiv. & seqq. Unde videmus res omnes, etiam supellectilem, magis ad luxuriam quam usum paratam, aeque ac promercales fuisse vectigali obnoxias; & hinc etiam pro pueris Delicatis aeque ac pro Eunuchis portorium solvebatur, ut apparet ex Quinctil. Declamat. cccxl. ubi mango *novitium puerum per publicanos trajecit praetextatum.* nimirum ut pro libero immunis transiret; in ipsa declama-

matione dicit, *Circumscribere Vectigalia Populi Romani voluisti, specie praetextati imponere publicano voluisti.* quae controversia, ne fictam credamus, potuit ex vera fraude fuisse mota. nam Suetonius in Rhetor. simile furtum narrat cap. 1. *Venalicii*, (vel *Venaliciarii*) *quum Brundisii gregem venalium e navi educerent, formoso & specioso puero, quod portitores vererentur, bullam & praetextam togam imposuere. Immunes* vero proprie dicuntur, quae nihil praestant, ut vocem hanc explicat Servius ad Virgil. v. Aeneid. 734. Extra res usuales, immunes etiam quaedam aliae reperiuntur, quas breviter recensebimus: Ante omnia immunes erant res, quas legati exterarum vel sociarum gentium Româ ad proprias sedes deferebant. l. 8. C. de vectig. non vero si ex patria sua Romam deportabant. Immunitate etiam gaudebant res exercitui paratae, l. 9. §. 7. ff. de publican. Instrumenta quoque itineris immunia fuisse, docet fragmentum legis Censoriae apud Quinctil. declam. 359. *Praeter instrumenta itineris, omnes res Quadragesimam publicano debeant.* Quum autem, ut diximus, portorium pro venalibus & promercalibus mercibus exigeretur, illas etiam immunes debere portus invehi, dici posset, quae per Provincias a negotiatoribus vendendi gratia circumvehebantur, sed quae, quum emptorem invenire non possent, iterum domum reportabantur: dubium autem circa hanc circumvectionem jus apud antiquos fuit, quum utrinque rationes, & pro publicanis, qui portoria flagitabant, & pro negotiatoribus, qui recusabant, adducerentur. Exemplum hujus altercationis est apud Cic. 11. ad Att. Ep. 16. ubi Quintus Fratrem Ciceronem consuluerat, num portorium circumvectionis deberetur publicanis, qui illud petebant, obloquentibus negotiatoribus; Ciceronis sententia erat, non deberi, Quintus vero rem ex consilii sententia ad Senatum rejecit, cujus decretum ignoramus.

Praeter has, quas enumeravimus res, & si quae forte aliae fuerunt, omnes vectigal debebant publicanis, qui ne fraudarentur a callidis negotiatoribus, omnium professionem exigebant. Nec tantum res vectigali obnoxias, sed etiam immunes de-

debebant profiteri mercatores. l. 16. §. 3. ff. de publican, ubi & usualia mancipia, quae immunia fuisse demonstravimus, profiteri debere negotiatores dicuntur. Profitentibus vero non cogebantur fidem habere publicani, sed licebat illis excutere merces, & aperire sarcinas: ut apparet ex Plutarch. Περὶ Πολυπραγμοσύνης pag. 518. Latina tantum verba dabo. *Et publicanis irascimur & graviter ferimus, non quando merces apertas inspectant, sed quum abscondita quaerentes, in alienis vasis atque sarcinis versantur. Et tamen illis hoc lex concedit, & nisi faciant, damnum accipiunt.* & huc respiciunt illa Ciceronis contra Rullum II. 23. *Sin est iniquum, si turpe, si intolerandum hos decemviros, portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modo reges atque exterarum nationum, sed etiam Imperatores nostros excutiant.* Quin & literas resignare licuisse videtur colligi ex Plauti Trin. III. III. 64.

Jam si obsignatas non feret, dici hoc potest:
Apud portitorem eas resignatas sibi
Inspectasque esse.

Et Terent. Phorm. I. II.

Sed epistolam ab eo adlatam esse audivi modo,
Et ad portitores esse delatam, hinc petam.

Et hinc portitores definit Nonius Marcellus *Telonarios, qui portum obsidentes omnia sciscitantur, ut ex eo vectigal accipiant.* Haec vero omnia facta, ut in verum pretium mercium inquirerent, & ex aestimatis deinde pro pretio vectigal exigerent. Nam aestimatas fuisse res docet Quinct. declamat. CCCXL. *Videtur Mangoni puer pretiosus, timuit ne magno aestimaretur.* Unde videmus varias fraudes adhibitas, quibus circumscribere vectigalia solerent negotiatores. Unam memorat Varro in Mysteriis apud Non. Marc. in *portitores. Aes defraudasse cauponem, bonam luto oblevisse, tum portitores erram duxe.* quae verba corrupta sine dubio. pro *bonam*, alii *bovam*, alii *onam*,

 sed

sed Cujacius *obbam* reponit, cui potius accederem: nam fuisse vas, quod luto obleverat, apparet, ultima verba in Popmae editione *aera indire*, quod non intelligo. Mercer: *circumduxe*, id est decepisse, defraudasse. Si certius de genere fraudis constaret, & si vas hoc quasi luto plenum ostenderit portitoribus, quum aliis mercibus esset plenum, posset legi, *portitores terram duxe*, credidisse esse terram: vel *serram duxe*, id est rixatos esse. sed nihil periculosius & incertius, quam fragmenta emendare velle. Contra fraudes etiam εἰκονισμοὺς fuisse adhibitos docet Seneca Epist. xcv. *Descriptiones has, & (ut publicanorum utar verbo)* εἰκονισμοὺς *ex usu esse confiteor.* Lipsius credit publicanos descripsisse formam faciemque servorum, equorum &c.: ut constaret quinam solvissent portorium, quinam non, & ut alii publicani scirent jam solutum esse portorium. Solitos quoque publicanos plus debito exigere, & retinere mancipia docet l. VII. §. 2 ff de Calumniatoribus, ubi ex edicti de Calumniatoribus parte contra eos in factum actionem dari, ait JCus. Professio mercium a publicanis scribebatur in tabulis, unde & scripturae nomen in portorii tractatione saepe occurrit. hinc Lucil. lib. 27. *inscriptas* merces dicit, quas profiteri omiserant, ut supra de inscripto pecore ostendimus. verba ejus sunt

Facit idem quod illi, qui inscriptum e portu
Exportant clanculum, ne portorium dent.

Poena omissae professionis erat, quod res caderet in commissum *d. l* 16. §. 5. & in fragmentis legum Censoriarum apud Quintil. declam. 341. *Quod quis per Publicanos improfessum transtulerit, commissum sit.* Et declamat. 359. *Quod quis professus non est, perdat* & eo referenda illa Callistrati ex l. 1. ff de jure fisci. *Si adversus leges commissum factum est:* ubi nescio quare apertior lex erit, si transponantur verba, *si adversus leges factum commissum est*, nam *commissum* quum proprie dicatur de omissa professione, commissum fit, vel factum est, si quis non profiteatur Et res inprofessa in publicum defertur. ita l. 2. C. de vectigal. *Commissum, quod ante quinquennium factum dici-*

dicitur. Unde apparet *commiſſum* fungi vice ſubſtantivi, non *factum.* Suet. Calig. XLI. *Quum per ignorantiam ſcripturae multa commiſſa fierent.* Non recte tamen Cujacium exponere *adverſus leges*, juxta leges, ut exponit ad l. 5. ff. de Uſurpat. & ad Ulpiani Tit. xx. puto, quum intelligat commiſſum factum contra leges, de profeſſione apud publicanos facienda. Levior vero videtur fuiſſe fraudis vectigalibus factae poena apud Romanos, quam apud alias gentes ſub regibus. Nam apud Laërtium lib. IV. ſect. 46. narrat Bion Antigono de patre ſuo, qui Παρατελωνησάμενός τι πανοίκιος ἐπράθη μεθ' ἡμῶν. *Qui neſcio quid in publicanos committens, cum tota familia venditus eſt.* A commiſſi poena nemo niſi minor excuſabatur, l. 16. §. 9. ff. de publican. non vero ignorantia excuſabat, ſed errore lapſus res non perdebat, ſed duplex vectigal praeſtando eas ſervabat. d. l. 16. §. 5. & 10. Satisfaciebant vero mercatores profitendo, etſi vectigal ipſum non ſolverent: tunc enim fidem de pretio cenſebatur habuiſſe publicanus, d. l. 16. §. 12. Etſi vero profeſſi quam maxime eſſent merces ſuas negotiatores, non licebat eas navi efferre, antequam vectigal portorii ſolutum eſſet: hoc ex Plauto Trinum. IV. IV. 15. deſumitur,

Jubeto Sangarionem, quae imperaverim
Curare, ut efferantur, & tu ito ſimul,
Solutum eſt portitori jam portorium.

Ita cautum erat publicanis contra machinationes & fraudes negotiatorum, viciſſim vero his conſulendum erat, ne iniquis & improbis publicanorum exactionibus & injuriis vexarentur: inſolens namque hominum genus erant publicanorum miniſtri & ſervi, quibus ad colligenda portoria utebantur, hincque portitorum injurias anſam tollendi portoriorum dediſſe, teſtatur Cic. I. ad Q. Frat. I. hinc continuae de exactionibus querelae apud auctores reperiuntur, & varie coercitam Publicanorum libidinem & avaritiam legimus: ſic a Nerone Tacit. XIII. ann. c. 51. ab Antonino Philoſopho Capitolin c. II. remedia & poenae, quibus huic malo obviam itum eſt, inventae referuntur;

tur; & in pandectis a JCtis luculenter Edictum, quod contra fraudes, & furta publicanorum est propositum, explicatur lib. 39. tit. 4.

Portoria solvere, quum rebus & mercibus, non hominibus impositum onus erat, nemo detrectare jure poterat. l. 6. C. de Vect. unde nec ipsis militibus immunitas indulgebatur, solatiis commissi poena remittebatur l. 3. C. eod. nec ipsis magistratibus & provinciarum praefectis fuisse immunitatem a vectigalibus, ex locis, quae supra ex Cicer. II. Verr. 7. 72. & seqq. adduximus, apparet: quod tamen ad luxuriae instrumenta, non ad usui necessariam suppellectilem, referendum esse arbitror. nam res ad usum immunes esse patet ex l. IV. §. 4. de publicanis. in qua putem melius legi, *quoties quis &c. usus sui caussa mittit quaedam emturum*; quam *quemdam*. Quibusdam tamen peculiariter immunitates ab Imperatoribus datas legimus, quod a bonis & justis Principibus in utilitatem publicam, & ad reddendum bene meritis praemium, frequentabatur, ab avaris autem etiam immunitates solebant vendi: sic de Galba narrat Sueton. c. 15. *Nihil non per comites atque libertos pretio addici aut donari gratia passus est, vectigalia, immunitates &c.* de Commodo Lampr. c. 14. *Vendidit etiam suppliciorum diversitates & immunitates.* Utilitatis publicae caussa multis personis immunitates a portoriis concessae fuere, sic militibus immunes res, quas usui suo, non quas voeno exercerent, concessit Nero. Tacit. XIII. ann. 51. postea ab sequentibus Imperatoribus militibus, & iis, qui in Palatio degunt, immunitas concessa est, ex Valentiniani & Valentis constitutione, quae est l. 3. C. Theod. de immun. concess. Veteranis & eorum filiis idem privilegium continuatum est a Constantino l. 2. C. Theod de vectig. quod postea iidem Imperatores confirmaverunt. l 9. C. Theod. Quaestores etiam Senatorii portoria non solvebant, pro feris, quas ex remotis regionibus Romam ad spectacula deportari curabant: *Grave enim majoribus visum est, ut tolerantibus onera Senatoriae dignitatis, sumptus immodicus adderetur*, inquit Symmach. lib. V. ep. 60. & 63. Naviculariis, qui frumentum ex Provinciis vectigalibus Romam,

mam vehebant, de quibus postea amplior agendi locus erit, concessum est, ut quasdam merces, quas sibi & propriae utilitatis caussa, una cum frumento apportabant, immunes inferrent; dummodo sub praetextu fiscalium specierum, mercatoribus latebram & fraudandi occasionem non praeberent. l. 23. & 24. C. Theod. de Navicular. plures forte, qui immunitate gauderent, adferri possent, ut ipse fiscus l. 9 §. 8. ff. de publican. sed, ne taedio res sit, subsistemus. Reliqui, omnis sortis & conditionis, homines obligati erant portoriis; *nam Vectigalium non parva functio est, quae debet ab omnibus, qui negotiationis, seu transferendarum mercium curam habent, aequa ratione dependi*, l. 3. C. Theod. de immun. A vectigali portorii etiam immunes quasdam Provincias fuisse, vult Bulenger. de Vect. P. R. c. 5. in fin. utque id probet, locum Tacit. de morib. Germ. c. XXIX affert, ubi de Batavis dicit, *eos nec tributis conteri, nec publicanos eos atterere, exemtos oneribus & collationibus:* quem tamen male cepisse videtur, quum inde non recte colligatur, Batavos singulari privilegio gaudere, ut, si merces in portus inferant, qui Romanae ditionis sunt, immunes habeantur a portoriis, sed eos, qui socii & amici aequo foedere Romanorum erant, a tributis, quae devictis vel inaequali pacto sociis gentibus imperabantur, non conteri, nec eorum vectigalia a Publicano Romano redimi; dixerat enim paulo ante, *Manet bonos & antiquae societatis insigne:* quid mirum ergo, si illis, propriis utentibus legibus, nulla onera imposuerint Romani, & vectigalia in proprios usus exercere permiserint. Cum aliis vero gentibus, quas sibi subjiciebant, plerumque severius agebant, & illis portoria, quae prius in proprii aerarii commodum instituerant, adimebant; si vero comiter & benigne agere vellent, portoria exercere, & pecuniam inde redactam sibi habere, gentibus & civitatibus quibusdam permitebant. Abramus ad Ciceron. de Provinc. Proconf. cap. 3. colligit alteram aliquando partem portorii relictam fuisse civitatibus, alteram in Romanum aerarium redactum, ex his Ciceronis verbis. *Quis vestrum non audivit, quis ignorat Achaeos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal ac portorium*

 Dyr-

Dyrrachinorum totum in hujus unius quaestum esse conversum? ubi similia ex Oratione in Pisonem adferuntur. De Ambracensibus narrat Liv. lib. XXXVIII. c. 44. *senatusconsultum esse factum, ut illis omnes res suae redderentur; in libertate essent, ac legibus suis uterentur, portoria, quae vellent, terra marique caperent, dum eorum immunes Romani ac Socii Latini nominis essent:* insigne hujus liberalitatis Romanae monumentum est, quod Gruter. insc. p. 500. & Sigon. de jur. Provinc. lib. 1. c. 10. exhibent; ubi Termensibus Majoribus Pisidis inter reliqua, quae illis a Populo Romano concessa sunt, de portoriis ita cautum erat. *Quam legem Portoriis terrestribus maritumeisque Termenses Majores Pisidae capiundis intra suos fineis dixerint, ea lex ieis portorieis capiundis esto, dum neiquid portori ab ieis capiatur, quei publica Populi Romani vectigalia redemta habebunt, quos per eorum fineis publicani ex eo vectigali transportabunt.* Unde luculentius hoc Termensium privilegium, quam Ambracensium fuisse colligitur, quum in horum portubus omnes Romani ac Socii Latini nominis immunes erant, in illorum, soli publicani excipiuntur, qui aliquid ex vectigali, quod in vicinis provinciis redemerant, per eorum fines transportarent. His Populis, quibus portoria exercere concedebatur, aliquando iterum ea facultas ademta est, & portoria publicata aerarium Romanum auxerunt: sic a Sylla, qui universas Provincias immanibus tributis exhauriebat, quaedam gentes agris & portubus, ex quibus vectigal capiebant, multatae sunt. Appian. de bell. civ. lib. 1. p. 689. χώρας τε ἕναι καὶ λιμένων κατὰ συνθήκας σφίσι δεδομένων ἀφῃρεῖτο. *Quaedam gentes, agris & portubus, ex foedere sibi concessis multatae.*

Superest, ut, quum amplissimum hoc vectigal fuerit, ejus magnitudinem investigemus, ut inde conficere liceat, quantum aerario Romano accesserit. Antequam vero de Romani portorii certo modo agamus, non inutile erit paucis de Graecarum civitatium, & in primis Atheniensium, quos in multis imitatos esse Romanos constat, vectigalibus agere. & quidem Vir Ill. Spanhemius dissert. XIII. de usu & praest. Num. Tom. II. pag. 551. quadragesimae ab Euripide introductae memoriam

riam ex Aristophane renovavit; sed eam fuisse proventuum, non vero portorii nomine exactam credit, quod firmat Scholiastes, qui ex patrimonio in commune conlatam eam explicat. Praeterea decumae a Pisistrato institutae meminit, de qua supra: sed decumam portorii nomine exactam ab iis, qui ex Ponto Euxino remeabant, & quod Chalcedoniae solvebatur, docet Xenoph. lib. I. Hellen. pag. 430. & cujus Demosthenem, in oratione contra Leptinem, & Harpocrationem & alios meminisse notarunt supra laudati commentatores in Marmor. Oxon. & Spanhemius & alii. Centesimam in Portu Piraeeo fuisse exactam docet Xenoph. de Repb. Ath. pag. 694. Ubi dicit Atheniensem Populum ideo sociis jus dixisse in urbe Athenis, non in civitatibus sociorum, ut inde multa lucraretur, inter quae πρῶτον ἡ ἑκατοστὴ τῇ πόλει πλείων ἡ ἐν Πειραιεῖ. *primum centesima, quae urbi in portu Piraeeo solvitur*. Tempore vero Belli Peleponnesiaci, quum exhausta sumtibus esset respublica, τὴν ἑκατοστὴν ὑπὸ τοῦτον χρόνον τῶν κατὰ θάλασσαν ἀντὶ τοῦ φόρου τοῖς ὑπηκόοις ἐποίησαν. *per id tempus tributi loco vicesimam mercium, quae mari vehebantur, a sibi subjectis exegerunt*. Meursius vero Lectionum Atticarum lib. v. cap. 28. testimoniis multis veterum docet, quinquagesimam mercium in Portu Piraeeo fuisse exactam: & Harpocration in ἐπωνία dicit, fuisse τέλος τὸ ἐπὶ τῇ ὠνῇ διδόμενον. εἴη δ' ἂν ἴσως τῇ πέμπτῃ. *fuisse vectigal pro mercibus datum, fere quintam*. & Pollux hujus vectigalis, sed non definito modo, meminit lib. VII. §. 15. Quae fortasse varietas ex temporum conditione, aut mercium magis vel minus pretiosarum ratione fuit definita. Difficulter vero, quaenam apud Romanos antiquis sub republica temporibus, huic vectigali definita sit magnitudo, dici potest, quum auctores, qui de portorio loquuntur, quantum ejus nomine exigebatur, reticeant, nec per omnes provincias, &, in omnibus portubus, eodem numero solutum fuisse, credibile sit, sed vel secundum leges, quas quisque habebat, vel secundum legem Censoriam, in locationibus impositam, diverse coactum esse. In Siciliae portu vicesimam exactam fuisse ex Cic. Verr. II. 75. apparet, ubi dicit *socios* (id est Publicanos) *ex Verris exportatione sexaginta HS perdidisse, idque ex vigesima portus Syra-*

Syracusani. Post Rempublicam a Caesaribus oppressam frequentior mentio & clariora indicia, ex quibus, ad quem modum exercebatur hoc vectigal, colligere licet, exstant. Ordinarie enim *Quadragesimam* mercium, quae importabantur, partem exactam & solutam fuisse legimus. Hujus meminit Quintil. declam. 359. ubi legis fragmentum est. *Praeter instrumenta itineris omnes res Quadragesimam publicano debeant.* sic apud Sueton. Vesp. I. *publicum Quadragesimae* appellatur: & frequens postea hujus memoria est, nam & ad Symmachi tempora Quadragesimam pervenisse ex lib. v. epist. 62. & 63. patet, ubi quum uno loco *Quadragesimae*, altero *Quinquagesimae* mentio fiat, & agatur de eodem vectigali, utroque loco *Quadragesimam* legerim, quae usitatior fuit; nec Quinquagesimam umquam pro portorio solutam fuisse, sed pro rebus venalibus, postea docebimus. Jacobus Goth. ad L. VII. de Lustrali collat. mentionem quinquagesimae ibi ex sua emendatione fieri credens, apud Symmachum alterutro loco mendum irrepsisse putat, nec tamen definit, an *Quadragesima*, an *Quinquagesima* praestet, quia utriusque mentio fit apud priores scriptores. Non tam diu vero Quadragesimam durasse ex nobili & ab omnibus vexato Taciti loco XIII. Ann. c. 51. videtur posse colligi. *Manet*, inquit, *tamen abolitio Quadragesimae, Quinquagesimaeque, & quae alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant.* Varie hunc locum explicant viri docti. Cujacius VI. obs. 28. & eum secutus Pancirol. III. var. lect. 31. & Angelonus in Historia Augusta, ex Galbae nummo, ubi XXXX. remissa legitur, & Reines. ad Inscr. class. IX. 36. Tacitum de abolitione Quadragesimae litium, quam introduxit impurus ille Caligula, Suet. cap. 40. locutum fuisse volunt, quorum sententiam omnes & priores, & eos secuti, Commentatores rejecerunt, ut Lips. ad d. l. Tacit. Nuperrime vero eam impugnavit vir Amplissimus Ezechiel Spanhemius de usu & praestant. numism. dissert. XIII. Tom. II. pag. 549. & seqq. Qui etiam Tacito omnem hic fidem abrogat, & abolitionem Quadragesimae, Galbae beneficium esse credit, inductus nummis, quibus Galba Quadragesimam remisisse legitur; & illud, quia paucis tantum

antum mensibus Galba imperium obtinuerit, omissa ejus mentione, Tacitum ad Neronem referre. Ego vero verissimam Cujacii sententiam de hoc loco esse credo, & eam defendendam hic suscipiam, non invalidis, ut puto, rationibus; ac primo, inde probabilis Cujacii opinio videtur, quod post Neronis tempora nusquam mentio Quadragesimae litium ab ullo auctore fiat, unde eam a Nerone abolitam esse facile credi potest: Quadragesimae portorii vero frequens usque ad ad Symmachi tempora memoria reperiatur, nec, si abolita fuerit a Nerone, a quo restituta sit, a viris doctis doceatur: accedunt sub Galba cusi nummi, qualem unum adduxit Casaub ad Suet. Galb. c. 15. & Angelonus, Spanhemius & plures, quibus Quadragesima remissa a Galba docetur, qui certe ridicule remitteret aliquod vectigal, jam ab imperatore praecedente abolitum: neque hic gravissimi, & qui omnia ex annalibus & diurnis actis diligenter conquisivit, scriptoris fides elevanda est, quum non potuerit ignorare, ad quem referenda esset abolitio tam celebris vectigalis portorii, luculentissimi reipublicae subsidii: praecipue quum eo loco referat Senatusconsulta & Edicta, quae eum fallere non poterant. Rupertus ad Flor. III. XIII. §. 4. putat abolitam fuisse a Nerone, verum non durasse abolitionem ad finem Neronis, sed iterum exactam fuisse. Jac. Gronovius ad Taciti d. l. non definiens de qua quadragesima agatur, & acriter impugnans Spanhemii loquacis, ut vocat, audaciam, videtur sentire, quantum per caliginosa verba video, a Nerone abolitionem factam durasse sub Galba, sed magis fuisse hanc, ut alia, promissam verbis, quam praestitam rebus, & quae in nummis leguntur de XXXX. remissa, fuisse phaleras ad popellum. Quae si ita nudis verbis sine ullo testimonio veterum adfirmare licet, jam nihil est, quod nos in Antiquitatis tenebris moretur. Quare nos probasse satis credimus de portoriis & eorum quadragesima abolendis nihil ibi Tacitum dicere: nec obstare, ut Spanhemius objicit, quod ante Portoriorum mentionem fecerit, quasi eadem sint, quae quadragesima haec: quum contra, Portoriis illam quasi opponat, & illa mansisse sub Nerone, hanc abolitam sub Nerone nec restitutam, sed mansisse abolitam indicet. Nam si attentius to-

tus Taciti locus consideretur, manifeste, portoria non fuisse sublata a Nerone, patebit: dicit enim Tacitus, *dubitasse Neronem, an non omnia vectigalia* (quibus hic, uti saepe alibi, portoria proprie intelliguntur) *omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed impetum ejus attentum a Senatoribus, qui docebant, dissolvi eo pacto Imperium, quum omnia ita provisa essent, ut ratio quaestuum & necessitas erogationum inter se congruerent.* Aperte Senatores, hoc dissuadentes, respiciunt ad commentarios sive rationarium, quod Augustus de viribus totius imperii Romani confecerat, & in quo omnes reditus & onera inter se erant comparata. v. Suet. Aug. c. 28. & ult. Tacit. I. ann. II. hocque rationarium ad successores transmiserat, qui secundum illud imperii vires semper exigebant. Docebant ergo senatores Neronem, si portoria tolleret, quae magnam imperii redituum partem constituebant, dissolvi vires imperii, & rationem & ordinem subverti, si ordinaria commoda auferret; suadebant potius, si liberalitate aliqua vellet homines sibi devincire, aboleret aliquod vectigal, quod extra ordinem erat introductum, & quod, in rationarium imperii non relatum, nihil vel parum incommodi afferret aerario vel fisco, si tolleretur, quum rationes impensarum ad hoc vectigal non essent comparatae: commodum itaque visum fuit Neroni abolere Quadragesimam litium, quam non in usus imperii, sed ad sustinendos nepotinos sumptus, Caligula cum reliquis novis vectigalibus introduxerat. Firma & stabilita itaque est Cujacii sententia, portoria, vel Quadragesimam a Nerone abolitam non esse, immo nec a Galba eam esse abrogatam credo, quod frustra ex nummis eliciunt viri docti: non enim tam pingue erat Galbae beneficium, ut omnino tolleret hoc vectigal, solum de *Remissa Quadragesima* loquuntur nummi. Jam vero notissimus est ille Imperatorum mos, ut aliquando civitatibus vel provinciis, bello aut aliis calamitatibus adflictis, vectigal aliquod remitterent, quo earum miserias levarent, aliis in quosdam annos immunitates a vectigali darent, manente tamen & non abolito vectigali: sic Sueton. narrat. Caligulam *centesimam auctionum Italiae*, non reliquis provinciis, *remisisse*, cap. XVI. de qua etiam remis-

remiſſione nummi exſtant : non inde tamen recte colligitur centeſimam ab eo ſublatam. Sic Auguſtus *aere alieno laborantes urbes levavit.* Suet. c. XLVII. & ut rarum, & avaritiae Tiberii manifeſtum documentum, refert Sueton. c. XLVIII. *eum ne provincias quidem ulla liberalitate ſublevaſſe.* Recte ergo omnia ſe habebunt, ſi nummos de temporario aliquo beneficio, quo Galba auſpicia imperii ſui commendaret, interpretemur, non de abolitione vectigalis, quum illud longe poſt ea tempora ſuperfuerit, nec umquam reſtitutum ab aliquo Imperatore legatur. Deinde etiam Galbae munificentia de remiſſione reliquorum poteſt accipi; nam & eo munere beabant aliquando provincias Imperatores, ut illis multorum annorum reliqua ex vectigalibus condonarent. Sic de Trajano memorabilis inſcriptio legitur apud Grut. x. 6. & de Hadriano ſcribit Spart. c. 7. *Provinciis vero etiam ex reliquis ingentes ſummas remiſit, ſyngraphis in foro divi Trajani, quo magis ſecuritas omnibus roboraretur, accenſis.* Ad quem locum plura de hac Imperatorum liberalitate doctiſſimi interpretes Caſaubonus & Salmaſius: & egregie J. Fr. Gronov. de pecun veter. IV. cap. 3. & plurimas conſtitutiones Imperatorum de hac remiſſione ſub tit. C. Theod. de indulg debit. reperiet lector. Nec novum eſt, interpretes remiſſionem hanc reliquorum pro abolitione vectigalis ipſius accepiſſe. Sic poſtea, quum eo nos deduxerit tractationis ordo, oſtendemus, male a viris doctis abolitionem vigeſimae hereditatium adſcribi Gratiano, non alio argumento, quam, quod eum reliqua remiſiſſe, teſtetur Auſonius. Haec de quadrageſima, quae ordinarie pro portorio exigebatur, dicta ſunto. Alia tamen etiam in Codice vectigalis hujus, & immane quantum diſtans, magnitudo vulgo exigi ſolita fuiſſe refertur. nam in l. 7. C. de vectig. mentio fit *Octavae* partis, quae pro mercibus exigebatur; quam quis inſtituerit, vel an in locum Quadrageſimae ſucceſſerit, vel an quibusdam tantum mercibus impoſita ſit, noſtrum non eſt definire: dicuntur ibi *Octavae more conſtitutae* eſſe, qui jam a temporibus Alexandri Severi, cujus eſt l. 7. C. de locat. & cond. invaluiſſe debuerit, mirum tamen eſt, nusquam in Pandectis, vel ullis, quod ſciam,

I 2 aucto-

auctoribus, qui ejus aevi res gestas literis mandarunt, octavas reperiri. Pancirol. in comm. ad notit. dign. orien. c. 73. putat, olim tempore Elagabali hujus vectigalis quantitatem fuisse decimam partem pretii, quo merces aestimabantur, quam deinde Alexander Severus ad tricesimam contraxit, in cujus postea locum alii Imperatores Octavam substituerunt. Quod tamen verosimile non est, quum nullo auctoris testimonio probet, umquam decimam pro portorio exactam & solutam fuisse: & quod verba Lamprid. in Alex. Sever. c. 37. (ubi narratur *Alexander Severus vectigalia publica in id contraxisse, ut qui decem aureos sub Elagabalo praestiterant, tertiam partem auri praestarent; hoc est trigesimam*) huc detorqueat, infelici sane & invita Minerva illud molitur; nam ea de tributis accipienda esse, luculentissime docuit, vir meliore seculo natus, Salmasius.

Priusquam finis Portoriis explicandis imponatur, aliud huic affine vectigal examinandum nobis venit, dictum *Vectigal rerum venalium*, quod exigebatur pro rebus, quae in foro venalia erant, vel quae sub hasta, publice posita, licitantibus addicebantur: hoc plerumque cum portorio confunditur, & unum atque idem habetur, quum tamen diversum plane vectigal sit: non enim in portubus pro invectione vel evectione, sed in foro pro venditione exigebatur Hincque male plurimi viri docti, ab Accursio ad l. 17. §. 1. ff. de V. S. viro subtili, sed literarum rudi, decepti, eamdem quantitatem huic vectigali tribuerunt, quam portorio, *Octavam* nempe. vide etiam l. 7. & 8. Cod. de vectig. Sic enim Alciat. ad d. l. Guther. de Off. dom. Aug. lib. III. c. 17. & Bulengerus de Vect. P. R. c. 19. quos omnes jure reprehendit & refutat Cujac. VI. obs. 28. neque etiam placet Goedd. ad d. l. 17. de V. S. qui in eo solum recte Glossam a Cujacio reprehensam dicit, quod illa octavam solam statuat rerum venalium, quum ex ipsius sententia, duplex rerum venalium fuerit Vectigal; Unum, si vendita res exportanda esset, nec exportari prohibita; Alterum, quum a venditore aliquid exigitur ob venditionem, quod idem quoque Bulenger. d. l. sentit. Sed uterque male, quum, quod illi primum statuunt, nullo modo dici possit vectigal

rerum

rerum venalium, sed ipsum portorium, quod pro rebus promercalibus exigebatur, cujus quantitas nobis supra est declarata, & portorii solvebatur nomine, nullo respectu habito, an res essent venditae nec ne, sed pro solo usu & commoditate portus exigebatur. Alterum vero vectigal, illud est, quod nos rerum venalium dicimus, & *exigebatur ab emtore vel venditore, ob venditionem proponendam*, describente Cujac. d. l. & sic fere definitur in l. 1. C. de Veteran. & absolute *venalitium* vocatur in l. 4. C. de prox. sacror. scrin. Hujus quantitas numquam Octava pars mercis fuit, sed alia, ut ex sequentibus apparebit; & in l. 17. ff. de V. S. aperte Portorium & rerum venalium vectigal distinguuntur. Hujus vectigalis auctor videtur fuisse Augustus; narrat enim Dion, l. 55. in fin. eum pro mancipiis, quae vendebantur, quinquagesimae vectigal instituisse, quum egeret pecunia ad bella & nocturnos vigiles alendos. Unde etiam hujus vectigalis quantitas, nim. quinquagesima, apparet. Cum Dione tamen non idem sentit; Tacitus, qui Ann. lib. XIII. c. 31. mentionem facit *quintae & vigesimae mancipiorum venalium*. Quare, ut hos Auctores sibi concilient Lips. ad eum locum & Cujac. VI. obs. 28. apud Tacitum reponunt *Quinquagesimam*, alii vero apud Dionem pro πεντηκοστῆς substituunt ex conjectura, πεντεικοστῆς, ut ipse Lipsius in Admir. II. 4. notante ibi Ryckio. Deinde manifestius a Dione dissentit Tacitus lib. I. c. 78. ubi referens originem hujus vectigalis, ut & Dion, dicit: *Centesimam venalium, post bella civilia institutam*. Quae omnia ut concilientur & utrique Auctori sua fides constet, credimus rem sine ulla lectionis mutatione ita posse componi, si statuamus, non aequaliter omnibus mercibus vectigal hoc impositum fuisse, sed quibusdam rebus ducentesimam, (de qua paulo post agendum) aliis centesimam, mancipiis vero quinquagesimam: neque enim uterque auctor totam instituti hujus vectigalis rationem tradidit, sed Dion de mancipiis, Tacitus vero I. ann. de rebus aliis, quae venales proponebantur, egit: quod autem Tacitus XIII. ann 31. meminerit vectigalis *quintae & vicesimae mancipiorum venalium*, inde fortasse factum est, quia tempo-

re Neronis eo usque excreverat ejus quantitas, ut loco quinquagesimae ab Augusto institutae, quinta & vicesima exacta fuerit. Idque posset conjici a Caligula introductum esse, quem, quum varia nova & inaudita vectigalia exercuerit, teste Sueton. c. 40. credibile est, hoc vectigal auxisse; nam avaram & crudelem illam bestiam aliquid in hoc vectigali innovasse, indicio illud est, quod Suetonius d. l. prodat, eum, inter res vectigali obnoxias, voluisse haberi ***Edulia***, quae ante ab Augusto videntur excepta fuisse, ne nimis acerbum hoc vectigal videretur, quod ex quotidianis vitae humanae subsidiis cogeretur: sed a Caligula introductum est, ut *pro eduliis, quae tota urbe venirent, certum statumque vectigal exigeretur.* quae conjectura egregie confirmatur inscriptione, temporis Claudii, a Fabretto Cap. I. p. 36. edita, ubi mentio PUBLICI (id est vectigalis) xx LIBERTATIS ET xx VENALI... & ubi Fabrettus Lipsium recte refutat, & alteram incerti temporis addit, SOCIORUM PUBLIC xxv VENALIUM. Caligulam vero remisisse, non abolevisse ait Tacitus.

Alterum etiam circa hoc vectigal eorumdem Auctorum, Taciti & Dionis, a viris doctis dissidium animadversum est: hic enim lib 57. scribit, Tiberium *Ducentesimam* mutasse in *Centesimam*, ita ut ex ejus sententia necesse fuerit, ducentesimam ab Augusto institutam fuisse: cui aperte refragatur Tacitus, ann. I. c. 78 dicens *Centesimam post bella civilia* ab Augusto *institutam*, & deinde II. ann. c. 42. (ubi vide Ryckii notas) tradens Tiberium, quum Archelao Cappadociae rege mortuo, ejus regnum vacuum invasisset, & in provinciae formam redegisset, *fructibus ejus levari posse centesimae vectigal professum, ducentesimam in posterum statuisse.* Quae loca optime conciliavit Lipsius, qui Dionem loqui de tempore post mortem Sejani existimat, quo liberalitatem suam Tiberius revocavit, restituta centesima, in cujus locum olim, auctus Cappadociae fructibus, ducentesimam substituerat. Et sic Tacito suffragabitur Sueton. Cal. XVI. dicens *Caligulam Centesimam auctionum Italiae remisisse* Ut recte ibi legi Viri docti contendunt. Male vero, ut hoc verbo addam, vectigal hoc *vigesimam*

mam rerum venalium vocat maximus nostri seculi JCtus Ant. Matthaeus in libr. 11 c. 2. de Auction. (secutus, ut videtur, Raevardum lib. III. var. cap. 16. de quo videbimus infr. cap. XI) quum nullo antiqui auctoris suffragio confirmari possit, illâ summâ umquam illud exactum fuisse, & ex adductis jam locis error hic manifestus sit. Ex quibus omnibus patet in modo exigendi vectigalis saepe fuisse variatum. nec miretur quis hoc olim factum, quum & in nostra republ. saepe viderimus modo centesimam, modo ducentesimam omnium fere bonorum fuisse imperatam. Certe ducentesima memoratur in inscriptione, quam dedit Sponius in Miscell. Erudit. Antiq. pag. 20.

TI. CL. DEMETRIVS
DOM. NICOMED.
V. E. PROC. AVGG. NN.
ITEM CC. EPISCEPSEOS
CHORAE INFERIORIS

Quae ad quod tempus referenda sit incertum, nec quaenam Episcepsis illa, sive inspectio regionis inferioris, sit satis expeditum est. sed quia AVGG NN. memorantur, tempus videtur indicari, quo duo Augusti fuerunt in imperio. Hunc eumdem lapidem ediderat etiam Sponius in libro Gallice scripto, cui titulus, Recherches Curieuses d'Antiquité diss. VII. pag. 143. sed ibi insignem fraudem commisit, laudans locum ex Capitol. Ant. Pio cap VI. *Procuratores suos modeste suscipere tributa jussit ducentesima*, cujus ultimae vocis nec vestigium quidem in scriptore illo apparet, ut jam animadverterunt Harduinus in nummis Populorum in ΚΙΑΒΙΑΝΩΝ ΤΩΝ ΑΝΩ, ubi hanc inferiorem Choram de inferiore Aegypto explicat, & Philip. a Turre de inscriptione M. Aquilii cap. v. in pr. Sponius etiam ibi, & in Miscell. p. 275. *ducenarios* Procuratores inde dictos, quod ducentesimam exigerent, exstimat, de quo deliberandum esse, quia ambigua ejus vocis significatio est, ait Harduinus. recte quidem; sed potuisset jam ex scriptis erudi-

eruditorum ſcire ducenarios procuratores ita dictos, a ſtipendio ducentorum ſeſtertiorum, uti ex Dione lib. LIII. probavit ad Suet. Claud. XXIV. Torrentius & Cl. Graevius ad Aug. XXXII. ubi diverſos *judices ducenarios* eſſe docuit, ut & alios in re militari ducenarios fuiſſe eruditi oſtenderunt. Scaliger vero ad Manil. lib. II. vs. 543. ex Apulejo *procuratorem ducenariae* vocat, & inſcriptionem, ubi voce mutilata PROC. DVCENAR. legitur ita explicat. ſed haec in clariori luce poſuit Salmaſ. ad Capitol. Pertin. cap. II. ubi a ſtipendii modo, *centenarios*, *ducenarios* &c. dictos, clariſſime oſtendit, licet alibi haec pluribus ſe acturum promiſerit. hanc quoque ducenariorum explicationem ſequitur Reineſ. claſ. VIII. inſc. 19. mentio & horum in Gloſſ. *ducenarius*, Διακοσιοςτὸς. *ducentema*, Διακοσιοςτή.

Vectigal hoc ex *rebus venalibus* capiebatur, ſub quibus praecipue continebantur mancipia, quae a negotiatoribus coëmebantur, ut iterum venderent: hoc negotiationis genus frequentiſſimum erat Romae, & proprie hi ſervi *Venales* & *Venalitii* dicebantur, de quibus multa Torrent. ad Suet. Aug. c. 42. vid. de Clar. Rhetor. cap. I. & Connan. comment. Jur. Civil. 2. 2. I. & *venales novitii* l. XI. ff. de negot. geſt. dicuntur. & negotiatores diſtincti erant a reliquis mercatoribus, quibus aliquantum inferiores habebantur, & a genere commercii *venalitiarii* dicebantur, de quibus vid. Valeſ. ad Amm. Marcel. lib. XXII. c. 7. & hinc ſale ſatyrico talem mangonem perfricans Horat. I. Epiſt. VI. 37. *Regem Cappadocum* vocat, qui

Mancipiis locuples, eget aeris Cappadocum rex.

Ut egregie ibi Lambinus explicat. & ideo non mercatorum nomine digni habebantur venalitiarii, quia nec ſervi nomine mercis poterant notari, ut JCt. Africanus l. 207. ff. de V. S. *Mercis appellatione homines non contineri Mela ait, & ob eam rem mangones, non mercatores, ſed venaliciarios appellari ait, & recte.* ad quam legem interpretes videndi. Vectigal hoc an em-

emptor, an venditor solveret, parum interesse videtur, quia mangones computato vectigali majori pretio vendebant: emptorem tamen solvisse ex constitutione Augusti videtur colligi, ex d. l. Taciti XIII. 31. ubi dicit fuisse hoc *vectigal remissum specie magis quam vi*, id est, ut Pichena mihi recte explicuisse videtur, levasse hoc onere emptores, qui erant Cives Romani, quibus quasi consulere volebat, & transtulisse in venditores sive mangones, qui Syri, Cappadoces & aliarum gentium erant: *qui cum pendere juberentur, in partem pretii emtoribus accrescebat*, id est, augebant pretium, vectigali computato, quod majus indicabant, servorum, & ita nihil lucrabatur emptor. nec ideo diu hoc mansisse puto, sed iterum onus in emptores translatum fuisse videtur colligi ex l. 27. ff. de aedilit. edict. ubi constitutum legitur, si emptor redhibitoria egerit, & vectigalis nomine quid dederit, illud a venditore restitui debere, ut indemnis discedat. Quamquam diffiteri nolim, posse inde quoque effici emptorem hoc non coactum fuisse dare, sed vel sponte vel ex contractu vel alio casu dedisse, quia additur vocula *forte*: *si forte vectigalis nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur*, quae verba etiam posset aliquis non de hoc vectigali XXV. venalium capere, sed de portorio vel pro transitu dato, si fingamus servum non Romae, sed alibi in provinciis emtum ab aliquo, qui Romam ducens, ut iterum venderet, in itinere forte vectigal solvisset: sed de eo pugnare nolo. Ex his quae de voce *venalium* & *venaliciorum* diximus, recte jam colligitur vectigal hoc datum non fuisse, quoties quis Servum suum alteri venderet, vel alterius emeret, sed ita demum, si in nundinis, vel foro vel e catasta a venalitiariis & mangonibus aliquem compararet. Atque ita in ceteris rebus venalibus observatum quoque fuit, ut ita demum vectigali obnoxiae essent, si in foro vel in locis, vendundis rebus destinatis, venditae & emptae essent. Hinc etiam in inscriptione apud Gruter pag. XCIX. 6. hoc vectigal designari creditur, & appellari *vectigal Foriculiarii & Ansarii promercalium*: difficile vero dictu est, unde nomina haec *Foriculiarii & Ansarii* deducta sint. verosimile est quidem, quod Guther. de

K Off.

Off. Dom. Aug. lib. 3. c. 17. conjicit, legendum esse, *Foricularium*, (unde *Fori culeari* efficietur) & *Ansarii*, & indicari vectigal frugum minutarum vini, tritici & olei, quae in foro, a culeis & vasibus ansatis, quibus fruges venum exponebantur, denominato, vendebantur: & Reinesium legisse FORI CVLLEARII notat Gudius ad inscript. ut de *culleis*, quibus ex rure promercalia devehebant, intelligatur; idque maxime de oleo & vino verum esse credimus, quod culeis semper conditum in forum deferebatur ut venderetur; hinc apud Plaut. Pseud. act. 1. Scen. 2. v. 78. minatur mulieri Leno, quae amatores habebat divites olei,

Si mihi non jam huc culeis oleum deportatur,

Te ipsam culeo ego cras faciam ut deportere in pergulam.

Festus in culiola. *Culiola cortices nucium viridium dicta a similitudine culeorum, quibus vinum vel oleum continetur.* de quibus culeis latius agit Schefferus de re Vehic. lib. 11. cap. 19. pag. 253. qui & pag. 246. culei nobis figuram exhibet. Et ita reditus ex agris, qui vinum vel oleum praebebant, culeis metiebantur. Varro 1. de R. R. 2. *in qua terra jugerum unum denos & quinos denos culeos fert vini, quot quaedam in Italia regiones.* & ita ille & alii saepe rei rusticae scriptores. nam primum in amphoras diffundebant, inde in culeum componebant, & instipabant teste Catone cap. CXIII. de R. R. & inter instrumenta rustica *culeos* recenset JCtus l. 12. §. 1. ff. de instr. & instr. legato. & l. 17. ff. de ann. legat. certae autem mensurae fuisse culeos apparet, quia *culeare dolium* memorat Cato de R. R. cap. CXII. id est dolium culei capax: culeus autem capiebat viginti amphoras, & erat maxima mensura liquoris, ut Fannius ait. Culeorum quoque usum in aridis mercibus, ut frumento fuisse, quia satis notum est, probare supersedeo. vid. l. ult. §. 1. ff. de Pignor. Act. Nescio autem an non simile fere hoc vectigal sit ei, quod in multis patriae nostrae civitatibus penditur, & vocatur *de ronde maet*, quod penditur publico pro mensura, quae rotundae est figurae, in foris nostris; sed omnia haec de *culeis*, notiora sunt, quam ut iis inhaereamus. Superesset, ut aliquo veteris auctoris loco pro-

probaretur, *forum* aliquot *culearium* dictum fuisse, quale me ignorare fateor: licet a culeo, *culearium* recte deduci, doceat inscriptio vetus apud Fabret. pag. 152.

M. MANNEIUS. M. L. APELLA. CVLEARIVS. FECIT, SIBI. ET. M. MANNEIO. PRIMO. PATRONO. &c.

Quamvis ibi artificem, qui culeos conficeret, intelligi putem, quia profitentium artes tales nomina fere in *arius* exire notum est. Cogitabam aliquando an non de vectigali *foricarum* esset capiendus lapis, & *foricularum* legendum, quia Juven. Sat. III. 38. *conducunt foricas* dixit. de quo vectigali infr. cap. ult. agendum erit. sed mitto incertas has conjecturas, & tutius esse puto de his amplius deliberare. Et ut hoc vectigal obscurius, ita non magis patet, quale fuerit *Ansarium*, quod possit a vasis ansatis, quibus merces quaedam & praecipue vinum, si minori mensura venderetur, quam culeis, in forum deferebantur, dictum videri. nam amphoris ansatis vinum fuisse conditum, nemo, ut probem, exacturum puto, quum sexcentis locis amphorarum, quibus etiam, ut culeis, ubertatis agrorum rationem iniisse testantur R. R. scriptores, mentio fiat: unico Catonis loco cap. CXIII. de R. R. contentus ero, ubi docens rationem vini odorati faciendi inter alia dicit, *Amphoras nolito implere nimium ansarum infimarum fini.* Amphoras vero ansatas fuisse satis indicat earum appellatio, & hinc *diota* vocatur Horatio lib. I. od. 9., ubi Schol. *vas duas ansas habens* explicat: sed nec hujus vectigalis alibi mentionem fieri scio: male vero Lazius de repb. Rom. II. XIII. pag. 298. legisse videtur FOVEVCVLARII ET ANSVRII. & interpretatur ultimum vectigal, a vasis, ansis gestari solitis, collectum. sed quum passim in ejus operibus mendosae edantur inscriptiones, illum ex sua explicatione *Ansarii* legisse patere credo; licet & eodem modo iterum legatur hic lapis lib. IV. cap. I. pag. 441. Quod subjungit vero Gutherius, Ansarium etiam posse trahi ad arma promercalia, quia jacula ab En-

nio *Ansata* appellantur, prorsus a re alienum est, quum non nisi improprie ansata tela ab Ennio dicantur, quia figura eorum ansas quasi quasdam exhibebat has Turneb. 18. adv. 3. interpretatur amentum telorum. vide etiam Lipf. Poliorcet. IV. dial. 5. & tale apud Ovid VII. Met. 788. est jaculum illud apud Cephali, & multa alia. Non verosimile vero est, ab his telis, quae non, nisi improprie, ansata dici possunt, vectigal exactum; nam si ejusmodo ingenii ludibriis indulgere licitum esset, eodem jure forum Culearium dictum fuisse adfirmare possimus, a Culeis, quos milites inter instrumenta sua habebant. vid. Cornel. Nep. Eum. c. VIII. atque ita inscriptionem nostram, ad milites transferre, ut Lazius l. IV. c. I. fecit, qui hinc milites a vectigali immunes fuisse colligit, quum ne verbum quidem unum in toto saxo de militibus legatur. Immo potius de ansis scutorum, quae proprie ita dici solent, quam de amentis telorum posset explicari. ita Servius exponens illa Virgilii VII. Aeneid. 796. *picti scuta Labici.* narrat Glaucum *ostendisse Italis scutum militare, a quo & ipse Labicus dictus est, & ab eo populi ἀπὸ τῆς λαβῆς*, id est, *quam Latine ansam vocamus.* & cur, quaeso, quum tot sint genera armorum, ab ansatis telis potissimum vectigal denominatum fuisset? denique illa, quae exercitui & castris necessaria erant, immunia fuisse a vectigalibus, supra jam docuimus.

Solae ergo res & merces, quae in foro vendebantur, vectigali obligatae erant, si vero alibi venderentur, non inter promercales numeratae fuisse videntur, donec tandem Caligula etiam hanc exceptionem submoverit, & jusserit *pro eduliis, quae* TOTA URBE *venirent, vectigal exigi.* Suet. Cal. c. XL. Deinde etiam ad venditionem, quae sub hasta fieri solebat, vectigal hoc extensum fuisse, ex loco Sueton. Cal. XV. desumitur: appellat enim centesimam *Auctionum*, quibus venditiones publicae, hasta posita, quam plurimum significantur, ut vulgo notum. vide Brisson. de formul. lib. VI. pag. 511.

CAP.

CAP. VI.

De Vectigali ex Metallis & Salinis.

Postquam, pro industriae nostrae & ex veterum scriptis usus modo, tria celeberrima reipublicae & Imperii Romani vectigalia tradidimus, quibus aerarium maxime fulcris sustinebatur, aliud nobis examinandum venit, quod non ex fructibus, quos terra e sinu suo emittit, decerpebatur, sed ex ipsis visceribus extrahebatur. *Metallorum* fuit hoc vectigal, quae per totum orbem Romanum exercebantur, & ex quibus incredibile aerario emolumentum obveniebat. Sub *Metallis* continentur omnia, quae ex venis, in terrae penetralibus abstrusis, laboriosa perscrutatione effodiuntur vel extrahuntur. Aurum, Argentum, Aes & Ferrum hic praecipue Metallorum nomine comprehenduntur; deinde Lapicidinae, Cretifodinae, Cotoriae & Salinae, hujus vectigalis respectu, Metallorum genera sunt, de quibus omnibus in sequentibus ordine agemus.

Primis reipublicae temporibus in Italia etiam metalla, & ex iis vectigalia aerarium locupletaverunt, sed quum uberius provinciae deinde illa suppeditarent, interdictum est, ne Metalla in Italia exercerentur. Plin. lib. XXXIII. c. 4. *Italiae parcitum est vetere interdicto Patrum, alioquin nulla fecundior metallorum quoque erat tellus.* Quare praecipue hoc lucro auxerunt rem Romanam subactae Provinciae, quae metalla visceribus suis continebant. Hispania, Macedonia, Illyricum, Africa, Sardinia praecipue haec irritamenta malorum producebant. In Hispania primum hoc vectigal instituit Cato. Liv. XXXIV. c. 21. *Pacata Provincia, vectigalia magna instituit, ex ferrariis argentariisque, quibus tum institutis locupletior in dies Provincia fuit.* Auri etiam maxima copia in Hispania inveniebatur, quod in arena aurosa, quae minuta ramenta

complectebatur, plerumque investigabatur, & hoc gentili & Hispano vocabulo dicebatur *Balluca*. de qua voce videndi Cujac. ad l. 1. C. de Metall. & J. Gothofr. ad l. 3. C. Theod. eod. & Salmas. exerc. Plin. tom. 1. p. 196. Quam grande & pingue autem hoc vectigal ex Hispaniarum Metallis fuerit, maxime ex Strabon. lib. III. pag. 146. colligi potest, qui testatur, *nusquam terrarum neque aurum, neque argentum, neque aes, neque ferrum, nec tantum, nec tam probatum generari, & non solum aurum ex Metallis effodi, sed flumina & torrentes auream deferre arenam.* immo addit, *argentifodinas prope Carthaginem novam esse, in quibus*, memorante Polybio, *quadraginta millia operarum Metalla exercent, & eo tempore Populo Romano viginti quinque millia Drachmarum singulis diebus praestabant.* Plumbi etiam metalla in Hispania vectigal dedisse docet Plinius lib. XXXIV. 17. *Nuper id compertum in Baetica Santarensi metallo, quod locari solitum* X. CC. M. *annuis* &c. *simili modo Antoninianum in eadem provincia pari locatione pervenit ad pondo* CCCC. *vectigalis.* ex Minio etiam vectigal aerarium Romanum locupletabat. Plin. XXXIII. 7. *Celeberrimum ex Sisaponensi regione in Baetica, miniario metallo vectigalibus Populi Romani, nullius rei diligentiore custodia.* ita editur vulgo sed impedita est oratio, nec quo *vectigalibus* referas video. inter varias Lectiones *vectigali* referri video, ut conjungatur cum *miniatico metallo*, *vectigali*, id est quod vectigale sit Populo Romano; idque rectius esse puto. Addit deinde Plinius, *minium adulterari multis modis, unde praeda societati*, scilicet publicanorum. Ferrum praestantissimum in Hispania fuisse effossum infinita loca veterum ostendunt, & docent nos arma Romanorum, quae pleraque ex Hispanico ferro, & praecipue Bilbilitano: non quod circa Bilbilin metalla illa essent, sed quod aliis in locis ferrum effossum eo ferretur, ut aqua, quae ibi optima temperando ferro erat, tinctum excoqueretur. ita enim Plinius lib. XXXIV. 10. *Summa differentia in aqua est, cui subinde candens immergitur. Haec alibi atque alibi utilior, nobilitavit loca gloria ferri, sicut Bilbilin in Hispania & Turcassonem, Comum in Italia, quum ferraria in his locis non sint.* & ob

ob hanc Bilbilitanae aquae nobilitatem in Martiale, qui Bilbilitanus fuit, Lib. I. Epig. 50. legitur,

Videbis altam, Liciniane, Bilbilim,
Equis & armis nobilem.

Legunt ibi, ***aquis & armis*** Hieron. Surita apud Schott. in Biblioth. Hisp. tom. II. pag. 200. &, qui an sublegerit illi nescio, Ramirezius ad d. Martialis locum. sed forte neutri haec laus adscribenda, quum Antonio Augustino acceptam referat Cerda ad Virg. v. Aeneid. 260. quamquam vitiose proferat & metrum corrumpat, quasi Augustinus emendasset ***armis & equis nobilem.*** Harduinus vero scribit Augustinum Suritae inventum pronuntiasse: sed cujuscumque sit, credo esse veram conjecturam, & facilius inde vitium obortum, quia fere semper haec duo conjuncta leguntur, ***arma & equi:*** unde Sueton. in Caesar. LVII. & Tit. III. ***Armorum & equitandi peritissimus.*** Val. Max. IV. VI. Ext. 2. de Hypsicratea, ***Tonsis capillis equo se & armis adsuefecit.*** Cicer. Phil. VIII. 7. ***fore ut omnes inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris D Bruto subveniremus***, ubi alii ***viribus.*** sed recte hoc displicuit Ferrario, qui sollemnem hanc formulam insigniter illustravit, ut & alii ad Cicer. IX. ad fam. 7. Jam facilis depravationis caussa fluit ex his ordinariis & in ore omnium locutionibus, quas scribae etiam non suo loco intrudunt. Vaillantius tamen in nummis Coloniarum sub Augusto duos Bilbilitanos nummos proferens, in quibus Eques hastam dirigens conspicitur, hinc colligit, recte eam dici ***Equis & armis nobilem***, quod mirum mihi accidit, Augustinum dial. VII. de nummis pag. 110. ubi eosdem nummos refert, cum figura equestri, non observasse; nec hujus loci Martialis meminisse, qui ejus sive Suritae conjecturam de ***aquis*** confutaret. sed quam lubricum sit ex figuris nummorum aliquid colligere notum est. & ipse Vaillantius in nummis Oscae, Segobrigae & aliarum urbium, ubi similiter Eques videtur, fatetur frequentem illum typum esse in Urbibus Hispaniae, quae equis abundabat nobilissimis.

nulla

nulla ergo haec propria laus Bilbilis, quae praecipua erat Lusitanis, Gallaecis & Asturibus.

Africa quoque Romam saxis & lapidibus marmoreis ornavit, quos Romani inde excidi sibi jusserunt. Frequens apud autores est Lybici & Numidici marmoris mentio, unde vectigal & emolumentum habuisse fiscum, indicio est l. 1. C. Theod. de Metall. quae inscripta est *Rationali Africae*, qui vectigalia & reditus in ea provincia curabat. Macedonia, jam antequam Romanorum provincia esset facta, regibus suis vectigalia ex Metallis solvebat, quae praecipuae opes ejus regni erant. Perseus inde maximas congessit divitias, quibus bellum cum Romanis sustinere posset. Liv. XXXIX c. 24. *Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum, portoriisque maritimis auxit, sed metalla etiam, & vetera intermissa recoluit, & nova multis locis instituit.* Deinde subactâ eâ a Romanis, Coss. Æl. Paeto & M. Junio A. U. C. 586. metalli vectigal sublatum est Senatusconsulto, quo liberi & suis legibus relicti sunt Macedones. Liv. XLV. c. 18. *Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesque rusticorum praediorum, tolli placuit.* quod non ita omnino, quasi omne vectigal remissum sit, intelligendum est, quum idem auctor postea c. 29. narret, Paullum Macedonibus ex SCto & Concilii sententia pronuntiasse, *Metalla auri atque argenti ne exercerent Macedones*, (ne scilicet divitiis affluentes, Romanis obsequium negarent) *ferri & aeris permitti: vectigal exercentibus dimidium ejus impositum, quod pependissent Regi*; tradit autem Cassiodor. in Chronico. Coss. Æm. Lepido & C. Popillio, qui Coss. fuere A. U. C. 595. *Metalla in Macedonia instituta fuisse.* qui aut error est in tempore, quo ex Metallis Macedoniae Romani vectigal habere coeperunt, statuendo, aut si vera ejus sit sententia, credendum est, eo tempore auri & argenti Metalla exerceri Macedonibus permissa fuisse, vel antiquum, regibus pendi solitum, vectigal iterum exactum. Eodem modo, quo Macedonia habita fuit, cum Illyrico actum est: addit enim Liv. d. l. lib. c. 18. *similia his & in Illyricum mandata sunt.* Et in ipsis nummis mentio horum metallorum fit. nam titulus in illis fre-

frequens METAL. DELM. de quo Illuftr. Spanh. diff. xiii. de ufu numifm. tom. ii. p. 630. videndus: unde Vectigal hinc rediiffe probari poteft. praeterea idem vir infignis alios memorat nummos, cum infcriptione MET. NOR. unde toties mentio enfium & cultrorum Noricorum apud fcriptores, ab eo laudatos, & commentatores Petronii cap. lxx. Ad Illyricum ferrum, & ex metallis vectigal refero & illa Claudiani de Bell. Getic. vers. 535.

At nunc Illyrici poftquam mihi tradita jura,
Meque fuum fecere ducem, tot tela, tot enfes,
Tot galeas multo Thracum fudore paravi:
Inque meos ufus vectigal vertere ferri
Oppida legitimo juffu Romana coegi.

Quae Barthius ad Noricum ferrum trahit. immo & Delmatiam auri metalla habuiffe patet ex Stat. iv. Silv. vii. 13.

Quando te dulci Latio remittent
Delmatae montes, ubi Dite vifo
Pallidus foffor redit, erutoque
Concolor auro?

Ubi videndus idem Barthius, Bernartius, & quos laudant.

His vicina Thracia etiam Metallorum ferax erat, ex cujus, ut & Macedoniae & Illyrici, lapicidinis & ceteris Metallis, vectigalis frequens mentio eft in tit. C. utriusque de Metallar. l. 7. & 8 C. Theod. l. 4. C. Juft. & jam olim Philippus *auraria in Theffalia, argenti metalla in Thracia occupaverat*, tefte Juftino lib. viii. 3. his provinciis acceffit Britannia, quae Metalla auri & argenti Romanis pendebat. Tacit. Agric. xii. *Fert Britannia aurum & argentum & alia Metalla, pretium victoriae.* & c. xxxi. Galgacus Caledonios ad pugnam exhortans dicit; *Neque enim arva nobis, aut Metalla, aut portus funt, quibus exercendis refervemur.* Sardinia etiam argentum Romae fuppeditabat, cujus meminerunt l. 6. & 9. C. Theod. eod.

& Sidon. Apoll. in carm. VII. quod supra laudavimus

Sardinia argentum, naves Hispania defert.

In summa, omnes provincias, in quibus metalla erant, vectigal hoc solvisse Romano imperio credendum est. in Insula Siphno tam fertilia fuisse auri metalla, ut inde sibi Thesaurum fecerint, unde ab Apolline jussi decimam ipsi offerre, quum postea hoc neglexissent, illa metalla evanuisse tradit Pausanias lib. x. cap. II. Begerus in observationibus in numismata antiqua pag. v. reperisse se credit in nummo Siphniorum a Goltzio prolato, turres, vel aedificia turribus similia, in quibus vigiles custodiam operariorum agebant, & unde prospicerent cuncta, quae circum metalla gererentur: quod vix verosimile videtur. sed de quo praestat nihil dicere, quam incerta tradere.

Haec de provinciis, quae vectigal illud imperio solvebant: accuratius paullo nunc ipsa Metalla, & eorum vectigal examinanda erunt. Metalla autem dupliciter hic nobis consideranda veniunt: erant enim vel publica, vel privata; Publici juris sub republica puto pauca fuisse, & non diuturna: nam sublatis Italiae Metallis, respublica subjectis gentibus videtur exercitium Metallorum reliquisse, sibi tantum vectigali inde percepto: sic Macedonibus, Illyriis & Hispanis exercere Metalla, sub vectigali, permissum, docent antea allata auctorum loca: eversa vero republica, Principes sibi plurima Metalla vindicarunt, & fiscum eorum reditibus beaverunt, quae per damnatos in Metalla, quorum frequens mentio & in jure & passim apud historicos reperitur, exercebant. si vero quasdam fodinas privatis relinquerent, vel potestatem illas indagandi facerent, vectigal illis certum imponebant: privatos enim aliquando jus Metallorum habuisse docet locus Suetonii Tiber. c. XLIX. ubi dicit, *plurimis etiam civitatibus & privatis veteres immunitates, & jus Metallorum ac vectigalia ademta* & privatorum jus scriptorum loca, quae singulis Metallorum generibus annectemus, adferent.

Pri-

Primum in Metallis locum tenent Auri & Argenti fodinae, quarum etiam, libera republica, ut cetera, vectigalia, a Censoribus locabantur. Plin. XXXIII. 4. *exstat lex Censoria Ictimulorum, qua in Vercellensi agro cavebatur, ne plus quinque M. hominum in opere publicani haberent.* Aurifodinae, utpote ex quibus maximae opes extrahebantur, plerumque in Principum patrimonium transiere, sic testatur Strabo lib. III. pag. 148. *Nunc etiam sunt argentifodinae, non quidem publicae, neque hic, neque aliis in locis, sed in privatorum possessiones demigrarunt, Aurariae vero fisci habentur ut plurimum.* Sic etiam Tiberius Sex Marii Hispanorum ditissimi *aurarias, ob incestum cum filia publicatas sibimet sepofuit.* Tacit. ann. VI. c. 19. & hoc etiam colligitur. ex l. 6. §. 2. ff. ad L. Jul. peculat. & l. 38. ff. de poen. & l. 1. ff quod cujusq. univ. nom. Fuisse vero, ut argentifodinas, ita & aurifodinas privati juris, ex Amm. lib. XXXI. c. 6. discimus, *quibus*, inquit, *accessere sequendarum auri venarum periti non pauci, vectigalium perferre posse non sufficientes sarcinas graves.* ex quo loco maximum vectigal, inde Imperatori praestari solitum, colligitur; quantum vero fuerit, definiri anceps est, nec videtur aequale ex omnibus Metallis exactum, sed pro venarum fecunditate vel sterilitate definitum. Constitutione Valentiniani & Valentis. l. 2. C. Just. & 3. Cod. Theod. de Metallar. qua invitantur privati ad auri exercitium, *Canon Metallicus* (ita enim hoc vectigal appellatur, l. 4. C. Theod. eod.) ab aurilegulis exsolvi dicitur, ut nimir. inferant octonos scrupulos in balluca, de quorum supputatione accuratissime ibi agit Jacob. Gothofredus. Eodem jure, quo auri & argentifodinae habebantur, fuisse etiam cretifodinas & cotorias, & si quae aliae res ex terra eruebantur, verosimile est: omnia enim sub Metallis continentur, & publici juris plerumque erant, unde redemtorum *cotoriarum* Insulae Cretae meminit. l. 13. ff. de publican.

Sub Metallis etiam lapicidinae habentur: marmora enim & saxa, ut aurum & cetera Metalla, ex terra effodiuntur, hinc in Codicum titulis *de Metallariis* pleraeque leges de lapidibus loquuntur, & hoc aperte indicat. l. 9. §. 3. ff. de usufr. Ubi,

quum JCtus in §. praecedenti egisset de lapicidinis, subjicit, *sed si haec Metalla*: & in l. 13. §. 5. ff. eod. & l. 3. §. ult. ff. de reb. eor. inter Metalla lapicidinae referuntur: hocque & scriptoribus aliis usitatum fuisse docent Cujac. obs. xv. 21. & Salm. & Casaub. ad Spart. Pescen. Nigr. c. ult. Vectigalis ex lapicidinis modus certior definiri potest: ea enim erat decima pars emolumenti, quod ex lapicidinis domino obveniebat. l. 3. C. de metallar. qua lege conceditur privatis, ubicumque venas saxorum laboriosis effossionibus persequuntur, marmora exscindere, si in proprio solo, sub vectigali decimarum, si in alieno, coguntur, ultra fisco debitum vectigal, etiam alteras decimas domino loci praestare, a quibus nemo immunis habebatur, ne privati obnoxii essent injuriis potentium. Sed decimas sibi debitas Imperatores remittere poterant, ideoque jam vectigal Senatoribus olim remiserat Gratianus, l. 8. C. Theod. de Metallar. Potestas autem ex alieno saxa effodiendi, ob duas praecipue rationes, ab Imperatoribus concessa esse videtur: prima & antiquior ratio fuit, quod quidam sordido negotiationis genere, urbem deformabant: solebant enim plerumque, qui novas aedes excitare vellent, non nova marmora & recenter ex terra eruta coëmere, sed vetustate delapsorum aedificiorum materiem vili pretio emebant, deinde aedes illas destruebant, & lapides & marmora ad novas moles erigendas transferebant, quo facto urbs plurimis ruinis & collapsarum aedium foedo spectaculo dehonestabatur: ut & colligitur ex alveo Tiberis, prolapsionibus aedium coartato, apud Suet. Aug. cap. xxx. nemo enim super ruinas illas aedificabat, sed eae ita disjectae relinquebantur. Huic malo jam remedium adhibuit Claudius Imperator, quo imperante, Cn. Hosidio Geta & L. Vagellio Coss. Senatusconsultum factum fuit, quo cruentissimum hoc negotiationis genus severe prohibet, statuens ut, qui emisset materiem delapsarum aedium, ut inde novas exstrueret, *duplam pecuniam, qua mercatus eam rem esset, in aerarium inferret, & ipsae venditiones irritae essent*. Exhibet hoc Senatusconsultum integrum Reines. vii. Inscript. 11. & de eo egit in Epistola ad Rupert. xxxvi. pag. 292. & nuper ex Do-

Donianis scriniis hic & illic aliquanto emendatius produxit vir doctissimus Ant. Franc. Gorius pag. 84. & hinc etiam aedes destruendas neque legari neque per fideicommissum relinqui posse Senatus censuit. l. CXIV. §. 9. de Leg. I. quod de Senatusconsulto eodem, quod occurrit in l. 41. §. 1. ff. de legat. 1. capi debere videtur, de quo mox agam: & quod Trajani temporibus male adscribit D. Gothofredus. Et postea hujus rei curam gessit Vespasianus l. 2. C. de Ædif. privat. *Negotiandi caussa aedificia demoliri, & marmora detrahere edicto Divi Vespasiani, & Senatusconsulto cautum est.* ex qua lege viri docti, & in primis Cuj. v. obs. 26. putant, sub Adriano factum fuisse hoc senatusconsultum Aviola & Pansa Consulibus, cujus & mentio est in l. 52. ff. de contr. empt. & l. 41. §. 1. ff. de legat. 1. quo Edictum, non Vespasiani, sed Adriani ipsius, confirmatum sit: itaque Vespasiano totum hoc SCtum & Edictum ablatum Adriano tribuit Cujacius, & errorem in nomine esse contendit; quod tamen vix est ut admittamus; nam certe Imperatoria Majestate indignum eo tempore censuissent Imperatores, si edicta sua SCtis confirmari juberent, quia eo majorem Senatui auctoritatem praeberent, quam sibi, quum legis valor a confirmatione pendeat, & Edictum Imperatoris inane & infirmum esset, si omne robur a Senatusconsulto ei accederet: contrario plane modo rem se habuisse credimus, Senatusconsultis nullam vim fuisse, nisi placitum Principis accessisset: nam ita fere Imperatorum mos fuit, postquam omnem potestatem, quae olim penes populum erat, in se receperant, ut, si quid novi juris promulgare vellent, prius domi suae ad consilium sanctius (cujus auctor fuit callidissimus tegendi arcana imperi artifex, Augustus, teste Sueton. cap. XXXV.) referrent, deinde orationem in senatu vel ipsi, vel quaestores eorum vice, haberent, qua Patribus aperiebant, quid statuere vellent, & simul, quid ii censerent, consulebant. De ipsis orationibus nihil dicam, quum ubique in jure earum mentio occurrat. Sed insigne ejus consuetudinis exemplum praebent nobis leges. 22. & 40. ff. de petit. Hered. ubi nobis Hadriani Orationis verba exhibentur, quam subsecutum est senatusconsultum, quod l. 20. §. 6. eod. legi-

 tur

tur, ubi crux fixa est Fastorum editoribus, quum ibi quatuor Consules, duo ordinarii, Q. Julius Balbus & P. Juventius Celsus, duo suffecti, Titius Aufidius & Arrius (ita enim legunt viri docti, non *Oenus*) Severianus Consules verba fecisse in Senatu de Oratione Hadriani leguntur. cujus moris nullum umquam vestigium exstare puto. Vir Cl. Wesselingius lib. II. obs. 21. vero existimat, duos modo consules memorari, quorum unus P. Juventius Celsus fuerit ordinarius, & toto anno consulatu functus, sed alteri Q. Julio Balbo fuisse suffectum Neratium Marcellum, qui ideo ordinario junctus ad senatum retulit. & ordinarium illum habuisse plura nomina ut diceretur, *P. Juventius Celsus Titius Aufidius Oenus Severianus.* quam conjecturam. probabilem faciunt diversa fastorum & inscriptionum loca, & l. 3. C. de serv. Reip. manum. ubi *Marcell. & Celso* II. *Cons.* leguntur: certe si firmari posset alio exemplo, quo consules in Pandectis, aut Fastis, tot nominibus appellarentur; facilius consensum inpetraret, sed quidquid sit, probabilior mihi videtur sententia Tristani, qui tom. I. commen. p. 539. nobis tres consules hic exhibet, *P. Juventium Celsum*, *Q. Julium Balbum*, & tertium dictum fuisse quatuor nominibus, *T. Aufidium Oenum Severianum.* & quem etiam pro Oeno dictum credit *Honorium*, quia ejus filius Aufidius Severianus, qui memoratur in l. 4. ff. de off. proconf. filium habuit, *Honorium* dictum ab Apulejo. sed hæc omnia majori luce adhuc illustranda relinquo, laudans interim conatus doctorum virorum, qui tenebras has antiquitatis dispellere conantur. duo paria consulum prius suffectorum, deinde Ordinariorum leguntur in lapide apud Gruter. DCVII. 1. ANTIO POLLIONE ET OPIMIANO KOS. ORDINARIS SEVERO ET SABINIANO COS. sed in senatu quatuor aut tres verba fecisse nondum reperi. Ceterum ut ad rem redeam, servatam in hoc more senatum consulendi speciem antiquae reip. constat: immo fuisse aliquando imperatores qui agnoscerent, certe verbis, auctoritatem talem senatus, ut nullae leges ederentur, nisi SCtis confirmatae, ut de Probo narrat Vopiscus cap. XIII. *Permisit patribus, ut ex magnorum judicum appellationibus ipsi cognoscerent, Proconsules*

fules crearent, legatos consulibus darent, jus praetorium praesibus darent, leges, quas Probus ederet, Senatusconsultis propriis consecrarent. ubi recte Casaubonus notat, illum voluisse, ut quidquid edicto Principis sancitum fuisset, patrum decreto confirmaretur. Contra qui adductius regnabant, saepe sine decreto senatus per se multa agebant. ut ita recte exponuntur verba Spartiam in Sept. Sever. cap. XIV. *Patri, matri, avo & uxori priori, per se statuas collocavit*, id est, sine senatus, cui illa potestas statuas decernendi erat semper relicta, decreto & auctoritate posuit. vide Comment. ad Marmor. Oxon. p. 48. sed haec rara & extra ordinem: plerumque vero hic ordo servatus; ut ad orationem Principis fieret senatusconsultum, ut infinitis exemplis probari posset, sed jam quaedam produxit Juvenis doctissimus & longiori vita dignus Brummerus ad legem Cinciam cap. VI. §. 4. Oratione Principis audita Patres sententias tulisse, & Senatusconsultum de ea re, quam Princeps proposuerat, factum, clare apparet ex l. 16. ff. de jure nupt. Hinc in jure saepe una & eadem res Orationi Principis & Senatusconsulto adscribitur; sic in pr. J. de SCto. Orficiano. dicuntur Senatusconsulto admitti liberi ad bona matrum, quod in l. 9. ff. ad Senatusc. Tertul & Orphit. adscribitur Orationi Divi Marci: deinde factum SCtum ad Imperatorem perferebatur, qui si illud approbabat, exire & legis vim habere jubebat, ita ut omne robur, non a Senatu, sed a Principe accederet: plerumque vero hoc Edicto fiebat, & ita capiendum est, quod Suetonius narrat in Tito cap. VI. Illum nomine patris, *edicta scripsisse, & orationes in Senatu recitasse quaestoris vice*, ubi tamen intelligendum est orationes prius habitas, aut recitatas, & ex Scto deinde edicta scripsisse Titum: unde & fere sub Imperatoribus constitutiones Principium edictis fuisse propositas vulgo, patet ex illis, quae habeat Brisson. de Form. lib. III. pag. 319. licet saepius senatus decretis alii adscribere perseverarint. Vestigia hujus moris multa supersunt. Sic in l. 1. ff. in quib. caus. pig. vel hyp. Senatusconsulto aliquid factum esse dicitur, quod in l. 24. §. 1. ff. de reb. auctor. jud. poss. Edicto Marci tribuitur, quo SCtum con-

confirmavit, quem ordinem male invertit Cujacius. Et in l. 3 C. de his qui sibi adscr. in test. Senatusconsulto & Edicto Divi Claudii prohibitum est, eos, qui ad scribenda testamenta adhibentur, aliquod emolumentum ipsis futurum scribere. Deinde aperte hoc indicat Tacitus XIII. ann. 51, ubi Nero, quum consultasset Patres de abrogandis vectigalibus, & postquam Senatores libere, quae sentirent, dicendo ejus impetum attinuissent, a Tacito narratur *Edixisse*, illud, quod Patres decreverant; Quin & hoc ipsum SCtum Claudianum de negotiatione lapidum dirutarum aedium, credibile est per Edictum populo propositum: Claudius enim, quum Censuram gereret, in primis in eo veteres Censores aemulabatur, ut Aedificiorum curam gereret, quod tam anxie & sollicite praestitit, ut uno die in Censurâ *viginti edicta proposuerit*, inter quae, quin illud, de non diruendis aedibus & transferendis lapidibus, fuerit, non dubitandum est. Denique ut res manifestissima fiat, ita constituerunt Theodosius & Valentinianus Imperatores, ut non aliter lex valeat, nisi in Senatu tractatum de ea sit, & postea in consistorio Principis recitata, Serenitatis auctoritate confirmetur, ut ad Senatum rescripsere l. 8. C. de legib. quod ipsum innuit Symmach. lib. X. ep. 21. *Superest, ut ea, quae Serenitas vestra Patribus deliberanda legavit, cognito Senatusconsulto lex Augusta confirmet.* & paulo post. *Haec Aeternitas vestra venerabilis quum Senatui statuenda mandaret, referri ad se protinus imperavit, ut placita cunctis immortali lege solidentur:* recte ergo de iisdem rebus & Senatusconsulto & Edicto caveri potuit, & in d. l. 2. C. de aedif. privat. non necesse est, ut Vespasiani nomen deleatur, quum nihil absurdi, nec a more solito alieni sit, quod diversi Principes, de eadem re, idem jus statuisse dicantur, quum obliterata & intermissa observantia leges caducas saepe revocaverint. Sic celeberrimum illud SCtum Claudianum, quod memorat Tacitus XII. Ann. 53. ab aliis Vespasiano adscribitur, qui a Suetonio cap. XI. dicitur, *auctor fuisse senatui decernendi, ut quae se alieno servo junxisset, Ancilla haberetur.* ubi Torrentius recte renovatum a Vespasiano fuisse censet, ut & ad Taciti d. l.

Ryc-

Ryckius: exempla vero ad manum sunt innumera; & hinc diversis imperatoribus saepe constitutiones de eadem re tribui videbimus infra, ubi de vicesima hereditatium, & constitutione Antonini agemus. Certe post Claudium, alios imperatores negotiationem hanc foedam coercuisse edictis & legibus manifestum est, & de Vespasiano dubitationem omnem eximit Suetonius cap. VIII. qui, quia *deformis urbs veteribus incendiis ac ruinis erat, vacuas areas occupare & aedificare, si possessores cessarent, cuicumque permisit*; & quae seq. Unde efficitur magnam illum curam urbi ornandae & instaurandae adhibuisse. Deinde negotiationem hanc inhibuisse & de lapicidinis edixisse Adrianum & tandem Al. Severum, docet d. l. 2. Cod. de aedif. priv. Gratianus etiam in l. 19. C. Theod. de operibus public. (quae cum d. l. 8. Metallar. conjungenda quum sit, clare docet, hanc fuisse rationem concedendi licentiam marmora exscindendi) & postea Arcadius & Honorius in l. 37. C. Theod. de oper. publ. huic rei caverunt, & tandem Theodoricus apud Cassiodor. 2. var. 7. & 3. 9. dat *licentiam, aedificandi delapsorum aedificiorum marmoribus, si vera fide constet sine usu jacere columnas, & lapides vetustatis invidia demolitos*, quo casu *licet ex iis novas domos exstruere*, aliter non vult, *ornatum urbis, cujusquam temeraria praescriptione violari.*

Altera ratio, qua permoti Imperatores posteriores privatis, ubicumque invenerint, saxa exscindendi facultatem dederunt, erat, ut Urbs Constantinopolis superbis aedificiis instauraretur, quibus antiquae Romae moles & machinas aemularetur: quum autem quorumdam cupiditate & avaritia ad immensum pretium marmora excrevissent, nec hominibus mediocribus ea comparandi facultas esset, Constantinus, Julianus & ceteri Imperatores, ut sumptuosa voluptas relaxaretur, permiserunt omnibus, qui vellent, saxa caedere l. 1. & 2. C. Theod. de Metall. Augebat etiam pretium lapidum, horum temporum in aedificando studium & luxus, quo & Imperatores, & ad eorum exemplum privati diffluebant, ita ut ipsi milites, pro tentoriis & ex pellibus confectis tabernaculis, jam marmoreis in aedi-

M bus

bus delitescerent, teste Ammian. Marcel. lib. xxii. c. 24. & praecipue hunc ardorem aedificandi incendebat Theodosius, qui ornandae novae Romae omnem curam adhibuit, ut testantur l. 10. & 11. C. Theod. de Metallar.

Proximum Metallorum vectigal est illud, quod ex Salinis redigitur: nam plerumque Salinae cum argenti & aurifodinis & reliquis Metallis conjunguntur l. 1. ff. quod cujusque univ. & l. 17. §. 1. de V. S & Solin. c. v. vocat *Salinarum Metalla*. Vectigal salis ex *Salinis*, in quibus sal conficiebatur, cogebatur; Salinas autem primus apud Romanos instituit Ancus Marcius, testibus Plin. lib. xxxi. c. 7. & Liv. 1. c. 33. quae fuere circa Hostiam. Aliae fuere in ipsa etiam Urbe Roma; postea plures Salinae, adjectis provinciis, fuere, ut ex Plinii d. l. enumerantis varia salis genera per provincias Populi Romani, confici potest. quae, ut de Metallis supra diximus, dupliciter considerandae sunt: fuere enim vel publici vel privati juris. Publici erant illae, quae ad reipublicae, & postea ad Imperatorum patrimonium spectabant, ut illae Anci Marcii & plures. Hinc vectigalis & Mancipum Salinarum, qui Imperatorum salinas exercerent, saepe mentio fit. ut in l. 59. §. 1. ff. de hered. instit. l. 17. §. 1. de V. S. l. 11. C. de Vectigal. in *has salinas* damnati aliquando detrudebantur, eodem modo ut in Metalla; ordinaria vero haec erat noxiarum feminarum poena l. 6. ff. de captiv. & post l. 8. ff. de poen. Privatarum etiam Salinarum mentio fit in l. 4. §. 1. ff. de reb. cor. qui sub tut. & l. 22. §. 3. de usu. & usufr. leg.

Primum vectigal salis impositum est Romanis a Censoribus M Livio & C. Claudio, qui teste Liv. lib. xxix. c. 37. *Novum vectigal ex salaria annona statuerunt*, unde & Livio, cujus id commentum credebatur, *Salinatori inditum cognomen*: nam non audiendus est Bulenger. de Vect. P. R. c. 16. qui vult Salinatorem non introduxisse, sed abolitum restituisse hoc vectigal: clare enim *novum*, id est, ante id tempus incognitum & inauditum appellat illud Livius. & recte Ampl. Cuperus in monumentis Antiquis p. 230. refutat eos, qui credunt Ancum Marcium instituisse vectigal, quod abolitum expulsis Regibus

bus, restituisset Livius. de quo nihil apud Plinium occurrit: & aliud est *salinas* instituere, aliud *vectigal* salis imponere civibus. Quantum vero hoc vectigal fuerit, nusquam, quod equidem sciam, indicatur. Sub Imperatoribus eamdem hujus vectigalis summam, quae metallorum erat, nim. decimam, fuisse vult Pancirol. III. var. lect. 31. quod an verum sit, nostrum non est definire.

Lege Caecilia hoc vectigal cum reliquis sublatum esse vult Bulenger. d. l. quod an ex loco Ciceronis II. ad Att. ep. 16. erui possit, dubito, quum ibi de vectigalibus sublatis, quae pro portoriis in Italia solvebantur, tantum sermo sit, non de illis, quae ex Salinis solvebantur, & Cic. in orat. de Leg. Manil 7. manifeste Salinarum meminerit, & earum vectigalis: dicit enim, *Publicanos maximas familias in Salinis habuisse:* ad quem locum doctissimus Hottomannus contrarium sentire videtur, quum scribit, hoc vectigal tantum in Italia fuisse exactum, non vero in provinciis, ideoque pro *Salinis* in loco Ciceronis legit *salictis*, & de publicanis scripturae accipit; quod licet ibi menti Ciceronis convenire posset, male tamen a Viro docto negatur ex provinciis hoc vectigal fuisse exactum: quum clara & manifesta sint apud plurimos auctores testimonia, de Salinis in provinciis Romanae ditionis. v. Plin. lib. XXXI. c. 7. & in Gallia apud Menapios fuisse salinas docet Lapis apud Gruter. MXCVI. 4. ubi *Salinatores Civitatis Menapiorum* memorantur. de quibus vide Ampl. Cuper. Monum. Antiq. pag. 230. Sic in Macedonia salem provenisse, patet ex decreto Senatus, quo Macedonibus *vetabatur uti sale invecto*; Liv. XLV. c. 29. nimirum ne vectigal ex salinis deminueretur. Agrigentini salis meminit Solin. c. v. Neque verosimile est, Romanos, quum Syriam subegissent, vectigal salis, quod ante a Regibus ibi exercebatur, neglexisse. De vectigali salis, quod Judaei solvebant Syriae Regi, insignis locus est I Machab. c. 10. v. 29. ubi dicitur Demetrius hoc Judaeis remisisse. Sub Imperatoribus minus dubitationis superest: nam quum Cappadocia in provinciae formam esset redacta, credibile est, ex ea provincia, quae salis erat abundans, Plin. d. l. maxime aerarium eorum, salis vectigal locu-

pletaſſe, & aperte ex l. 4. §. 7. ff. de cenſib. colligitur, ibi agi de ſalinis in provinciis, quum toto illo titulo de jure Italico, ſive immunitate civitatum & coloniarum extra Italiam, leges loquantur.

Vendere olim ſal licuit privatis ante tempora libertatis, ſed quum eorum avaritia, impenſo pretio veniret, exactis Regibus, *vendendi ſalis arbitrium, in publicum omni ſumptu, ademtum privatis*, Liv. II. 9 qui locus maxime exercuit interpretes, ſed feliciter integritati viſus eſt reſtituiſſe Gronovius, qui *in publicum omne ſumtum* reſcribit. Heinſius malebat, in *publicum omni inſumto*, ut notaverat ad illa Taciti VI. Ann. 32. *inſtituta Parthorum inſumit*, ut quidam codices, pro quo alii *reſumit*. ſed quid eſt *inſumere omne ſal vel arbitrium in publicum?* locus nondum ſanatus mihi videtur. neque ſtante republica iterum vendendi facultas cum privatis communicata eſſe videtur: quum vero ſaepius & in jure & apud auctores mentio fiat Salinarum privatarum, viri docti putant, vendendi quidem facultatem, non vero fabricandi ſalinas privatis eſſe ablatam; & debuiſſe ſal, quod in ſalinis privatis conficiebatur, vendi fiſco, vel mancipibus ſalinarum publicarum: idque ab Arcadio & Honorio conſtitutum legimus *l. 11. C. de* Vectigal. cui poteſt adjungi l. 3. C. Theod. de Metallar. ubi Fiſco datur jus πρωτοπραξίας auri, quod in privatorum fodinis reperitur. Non tamen puto omnino vendendi ſalis copiam privatis ademtam: nam in l. 32. §. 3. ff. de uſu. & uſufr. leg. JCtus loquitur de ſalinarum uſufructu legato, quae privatorum neceſſario erant, & in quibus non minimus modus ſalis venalis erat.

Ut vero omnes ſpecies, frumentum, vinum, oleum &c. magiſtratibus & officialibus in ſalarium eſſe datas diximus, ſic praecipue ſal illis ſumminiſtrabatur; a ſale enim *Salarium* dictum eſt, unde in *Gloſſ. Salarium* ἁλατικόν: nam argute magis, quam vere Cujac. ad l. unic. C. de praebend. ſalar. lib. 10. *ſalarium* dictum, quod *inde ſe alant*, conjicit. Antiquis reipublicae temporibus Magiſtratibus in provincias vel legationis cauſſa peregre abeuntibus, ſolebant ſumptus itineris decerni,

cerni, ne sociis vel provincialibus molesti esse cogerentur, mulis, tabernaculis, vehiculis, & reliquo ad iter necessario instrumento ornabantur, quod *ornare provincias* vocabant, more a majoribus instituto, ut Liv. XXX. 17. XLII. 1. & de quo videndi comment. ad Sueton. Caes. XVIII. & Scheff. de re vehic. II. 2. & Gruch. de Comit. III. 2. & alii multi. Hanc praestationem locabant publice redemtoribus, qui haec omnia Magistratibus praeberent, qui dicebantur πάροχοι a παρέχειν *praebere*; hinc in *Gloss. salarium* vertitur παροχή. Inter haec erat etiam praestatio salis, ut ex Horat. I. Sat. V. vs. 45. apparet

Proxima Campano ponti quae villula tectum
Praebuit, & Parochi, qui debent ligna salemque

Ad quem locum erudita multa commentatus est *Torrentius*. vid. & Harduin. in nummis in Θεσσάλων pag. 204. Postea lege Julia praescriptus est modus Magistratibus, quidnam a Provincialibus exigerent, & deinde ab Augusto pecunia, loco omnium harum rerum, constituta est. Suet c. XXXVI. ubi vide commentatores. & Alexander Severus, *Judices quum promoveret exemplo veterum, ut & Cicero docet, & argento & necessariis instruebat, ita ut Praesides provinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos centenos, cocos singulos, & si uxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent.* Lamprid. c. 42. ubi plura de his Casaub. & Salmas.

Cap. VII.

De jure constituendi & indicendi Vectigalia.

Celebribus his vectigalibus, quae ex agris, pascuis, portubus & metallis redigebantur, alia, quae, vel stante etiam republica, illis addita, vel sub Imperio, illis deminutis, auctis vel abolitis, subrogata sunt, adnectenda forent. Sed quum quatuor haec vectigalium genera eodem modo a Romanis exercita sint, commodum visum fuit, disputationem de institutione & locatione vectigalium subjicere, & postea singulis vectigalibus diversam ab his exercendi rationem subnectere.

Prima aetate Romae jus & facultas Vectigalia instituendi penes Reges fuit, *omnia enim manu Regis agebantur* l. 11. §. 1. ff. de Orig jur instituisse autem vectigalia Reges, supra, quum de portoriis ageremus, ostendimus; quibus addi potest locus Livii, 1. c. 42. ex quo apparet Servium, quum censum instituisset, populumque in classes & centurias descripsisset, etiam curasse, *ut belli & pacis munia non viritim, ut ante, sed pro habitu pecuniae fierent*, quam vel ex vectigali, vel ex tributo collegit.

Mutata deinde reipublicae forma, & ejectis Regibus, quae ante illis potestas competebat, inter Senatum, Magistratus & Populum divisa fuit, ut unaquaeque pars sibi commissam curam in bonum & utile reipublicae exerceret. Penes quos vero fuerit potestas Vectigalia nova instituendi, an ea Senatui inconsulto Populo? an Magistratibus quibusdam competierit? an vero Senatusconsulto Populi jussus accedere debuerit, anceps & difficile est definire, quum multa Auctorum loca diverso modo vectigalium institutiones referant. Manut. de Senat. Rom cap x scribit: *Vectigal etiam victis gentibus, non sine Populo, Senatus imponebat.* cujus tamen sententiae accedere non possum, quum argumenta, quibus opinionem suam fir-

firmare conatur, debiliora esse videantur; quare Senatui potius hanc facultatem competiisse existimo. Nam primo aperte Manutium refutat, quod de Macedonia subacta refert Liv. lib. XLV. c. 18. ubi de ordinanda Macedonia, & vectigali ex ea cogendo, nihil ad Populum relatum legitur, solus Senatus, ut fere semper moris erat, decem legatos in Macedoniam mittit, qui ex Senatus sententia omnia perficerent, & deinde c. 29. Paullus Macedonibus recitavit quae *Senatui & sibi ex consilii sententia visa erant.* nihil de populi jussu loquens. Similia in Illyrico & ceteris provinciis observata fuere. De Ambracensibus etiam Senatusconsultum factum est, quod refert Liv. XXXVIII. c. 44. vide Sigon. de Jure Provinc. lib. I. cap. I. & pluribus in libri istius locis. Populi partes erant tantum bellum vel foedus jubere vel vetare, sed provincias & aerarium curare ad Senatum pertinebat. Accedit gravissimi auctoris Polybii testimonium, qui lib. VI. 11. describens formam reipublicae Romanae, & trium ordinum munera distinguens, expresse de Senatu affirmat, καὶ μὴν ἡ σύγκλητος πρῶτον μὲν ἔχει τὴν τοῦ ταμιείου κυρίαν. καὶ γὰρ τῆς εἰσόδου πάσης αὕτη κρατεῖ, καὶ τῆς ἐξόδου παραπλησίως. *Et primo quidem Senatus habet curam aerarii: nam & introituum, & expensarum plenum penes eum est arbitrium*; & postquam plura ibi Senatus munera & jura enumerasset, addit *Populi nullas in his esse partes*; & paulo post iterum agens de vectigalibus, addit ἔχει δὲ περὶ πάντων τῶν προειρημένων τὴν κυρίαν τὸ συνέδριον. *habet vero praedictorum omnium potestatem Senatus*; quibus nihil hac in re clarius esse potest. Inde quoque confirmari nostra sententia videtur, quod verso jam reipublicae statu, & ad Imperatores delata rei summa, Senatui species hujus potestatis in ludibrium relicta sit. Sic de Tiberio scribit Sueton. c. XXX. *eum retulisse ad Senatores de Vectigalibus ac monopoliis, exstruendis & reficiendis operibus &c.* & Tacit. XIII. an. 49. dicit aperte, etiam sub Nerone, *licere Patribus, de bello aut pace, de Vectigalibus & legibus, suadere & dissuadere.* Imo ipsi loci a Manutio adducti contrarium docere possent. Ac primo Cicero in III. Verr. 7. ubi postquam Verrem sua sponte, injussu populi, sine Sena-

Senatus auctoritate jura provinciae Siciliae mutasse reprehendisset, addit, *L. Octavio & C. Cotta Consulibus Senatus permisit, ut vini & olei decimas, &c. Romae venderent; legemque his rebus, quae ipsis videretur, edicerent.* nihil ejus sententiam juvat, quum ibi tantum agatur de venditione vectigalium Siciliae, quae ex privilegio debebant in ipsa Sicilia vendi: sed hic jusserat Senatus Romae vendere Consules, quo, quum jura provinciae Siciliae, quae ipsis foedere a Romanis essent constituta, mutarentur, necessaria erat auctoritas Senatus, & jussus Populi, ut illi, qui foederi sanciendo adfuissent, iidem in lege Hieronica vindicanda, perseverarent. Alterum ejus argumentum est, a frumento, quod Praetores in cellam suam sumebant, *quod ex SCto & legibus eis licitum esse* dicitur, & deinde de lege Terentia & Cassia quaedam adjungit, qua frumentum Populo Romano vendere cogebantur civitates; in quibus tamen nihil subsidii est, quum illae leges non de vectigalibus, sed de potestate Magistratuum, qui in provincias mittebantur, & de modo frumenti emendi, latae esse videantur: nam de lege Terentia & Cassia, ita Cic. in v. Verr. 21. *Denique quum ex Senatusconsulto, itemque ex lege Terentia & Cassia frumentum aequabiliter emi ab omnibus Siciliae civitatibus oporteret, id quoque munus leve atque commune Mamertinis remisisti.* ex quibus & ex III. Verr. cap. 70. manifestum est, non lege Terentia & Cassia cautum fuisse de frumenti vectigali exigendo, sed ut Magistratus, qui in Siciliam mittendi essent, institutum jam diu hoc empti frumenti onus, aequabiliter omnibus civitatibus describerent, neque uni gratiam faciendo aliam premerent; & sic Verres Mamertinis hoc munus contra legem Terentiam & Cassiam remiserat: nam etiam frumentum emptum a Senatu Imperatum esse provinciis, ex Liv. lib. XXXVII. c. 2. & 50. & ceteris locis, quae supra adduximus, manifestum est. Eodem modo res se habet in frumento, quod in cellam suam Praetor sumebat, *ex SCto & lege:* nam si Manutius meminisset modo eorum, quae paullo ante, eadem fere pagina, docuisset, aliter puto censuisset. Magistratibus enim provinciae ex SCto dabantur, imperium

vero

vero, & hinc sumtus accipiebant Comitiis Curiatis, quae modo imago & species veterum comitiorum erant. Unde toties *SCti & legis* mentio fit. vid. Cicer. II. ad Famil. 7. & XV. 7. immo ipse Manutius ad Cicer. I. ad fam. 7. & stipendium, & legatorum numerum, & supplicationes Senatus decrevisse sine Populi suffragio scribit: sumtus vero sine lege decretos nemini dabantur. At in republica per bella civilia & ambitionem procerum depravata, saepe in his variatum, etiam contra leges, verosimile est. quod pluribus exemplis & auctorum locis ibidem adstruit Manutius: sic ergo recte Praetor dici potest frumentum in cellam sumsisse ex lege, qua ipsi imperium & sumptus decreti erant. Alter etiam est Ciceronis locus, nostram opinionem juvans, quem paullo ante adduxerat idem Manutius, ut probaret, quemadmodum lex lege abrogari potuerit, sic SCtum SCto tolli potuisse; eo loco dicitur, ex Senatusconsulto civitates quasdam a vectigali, in gratiam Syllae, liberatas, postea iisdem ex Senatusconsulto, vetus vectigal iterum impositum esse. Cic. III. 22. de offic. unde abunde in instituendo & abolendo vectigali Senatus auctoritas adstruitur.

Magistratus vero non habebat jus vectigalia instituendi, sed exercendi, & locandi & administrandi arbitrium penes *Censores* erat: nam quamvis quidam auctorum loci etiam constituendi Censoribus facultatem adscribere videantur, rectius id illorum auctoritate & suasionibus a Senatu esse factum dici potest: sic Liv. IV. c. 8. de origine Censurae differens, dicit, *sub ditione ejus Magistratus publicorum jus privatorumque locorum, & vectigalia Populi Romani sub nutu atque arbitrio esse.* & eodem modo lib XL. c. 51. dicuntur Censores M Aemilius & M. Fulvius *portoria & multa vectigalia instituisse.* Et Livius Salinator lib. XXIX. 37. *novum vectigal ex salaria annona statuisse*, quae omnia tantum, illis inventoribus & suasoribus, instituta fuisse credenda sunt. Neque etiam Magistratibus, qui in provincias mittebantur, vectigalia nova instituere licuit. Sic objectum est M. Fonteio, eum *portoria vini* in Gallia instituisse, quod crimen & crimen ipso genere magnum, Cicero *pro Fonteio* cap. V. dicit, sed hoc falsum esse & injuria Fonteio objici, ostenderat

in ea parte orationis, quae periit. Pisoni etiam objicit Cicero cap. XXXVI. *eum Vectigalem Provinciam, singulis rebus, quae venirent, certo portorio imposito, fecisse.* Postea quum res Romana in arbitrium Caesarum venisset (licet in multis rebus magna etiam esset Senatus auctoritas, certe ejus nomine multa agerentur, ut docuit Ill. Spanh. dissert. II. de usu & praest. Num. §. 3. pag. 139. & seq.) Senatui & Magistratibus omnis facultas adempta fuit, vectigalia instituendi vel exercendi per quos vellent, neque cuiquam, nisi Imperatori, vel cui ille mandaverat, usurpata. ita JCtus in l. 10. ff. de public. *Vectigalia sine Imperatoris praecepto, neque Curatori, neque Curiae constituere, nec praecedentia reformare, & his vel addere, vel deminuere licet.* idque multis legibus Imperatores vetuerunt, quarum quaedam in Codicem, sub titulo, *Vectigalia nova institui non posse*, relatae sunt, & gravissimae poenae constitutae sunt contra eos, qui nova vectigalia instituunt: sic eos lege Julia de vi publica, & lege Julia de ambitu teneri a JCtis scriptum est in l. ult. ff. de leg. Jul. de vi publ. & l. unic. §. 3. ff. de amb.

Pauca etiam subjicienda sunt de Civitatum & Municipiorum jure circa Vectigalia. Antea jam ostendimus, plerisque civitatibus, fuisse agros, pascua & metalla, ex quibus vectigal caperent, quibus onera sustinerent; sed jus ipsum vectigalis novi alicujus instituendi non habuerunt, sed illud a Senatu vel postea ab Imperatoribus obtinere debuerunt. Sic in l. ult §. 15. ff. de muner. & honor. dicuntur *quaedam civitates habere praerogativam, ut hi, qui in territorio earum possident, certum quid frumenti, pro mensura agri, per singulos annos, praebeant.* & in l. 27. §. 5. ff. de usufr. dicuntur *possessores solere viliori pretio frumentum municipio addicere*, quod est species frumenti empti. Plura exempla sunt hujus munificentiae, qua Imperatores civitatibus hoc jus largiti sunt. vid. Suet. Aug. XLV. & Noris dissert. I. cap. 3. ad Cenotaph. Pisan. & III. cap. 8. ubi decuriones simul nihil alicujus momenti in publicis rebus potuisse constituere, nisi prius ad Imperatores retulissent, docet. Insigne est monumentum, quod refert Gruter. p. CLXIV. I. ubi Vespasianus Decurionibus Saborensibus ita rescribit.

VECTI-

Vectigalia, quae a Divo Augugusto accepisse dicitis, custodito, si qua nova adjicere vultis, de his Procos. Provinciae adire debetis, ego enim, responso prius ab eo non accepto, nihil constituere possum.

Simile ab Imperatoribus Severo & Antonino rescribitur in l. 1. 2. & 3. C. vectigal. nov. inst. non pos. & ab Arcadio & Honorio leg. 10. de vectigal. Eodem modo Alexander Severus, *Vectigalia civitatibus ad proprias fabricas deputavit*, teste Lamprid. c. 21. & infinita hujus consuetudinis exempla coacervari possent. *Vectigalis municipii Vejentis* meminit lapis apud Fabrett. pag. 170. & *Sinuessanorum Formianorumque publica vectigalia* memorat Sueton. in Vitell. cap. VII. & municipia, in Italia sita, vectigalia etiam alibi extra eorum fines habuisse, exemplo Arpini & Atellae docuit Casaub. ad Suet. Aug. XLVI. vid. & Comm. ad Vellej. Paterc. II. 81. Contra vero, si male meritae essent civitates, rursus vectigalia illis adimebantur. Sic Tiberius, prodente Suet. XLIX. *Pluribus civitatibus & privatis veteres immunitates, & jus Metallorum, ac Vectigalia ademit.* Regibus etiam jus vectigalia exercendi ablatum, & non, nisi permissu Caesarum, illud exercitum. Sic Caligula, *si quibus regna restituit, adjecit & fructum omnium vectigalium, & reditus medii temporis.* Sueton. Cal. XVI. Eodem jure, quo Municipia, postea illa Urbs, Gentium & orbis domina, Roma ab Imperatoribus habita fuit: nam imminuta Senatus auctoritate, sublato Aerarii & Fisci discrimine, omnia vectigalia in Principis usus & rationes sunt relata. Romae, ut oppido alicui minori, quaedam minuta vectigalia ad opera publica & ceteras necessitates relicta, & deputata. Sic vectigal, quod ex aquaeductibus pendebatur, Populo Romano ademit Domitianus, quod postea Divus Nerva ei restituit, teste Frontino. de aquaeduct. lib. x. lib. II. Sect. 118. ubi vid. Polen. *Et* Aurelianus *Vectigal, ex Aegypto, vitri, chartae, lini, stupae atque anabolicas species Romae urbi constituisse*, narratur a Vopisc. in Aurel. c. LXV. ubi videndus Salmasius, qui *Anabolicas* species, de omnibus, quae imponuntur navibus, capit & easdem esse, quas alii ἐμβολικὰς vocare malunt, quia ἀναβάλλεσθαι

& ἐμβάλλεσθαι idem saepe notare, credit. sed hoc nondum demonstrasse videtur Kuhnio ad Aelian. I. 22. qui de vestibus capit, quod miror non firmasse Aeliani loco ex lib. VII. 9. ubi Ἀναβολὴ pro veste ponitur, & ubi multis de ea agit Cl. Perizonius, & ante eum Nic. Loensis IV. Epiph. 27. qui etiam vestiarias species quae ex Aegypto, Arabia, Aethiopia, Perside & India per mare rubrum advehebantur, interpretatur. Quin & Aerarium deinde ipsum ablatum Romae, &, ut ceteris oppidis, arca aliqua assignata, quam omnibus municipiis, imo & privatis societatibus, habere permittitur l. 1. ff. quod cujus univ. nom. hinc idem Aurelianus apud Vopisc. c. xx. scribit Senatui, *est praeterea vestrae auctoritatis arca publica, quam magis refer tam esse reperio, quam cupio.* ubi forte *minus* legendum. Quamvis etiam *arca fisci*, ex qua ludos edebant Arcarii, memoratur ex Lampridio in Alex. Sever. cap. XLIII. Ut Civitatibus, sic etiam Vestalibus virginibus Vectigalia quaedam data sunt; praecipue agri vectigales. unde ab *Hygin*, & aliis rerum agrariarum auctoribus, *Virginum Vestalium agri Vectigales memorantur.* Haec beneficia liberalitate Principum postea aucta fuere: de Augusto prodit Sueton. c. XXXI. eum *commoda sacerdotum, sed praecipue Vestalium auxisse*; quo respexit Ovid. VI. fast. 455.

Nunc bene lucetis sacrae sub Caesare flammae.

Templa etiam Romanorum opimis reditibus & vectigalibus erant instructa, quibus sacrificia & sacerdotes tuebantur; aperte de templorum vectigalibus Tertull. Apolog c. XLII. *certe templorum vectigalia quotidie decoquunt, stipes quotusquisque jam jactat.* & Apolog. cap. XIII. *Publicos Deos aeque publico jure foedatis, quos in hastario vectigales habetis. sic Capitolium, sic Olitorium forum petitur, sub eadem voce praeconis, sub eadem hasta, sub eadem adnotatione Quaestoris divinitas addicta conducitur*: quod vectigal latius explicat lib. I. ad nationes cap. 10. Unde apparet haec vectigalia, non tam in templorum & Sacerdotum commodum redundasse, quam publicanorum; qui ea conducebant, nam addit Tertullianus, *plus deni*que

nique publicanis reficitur, quam sacerdotibus, quibus reditus erat ex vectigalibus ipsius templis concessus. nam omnis generis reditus habebant templa & eorum antistites, quibus & agri, & jus hereditates adeundi & alia jura data, de quibus videndus Borremansius in var. lect. 15. sic Lupercis vectigalia data a Caesare colligi potest ex Nonio Marc. in *constat*. ubi ex Epistola ad Caesarem juniorem producit, *Quum constat Caesarem Lupercis id vectigal dedisse*, quae illis ademit Antonius. de quo vide Victor. XIV. var. lect. I. Atque hinc intelligitur, quodnam sit *Vectigal Capitolii*, cujus meminit Senec. consol. ad Helv. c. X. ubi dicit Apicium plus comissationibus suis consumsisse, quam Principes in congiaria pro funere solerent, vel quam vectigal Capitolii fuerit: quae, quum commoda sit ejus loci sententia, male a Lipsio rejicitur, & emendatio sua praefertur. Etsi vero à Principibus praecipue templa vectigalia & reditus impetrabant, plurimum tamen privatorum liberalitas in illa quotidie conferebat, unde frequens in auctoribus & monumentis publicis mentio fit donariorum, ex voto, Diis & eorum templis ad ornatum & tutelam factorum. Insigne exstat apud Reinef. I. inscr. 269 monumentum, ubi pro restituta valetudine *Felicianus* quidam, *ex voto aediculam cum adjuncto fundo, & ex eo annuo vectigali, Deo Aeterno dedicat*. ita Censorinus de die Natali cap. I. *Illi, quod alimenta, patriam, lucem, se denique ipsos Deorum dono habebant. ex omnibus aliquid quaerebant. magis adeo ut se gratos approbarent, quam quod Deos iis arbitrabantur indigere. itaque quum perceperant fruges, antequam vescerentur, Diis libare instituerunt & quum agros atque urbes Deorum munere possiderent, partem quamdam templis sacellisque, ubi eos colerent, dicaverunt*. & ingentes fuisse Capitolio opes ex vectigalibus statutis partim, & partim ex donariis inde efficitur, quod Suetonius narret de Caesare cap. LIV. illum *tria millia pondo auri furatum esse e Capitolio*. quam jacturam supplevit magnifice Augustus, *qui in cellam Jovis Capitolini sedecim millia pondo auri, gemmasque ac margaritas quingenties HS una donatione contulit*, teste Sueton. cap. XXX. & ita Senatum Capitolino Jovi, donum ex au-

ro sacrare passus est Tiberius cap. L. & Nero *barbam suam, conditam in auream pyxidem, & pretiosissimis margaritis adornatam, Jovi Capitolino consecravit.* Suet. cap. XII. & de ipso Senatu Petronius cap. LXXXVIII. *Ipse Senatus recti bonique praeceptor, mille pondo auri Capitolio promittere solet, & ne quis dubitet pecuniam concupiscere, Jovem quoque peculio exorat.* & ita apud omnes gentes templa vectigalibus & reditibus amplis dotata fuisse constat. de Hierosolymitano vide Abram. ad Cicer. in Vatin. cap. v. sed hoc nunc non agimus. huc respicere etiam *Horatium* puto III. od. 24.

Vel nos in Capitolium,
Quo clamor vocat & turba faventum,
Vel nos in mare proximum
Gemmas, & lapides aurum, & inutile
Summi materiam mali.
Mittamus.

Vid. J. Rycq. de Capitol. c. XXI.

CAP. VIII.

De jure exercendi & locandi Vectigalia.

HAec de instituendi Vectigalis jure sufficiant; exercere vero Vectigalia, quod in locando, vendendo & pecuniam ex illis redactam in aerarium importando, consistebat, Senatus Magistratibus permisit. Cura haec olim incumbebat Censoribus, quorum sub nutu & arbitrio vectigalia erant; unde passim in locis, quae hactenus adduximus, Censorum jus hoc adstruitur. Hi locaturi vectigalia, publice Romae tabulas proponebant, quibus leges & conditiones, quibus vectigalia locarent, inscriptae erant, inde dictas *tabulas Censorias* & *Leges Censorias.* Cic. I. orat. agrar. contr. Rull. Plin. XVIII. c. 3. His etiam multae contra

contra delinquentes & fraudantes continebantur, unde Varr. II. de ruft, dixit *lege Cenforia committere.* additum legi Cenforiae, ut fi quis frui publico, per hoftem non poffet, ut ei fubveniretur & remitteretur pretium redemtionis. vid. Cicer. de provinc. Proconf. cap. v. & ibi commentatores. Deinde ponebatur hafta in foro, Liv. XLIII. c. 16. ad quam locatio fiebat, quae trita & omnibus nota, hic indicaffe fufficiat. Nihil etiam addam de Praeconis voce, qui licitantibus addicebat vectigalia, ut ex Tertulliani locis cap. praeced. adductis, & Varrone lib. IV. de L. Lat. pag. 8. & aliis patet; quia hic nihil diverfi fere ab auctionibus aliis obfervatum exiftimem. Quaeftor vero, qui aderat venditioni vectigalium adnotaffe pretia, ex eodem Tertulliani Apolog. cap. XII. & XIII. conftat, & librum in quo pretia fcribebat, *Haftarium* dictum effe, ibi etiam obfervat Rigaltius. Hoc etiam verbo monere vifum, licet haec vectigalium *locatio* proprie & *conductio*, dicatur, faepe etiam *venditionem* dici. Feftus; *venditiones olim dicebantur Cenforum locationes, quod velut fructus publicorum locorum venibant.* & hoc non obfervato Manutius apud Cic. III. ad Famil. 3. *venditiones tributorum*, explicat, quum celeriter tributa non poffent exigi vendita alicui, qui quanti emerat, tantum ftatim de fuo numerat. quum intelligatur Publicanis facta venditio tributi in capita & oftia. Debebat vero locatio omnium vectigalium, quae per totum imperium Romanum exigebantur, fieri Romae. Cic. I. agrar. contr. Rull. cap. 3. *Cenforibus Vectigalia locare, nifi in confpectu Populi Romani, non licet, his vendere vel in ultimis terris licebit.* & II. agrar. 21. *Vectigalia locare nufquam licet, nifi in hac urbe, hoc ex loco, hac veftrum frequentia.* hinc Cic. III. Verr. dicit *in Afia conftitutam effe Cenforiam locationem.* quae tamen Romae peragebatur. Haec porro locatio fiebat menfe Martio, ex antiquo inftituto, quo ille menfis primus anni habebatur, & Magiftratus honores aufpicabantur. Macrob. I. Saturn 12. *Hoc* (menfe Martio) *comitia aufpicabantur, vectigalia locabant*; hinc & *iduum Martiarum* mentio fit in l. 15. ff. de publican. & in eo vectigalium locatio a fundorum & aedium locatione diffe-

differebat, quae peragebatur Calendis Juliis, ut multis docuerunt viri docti, quos laudat. Reinef. comm. ad infcript. 7. 34. Reinefium vero, quia fecutus & candide profeffus fueram auctorem, me erraffe fcribit Gundelingius in Gundeling. part. XVI. pag. 63. Omnium hic fuit compilatorum Coryphaeus, qui fectam etiam in difcipulos propagavit, noftrafque in terras transmifit, qui de omnibus, quae fciunt, quaeque nefciunt fcribendi audaciam fumunt, & neglectis antiquis auctoribus, ex antiquariorum fcriptis immenfa volumina, fed in quibus manifefta furta deprehenduntur, conficiunt, plena erroribus & inconfideratis furtis. Quique, quod ridiculum in primis, μετὰ πολλῆς φαντασίας Graeca, & fi Dis placet, etiam Hebraica ubique fcriptis interferunt, quum vix elementa quidem iftarum linguarum norint. Talis πολύγραφος me inconfiderate carpens, iratus fcilicet quod olim Germannici fermonis in Academiis ufum culpaveram, ex Brummeri Exercitatione de Locatione & conductione pag. 393. contendit locationes praediorum partim Kal. Martiis, partim Juliis initas fuiffe: fed fi duas leges, quas pro Kal. Martiis adduxit Brummerus, refpexiffet, facile vidiffet, illum erraffe, fi certum & follemne tempus locationis in Kal. Martias contuliffet: nam in l. 58. ff. de Ufufructu, non agi de locationis tempore, fed de tempore, quo penfiones inferre ex contractu debebant, conftat. Has jam poterat unusquisque pacifci, ut ante tempus emigrationis inferrent. praeterea in locationibus praediorum diverfa faepe tempora ex pacto fuiffe definita docet ipfa l. VII. folut. Matrim. ubi in §. 2. non 8. ut apud Brummerum dicitur, vir fundum dicitur locaffe *ex Kal. Martiis*, quod fine dubio inter contrahentes convenerat, vel quia conductor prior tunc emigraverat, vel obierat, vel fundus alio cafu vacuus colono effet, ut faepe etiam hodie incidere folet: quod ut verofimilius fiat, in eadem lege. §. 1. vir alius *ex Kal. Novembribus* fundum fruendum locaverat. an ergo & eo die folita locari praedia ftatuendum? ex fingulorum ergo contractibus, contra tot loca, quae Kal. Julias adferunt, nihil certi conficitur; & ipfe Reinefius hanc Brummeri fententiam (nam ejus exercitationem legiffe credibile eft, & hunc juvenem egregie dile-

dilexisse) non adprobasse videtur, sed ejus nomini pepercisse, & sine offensione voluisse contrarium sentire. Scribit enim, *solennes etiam locationibus Kal. Martias fuisse quidam adnotarunt, de quo dubito. potuerunt quovis mense & die praedia, fundi, aedes, balneae &c. locari: sed plurimum Kal. dictis consueverunt.* Denique Thrasonum ille magister, qui, ut de Bailleto Menagius praedicare solebat, compilatorum praecedentium est compilator, non Brummerum, sed, cui ille hanc observatiunculam debet, Brissonium laudare debuisset, qui in Lexico, sive de Verbor. signif. libris in voce *Calendae* haec habet; *Ex Calendis autem Martiis, fundos & praedia locari iisdemque pensiones inferri consuevisse satis aperte colligitur ex l. 58. ff. de Usuf. & l. 7. §. 1. sol. matr.* Immo ipse etiam auctoritate aliorum inductus id notaveram ad Petron. cap. XXXVIII. sed addideram *de eo nondum liquere.* nunc vero ad priorem sententiam redire, alteramque non pudet repudiare: in lege porro 60. ff. locati, pro *Kalendis illis cujusque anni*, & *Kalendis Juniis* recte viri docti notarunt *Kalendis Juliis* legendum, quae varietas & notatur ab interpretibus in l. XLI. §. 2. de Usuris. & l. LXVI. §. 5. de Furtis, unde adparet facilem hic fuisse librariorum lapsum.

Praeterea locatio haec in quinquennium sive lustrum fiebat: totidem enim annis Censores Magistratum gerebant, & singulis lustris finitis pecunia a publicanis repraesentari debebat. Cic. VI ad Att. 2. *Populi nullo gemitu Publicanis, quibus hoc lustro nihil solverant, etiam superioris lustri reddiderunt.* Sic omne aes ante quadrennium publicanis solutum fuisse, in Lucull. testatur Plutarch. & in l. III. §. 6. de Jure Fisci. *Quum quinquennium, in quo quis pro publico conductore se obligavit, excessit, sequentis temporis nomine non tenetur.* ubi legendum *publici*, id est vectigalis *conductore*, jure censet Gronovius IV. Observ. 22. nam mox vocantur *conductores vectigalium publicorum.* & hoc infinitis auctorum locis constat: & hinc *Lustrum* dictum, quia quinto quoque anno vectigalia solvebantur, docet Varro de Ling. Latin. lib. v. Nescio an hoc ab Atheniensibus, ut plura alia, acceperint Romani. Xenophon enim scribit

de Athenienſ. Repb. p. 699. τὸ δὲ μέγιστον εἴρηται, περὶ αἱ τάξεις τοῦ φόρου· τοῦτο δὲ γίγνεται, ὡς τὰ πολλὰ δι᾽ ἔτους πέμπτου. Quum autem antiqui Romani non recte Annum digeſſerint, ſed pro arbitrio Sacerdotum & Pontificum intercalationibus uterentur, Publicani cum illis colludebant, ut vel ſubtraherent tempora, vel augerent. vid. Amm. Marcell. XXVI c. 1. Plura de locationibus vectigalium hic poſſent adnecti, ſed quum ea vulgaria, & cuivis, qui mediocriter ſaltem veterum ſcripta legerit, nota ſint, non amplius his inſiſtemus, duo tantum argumenta, quibus viri docti quidam permoti, non Cenſoribus ſolum, ſed aliquando etiam Conſulibus locandi provinciam competiiſſe, putant, excutiemus.

Ac primo vectigal, quod ex paſcuis ſcripturae nomine exigebatur, ad Conſules pertinuiſſe, inde putant probari, quod aliquando Conſulibus data ſit provincia *ſilvarum & callium*; ut illud refert Sueton. Caeſ. c. XIX. *operam optimatibus datam eſſe*, dicens, *ut futuris Conſulibus provinciae minimi negotii, id eſt ſilvae callesque, darentur*, quem locum Bulenger. de Vect. P. R. c. 10. ſubjicit aliis, quibus vectigal ſcripturae datum Romanis probat; Gruchius quoque in reſp. ad binas Sigonii reprehenſiones pag. 726. Tom. 1. Theſ. Ant. Roman. putat hanc provinciam ex illo genere provinciarum fuiſſe, in quibus exercitu nullo modo opus eſſet, & in quibus adminiſtrandis, utpote quietis & ignobilibus provinciis, quae Silvarum & ſaltuum publicorum, in quibus paſcerentur pecora, unde ſcripturae vectigal conficiebatur, procurationem continebant, legionibus non indigerent. Pighius vero in Annalibus ad Ann. CCCCCLXXXVIII. putat hanc provinciam datam Conſulibus Caeſari & Bibulo, fuiſſe velut quaeſtoriam quamdam procurationem, loco provinciarum, in qua nihil materiae bellicae eſſet, nec aliud illis datum, quam ut provinciam quiſque ſuam praeſidiis ordinariis, contra latrocinia ſubitosque tumultus tuerentur; a cujus ſententia non multum abhorreo. & totum hoc negotium, non niſi commentum πολιτικὸν Romanorum optimatum fuit, qui, quum Caeſaris ingenium turbidum, & ad aliquid contra rempublicam audendum paratum

tum cernerent, noluerunt ipsi ordinariam Consulum provinciam obvenire, ad quam copiis & exercitu indigeret, quibus contra rempublicam uti posset, sed operam dabant, ut ipsi aliqua provincia decerneretur, ad quam nulla manu militari quum opus haberet, nihil reipublicae ab ipso metuendum esset; itaque Caesari *silvae & calles* dati sunt, quae provincia alias a Quaestore administrabatur; ut ex Tacit. IV. ann. 27. patet, ubi memoratur *Curtius Lupus*, *cui provincia ex vetere more calles evenere*, ubi tamen alii *Cales* legunt, & urbem intelligunt, in qua Quaestor sedem habebat, unde *Calena* provincia a Pighio dicitur; sed quidquid sit de illa provincia, de hac patet *Silvarum* & *Callium* provinciam, non in exigendo vectigali scripturae, sed in purgandis callibus & viis publicis a latronibus, fuisse positam, quod postea sui immemor Bulengerus ex Juvenali etiam confirmat. Et deinde semel tantum hoc in tota republica Romana quum factum sit, nihil hinc praejudicari potest. Ridicule etiam Petr. Crinit. de honest. discipl. lib. IV. c. 5. scribit, Consulibus ideo silvarum provinciam datam, ut inde arbores & materiem navium fabricandarum caederent. quam opinionem etiam secutus Caelius Rhodiginus Lect. Antiq. lib. XXVI. cap. 5. sed licet haec provincia esset minimi negotii, tamen imperium, sine quo numquam dabatur Consulibus provincia, habebant, & poterant milites conscribere, quot opus esse censebant; & militari potestate uti, ut Sigon. in disputatione cum Gruchio pag. 758. ostendit. & ideo Virgilius Ecl. IV. hoc factum senatus in Augusti gratiam memorans, ait *Si canimus silvas, silvae sunt Consule dignae.* Manet ergo hoc inconcussum, Censores quoque curam scripturae locandae gessisse, quod & locis veterum autorum declarari apertissime potest. Sic Cic. in Brut. XXII (quamvis ibi alii *silva Sila* legant, de quo jam supra egimus,) dicit *Silvam Scantiam a Censoribus locatam.* & manifestius Varr. de re rust. lib. II. c. I. dicit *greges ovium ad publicanum profiteri, ne, si quis inscriptum pecus pavisset, lege Censoria committat.*

Plus difficultatis habet secundum, quod nobis contrarium videtur, argumentum, quod ex Cic. III. Verr. 7.

 de-

deducitur, ubi referuntur Consules decumas Siciliae vendidisse; verba sunt. *L Octavio & C. Cotta Consulibus, Senatus permisit, ut vini & olei decumas & frugum minutarum, quas ante Verrem Quaestores in Sicilia vendere consuessent, Romae venderent.* Hottomannus optimus Ciceronis interpres, hic valde fluctuat, & perplexe Ciceronem loqui credit, quia hic consulibus hanc potestatem a Senatu factam dicit, postea vero leges Censorias appellat; quare ille legit, *L. Octavio & C. Cotta Censoribus:* quia sequitur, *quum locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res ut ad legem adderent, neque tamen a Censoriis caeteris legibus recederent.* Eodem errore apud Cicer. I. Verr. 50. ubi legitur *L. Sulla Q. Metello Coss.* ille *Cens.* legit, sed commentatores reliqui egregie errantem confutarunt. & quum priore in loco recte se habeat lectio loci Ciceronis, neque Hottomannus probet Octavium & Cottam umquam eodem tempore Censores fuisse, quum Consules eos fuisse A. U. C. 678. Cassiodorus & Fasti declarent, in illius sententiam descendere non possum; neque etiam Cicero *Censorias* leges vocat, quas ante a Consulibus datas esse dicit, sed totum negotium ita explicandum mihi videtur ut, Octavio & Cotta Consulibus (quum ii consules essent) Senatus aliquid immutaverit, in locatione decumarum Siciliae, quas ante Verris praeturam Quaestores in ipsa Sicilia, (ita inquit III. in Verr. 6. neque tempus neque locum commutarent) non, ut reliqua Vectigalia, Romae, vendere consuessent: nunc vero, ob quam rationem non addit Cicero, Romae venditionem, non a Consulibus, sed a Quaestoribus peragi jusserit, utque Consules leges & conditiones locationi dicerent, quod eorum officii fuisse, infra pluribus demonstrabitur. Quumque Publicani postularent, ut aliquid adderetur legi locationis, quod antea non continebatur, contradixit Sthenius Thermitanus, petiitque ut lege Hieronica venderentur decumae, quod & factum est. Et quod de *Censoriis legibus* adjungit, id tantum significat, Publicanos petiisse, ut ad exemplum aliarum locationum, quae a Censoribus fiebant, etiam Siciliae decumae venirent, quod non obtinuerunt, obloquente Sthenio, unde praerogativa aliqua usos fuisse

se Siculos in locationibus suarum decumarum colligitur; quae praecipue in eo consistebat, ut vectigalia Siciliae non a Censoribus, sed ab ipsis Magistratibus, qui eam provinciam obtinebant, non Romae in foro, sed in ipsa insula, non nova lege & conditione, sed veteri & Hieronica vendi debuerint. Hoc Siciliae & aliarum provinciarum discrimen luculenter paulo ante lib. III. 6. descripserat Cicero, inquiens. *Inter Siciliam ceterasque provincias hoc interest, quod ceteris aut impositum vectigal est certum, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis & plerisque Poenorum, quasi victoriae praemium & poena belli, aut Censoria locatio constituta est, ut Asiae lege Sempronia; Siciliae civitates sic in amicitiam fidemque recepimus, ut eodem jure essent, quo fuissent, eadem conditione populo Romano parerent, qua suis ante paruissent.* Non autem tota Sicilia aequali jure a Romanis habebatur, sed ea tantum pars, quae in fidem & obsequium se dediderat, ceterae vero civitates, quae bello punico, a Romanis ad Poenos deficientes, armis provinciae adjectae erant, deterioris conditionis habebantur; de quibus sic Cicero. *Perpaucae civitates Siciliae sunt bello a Majoribus nostris subactae, quarum ager, quum esset publicus Populi Romani factus, tamen illis est redditus, is ager a Censoribus locari solet.* locus obscurus & difficilis, & qui Herald. animad. in Salm. ad jus. att. lib. I. c. 3. §. 27. sollicitum habuit: qui, ut se expediat, putat Ciceronem, indicare illarum civitatum agros, quum jure belli potuerint publicari, redditos fuisse antiquis possessoribus, & eodem jure, quo ceterae Siciliae civitates erant, habitas; decumas etiam ab iis exactas, hoc tamen discrimine, ut quum reliquarum decumae a Magistratu Romano, qui provinciae praeerat, locarentur, harum civitatum ab ipsis Censoribus decumae venderentur, & in eo meliorem harum conditionem fuisse vult, quod nullis publicanorum exactionibus vel avaritiae expositae essent, sed decumas ipsis Censoribus praestarent, hocque illis ex foedere datum, cujus tamen expositioni non accedimus: nam primo, jam ante ostendimus, numquam decumas Siciliae a Censoribus locatas, quia id privilegium Siculis erat foedere datum, ut decumae in ipsa insula

 ven-

venderentur, quod necessario a Praetore debebat peragi, quum Censores Romae tantum locarent vectigalia; sed praeterea ne verbum quidem Cicero facit de decumis venditis, sed de locatione agrorum, qui publici Populi Romani facti, illis sunt redditi; & deinde absurdum haud immerito videri posset, civitatum bello subactarum meliorem esse conditionem, quam earum, quae deditione & foedere in ditionem Romanorum cesserant. Ut ergo rectus huic loco constet sensus, sciendum est, in Sicilia non omnes agros fuisse decumanos, sed eos tantum earum civitatum, quae foedere & deditione Romanis concessere, qui eadem lege & onere, quo quondam Hieroni erant obnoxii, Romanis paruerunt; agri autem civitatum bello subactarum, non videntur tam clementer habiti fuisse, nec potuisse praestatione decumarum defungi, sed toti agri a Romanis publicati quum essent, postea videntur illis esse redditi, quod tamen non tam ample cum Heraldo capimus, ut totus ager ita antiquis possessoribus sit restitutus, ut eodem jure, quo reliqui Siculi, essent: nulla enim tunc poena defectionis in eos statuta fuisset, & deinde absurde subjungeret Cicero, *eum agrum a Censoribus fuisse locatum*, sed verosimile est Romanos, retento sibi dominio, agros illos publicatos, antiquis possessoribus arandos locasse certa mercede & pretio, quod lege Censoria definiebatur, & quod praestatione decumarum, quas Manutius solvisse putat, erat uberius. Aperte hoc indicat Cic. in v. Verr. 21. ubi distinctio horum agrorum a decumanis manifesta est. *Qui agros publicos arant, certum est, quid ex lege Censoria dare debeant, cur?iis quicquam praeterea ex alio genere imperavisti? quid decumani? numquid praeter singulas decumas ex lege Hieronica debent?* neque hoc inusitatum erat Romanis, ut agros victis ademptos antiquis possessoribus arandos certa mercede concederent, quo eos illis reddere videbantur. Sic Hygin. de condit. agror. quum dixisset, quosdam agros, qui in divisione superfuerant, & publici remanserant, fuisse locatos per annos quinos vel in annos centenos, addit, *in quo tamen genere sunt aliquibus nominatim redditae possessiones.* Hi ergo agri videntur a Censoribus esse locati,

quia

quia caput patrimonii populi Rom. videbantur esse, cujus omnis cura erat Censori, ut patrifamilias reipublicae, commissa.

Antequam de his Siciliae civitatibus abeamus, alter Ciceronis locus excutiendus v. Verr. 47. ubi Tyndaritani hoc modo praedicant. *Nos in septemdecim populis Siciliae numeramur; nos semper in omnibus Punicis Siciliensibusque bellis amicitiam fidemque Populi Romani secuti sumus &c.* ita editio Graeviana, Gronoviana, Verburgiana & nescio an aliae: nam nihil in notis occurrit, quod suspectum locum faciat lectoribus, quum tamen, si ita legatur, sibi obloquatur Cicero: supra enim vidimus perpaucas fuisse civitates bello subactas, quae durius reliquis tractatae fuerunt, quas fuisse septemdecim docuerunt ad illum locum viri docti. si jam Tyndaritani numerantur in XVII. illis civitatibus, quae cum Carthaginiensibus sentientes bello subactae fuerunt, quomodo ergo jactare poterant, se in omnibus bellis amicitiam fidemque Populi Romani secutas. sed legenti forte hunc locum apud Sigon. lib. I. de Jur. Prov. cap. 3. reperiebam illum hoc modo citare; *Nos in septemdecim Populis Siciliae non eramus*; & ita deinde in notis Manutii, & antiquioribus editionibus offendi. unde liquet quam negligenter saepe curatores novarum editionum agant, & vitia & lapsus librariorum propagent, praesertim qui mercedem captantes, ad omnes auctores edendos, modo Typographis libido incesserit, & recensendos se paratos ostendunt, operamque servilem cum ipso famae & nominis dispendio, omnibus venditant: nec umquam de auctore edendo cogitant, antequam typographus eorum operam conduxerit, & deinde, dum praelum exercetur, commentari incipiunt. Abunde jam puto Censorum in locationibus vectigalium auctoritatem esse assertam, quae tanta fuit, ut pro arbitrio illi vel magno locarent, vel parvo etiam addicerent. Insigne acerbitatis Censoriae exemplum est apud Liv. lib. XLIII. c. 16. ubi quum Censores edixissent, *ne quis eorum, qui Q. Fulvio & A Posthumio Censoribus publica vectigalia & ultro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusque aut affinis ejus conductionis esset*, frustra veteres publicani petebant, ut modus Censoriae potestati fieret. Omnis autem eorum potestas

ſtas circa locationes finiebatur, pecuniam ex vectigalibus redactam ipſi non recipiebant, ſed Quaeſtorum ea cura erat, qui aerarium & ejus reditus adminiſtrabant, quod notiſſimum eſt, & in primis ex Oratione Ciceronis in Vatinium cap. V. colligitur, ubi illi objicit fraudes, exactiones & contentiones, quas in Quaeſtura habuit cum mercatoribus, qui Puteolos merces invehebant. Deinde non licebat Cenſoribus pecuniam ullam, abſque decreto Senatus, ex aerario ſumere, etiam ad opera publica facienda. Liv. XLIV. c. 16. *Quum iis* (Cenſoribus) *dimidium ex vectigalibus ejus anni attributum ex ſenatusconſulto a Quaeſtoribus eſſet. Ti. Sempronius ex ea pecunia, quae ipſi attributa erat, aedes P. Africani pone veteres, ad Vortumni ſignum, lanienaſque & tabernas conjunctas in publicum emit, baſilicamque faciendam curavit.* & lib. XL. c. 46. *Cenſoribus poſtulantibus ut pecuniae ſumma ſibi, qua in opera publica uterentur, attribueretur, vectigal annuum decretum eſt.* Immo Quaeſtores ne minimam quidem ſummam, etiam ad quotidianos uſus, ex aerario poterant promere, ſine juſſu Senatus, ut haec luculenter deſcribit Polyb. lib. VI. deinde etiam in locationibus Conſulum aliquod officium verſatum fuit, & praecipue ſub Imperatoribus, quum cenſores creari deſierunt: ut illi nimirum haſtae praeeſſent & inſpicerent, an omnia cum fide & ſine detrimento reipublicae peragerentur, & deinde peracta locatione rationes publicorum inſpicerent & cum publicanis deducerent; hucque reſpexiſſe puto Ovid. epiſt. ex Pont. lib. IV. epiſt. 5. v. 19. ad Sextum Pompejum Conſulem ita ſcribentem.

Aut Populi reditus poſitam componet ad haſtam,
Et minui magnae non ſinet Urbis opes.

Et epiſt. IX. v. 45. Graecino Conſuli deſignato gratulatur hoc modo;

Nunc longi reditus haſtae ſupponere luſtri
Cernet, & exacta cuncta locare fide.

Qui

Qui loci illud clare videntur innuere; & etiam sub republica aliquas eorum partes fuisse in examinandis rationibus publicanorum docet Cic. IV. ad Att. ep. 11. *Dixit Pompejus Crassum a se in Albano exspectari ante diem* XV. *Kal. quum venisset , Romam esse statim venturos, ut rationes cum Publicanis putarent:* aut enim Consules erant Pompejus & Crassus, aut iis, ut Consularibus, a Senatu erat mandatum, de hoc enim Interpretes non idem sentiunt. Et sic supra vidimus Octavium & Cottam Consules, quum decumae Siciliae Romae venderentur, leges & conditiones locationi dixisse, & totam locationem eorum auspiciis peractam fuisse. Praetoribus etiam fuisse aliquando commissam hastam & locationem vectigalium, posset colligi ex Seneca de Brevitate vitae cap. XI. ubi agit de illis, *quos hasta praetoris infami lucro, & quandoque suppuraturo exercebat.* quamquam malim de aliis auctionibus & sectionibus capere, quibus praeerant, quum ad illos cura aerarii, Quaestoribus ademta, translata fuit. vid. Gronov. lib. IV. de Pecun. veteri cap. 3.

Haec fuit Vectigalium administrandorum ratio sub republica, quae postea ab Imperatoribus multum immutata est, quum ii aut veteres Magistratus abrogarent, vel eadem nomina relinquerent, ademta omni, quae olim competebat, vi & potestate. Sic Censorum munus fere exstinctum bellorum civilium tempore fuit, quod postea reduxit Augustus. Suet. Aug. XXXVII. creatique Censores sub eo memorantur Paullus Aemilius Lepidus & L. Munacius Plancus A. U. C. 731. nono Augusti Imperii anno post pugnam Actiacam. ex quo iterum intermissa Censura usque ad A. U. C. 800. quo Claudius ipse Censuram gessit, testibus Sueton. Claud. XVI. & Plin. X. cap. 2. quod deinde posteri Imperatores aemulati sunt, ut Domitianus, & alii, de quibus varia monumenta exstant, & operose de illis egit Illust. Spanh. in diss. XII. c. 10. p. 472. de Usu & Praest. Num. & per intervalla aliquando privatos iterum fuisse Censores, quibus Vectigalium cura mandata fuit, apparet ex Pollion. Valerian. cap. 11. Tu *censibus modum pones*: Tu *vectigalia firmabis*, &c. Quaestoribus etiam cura aerarii ablata est, & a Julio Caesare ad Ae-

diles translata, deinde ab Augusto Praetorii aerario praefecti, & postea valde circa Praefecturam aerarii variatum est, de quo videri possunt Lipf. in excursu B. ad Lib. XIII. ann. Tacit. & Gothofr. ad l. 42. ff. de jur. fisc. Unde discimus a Claudio Quaestoribus redditam, a Nerone iterum ablatam, & Praefectis aerarii deinde continuatam. reperimus tamen etiam *Quaestores aerarii*, vel *ab aerario* sub Imperatoribus passim in Lapidibus, ut apud Gruter. CCCCXXXVII. 2. & alibi, ut ibi in notula docemur. & ita sub Hadriano in Lapide Gudiano CXXV. 6. A GABINIUS PRISCUS QUAESTOR AB AERARIO SATURNI. & CXXIX. 6. LEOPIDIUS POLLIO QUAESTOR AERARII SATURNI. & CXXXI. 3. Q. MANLIUS BALEANUS QUAESTOR AERARII SANCTI ET SATURNI, sub Hadriano: & nuper inventus in Patavino agro lapis, quem dederunt nobis Ephemerides Literatorum Venetorum Tom. VII. pag. 475.

A. A.
C. CLVENTIVS. C. F.
ROMVL. PROCVLVS.
ATESTE. AEDILIS. II. VIR.
QVAESTOR.
AERARI. BIS. PONTIFEX. V. S.

Ubi A. A. interpretantur *Aquis Aponis* viri docti. Vectigagalia ipsa etiam aliter administrata sunt, neque aequalem & eamdem rationem in illis exercendis observatam fuisse credo. Jul. Caesar *publicis vectigalibus peculiares servos praeposuit*, teste Sueton. c. LXXVI. deinde a Tacit. XV. ann. 18. dicuntur a Nerone *tres Consulares, L. Piso, Ducennius Geminus & Pompejus Paulinus, vectigalibus praepositi esse.* Ordinarie vero vectigalium cura spectabat in provinciis ad *Procuratores*, quos Caesares mittebant, ut fisci reditus & commoda curarent, si parvae essent provinciae, solus Procurator mittebatur, qui simul jure Praesidis provinciam regebat, & ut Procurator reditus publicos administrabat: si major esset provincia, cum Proconsule

consule etiam Procurator in illam mittebatur, quae omnia docte Lipsius ad Tacit. xii. ann. in excurs. B. & Vertran. ibid. & ad i. Hist. 2. & iii. Hist. 42. tradiderunt, & de Procuratoribus multa Comment. ad Marmor. Oxon. p. 136. & seq. (qui *Procuratores Patrimonii* dicti videntur) Phil. a Turr. in monum. veteris Antii ad Insc. Aquil. cap. v. & infiniti alii, ut Gutherius, Pancirollus & Commentatores ad Historiam Augustam, quos memorare vix est operae pretium. Hi Procuratores plurimum ex Equitibus erant, ut ex Tacit. xvi. ann. 17. & in vita Agricol. c. iv. patet. Immo saepe etiam libertinos Procuratores factos docent lapides veteres. Deinde, quo tempore variant sententiae doctorum, instituti sunt *Comites Sacrarum Largitionum*, qui omnibus vectigalibus totius Imperii praeerant, & ad quos omne aurum & argentum ex vectigalibus collectum transmittebatur: hujus Magistratus officium & munus describere hic non est animus, adeat Lector Guther. de off. dom. Aug. lib. 3. c. 16. & Pancirol. in comm. ad notit. dignit. Imp. orient. & occid. quia tamen incerta quibusdam videtur viris eruditis horum comitum origo, paucis illa illustranda. *Comites* olim sub repb. dictos fuisse omnes; qui in cohorte praetoria cum magistratibus in provincias proficiscebantur, omnibus satis notum. deinde vero a Tiberio coepisse diversos ordines comitum institui, docuerunt, praeter alios Seldenus ex Sueton. Tib. xlvi. ad Marm. Oxon. pag. 114. & in Titulis honorum: qui inde exemplum cepisse Constantinum putat, qui tres ordines Comitum instituit, inter quos, aerario & fisco duos praefecit, praefectorum aerarii nomine abolito, quorum prior diceretur *Comes Sacrarum Largitionum*, qui vectigalia, tributa & omnes imperii reditus curaret, unde imperatoris nomine ille elargiebatur salaria, stipendia, munera, & omnia imperii onera. vid. Salmas. ad Lampr. Diad. cap. iv. & Vopisc. in Probo cap. xxiii. Cassiod. lib. vi. 7. & alios. *Sacrarum* etiam *remunerationum Comes* dicitur in Lapide apud Gruter ccccxlix. 7. de quo plura adjicere non est instituti nostri. Ut vero in urbe Praefectorum aerarii Comes S. Largitionum vices supplevit, ita in provinciis Procuratores aboliti, quorum post haec tempora rara,

& non nisi in rescriptis paucis priorum Imperatorum in Codice Justinianeo fit mentio. sed adjuncti & subjecti Comiti S. Largitionum fuere *Palatini sacr. Largit.* qui in provinciis procuratorum munera obirent. vid. t. t. C. de Palatinis Sacr. Largit. & hi etiam aliquando *Comites S. Largit.* vocantur, sed erant inferioris ordinis, & tantum dignitate perfectissimatus ornabantur, quum primus Comes esset Illustrissimus.

Alter Comes a Constantino institutus erat *Comes rerum privatarum*, qui fiscum, & ea, quae ad patrimonium Principis pertinebant, curabat, qui ex agris, gregibus, saltibus, domibus & aliis rebus dominicis redigebat pecuniam, & in locum *Procuratoris Patrimonii*, de quo Gothofr. ad L. XXXIX. § 10. ff. de legat. I. successit. qui quum olim etiam vectigalia quaedam, quae fiscum ditabant, colligeret, ut de vicesima Hereditatum infra cap. XI. videbimus, sic etiam hunc Comitem pauca tantum vectigalia curasse credit Pancirollus ad Notit. dignit Imp. pag. 13. & 54. sed nobis officia domus Augustae modo tangere, & quantum huic materiae de vectigalibus illustrandae sufficit, non penitus excutere, placet.

Quia jam omnia vectigalia sub cura Comitis S. Largitionum, erant; hinc plurimae leges, quae de vectigalibus latae sunt, huic Comiti inscriptae leguntur, ut l. 6. 8. 19. & 12. C. de Vectigal. hic praeter Palatinos illos per singulas provincias sub sua dispositione habebat minores Magistratus & Ministros, qui vectigali exigendo incumbebant: qui vel generaliter *Rationales* dicebantur, quorum in unaquaque provincia unus constituebatur; si vero mediocris esset provincia, tres vel plures sub uno Rationali erant; sic in Notitia Imperii Occidentis sub dispositione Comitis S. L. leguntur *Rationales summarum Italiae*, *Asiae*, *Galliarum &c.* & *Rationalis summarum trium Provinciarum Siciliae*, *Sardiniae & Corsicae*. Deinde alius Magistratus in Provinciis erat, qui dicebatur *Praepositus Thesaurorum*, inde dictus, quia omnis pecunia, quae per totas provincias colligebatur, ab exactoribus vectigalium, statim ut exactio celebrata fuerat, debebat transferri in aliquem locum Provinciae, qui *Thesaurus* dicebatur. l. 1. C. de Canon. Largit. Tit. lib. 10. cui Praepositus eam deinde

deinde Comiti S. L. transmittebat. Hine sub ejus dispositione in notitia dignitatum plurimi Praepositi Thesaurorum enumerantur. Praeter hos erant etiam *Comites Commerciorum*, qui in Notitia Orientis sub dispositione Comitis S. L. enumerantur; *Comites Commerciorum per Orientem & Aegyptum*, *per Moesiam* &c. quorum quidem praecipuum munus erat, vestes, purpuram, gemmas & sericum domui Augustae comparare, sed simul tamen operam dabant, ne vectigalibus fraus fieret, ut ex l. 7. C. de Vectigal. colligitur; ita apud Gruter. 433. 4. in lapide reperitur *Comes Orientis Aegypti & Mesopotamiae*. Reperimus praeterea per provincias fuisse varios *Tabularios*, ut *Tabularium* xxxx. Galliarum; Spon. Misc. pag. 171. sed de quo infra agemus, sic & alii vectigalibus curandis admoti, sed qui non exegisse aut collegisse vectigalia videntur, sed a Rationalibus aut aliis exactoribus accepta in tabulas retulisse, & in saccis conditam pecuniam obsignasse, & Thesaurorum praepositis consignasse, ut exinde ad Comites Sacrorum Largitionum integer omnium titulorum numerus dirigatur. vid. l. 1. Cod. de Canone Largitionalium titulorum, & Pancirol. Notit. Imper. pag. 73. Reperiuntur & non multum ab his diversi, aut forte iidem, *Numerarii*, quos Constantinus etiam *Tabularios* voluit vocari l. 2. Cod. de Numerariis, Actuariis &c. qui olim vilioris sortis, nec multum a servili conditione distantes fuisse videntur; unde addicti huic muneri & quasi mancipati non poterant in alio officio militare, l. 1. Cod. de Tabulariis, sed deinde Arcadius & Honorius constituerunt, ut non nisi liberi homines ordinentur l. 2. Cod. eod. & 3. Cod. Theod. eod. ubi & alio nomine *ministros*, *scribas*, *logographos*, &c. dictos discimus. vid. Jacob. Goth. & Valef. & Lindenb. ad Amm. Marcell. lib. XXVIII. cap. 1. sed *tabularios*, *numerarios* &c. variis, etiam extra vectigalia, fuisse officiis admotos, credibile est, ut & mox de metallorum vectigali videbimus. Deinde etiam vectigalia & tributa municipiorum ab ipsis Decurionibus exigebantur; spectabat vero hoc munus plerumque ad Decem primos, qui erant ii, qui universis muneribus expletis, ad summum gradum pervenissent. de quibus vide Noris. diss. 1. c. 3. ad Cenot. Pisan.

Hi exigere tenebantur suo periculo. l. 1. ff. de muner. & honor. & l. ult. §. 26. ff. eod. & l. 6. §. 2. de Decur. & alibi in titulo ad Municip. Privatis vero sine Imperatoris jussu nova vectigalia exercere interdictum, qui, si id facerent, Lege Julia de vi tenebantur. L. ult. ff. ad Leg. Jul. de vi publ. & l. unica ff. de L. Jul. Ambitus. *Qui nova Vectigalia instituerit ex Senatusconsulto hac poena plectitur.* in qua lege vectigalia municipiorum intelligenda sunt. Haec in genere de cura vectigalium annotavimus, nunc breviter, quid in unoquoque genere obtinuerit, inspiciendum est, quidque diversum ab ceteris in singulis occurat.

Primi vectigalis, quod ex frumento exigebatur, cura erat penes *Praefectum annonae*; hic non ordinarius sub republica erat Magistratus, sed angustis temporibus, quum Urbs fame premeretur, extra ordinem creabatur, ut frumentum per provincias & vicinas gentes advehi curaret. Sic apud Liv. lib. IV. 12. in summa fame creatus est L. Minucius Praefectus annonae: quo respicit Augustinus lib. III. de Civit. Dei cap. 17. *Ubi erant, quando rursus populus, quum fame laboraret, praefectum annonae primum creavit?* Saepe etiam ordinario Magistratui, ut Quaestori curatio frumentaria data, ut Saturnino, a quo ob male curatam rem frumentariam, translata ad M. Scaurum principem Senatus & civitatis, teste Cicerone pro Sextio cap. XVII. & de Harusp. Resp. cap. XX. Postea ampliori cum potestate hic Magistratus in Pompejum collatus est, & *omnis potestas rei frumentariae toto orbe in quinquennium ei data est.* Cic. IV. ad Att. I. vid. & Appian Alex. lib. II. de Bell. Civil. p. 724. Post necem Caesaris etiam Cassius & Brutus, praefecti sunt frumento undecumque advehendo, usque ad tempus abeundi in provincias, Appian. Alex. lib. III. de Bell. Civil. pag. 860. Deinde ad exemplum Pompeji ipse Augustus Praefecturam annonae suscepit, qui tamen, ne ipse molestia muneris defungeretur, singulis annis binos ex Praetoriis constituit, qui frumentum Populo dividerent, ut narrat Dion l. LIV. in principio. & hi sunt, quos Suetonius in ejus vita c. 37. vocat *Curatores frumenti populo dividundi*. Nescio autem, unde Pancirol. in comm. ad Notit. dign. Occid. c. 5. asseveret, Augustum ex Equestri

questri ordine unum elegisse Praefectum annonae, quum ipse manifeste ad Dionis locum respiciat, ex quo meliora discere potuisset; video etiam male viros quosdam eruditos hos *Curatores* confundere cum *Praefecto annonae*, quum hi inferiores & sub dispositione Praefecti erant. Non videtur vero Augustus Praefecturam hanc retinuisse, sed in alium transtulisse, hinc initio imperii Tiberii memoratur Turranius Praefectus annonae, Tacit. I. ann. 7. qui ab eodem auctore lib. II. c. 31. dicitur *rei Frumentariae Praefectus*. hic ab Augusto jam vivente erat huic curae admotus, & usque ad Caligulam administravit, de quo Seneca de brevitate vitae cap. ult. *Turranius fuit exactissimae diligentiae senex, qui post annum nonagesimum, quum vacationem procurationis a C. Caesare ultro accepisset, componi se in lecto & velut exanimem a circumstante familia plangi jussit.* talis & fuit Paullinus, ad quem idem Seneca eod. lib. cap. XVIII. *cogita*, inquit, *non id egisse te ab aetate prima, omni cultu studiorum liberalium, ut tibi multa millia frumenti bene committerentur.* & mox, *praeterea cogita, quantum sollicitudinis sit ad tantam te molem objicere, cum ventre humano tibi negotium est.* & ex illo tempore ordinaria potestas & dignitas fuit. Proximus hic Praefectus erat dignitate Praefecto Urbis, sub cujus dispositione erat, ut in Notitia Utriusque Imperii habetur, ad quam plura de hujus Magistratus officio Pancirolus. vid. & Cassiod. VI. var. 18.

Alterius vectigalis scripturae cura ad nullos alios, quam Censores pertinuisse videtur, de quibus jam abunde dictum; Aediles tamen curam etiam gessisse, ut pascua publica rite, & ab iis, quibus competebat jus, depascerentur, ex locis supra adductis posset conjici, quibus eos multâ pecuarios, & alios contra legem pascentes affecisse, cap. IV. pag. 43. ostendimus. Sub Imperatoribus vero mutata pascuorum forma & ratione, ut supra pag. 56. diximus, etiam peculiares ministri, qui fisci curam gererent, constituti sunt. Praecipui erant *Procuratores saltus*, quorum mentio fit in l. 1. C. de fund. & salt. rei dom. & in inscriptione apud Gruter. p. 474. 4. dicitur *Proc. Saltus Domitian.* in aliis inscriptionibus memorantur *Rationales*

les saltuum. quis vero sit *Curator saltuum Tribonan.* in lapide apud Gruter. cccxcIII. 7. ignorare me fateor. *Procurator praediorum T. Caesaris* memoratur in lapide Gudiano pag. XLIII. 8. Hi curabant pascua Imperatorum; aliud vero vectigalis genus, quod in carne & pecude praestabatur, curabat Praefectus Annonae, de quo jam satis egimus pag. 49.

In exercendo etiam Portorio varie Magistratuum cura versata est, & abrogata Censoribus potestate, praecipue hoc munus *Comitum Commerciorum* fuisse puto, de quibus paulo ante egimus, & ex l. 7. C. de vect. quae, de portorio agens, inscribitur Comiti orienti, colligitur; in portu Hostiensi ubi olim Quaestor erat, ut supra vidimus, deinde peculiaris *Comes Portus Hostiensis* constitutus fuit, qui in notitia Imperii, sub dispositione Praefecti Urbis habetur. hujus praecipua quidem cura erat, providere, ut negotiatores merces tuto in portus inferrent, nec injuriae obnoxii essent, ut multis docet Pancirol. in comment. & ex Cassiodor. II. var. II. & VII. 23. liquet; sed & vectigalium & portoriorum, quae pro mercibus solvebantur, credibile est rationem ad eum spectasse. Sub hujus dispositione credo fuisse, qui in inscript. Reines. I. 33. dicitur *Tabularius Ostiensis.* qui & *Tabularius Portuensis* dicitur in inscriptione Gudiana pag. XLIII. 8. & Gruter. CCXXXV. 7. & Reines. I. 147. ubi vide Reines. & *Tabularius Rat. Portuens.* apud Sponium in Misc. Erud. pag. 117. Et eo referendi forte *Tabularii* XXXX. qui quadragesimam exigebant, de quibus cap. seq.

Metalla olim etiam a Censoribus locabantur, ut supra ex Plinio docuimus, & hinc Liv. XLV. c. 18. appellat *Publicanos Metalli Macedonici.* Sub Principibus, quamvis etiam sub illis conductores Metallorum reperiantur l. I. C. de Metallar, haec cura ad alios Magistratus translata fuit. Praefectum Praetorio (ut alia vectigalia, vid. Zosim lib. II. 33.) ita & Metalla curasse, docent leges, quae huic inscriptae sunt, l. 3. C. de Metall. l. 6. 7. 10. & II. C. Theod. eod Distinctione vero, quam antea tradidimus, observata, ut nimirum Metalla vel ut publica vel privata considerentur, etiam diverse officium Magistratuum versabatur circa ea: si enim in patrimonio Principis erant

erant, ea curabat *Comes Rerum Privatarum*, cui inscripta est l. 5. C. Theod. eod. Ordinarie vero omnis proventus, qui ex Metallis reliquis fisco obveniebat, spectabat ad Comitem Sacrarum largitionum, ut plurimarum legum inscriptiones docent. Sub hujus dispositione erant *Comites Metallorum*, ad quos est, l. 1. C. de Metall. & in Notitia Imperii recensetur sub dispositione Comitis S. L. *Comes Metallorum per Illyricum.* Hi sub se habebant Procuratores & tabularios, quorum opera in colligendo vectigali utebantur. Hi Procuratores ex Decurionibus creabantur l. 4. C. de Metallar. & Metalla curabant, & rationes vectigalis ex illis ad Numerarios deferebant, ut ex l. ult. C. de numer. colligit Pancir. ad Notit. dign. imp. Orient c. 15. quia in ea lege vocatur *Numerarius scrinii Operum*, quae *opera* proprie de Metallis vult accipi, quod & ex inscriptione legis, quae ad Illyricos, qui plurima Metalla exercebant, (unde & *Procurator vectigalium Illyrici* apud Gruter. p. CCCXLVI. I.) data est, & ex ipso contextu patet: conjunguntur enim Numerarii scrinii Macedoniae, Daciae, Operum & Auri; & in Nov. 128 c. 18. itidem *scriniarii operum* memorantur, alias autem Numerarii Scrinii Operum possent referri ad opera publica, de quibus v. Pancirol. ibid. & Reinef. IX. inscr. 55. Hi Numerarii frequentius *Tabularii* appellantur. Ita apud Reinef. IX. inscr. 71. legitur *Tabularius ad Marmora*, & apud Gruter. saepius; ut in commentario docet Reinesius, qui tamen circa vocem *stationis* errare videtur, & qui & ad class. I. inscr. 31. ostendit, simpliciter *a Metallis & a Lapicidinis*, eos dictos fuisse. In lapide apud Gruter. XI. 5. quem & adtulit Ill. Ez. Spanhem. Epist. I. ad Morellum §. 17. memoratur *optio Tabellariorum stationis marmorum* (sic & *Stationes viarum* dixit Stat. IV. Silv. IX. 19.) unde apparet vitiose edidisse Sponium in Misc. Erud. p. 268. EX STRATIONE MARM. RHOD. & de pavimento in aede sacra aut aedificio publico intellexisse, quum legendum sit, *ex statione marmoris Rhodii.* Marmor vero Rhodium celebre fuisse docet locus Plinii lib XXXVII. 10. *Lysimachus marmori Rhodio similis est, aureis venis.* Etiam *procuratori montis Mariani T. Flavio Polychryso* memoriam posuere *Con-*

 fectores

fectores aeris apud Spon. Misc. Erud. p. 191. & 221. qui in Hispania Tarraconensi aeris fodinas ad hunc montem fuisse notat. A Lazio de repub. Rom. lib. 11. c. 13. ubi agit de Metallis Daciae, inscriptio adfertur, sed quae plenior est apud Gruter. DXCIV 7. ubi M. Ulpius Libertus Aug. dicitur *Procurator Aurariarum*, quem Guther. de Offic. Dom. Aug. lib. 3. c. 18. interpretatur procuratorem χρυσαργυρίου sive aurariae collationis; melius vero puto, accipi lapidem de procuratore Metallorum auri, nam altera inscriptio, quae ei juncta est, meminit *Collegii aurariarum*, quod est Metalla auri exercentium, quod nullo modo ad aurariam collationem referri potest; & Metalla auri absolute *aurariae* dicuntur a Tacit. VI. ann. c. 19. aliam nobis inventam Zalatinae dedit nuper Sam. Koleserus de Keres in auraria Romano-Dacica pag. 19.

D M.
V L P I A N.
M E T R.
P H I M. P.
C O N I V G I
S A N C T I S
S I M A E
N E P T V N.
L I S H. G N I.
P R O C. H O R.

Et *supprocurator Aurariarum* apud Gruter. IV. 4. Immo & *Metallorum ferri procurator* in lapide, quem dedit Menestr. dissert. V. de origine Urbis Lugduni pag. 35. & Spon. recherch. de l'Antiq. de Lyon pag. 188.

A T T I A A L C I M O.
V. E. P R O C. F E R R A R
A R V M.

Salinae ad eosdem Magistratus, ad quos reliqua Metalla, per-

pertinuerunt. Praefecto Praetorio inscripta est l. 11. C. de Vectigal. ubi de venditione salis constituitur, unde cum Salinis vel sali vendendo praefuisse colligas. Comiti quoque Sacrarum Largitionum Salinarum curam incubuisse, ex formula Comitivae, quam exhibet Cassiodor. VI. var. 7. patet; *Salis quoque commercium, inter vestes sericas & pretiosissimam margaritam, non inepte tibi deputavit antiquitas.* & in l. 9. C. de Vectigal. *Vectigal Alabarchiae* committitur Comiti Sacrarum Largitionum, sub quo fuisse Alabarchem, qui vectigal salis curabat, credibile est: de voce vero *Alabarches*, cum jam tot congesserint viri docti, lectorem remittimus ad Cujac. VIII. obs. 37. Pancir. II. var. lect. 204. Gothofr. ad. d. l. & commentatores ad Cic. II. ad Att. c. 17. qui avido abunde satisfacient. Bulengerus vero c. 16. legit ἁλασάρχην vel ἁλοσάρχην. *Salinatores Civitatis Menapiorum* in lapide apud Gruter. MXCVI. & Militem praefectum Salinarum illustravit Cuperus in Monum. Antiquis p. 130. ut supra jam notavimus. pag. 91.

CAP. IX.

De Publicanis & Exactoribus Vectigalium.

Superest, ut quibus vectigalia, quae jam explicuimus, locata & vendita, & deinde per quos ex agris, pascuis, portubus & metallis exacta fuerint, doceamus. Ac primo generaliter de *Publicanis*, qui conducendis vectigalibus operam dabant, agemus, deinde, quaenam differentia in locatione & exactione diversorum vectigalium fuerit, ostendemus.

Generali nomine, omnes qui publicos reipublicae reditus redimunt, *Publicani* dicti sunt, ita appellati, quia *Publico fruuntur.* l. 1. §. 1. ff. de Public. *Publicum* autem apud probatos linguae latinae auctores, omne illud, unde respublica emolumentum & reditum habet, significat: & inde plerumque *publicum* pro vectigali ponitur. sic Suet. Vesp. 1. *Publicum*

Quadragesimae, pro vectigali Quadragesimae dixit. Cic. pro Rabir. Post. 2. *magnas partes habuit publicorum*, ut recte ibi legit *Cujacius*. plura possent coacervari exempla, sed linguae studiosus satis magnam copiam reperiet apud Gronov. IV. obs. 23. Lips. & Gruter. ad Tacit. XIII. ann. c. I. & commentatores ad Valer. Max. VI. IX. 7. ubi *Asiaticum publicum* dicitur; sed ,olim legebatur, *Asiatici publicani particula*, unde *publicanum* etiam pro publico, id est vectigali, dictum fuisse quidam conficiunt, & in l. I. ff. de Publican. & vectig. quod *publicanus ejus publicani nomine*, explicant *publici*, id est vectigalis nomine. sed hanc vocis *publicani* significationem nullo veteris scriptoris loco probari video, nisi hoc corrupto Valerii Maximi. nam quod & adferant ex Cicer. XII. ad Att. 38. *Nam ille ager. publicanus*, *qui est Tribonii & Cusinii* &c. in MSS. variae legitur, *Publicatus*, *Publicianus*; & si jam legeretur *Publicanus*, possit referri ad dominum Terentium Publicanum, quem magnas operas in portu & scriptura Asiae pro magistro dedisse, & ita fuisse publicanum docet lib. XI. Ep. 10. nec si jam *ager publicanus* posset capi pro agro vectigali, ideo sequeretur *publicanum* simpliciter dici pro vectigali; sive *publico*, quod centies ita sumi constat, & in qua voce *vectigal* subaudiendam esse patet, quia & *publicum vectigal* integra locutione dicitur apud Ciceron. III. Verr. 38. & in l. I. ff. quod cujusque Univers. nom. & leg. III. §. 6. ff. de Jure Fisci l. II. §. 16. de Hered. vendit. & saepe apud Livium & alios. Nusquam vero, quantum sciam *vectigal publicanum* occurrit in veterum scriptis. quare verius est sequi Gronovium, qui lib. IV. obs. 22. in d. l. I. legit *quod publicanus*, *quisve publicani nomine*, sensu plano & facili. *publicani* ergo dicti a *publico* κατ' ἐξοχὴν, pro vectigali sumto, quum etiam alii *publicani* dici possent, qui opera publica a Censoribus redimerent, ut apud Valer. Max. V. VI. 8. *Publicani ultro aditos censores hortati sunt, ut omnia sic locarent, tamquam respubl. pecunia abundaret, seque praestaturos cuncta. nec ullum assem, nisi bello confecto petituros, polliciti sunt.* ubi non possunt vectigalium conductores intelligi, quia exigebant, sed dabant pecu-

pecuniam reipublicae, sed intelligendi redemtores operum publicorum. Stat clare Livius lib. XXIV. 18. haec narrans ostendit, ubi dicit fuisse illos, qui hastae hujus generis adsueverant. At Publicani, non erant vile & sordidum genus hominum, sed ex Equestri ordine, quos Cic. pro Planc. cap. IX. vocat *Florem Equitum Romanorum; ornamentum civitatis, firmamentum reipublicae:* & apud Suet. Aug. XXIV. & apud Ciceronem saepe, ut II. in Ver. 71. Principes Equestris ordinis. & I. Verr. 51. C. Mustius Eques R. publicanus, homo cum primis honestus. Saepius etiam alibi simpliciter *Publicani* pro Equitibus ponuntur, quia eorum maxima pars in vectigalibus conducendis occupabatur. Plura de Equitibus, qui ad publica accedere solebant, passim apud Ciceronem occurrunt. vid. II. ad Att. I. Hinc infeliciter erravit Oliverius ad dictum modo Valerii M. locum lib. VI. IX 7. qui T. Aufidium dicit turpem quaestum fecisse, quia *particulam exiguam Asiatici publici habebat*, quum hoc possit tenuitatem ejus, non turpitudinem indicare. quod apparet ex sequenti exemplo, de Rupilio, quem non publicanum, ut Aufidius, egisse, sed operas publicanis dedisse addit, qui ergo multo pauperior erat Aufidio. nam addit, *ultimam inopiam auctorato sociis officio sustentavit*, ubi male etiam *socios* de provincialibus explicant, quum sint publicani, quibus ille mercede operas dedit, ut multi, de quibus mox. hunc tamen Rupilium etiam publicanum vocat Ascon. Pedian. ad Cicer. II. Verrin. 13. vel latiori vocabulo etiam ministros ita vocans, vel forte, quod postea liberatus ex operis & capturis diurnis particulam etiam in publicis habuit. Et tales illi τελῶναι in Evangeliis saepe memorati fuisse videntur, non ipsi publicani, sed promagistri, & operae publicanorum, qui odio erant Judaeis, non tam ob vilitatem conditionis & turpem quaestum, quam quod omnibus provincialibus hi exactores essent invisissimi, quia & inviti jugum & vectigalia patiebantur, & ab his rapacibus harpyis multis injuriis adficiebantur, ut hoc diversis in locis Ciceronis Verrinae indicant: Qui lib. II. in Verr. cap. 3. solos Siculos excipit, *qui ita nostros homines diligunt, ut his solis, neque publicanis,*

neque negotiatori odio sit. ubi Asconius. *odiosissima haec sunt Romanorum hominum per provincias nomina.* vide etiam Tertul. de pudicitia cap. IX. ubi de publicanis in Euangelio memoratis late agit. Nec solum reipublicae temporibus, sed & sub prioribus Imperatoribus, Equites perseverarunt in conducendis vectigalibus, ut clare id indicat Tacit. IV. ann. 6. *Frumenta & pecuniae Vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus Equitum Romanorum agitabantur.*

Quum autem vectigalia conducere esset res magni impendii, & ad quam amplo patrimonio & pecunia opus foret, quia totius alicujus Provinciae vectigalia simul locabantur, immo saepe plura vectigalium genera ab iisdem conducebantur, ut portorium & scripturas eamdem societatem habuisse dicit Cicer. II. Verr. 70., hinc non erat unius Equitis, etsi ditissimi, ea redimere; quare plerumque Equites societates inibant de emendis vectigalibus, ut collatis opibus sufficerent magnae & immensae administrationi. Hinc saepissime *sociorum* & *societatis* appellatio apud Ciceronem & in commentariis JCtorum occurrit, qua publicanorum societates significantur. Quod licet sit vulgatissimum, tamen saepe viros etiam doctos errare vidi, qui *socios*, qui publicani deberent exponi, de provincialibus, & sociis civitatibus capiunt: ut apud Plin. XXXIII. 7. de Minio. *Hoc adulteratur in officinis sociorum*, ubi Baeticos intelligit Dalechampius, rectius alii publicanos, qui Romae, non in Hispania, illud perficiebant & excoquebant, ubi *multis modis adulterabatur, unde praeda societatis*; ut paullo ante dixerat, id est publicanorum consociatorum, ut recte Harduinus. male etiam apud Valer. M. VI. IX. 8. *socios* de provincialibus cepisse modo ostendimus. & apud Cicer. pro Plancio cap. IX. Manutium errantem castigat Cl. Graevius. Et huc pertinet celebre illud *garum sociorum*, de quo explicant quidam epigramma Martialis lib. XIII. 102. cujus lemma in vulgatis est *garum scombrorum*, sed in Thuaneo, Palat. Bongars. & Vossiano uno est *sociorum*.

Ex-

Exspirantis adhuc scombri de sanguine primo
Accipe faecosum, munera cara, garum.

Ubi Scaliger *fastosum* legit, ut etiam plurimi codices MS quos vidi, quia erat, divitum & lautorum deliciae, quum muria esset pauperum. Raderus vero & alii *Garum sociorum* explicant Carthaginiensium in Hispania, & Vinetus ad illa Ausonii Epist. XXI. *Scis me id nomen muriae, quod in usu vulgi est, nec solere, nec posse dicere, quum scientissimi veterum & Graeca vocabula fastidientes, Latinum in gari appellatione non habeant. sed ego quocumque nomine loquar, liquor iste sociorum vocatur*; etiam ab Hispanis sociis Populi Romani appellatum credidit. saepe illius meminit Plinius, ut commentatores ad Martialem & Ausonium ostenderunt, quare loca illa non laudabo. Scriverius ad oram codicis sui Martialis, qui est in bibliotheca publica Academica, non ab Hispanis sociis dictum credit, sed a sociis mercatoribus, qui monopolia instituerant hujus mercis, & qui emebant pretiosum illum liquorem & vendebant: esse etiam codices Plinianos addit, qui *garum Sosiorum* exhibent, & ad Sosios, illustres ea aetate mercatores, quorum meminit Horatius, locis mox adducendis, referri posse suspicari aliquos. & ideo *fastosum*, quia in tabernis Sosiorum, quorum aliquis ad consulatum Romae evectus fuit, & cujus nomen fastis erat insertum, prostabat. Dubitat tamen Scriverius, an Sosia gens, quae plebeja fuit, nec ignota, & cognomine Senecionis, tulerit consulem. Sosiorum Librariorum meminit Horatius. I. Ep. XX. 4. quos commentator fratres fuisse, tradit, & eos etiam nominari in Art. Poet. 345. censet, sed haec omnia conjecturis nituntur, & vana esse videntur. Harduinus ad Plin. XXXI. 8. primo dictum fuisse dicit a societate publicanorum, qui vectigal garo impositum exigerent. sed probandum prius, vectigal peculiare garo impositum fuisse, foret, deinde majori, ut dicit, verisimilitudine deducit a ganeonibus & lurconibus, qui sociatim eo utebantur, & in deliciis haberent, qui *socii* vocabantur, ut nunc Gallis dici-
tur

tur ganeo, *un bon compagnon.* Ego puto a luxuriosis publicanis, qui ex cetariis Hispaniae, id est vivariis sive piscinis, in quibus pisces ad saliendum & condiendum servabantur, ex scombris ibi nutritis & salitis garum conficiebant, & magno vendebant, ipsique his deliciis admodum dediti, muriam, quae ex Thynnis fiebat, contemnebant. eodem modo ut hodie Ostreae Britannicae in Selandia in lacubus juxta mare stagnantibus quasi saginantur. Hi publicani erant, qui omnia Hispaniae vectigalia conduxerant, non unius Gari, sed illud in Hispania confectum Romae immenso pretio vendebant, ut singulis millibus numum permutarent congios fere binos: addit Plinius nullum liquorem praeter unguenta majore esse in pretio coepisse. sed redeamus in viam & ad societates publicanorum.

Inita societate, cuique pars sua administranda assignabatur, & quo portio, quam quis contulerat, luculentior vel minor erat, attribuebatur. Hinc de Rabirio Postumo cap. II. Cicero dicit, eum *magnas partes habuisse publicorum*, quia scilicet ditissimus, majorem, quam reliqui socii, pecuniae copiam contulerat. Deinde ditiores Equites, amicos pauperes, & qui redimendis vectigalibus non pares erant, hoc beneficio beabant, ut iis minutas aliquas partes concederent, unde rem facere possent: ita de eodem Rabirio testatur Cicero, c. II. *eum locupletasse amicos, misisse in negotium, dedisse partes.* sic in loco Valerii ante laudato T. Aufidius *exiguam admodum particulam publici Asiatici habuisse* dicitur. Est vero locus obscurissimus apud Cicer. in Vatinium cap. XII. qui an de his partibus capiendus sit nescio. *Eripueris ne partes illo tempore carissimas, partim a Caesare, partim a publicanis.* certe neque Goveanus nec Abramus potuere extricare aliquid, neque ipse possum aliquid liquidi in illis verbis perspicere. nisi statuamus partes illas in societate non fuisse attributas Vatinio a sociis, sed illum extorsisse illas partim a Caesare, qui cogeret publicanos, ut eum in societatem reciperent, partim a publicanis ipsis. quod vero *carissimas* vocet has partes, nescio an forte venales & saepe magno pretio emtae fuerint, in primis, si spes lucri

lucri esset. Addit Cicero Rabirium *misisse* amicos in *negotium*, quod interpretantur, ad obeunda societatum negotia; sed ego de diverso credo agi genere, quod nihil cum vectigalibus habet commune, negotiorum: nam in provinciis non tantum R. equites & locupletes cives, societatibus nomina dabant, sed ipsi saepe ampla negotia habebant, pecunias suas credebant sub foenere Provincialibus, pecuariam & alia exercebant. nam ita Cicero distinguit d. l. *Magnas partes habuit publicorum.* Haec societates publicanorum respiciunt, *credidit populis, in pluribus provinciis ejus versata res est.* Haec negotia fuere peculiaria, quae exercebat per amicos tenuiores, quos mittebat in negotium, ut exercerent rem foenebrem. Talis fuit Atticus, qui a Cicer. I. ad Att. 18. *germanus negotiator* dicitur. talis Seneca falsus ille Philosophus & paupertatis praedicator, qui Britanniam usuris exhauserat. Negotiationem exercuisse foeneratores, docet clare locus Valer. Max. IV. VIII. 3. vid. Gronov. IV. obs. 24. Neque tamen negandum, *negotia* aliquando etiam mercaturam rerum in provinciis promercalium notare, quam Romani cives, qui *negotiatores* centies vocantur, exercebant, & quos male publicanos facit, & a mercatoribus distinguit, Lambinus ad Horat. I. Epist. VI. vs. 33.

Ne Cybaritica, ne Bithyna negotia perdas.

sed non probat, neque nos docet qua in re negotiator a mercatore differat. idem adfirmat ad illa Horatii I. Sat. VII. 4.

Persius hic permagna negotia dives habebat
Clazomenis

Ubi debent *negotia* intelligi de pecunia, quam credebat Clazomeniis, aut de aliis negotiationibus quas ibi exercebat, Ita in l. XXXIII. de rebus Creditis. *Principalibus constitutionibus cavetur, ne hi, qui provinciam regunt, quive circa eos sunt, negotientur, mutuamve pecuniam dent, foenusve exerceant.* ubi diversas memorat negotiationis species. Si ulla sit distinctio, videntur

mercatores fuiſſe, qui ipſi merces mutabant, quum *negotiatores*, eſſent divites foeneratores, qui negotia per inſtitores ſervos, aut libertos, aut tenuiores amicos exercebant. Negotiatores vero erant per omnes provincias diſperſi, quorum quantus fuerit numerus oſtendit caedes negotiatorum a Mithridate facta, qua perierunt centum & quinquaginta, ut Plutarch. in Sylla, vel minimum, octuaginta millia civium Romanorum in Aſia negotiandi cauſſa per urbes diſperſa, ut narrat Valer. Max. IX. II. Cicer. pro Fontejo c. I. *nemo Gallorum ſine cive Romano negotii quidquam gerit. Nummus in Gallia nullus ſine civium Romanorum tabulis commovetur.* quare *negotiatores* alii ſic diſtinguunt a *mercatoribus*, ut hi minutatim merces vendant, illi vero foenus vel ampliſſimam generatim exerceant mercaturam, & ſint *magnarii* negotiatores, ut Apulejus vocat, qui non tabernas aut officinas exercebant, ſed & praedia poſſidebant ampliſſima, quorum fructus, & etiam greges equorum, boum, &c. quos alebant, deinde vendebant. & ita diſtinguuntur apud Cicer. II Verr. 77. *Poſtulo mihi reſpondeat, qui ſit iſte Verrutius; Mercator an negotiator, an arator an pecuarius.* ubi etiam aratores & pecuarios a mercatoribus & negotiatoribus diſtinguit, quos confuderat etiam Lambinus: ſed a publicanis differre, licet eoſdem fere Hottomannus faciat, docet locus alter pro Fontejo cap. I. *unum ex toto negotiatorum, colonorum, aratorum, pecuariorum numero teſtem producant.* vide & quae diximus poſt alios ad Petron. cap. CI. quidquid ſit in *negotia mittere*, ſi de non publicano dicatur, eſt tenuiorem amicum in provincias mittere, ut tamquam procurator vel inſtitor ibi negotia gerat divitis negotiatoris, quod Graeci appellant ἐκπέμπειν κατ' ἐμπορίαν, qui etiam pauperiores mittebant, ut apparet ex Iſocratis Areopagit. pag. 146. vid. ad Petron. cap. LVI. ſi vero de publicano dicatur, eſt mittere aliquem in provinciam, cujus vectigalia conducta habebat: ut ibi operas praeſtet, & alia miniſteria obeat, de quibus mox agendum erit. numquam vero publicani, qua publicani, poſſunt vocari *negotiatores*, *aratores* & *pecuarii*, quos accurate Cicero d. l. diverſos facit, & ſaepe alibi. II. Verr. III. *his ſolis neque publicanus neque nego-*

negotiator odio est. ubi Hottomannus, qui alibi ut Lambinus censuerat, notat, *negotiator praeter publicanos, veluti aratores* &c. *nam*, addit, *publicanus negotiator est*, quod non puto posse certis testimoniis veterum probari. habet quidem negotia in provinciis, in quae mittit operas publicanus, sed quum illa in vectigalium exactione, non in reditibus praediorum, aut pecunia foenebri constent, *negotiator* proprie dici nequit. sed haec jam fere nimia.

Hae societates postea, etsi non ab Equitibus initae, sed ab alio genere hominum, sub Imperatoribus mansere, unde in pandectis frequens earum memoria fit, & jura de societatibus illis exponuntur in l. 1. ff. quod cujusque univ. nom. Singulare vero aliquid, & contra naturam reliquarum societatum, jus constitutum invenimus de vectigalium societate, in l. 59. & 63. §. 8. ff. pro socio, in quibus interpretandis JCti doctissimi varie se exercuerunt, nos breviter, quid de his sentiamus, exponemus.

Privatae & ordinariae societates voluntate contrahentium initae, semper morte unius ex sociis dissolvebantur, ut cuique, qui prima juris elementa gustaverit, notum est, neque pacto poterat ab aliquo sociorum caveri, ut mortuo sibi heres in societatem succedat l. 35. ff. pro socio: nam absurdum & incommodum duplex hinc oriebatur: aut enim certa persona heredis erat pacto comprehensa, & eo casu, socius, qui de herede pactus fuerat, amittebat liberam testandi facultatem, l. 53. §. 9. pro socio: quum necessario illum, quem in societatem succedere voluerat, heredem scribere cogeretur: vel incerta persona erat designata, ut quisquis mihi heres futurus erit, in societatem succedat, & tunc pactum erat contra naturam societatis, in qua, quum opera & industria alicujus spectetur, certa debet esse socii persona, ne si minus idoneus sit, damnum reliquis afferat. §. 5. J. de societ. Haec ita in privatis societatibus obtinebant, in vectigalium vero societate aliter se res habebat, nec post mortem socii unius reliquorum societas dissolvebatur, sive de herede pactum fuisset, vel non; sive persona heredis idonea esset, vel minus capax: & ratio est,

quia hae societates erant necessariae. Quod non ita intelligendum est, quasi quis cogeretur societatem inire invitus; sed quod, quum privatae societati semper, dummodo sine fraude, renuntiari posset, ab hac ante tempus, ad quod vectigalia conducta sunt, discedere non liceat. De ratione singularis hujus juris variae sunt Interpretum sententiae, quas recenset & refellit Anth. Matth. de Auction. lib. 11. c. 8. §. 6. qui tamen non recte leges JCtorum percepisse mihi videtur, quum statuat, hoc casu tantum, non solvi societatem vectigalium, *si modo heredi defuncti pars adscripta sit*, quae si non adscripta sit, societatem exstingui, *partem* autem *defuncti adscribere*, esse nihil aliud, quam heredem adsciscere. Nos vero breviter exponemus, quam non recte mentem JCtorum Matthaeus viderit, & quid sit hoc in casu, in *societatem adsciscere*, & *partem adscribere* docebimus: hoc autem vult Pomponius in d. l. 59 societatem vectigalium, post mortem unius ex sociis omnimodo manere, nec quicquam interesse, an heres defuncti in societatem vectigalium a superstitibus adsumatur, nec ne: hoc enim ex arbitrio sociorum pendebat, qui si heredem defuncti idoneum satis judicarent, partem defuncti ipsi adscribebant, quo facto, ipse etiam socius fiebat, si vero minus habilis videbatur heres, ipsi partem defuncti suscipiebant, communicato lucro & damno cum herede, atque tunc heres socius non erat, nec tamen dissolvebatur societas, quae inter superstites manebat; atque in eo maxima differentia sita erat inter privatam & publicam societatem, quia privata societas morte unius dissoluta & exstincta, non poterat cum ejus herede continuari; sed si superstites heredem socium adsciscere vellent, nova erat societas & novus contractus, l. 37. ff. eod. publica vero numquam morte unius vel alterius interibat, sed semper eadem societas erat, sive heres in societatem esset adscitus sive non; hocque clare in l. 63. §. 8. dicitur, ut *heres socius non sit, nisi fuerit adscitus, verum tamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo & damnum agnoscat.* Verba legis 59. quae Interpretes fefellerunt, alio modo etiam sunt accipienda; dicit ibi JCtus, *manere societatem*

tem post mortem alicujus: sed ita demum, si pars defuncti ad personam heredis ejus adscripta sit. Unde putant, societatem eo casu tantum manere, si heres adscitus sit, si vero repudietur, cadere societatem, sed male: nam ita haec verba sunt exponenda, ut heres ita demum sit socius, si pars ipsi sit adscripta, manente nihilominus societate inter superstites, sed non cum herede, nisi fuerit adscitus; quum in privata societate, si heres adscitus esset, prior solveretur, & nova societas inita haberetur; ut recte haec interpretatus est JCtus subtilissimus Janus a Costa ad §. 5. J. de societat. Et, ut error errorem trahit, ita ex mala interpretatione horum verborum, etiam sequentia male exposuerunt, *quod ipsum ex caussa aestimandum est, quid enim si is mortuus sit, propter cujus operam maxime societas coita sit, aut sine quo societas administrari non possit.* Quae ita accipiunt Interpretes, quasi aestimandum sit hoc casu, num utile sit, societatem durare, nec ne, quum JCtus respiciat proxime antecedentia verba, quibus dixerat, *partem defuncti conferri oportere in heredem*, nim. si socii eum adsciscere volunt, quod, num societati expediat, aestimare illos debere, num persona heredis tam idonea sit, ut operam & industriam defuncti impleat, atque ita in rem suam sit, heredi partem defuncti adscribere; nihil vero dicit de societate continuanda, sed manente ea differit, num utile sit sociis adsciscere heredem, an vero sibi administrationem retinere, communicato cum herede lucro & damno.

In his societatibus vectigalium alii conductionem curabant, alii pro illis fidejubebant, alii societatem cum illis contrahebant; ut dicit Polyb. lib. VI. cap. 15. qui conducebat, ille totius societatis princeps quasi erat, & dicebatur *Manceps, quia in licitatione, qui superior erat, manu sublata significabat, se esse auctorem emptionis. Festus.* quod *manu sublata* dicit Festus, id *digitum tollere* dicit Cicero I. Verr. 54. & *digito licere* III. II. & hoc in omnibus auctionibus factum docet Gronov. de Pecun. veter. IV. 3. pag. 271. Ab Asconio Ped. in Divinat. cap. X. *Mancipes* explicantur, *publicanorum principes, Romani homines.* vid. & Hottom. ad III. Verr. 74. &

 hinc

hinc eleganter Tertul. Apolog. cap. xi. ſummum Deum vocat *mancipem divinitatis*, cujus reliqui Dii ſunt magiſtri, & operas ipſi dare coguntur. Horum periculo totum negotium gerebatur, & iidem reipublicae obligati erant. Aſcon. ibid. *Hi omnes exigenda a ſociis ſuo periculo exigunt, & reipublicae repraeſentant.* Diverſi ab his erunt Magiſtri ſocietatis. Sic a Cicerone Plancii pater dicitur cap. xiii. *maximarum ſocietatum auctor, plurimarum Magiſter:* (nam auctor hic idem eſt, quod Manceps, ut ex Feſto didicimus:) & ad famil. lib. xiii. ep. 9. *P. Rupilius Magiſter in ſocietate vectigalium Bithyniae*, & v. ad Attic. 15. *Magiſtri ſcripturae & portuum.* Tales magiſtri paſſim memorantur in Ciceronis Verrinis, ut ii. 75. & alibi. Fuiſſe vero Magiſtrum illum, equitem primarium, qui Romae omnia ſocietatis negotia adminiſtrabat, docet ibid. cap. 74. *ad L. Vibium Equitem Rom. virum primarium, quem reperiebam magiſtrum fuiſſe eo ipſo anno, qui mihi maxime quaerendus erat, venio.* quem tabulas habuiſſe totius ſocietatis, quas novo magiſtro, (nam videntur annui ſaepe fuiſſe) tradere ſolebat. iii. Ver. 71. P. Vettium Chilonem, *hominem equeſtris ordinis honeſtiſſimum atque ornatiſſimum* vocat, qui *magiſter ſcripturae & ejus ſocietatis publicanorum.* ubi etiam tres magiſtri reperiuntur, L. Vettius, L. Servilius, & C. Antiſtius, qui vel ſimul fuerunt, vel ſibi ſucceſſerunt. Hic etiam habuiſſe videtur facultatem paciſcendi de debito ſocietatis. l xiv ff. de pactis. *Item magiſtri ſocietatum pactum & prodeſſe & obeſſe conſtat.* ita legendum, non *magiſtro*, ſuadet lex ſequens: *Tutoris quoque pactum pupillo prodeſt.* & recte emendavit hoc modo Ant. Auguſt. iii. Emend. i. Hic Magiſter etiam rationes ſocietatis conficiebat, & per provinciam, cujus vectigalia conduxerat, alium mittebat, qui ejus vicem gerebat, qui pro Magiſtro dicebatur. Cic. ii. ad Att. ep. 10. *Terentius meus neceſſarius, magnas operas in portu & ſcriptura pro Magiſtro dedit*, & paſſim. Talis autem pro magiſtro videtur fuiſſe Zacchaeus, qui ἀρχιτελώνης dicitur a Luca cap. xix. 2. quia omnibus, qui operas dabant, praeerat. Ut autem reipublicae conſuleretur, cogebantur hi mancipes, datis fidejuſſoribus,

bus, cavere Populo, qui proprie dicebantur *praedes.* Festus: *Praes est is, qui Pop·lo se obligat, interogatusque a Magistratu, si praes sit, ille respondet praes.* Hi vero vel solam fidem suam interponebant pro conductoribus, vel etiam bona sua publico pro publicanis obligabant, Polyb. lib. VI. cap. 15. quae bona inde dicebantur *Praedia.* Ascon. in lib. I in Verr. LIV. *Praedia dicuntur bona satisdationibus obnoxia, sive sint in mancipiis, sive in pecunia numerata*; Varro de L. L. lib. IV. pag. 11. *Praedia dicta item ut praedes a praestando, quod ea pignori data publice mancipes fidem praestent.* ubi vel legendum *quod eo pignore dato,* vel potius ut Vertranius, *quod ea pignori data mancipibus fidem praestent.* aliquando autem praediis, non fidejussoribus publicani reipublicae cavebant: Ascon d. l. aliquando & praediis & praedibus cavere tenebantur. v. Brisson. de formul. lib. VI. p 523. & comment. ad Cicer. I. Verr. 54.

Deinde erant alii equites Romani, qui neque conducebant, neque fidejubebant, sed simpliciter societatem cum Mancipibus inibant, & solum opes & pecuniam suppeditabant: talis fuit Atticus, qui teste Cornel. Nep. c. 6. *numquam ad hastam publicam accessit, nullius rei neque praes, neque Manceps factus fuit,* sed tamen partes in vectigalibus habuit, ut patet ex Cic. ad Att. I. ep. 19. Ubi agit de negotio Attici, scilicet exactione pecuniae vectigalis a Sicyoniis, quam vel suo vel publicanorum nomine exigebat, ut ex Epistola sequenti & lib. II. Ep. I. Popma ostendit.

Ultra hos, qui societatem constituebant, erant etiam alii, qui societatis res in provinciis curabant, & ceteris serviebant. De pro Magistro jam egimus, Magistri, qui Romae manebat, vicem gerente, & qui totius provinciae vectigalia curabat. sed alios per urbes dimittebat, qui portoria, scripturam &c. exigerent, qui generatim dicebantur *Operas Publicanis dare.* Sic Valer. Max. lib. VI. c. 9. §. 8. *P. Rupilius non publicanum in Sicilia egit, sed operas publicanis dedit.* & Cic. ad famil. XIII. c. 9. *C. Pupius, qui est in operis ejus societatis.* III. Verr. 41. *ornabant eos qui in operis erant.* talis ille Canulejus, qui in portu Syracusis operas dabat, II. Verr. 70.

pro

pro Plancio cap. XIX. *pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate & gratia miserit* ? quod dictum eodem modo, ut supra *in negotium mittere* vidimus. neque hi, qui operas praestabant, confundendi sunt cum publicanis ipsis, qui conduxerant vectigalia, quod quosdam fecisse video: hi enim ministri erant publicanorum, & mercenarii; quare Valer. Max. VI. IX. 8. de Rupilio, *non publicanum in Sicilia egisse, sed operas publicanis dedisse*, & *auctorato sociis officio se sustentasse*, & *diurnas capturas exegisse* dicit. ubi male *diurnas capturas* vectigalia interpretantur commentatores, quum sint diurnae mercedes, quas a publicanis capiebat: & hinc etiam eum, *qui operas in publico, quod vectigalium caussa locatum est, dat, reipublicae caussa non abesse* dicit, JCt. leg. XXXIV. §. I. ff. quib. ex causis major. quia sui commodi caussa, non coactus abest. Hi debebant tabulas conficere, quae Romam ad Magistrum societatis deferebantur, & cogebantur Romam deportare, judicii caussa. vid. Cicer. II. Verr. 70. Qui vero operas dabant non omnes fuisse liberos, sed & servos adhibitos patet ex Cicer. ibid. cap. 77. *servus societatis, qui tabulas confecerit*. de Provinc. consular. cap. V. *ibi publicanum, aut publicani servum esse vetuit*. quo loco etiam *custodias* sustulisse Gabinius dicitur, quas Publicani habebant; per quas quidam intelligunt apparitores, quorum opera utebantur in exigendis vectigalibus, alii carceres, in quos conjiciebant; qui debebant publicanis. Inter illos fuisse, qui *tabularii* dicebantur satis constat ex illis, quae de tabulariis supra notavimus cap. VIII. ita *Tabularius Portuensis* in inscriptione Gudiana LXIII. 8. frequens etiam in lapidibus mentio *Tabulariorum* XXXX. Galliarum, ut apud Spon. Miscell. p. 217. Reines. IX. 36. Praeter hos, ut facile quid in provinciis gereretur, Magister & Socii, qui Romae substiterant, nossent, peculiares habebant *tabellarios*, qui continuo literas Romam, & inde iterum in provincias perferebant. Cic. ad Att. V. ep. 15. *Tu autem saepe dare tabellariis Publicanorum poteris, per Magistros scripturae & portus nostrarum dioecesium*. & epist. 18. & 21. & passim.

Qui-

Quidam autem videntur prohibiti legibus & more fuisse, vectigalia conducere, vel societatem cum publicanis inire; sic Magistratibus, quibus cura redituum reipublicae commissa fuit, vetitum erat, ne ipsi conducerent, vel etiam partes haberent in societatibus. Verres, qui omnia subvertebat, etiam in hanc legem commisit, & quum Praetor esset Siciliae, cum publicanis colludebat, & partes cum iis habebat. Cicero in III. Verrin. 57. vocat hoc *crimen grave & vehemens, & post hominum memoriam, judiciaque de pecuniis repetundis constituta, gravissimum, Praetorem Populi Romani, socios habuisse decumanos.* & inter maxima crimina Verri objectum fuit, quod ille *novum genus publicanorum constituerit Apronium, Veneriosque servos, procuratores quaestus istius, & ministros rapinarum.* III. Verr. cap. 20. & hinc saepe gravissimae publicanis inimicitiae & rixae intercedebant cum provinciarum rectoribus, qui vel, ut Verres, publicanos ipsos spoliabant, vel illis favebant, vel a publicanorum vexationibus & injuriis provinciales tuebantur: ita Rutilius ab Asiatica societate & conspiratione publicanorum fuit perculsus. Vid. Valer. Max. II. x. 5. quia ab injuriis eorum Asianos defenderat. Liv. epit. lib. LXX. A conductione etiam remoti fuisse videntur peregrini & servi, soli cives Romani admissi: hinc salse tangit Verris publicanos Cicero in III. Verrin. 39. *Quum eorum*, inquit, *decumas med.* DCCC. *vendidisses Banobali Venerio, (cognoscite nomina publicanorum) cogis eos plus lucri addere &c.* & hoc ex Asconio patet, qui ad Divinat. dicit *Mancipes, publicanorum principes, Romanos homines.* Feminae videntur non omnino prohibitae fuisse ex l. XLVII. ff. de jure fisci, ubi Moschis debitrix Fisci ex conductione vectigalis fuisse dicitur. sed vix puto ibi agi de magnis illis totius alicujus provinciae vectigalibus, sed vel de praedio vectigali, vel alio minuto quodam vectigali, quod vel ipsa, vel forte ejus maritus vivus conduxerat, quo mortuo illa reliqua debebat.

Hae societates Publicanorum, quae ab Equitibus agitabantur, maximae dignitatis & auctoritatis in republica Romana erant, ita ut, qui aliquid efficere in republica vellet, maxi-

mam curam ageret, ut sibi adjungeret publicanos. Saepe Cicero sibi applaudit de amore & benevolentia, qua ipsum Publicani amplectebantur, ita ut etiam de se scribat, *Publicanis in oculis sumus*, Att. VI. Ep. 2. Et Lentulo commendat, ne ejus *ordinis rem aut voluntatem offenderet, sed eum sibi conciliet & mitiget*, lib. I. ad Famil. 9. in fin. & ut omnia fere corpora & collegia aliquem sibi patronum ex principibus civitatis adoptare solebant, ita & Ciceronem quasi patronum fuisse patet ex l. XIII. Epist. 65. ubi dicit Societatem scripturae universam *in sua fide* fuisse. Quin & horum maxime opera & studio Caesar rem publicam pessumdedit: nam quum societas, quae Asiae vectigalia conduxerat, calore licitationis abrepta, pluris, quam reddebant vectigalia, emisset, & peteret a Senatu, ut locatio induceretur, Senatus ipsi hanc gratiam fecisset, nisi Cato, (qui orationem habuit de vectigalibus Asiae, quae dissuasio vocatur a Festo, in *portisculus*, vid. & Val. Max. II. X. 7.) praefracte & omnibus viribus aerarium tuendo, contendisset, nullam illis concedendam remissionem, quo facto Equitem a Senatu disjunxit, & Caesar, callide tempus captans, effecit, ut tertia pars mercedis, qua conduxerat societas, ipsi remitteretur, quo praecipue beneficio Equestrem ordinem sibi devinxit, & rerum potitus fuit. Suet. Caes. c. XX. Cic. ad Att. lib. I. ep. 17. & lib. II. ep. I. & passim.

Societas vero illa publicanorum olim in quinquennium, quia censura eo annorum numero terminabatur, conducebat vectigalia, quo elapso ab integro locari debebant, ut jam supra vidimus. sed sub Imperatoribus aliquid mutatum fuit, ut nimirum, si sequenti lustro vectigalia non eodem pretio locari possent, & publicani praecedenti lustro lucrum fecissent, cogerentur eodem pretio suscipere vectigalia, quo antea conduxerant. Verba legis XI. §. ult. ff. de Publicanis sunt: *Qui maximos fructus ex redemtione vectigalium consequuntur, si postea tanto locari non possunt, ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur.* quod tamen ad tempus tantum constitutum fuisse videtur, & Hadriano Imperatori inhumanum visum conductores vectigalium & agrorum, si tantidem locari non possunt,

sunt, retineri. idem constituit Constantinus in l. IV. Cod. de vectigalibus, qui *finito triennio*, quod pro quinquennio eo tempore sollemne erat vectigalium conductionibus, *omnia jura conductionis recreari, & aliis locari vectigalia voluit.* & ratio aequitatis plenissima redditur in l. 9. §. 1. ff. de publicanis, *quia ad conducendum vectigal nemo invitus compellitur, & ideo impleto tempore conductionis elocanda sunt.* Quamdiu vero obtinuit illa ratio, finito lustro cogendi conductores iterum suscipere vectigalia, fidejussores tamen, qui pro priore lustro caverant, sequentis lustri nomine non tenebantur, ut in lege III. §. de Jure fisci legitur.

Haec in genere de publicanis; nunc videndum, quid in unoquoque genere vectigalium exigendo observatum fuerit, unde diversa nomina Publicani sortiti sint. hoc docet Ascon. Pedian. in Divinat. cap. x. *Mancipes, si quaestus sui gratia decumas redimunt*, decumani *appellantur, si portum aut pascua publica*, Portitores & Pecuarii, *quorum ratio scriptura dicitur.* Decumani erant, qui Decumas conduxerant exigendas ab aratoribus; de his frequens apud Cicer. in Verrinis mentio est. vid. lib. II. Verr. 13. & III. passim, & *Decumani principes & quasi Senatores publicanorum* vocantur lib. II. in Verr. cap. 71. Hi solebant cum aratoribus pactiones facere de sationibus, secundum quas, frumenti certa quantitas illis daretur, Iniquas decumanorum Verrinorum pactiones late describit Cicer. d. l. Hae autem pactiones conficiebantur, ut lites, quae inter publicanos & provinciales semper oriebantur, exstingerentur. Cicer. ad Q. Frat. I. ep. I. *possunt in pactionibus faciendis, non legem spectare Censoriam, sed potius commoditatem conficiendi negotii & liberationem molestiae.* per quas pactiones, in vectigalibus erant publicani petitores ac pigneratores, III. Verr. cap. II. Secundum has pactiones, Magistratus in provinciis controversias dirimebant, unde sibi in provincia agenti gratulatur Cicero, *se posse omnibus satisfacere, eo facilius, quod in sua provincia confectae essent pactiones*, ad Att. lib. V. ep. 14. & 15. Solebant etiam Praetores & Proconsules in Provinciis edicta de his pactionibus proponere, qui-

bus profitebantur, *se pacta, quae nec vi, nec dolo facta erant, inter Publicanos & Provinciales, servaturos*; de quibus agit Cic. VI. ad Att. ep. I. unde etiam colligitur, his pactionibus Publicanos usuras adscripsisse, si intra tempus pacto comprehensum, non solutum esset vectigal, de quo inter eos convenerat: dicit enim. *Usuras eorum, quas pactionibus adscripserant, servavit etiam Servilius, ego sic. Diem statuo satis laxam, quam ante si solverint, dico me centesimas ducturum, si non solverint, ex pactione.* & hinc Gabinio objicit Cicer. in Orat. de Provinc. Conf. cap. V. *illum pactiones sine ulla injuria factas rescidisse.*

Qui pascua publica conduxerant, ut inde vectigal colligerent, ab Asconio vocantur *Pecuarii*, & ita Livius lib. XXXIII. c. 42. & lib. XXXV. c. 10. eos appellat; sed & *publicani*, qui pascua conducunt, vocantur a Plinio lib. XIX. cap. 3. Aliter etiam *scripturarii* dicuntur, quia pro pecude, quam scribebant sive notabant in rationibus, aes accipiebant, ut supra ostendimus; hujus vectigalis Magistri saepe apud Ciceronem occurrunt. v. ad Att. ep. 15. & pro Magistris, ad Famil. XIII. ep. 65. & ad Att. II. ep. 10. ubi & qui operas dant in scriptura.

Portoriorum conductores ab Asconio *Portitores* appellantur, in quo tamen eum errare credimus, quum *portitores* non ipsi publicani vel Mancipes, quos describit ibi Asconius, sed eorum ministri erant, qui operas ipsis in portubus praestabant. Cic. ad Att. II. ep. 10. Eos sic describit Nonius. *Portitores sunt telonarii, portum obsidentes, omnia sciscitantes, ut ex eo vectigal acciperent.* Horum mores & curiosam indagationem lepide describit Plautus Menaechm. I. 2. v. 6.

Rogitas quo eam? quam rem agam? quid negotii geram?
Quid petam? quid feram? quid foris egerim?
Portitorem domum duxi, ita omnem mihi,
Rem necesse loqui est, quidquid egi atque ago.

Salmasius de foenore Trapezitico pag. 243. recte hos *portitores* fuisse a publicanis praefectos exigendo vectigali, & *publi*-

nos

nos fuisse ipsos redemtores, *portitores*, qui exigebant proprie portoria; & deinde etiam ita dictos, qui alia vectigalia colligebant, qui in Euangelio saepe τελῶναι dicuntur, & male *publicani* vertuntur, cum *portitores* Latine sint dicendi. & multis etiam hanc vocis *portitoris* significationem illustravit Jan. Broukhusius ad Propert. IV. XI. 7. Idem tamen Salmasius pag. 385. ubi idem fere repetit, perperam addere videtur, illos minutos τελώνας, *portitores*, fuisse, qui a publicanis ipsis conducta vectigalia habebant, quod probare debuisset. Eos etiam aperte a publicanis distinguit Donat. ad Terent. Phorm. I. 2. & dicit *Portitores esse*, *More veterum magistros tributorum*, *qui operam in portu dabant*, *inferendarum rerum & efferendarum vectigal exigentes*. horum acerbae & iniquae exactiones caussam praecipue dederunt, ut tollerentur portoria. Cic. I. ad Q. Frat. I. *Illa caussa publicanorum quantam acerbitatem afferat sociis*, *intelleximus ex civibus*, *qui nuper in portoriis Italiae tollendis*, *non tam de portorio*, *quam de nonnullis injuriis portitorum querebantur*. De Metallorum conductoribus, nihil singulare invenimus, sed eos generali publicanorum nomine designatos fuisse credimus; sic Liv. XLV. c. 18. agens de Macedoniae Metallis, dicit, *ea sine publicano exerceri non posse*.

Ita sub libera republica vectigalium exactio fiebat, quae deinde sub Imperatoribus, ut fere omnia, aliquantum immutata est: ac primo frumenti & carnis, sive pecudum, exactio non amplius publicanis commissa est, neque post ea tempora decumanorum vel scripturariorum nomen facile reperies, sed translatâ curâ vectigalium ad quosdam Magistratus, ut superiori capite retulimus, certi sub eorum dispositione & cura constituti sunt homines, qui per provincias mittebantur, ut vectigalia, tam frumenti, quam pecudum, & vini & olei colligerent. hi vel a speciebus *Frumentarii*, vel *Pecuarii* vel *Suarii* dicuntur, de quibus singulis agere non constituimus, (sed vide Reines. ad Class. I. Insc. 105. qui tamen nescio an recte in Class. VIII. Insc. 22. ubi PEQVARIVS legitur, corrigit SPECVLARIVS. quum diversa tantum sit forma scribendi.

pro *Pecuarius*, ut apud Gruter. CCII. *Pequdes*, & apud ipsum Reinesium Class. I. 29. *Pequnia* pro *pecunia*, & passim Q. pro C. in lapidibus & MSS. etiam occurrit.) vel generali voce *Susceptores* appellantur, de quibus frequens mentio apud posterioris aevi scriptores, & titulus in Utroque Codice. Hi accipiebant a provincialibus frumentum, oleum, vinum, pecudes, & ne cum provincialibus colluderent, illis adjuncti erant *Annotatores* sive *Tabularii*, qui apochas, quas conlatores a susceptoribus accipiebant, servabant, ut inde inlatio tributorum & vectigalium cognosceretur. l. 2. C. Theod. de annon. & trib. & contra susceptorum & tabulariorum fraudes est. l. 27. C. Theod. de suscept. Plura de susceptoribus tit. C. Theod. de suscept. habet Jacob Gothofred. Hi susceptores, praeter vectigal, quod a provincialibus exigebant, adhuc augmentum aliquod capiebant, quod *Interpretium* vel *Epimetron* dicitur. Non enim eamdem quantitatem frumenti, vini &c. poterant susceptores Romae reddere, quam in provinciis receperant, quia vel naturalem deminutionem patiebantur illae species, vel corrumpebatur pars aliqua, & hinc necessarium damnum illis eveniebat; quapropter Imperatores constituerunt, ut illis aliquid Epimetri nomine daretur; non vero unus & idem modus erat Epimetri, sed pro ratione Provinciarum, vel specierum differentia, major vel minor erat; in remotioribus provinciis plus Epimetri nomine dabatur, quam in propinquioribus l. 9. C. de suscept. Lucania dabat decimae semissem carnis porcinae l. 4. C. Theod. de suar pro vino & lardo exigebatur vigesima, pro frumento quinquagesima, pro hordeo quadragesima. d. l. 9. l. 15. C. Theod. de suscept. Aridarum frugum, quia eae facilius transportantur, epimetron erat Centesima l. 3. 14. & 15. C. Theod. eod. de qua & agi in l. 11. C. Theod. de jur. fisc. docet Jac. Gothofr. non autem totum Epimetron susceptores tulisse, sed dimidium cum Annotatoribus communicare debuisse, colligitur ex l. 3. C. Theod. de suscept. Ab Epimetro immunes erant quaedam provinciae, quarum vectigalia ad certum pretium redacta erant, & qui non ipsas species, sed earum loco pecuniam susceptoribus da-

dabant. Cassiod. II. var. 39. *Redactum est ad pretium, ubi pati non poterant detrimentum, quod nec itineribus imminuitur, nec laboribus sauciatur.* Ultra hos susceptores erant etiam *Exactores*, de quibus est tit. lib. II. C. Theod. ad quem multa de his Jac. Gothofr. deinde erant etiam *Compulsores*, qui tempore lapso, quo vectigalia persolvi debebant, mittebantur, ut compellerent, & si solvere negarent, excuterent provinciales. l. 34. C. Theod. de Annon. & Tribut. & l. ult. Cod. de exactoribus. & III. Cod. de Lucris Adv. Hos etiam *Exceptores*, quos in lapide invenit, vocari voluit Fabrettus cap. x. pag. 683. quamvis illi & pro actuariis possent exponi, ut apud Gruter. CCLXXII. 4. sed haec nunc excutere non est hujus loci, erant etiam *Opinatores*; qui erant milites, missi ut annonam militarem a provincialibus exigerent l. 26. Theod. de erogat. milit annon. l. 7. C. de exactor. tri. l. 11. & 14. de Erogat. milit. ann. haec strictim modo annotanda duximus, quia jam ample de illis egit vir incomparabilis Jac. Gothofr. ad d. ll. nec nobis rationem officiorum domus Augustae describere animus est.

Ut vero commodius susceptores & exactores species, a frumentariis provinciis exactas, Romae redderent, institutae sunt ab Imperatoribus classes navium, quibus species a susceptoribus exactae, & in provinciarum horrea conditae, Romam transveherentur. Primus Augustus instituit classem Alexandrinam, quae frumentum, quod quotannis Aegyptus praebebat, deveheret; omne vero frumentum Aegyptium Alexandriam deportabatur, unde dicitur *Frumentum Alexandrinum* in rubrica C. Theod. de frument. Alexandr. & ipsa urbs Alexandria in nummis mulieris habitu, spicas frumenti dextra tenentis, pingitur; v. Harduin. numism. in Alexandria, & Illustrem Spanhem. de usu & praest. num. dis. IV. pag. 223. Hujus classis celebris apud auctores est memoria, & multa & praeclara de ea congessit Casaub. ad Suet. Aug. c. XCVIII. & Barth. ad Stat. III. Silv. II. 21. & seq. ubi ad Claudianum se latius egisse de Aegyptio frumento ait, sed horum scrinia non compilabimus. Alteram postea instituit Imperator Commodus,

quae

quae Africana dicta fuit. Lamprid. c. XVII. *Classem Africanam instituit, quae subsidio esset, si forte Alexandrina frumenta cessassent.* hac classe frumenta ex ulteriori Africa, & agro Carthaginiensi & Lybia deferebantur, unde in veteri Inscriptione apud Reinef. 3. 21. dicuntur *Naves Carthaginienses ex Africa*, & in Codice Theodosiano titulus de *Frumento Carthaginiensi.* Translato deinde imperio Constantinopolim, Africana classe veteri Romae alendae relicta, Alexandrina sive Aegyptia novae Romae deputata est. Eleganter admodum Romam de hac divisione querentem, inducit Claud. de bell. Gildon. v. 52. & seqq.

Tot mihi pro meritis Libyam Nilumque dedere,
Ut dominam plebem, bellatoremque Senatum
Classibus aestivis alerent, geminoque vicissim
Litore diversi complerent horrea venti.
Stabat certa salus, Memphis si forte negasset,
Pensabam Pharium Getulis messibus annum;
Frugiferas certare rates, lateque videbam
Punica Niliacis concurrere carbasa velis.
Quum subiit par Roma mihi, divisaque sumsit
Aequales Aurora togas. Aegyptia rura
In partem cessere novam, spes unica nobis
Restabat Libyae. &c.

Hae classes exercebantur a Naviculariis, qui navium harum domini erant, quorum erat collegium & corpus quoddam, variis legibus & conditionibus obnoxium, vicissim privilegiis quibusdam fruens. l. 5. ff. de muner. & honor. l. 5. §. 3. & 14. ff. de Jure Immunit. & jam ante Claudius illis multa indulserat. vid. Suet. cap. XVIII. ubi vide Comm. & P. Fabr. lib. I. Semestr. cap. ult. & hinc multi, etsi ipsi nec naves fabricassent, nec negotiationem hanc exercerent, corpori naviculariorum se inseri curabant, ut iis immunitatibus & privilegiis fruerentur. quam fraudem inhibuerunt Divi Fratres l. v. §. 6. ff. de jure immunit. de his in Utroque Codice titulus est, &

& plura qui de his desiderat, adeat doctissimos commentarios Jacobi Gothofredi.

Sub Imperatoribus Portoria locari solita fuisse, docent l. 4. C. de vectig. & l. 7. C. de locat. & aperte *Conductores Portuum* vocantur in l. 36. Theod. de indul. debitor. qui a Magistratibus, quos vectigalibus praefuisse ante docuimus, redimebant. Appellati hi sunt singulari nomine *Octavarii*, ab Octava, quae, iis temporibus portorii nomine exigebantur. In eo autem mutatio aliqua accidit, ut, quum antiquioribus reipublicae seculis, privata auctoritate & propriis ministris Publicani vectigalia exigerent, Octavariis adjuncti sint milites, qui illis contra vim & fraudes mercatorum adessent: hoc colligitur ex Dione. lib. XLVIII. ubi narrat Plebem tumultuantem contra publicanos, αὐτοῖς ἐκείνοις καὶ τοῖς ὑπηρέταις, τοῖς τε στρατιώταις τοῖς συνεισπράσσουσι σφίσι τὰ χρήματα ἐις χεῖρας ἦεσαν. *cum illis & eorum ministris & militibus, qui illis in exigendis pecuniis opitularentur, ad manus venisse:* Praecipue vero Publicanis adjuncti fuere milites *Stationarii* & *Urbani*. l. 5. C. de vectig. de quibus pauca quaedam subjungemus.

Stationariorum militum origo referri debet ad Augustum: *Eum enim, ut grassatores inhiberet, locasse stationes per opportuna loca,* auctor est Sueton. c. XXXII. Et videtur jam Augusto exemplum praebuisse Sylla, qui quum militares colonias deduceret, etiam milites, quorum opera in bellis civilibus erat usus, opportunis locis disposuit, qui Italiam in potestate continerent. vid. Appian. Alex. lib. I. de bell. civil. p. 683. Praecipua autem causa, quae Augustum movebat, erat duplex, una, quam praetexeret & prae se ferret, alteram, quia securitati suae magis, quam Populi consulebat, tegeret: quum enim per belli civilis licentiam, crebrae per Italiam caedes & latrocinia in viis publicis perpetrarentur, militibus tranquillitatem & publicam securitatem afferendam jactabat, itaque stationes quasdam instituit, per quas milites dispositi, possent paci Populorum consulere. sed hoc praetextu iidem milites explorabant, quid ubique in imperio Romano gereretur, & num aliqui nova consilia contra recentem Augusti dominatio-

 nem

nem iniret, quae ſtatim ad Auguſtum deferebant, qui ſeditiones & machinationes, antequam vires ſumſerant, evertebat: quare deinde Tiberius, qui ſuſpicax & diffidens erat, has ſtationes numero auxit, Sueton. c. xxxvii. & deinde ab Imperatoribus hoc militum genus ad diverſa munera adhibitum eſt, in quorum hiſtoriis frequens eorum mentio eſt. l. 1. C. de Curioſ. & ſtationar. ita *miles coh.* vi. *Praetoriae ſtationis Tiburt.* occurrit in lapide Doniano pag. 48. & apud Plin. lib. x. Ep. 16. *Apulejus miles, qui eſt in ſtatione Nicomedienſi.* in ipſa etiam urbe Roma ſtationarios fuiſſe milites colligere forte quis poſſet ex fiſtula, quam profert Phil. a Turr. in inſcript. Aquilii cap. viii. in qua STATIO URBANA. AUG. N. quam ille refert ad officinam, in qua tubi illi conflabantur. ſed an illa Auguſti ſtatio dici poſſit dubito. rectius forte milites ſtationarios intelligere licet, quamvis nihil certi ex his verbis ita ſimpliciter poſitis effici poſſe concedam. Praecipue eorum indagatione latrones perquirebantur, v. Colv. ad Apulej. lib. vii. met. pag. 84. & alia omnia crimina, quae quietem populi interrumperent, judicibus indicabantur; unde eorum Praefecti, ab hoc munere, dicuntur *Irenarchae*, quia *debebant ad tutelam provincialium, quietis & pacis concordiam facere*, l. unic. C. de Irenarch. & in l. 18. §. 7. ff. de muner. & honor. dicuntur, *Diſciplinae publicae & corrigendis moribus praefecti.* vide de Irenarchis Maſſon. vita Ariſtidis A U. C. DCCCCXXII. §. 13. & de illis capiunt viri docti l. xxxv. §. 5. ex quibus cauſſ. major. ubi, *qui ad compeſcendos malos homines mittuntur, reipublicae cauſſa abeſſe intelligi* dicuntur: *mali autem homines ſunt* latrones, ut & in l. 3. ff. de off. praeſid. & l. 20. commodati, & alibi. Ex quibus patet verus ſenſus l. 1. §. 12. ff. de Off. Praef. Urb. ubi dicitur, *Praefectum Urbi debere diſpoſitos milites ſtationarios habere, ad tuendam popularium quietem, & referendum ſibi, quid in urbe agatur.* ad quam legem Viri docti varia, ut explicent, quid *Popularium* voce notetur, adferunt. Gothofredus vult *Popularia* eſſe conſeſſus Theatrales, ſed Nerius analect. 1. c. 5. ſecutus Cujac. viii. obſ. 21. de factionibus Circenſibus capit, quum ſimpliciter, *Popu-*

Popularium quies possit exponi, Populi & Civium Romanorum tranquillitas, unde Sannio Terentianus, Quiritium fidem invocans, proclamat in Adelph. II. I. I.

Obsecro Populares, ferte misero atque innocenti auxilium.

Ubi Donatus, *Populares, cives* interpretatur. Cicer. I. ad fam. 2. *popularem rationem* dixit, & ita cepit Casaubonus ad Capit. Anton. Philos. cap. XVI. Gothofredi tamen expositionem de theatralibus turbis & turbulentis adclamationibus *popularium*, ut vocantur in l. XXVIII. §. 3. de Poenis, non omnino absurdam esse credimus. quam & olim Lipsius prodiderat lib. III. Epist. quaest. 18. & de iis etiam egerat lib. I. cap. I. Cujacii vero explicatio de Circensibus factionibus, partem tantum tangit. quum rectius mea sententia ceperit *populares*, de omnibus editionibus ludorum, in quibus turbae excitabantur, Jac. Gothofr. ad L. II. Cod. Theod. de Offic. Rectoris Provinc. qui tamen sui immemor, ad Tertul. de Nat. lib. I. cap. 10. & ad l. VII. Cod. Th. de Annon. civic. *populares* interpretatur, qui Palatinis & militibus opponuntur, quod nuperus quoque praefator Thesauri Juris adnotavit, sed inconsiderate, l. 17. forte, ut saepe, malo indicio alterius, citavit: quum tantum quindecim sub eo titulo leges exstent. & de spectaculorum tumultibus etiam explicuit Sam. Petitus ad Leges Atticas pag. 78. Salmasius vero ad Spartiani Pescen. Nigr. cap. III. nihil de hac lege docet, sed simpliciter *populares* ibi debere capi de infima & minuta plebe. Qui vero de spectaculis capiunt, inducti fuere, quia & ibi tres ordines distincti, senatores in Orchestra, Equites in quatuordecim, Populus in cavea, unde fere omnes seditiones & tumultus oriebantur. quae cavea etiam *popularia* dicebantur. vide Suet. Claud. XXV. Domit. IV. & hoc maxime firmari potest loco Suetonii in Tiberio cap. XXXVIII. ubi agit de stationariorum militum dispositione per Italiam, & castris praetorianis, quibus statim subjungit, *Populares tumultus exortos gravissime coercuit, & ne orirentur sedulo cavit*, quod generatim dictum mox exemplo caedis in Theatro factae con-

firmat. *Caede in Theatro per discordiam admissa, capita factiorum, histriones, propter quos dissidebatur, relegavit.* & ita in *populo sedere* est idem quod in cavea, apud Martial. XI. 33. sed nihil etiam obstat, quo minus illos tumultus latius explicemus, quam de factionibus Circensibus & Theatralibus, quum saepe etiam populus in cavea, praesente imperatore tumultuaretur, quum vel artior annona, vel vini inopia & caritas, populo poscenti panem & vinum, tumultuandi locum daret. ut exemplum dat Suetonius in Aug. cap. XLII. & aliud cap. XXXIV. ubi abolitionem legis Papiae in spectaculo pertinaciter postulabat eques, sed coercuit Augustus. alia exempla popularium tumultuum in ludis dabit Sirmondus ad Sidon. Apoll. lib. I. Epist. 10. ubi videmus etiam hos maxime ad Praefectum urbi, ut in hac lege, spectare, & saepe ipsius in caput redundasse. Servos etiam fugitivos reprehendere & in carcerem detrudere, ad stationariorum officium pertinebat; l. 2. §. 2. & 4. ff. de fugitiv. ex qua lege etiam apparet, eos in portubus praesidio & auxilio publicanis fuisse: junguntur enim cum *Liminarchis*, qui portus custodirent & trajicientes observarent. clarius vero indicat L. v. Cod. de Vectigalibus. ubi vetatur, *ne pro rebus ad usum vel ad fiscum inlatis vectigal a stationariis exigatur*, ubi etiam *urbani* illis junguntur, quibus poena capitalis statuitur, si avaritia ducti exigunt vectigalia, aut plus quam statutum est.

12 Porro Urbani milites, sub Imperatoribus, diversi plane erant ab Urbanis tempore reipublicae: hi enim ad subita belli conscripti extra ordinem, & qui ad custodiam Urbis relinquebantur, dum legiones in hostem ducerentur, nec genere militiae vel dignitate distinguebantur; horum frequens apud Livium & alios scriptores mentio fit. Sub Imperatoribus vero Urbani diversa, & ab aliis militibus distinctae cohortes esse coepere, & aliis militibus honoratiores habiti, solis cedentes Praetorianis, qui, ut ad custodiam Caesaris & Palatii erant delegati, ita Urbanis Urbis cura commissa fuit, unde eorum castra in ipsa urbe fuere, quae dicebantur Castra Urbana l. 15. §. 3. ff. ad L. Jul. de adulter. Horum militum magnus favor

erat

erat apud Imperatores, unde in eorum testamentis luculentiora plerumque legata, quam reliqui milites, percipiebant. vid. Tacit. I. ann. 8. & ibi Gronov. & Dion lib. LV. & LIX. variis etiam privilegiis gaudebant, nim. ut, etsi numquam Roma excederent, sed perpetuo ejus custodiae caussa ibi manerent, tamen beneficio restitutionis, propter absentiam reipublicae causa, fruerentur, l. 35. §. 4. ff. ex quib. caus. major. ex constitutione Pii., quae tamen legis fictio in causa adulterii ipsis non prodest. l. 15. §. 3. ff. ad L. Jul. de adulter. aliquando tamen etiam emissas ex urbe fuisse ostendit Ryck. ad Tacit. III. Hist. 41. deinde stipendium sesquiplex accipiebant, dimidium ejus quod Praetoriani, ut docuit Schel. ad Hygin. in addend.. Maturiorem etiam vocationem, quam ceteri milites habebant; quod colligere mihi posse videor ex l. 8. §. 9. ff. de excus. ubi dicitur *quis in Urbanis cohortibus permilitasse, licet ante viginti annos mittatur*. Unde reliquos milites teneri viginti annos militare, Urbanos sedecim defungi potuisse conjicio, hincque locum Tacit. I. ann. 17. supplendum esse puto, ubi Percennius in oratione, qua Milites ad seditionem accendit, hoc artificio utitur, ut invidiam Praetorianis & Urbanis Militibus conciliet, qui lautius habebantur, quam ceteri legionarii. *An*, inquit, *Praetorias cohortes, quae binos denarios acciperent, quae post sexdecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere.* Lipsius hic Tacitum cum Dione pugnare putat, qui tradit Augustum definiisse duodecim annos Praetorianis, Tacitus vero hic sexdecim, sed quum in Tacito infinitae lacunae & hiulca loca reperiantur, idem hic accidisse puto. & locum sic constituendum, *An Praetorias cohortes, quae binos denarios acciperent, an Urbanas, quae post sexdecim annos penatibus reddantur.* Ita ut Percennius Praetorianis invidiam a stipendio, Cohortibus urbanis a matura vacatione moveat: nam has voces, *An Urbanas* ibi desiderari, sequentia innuunt, *Non obtrectari a se Urbanas excubias, sibi tamen apud horridas gentes e contuberniis hostem aspici.* Quae verba ad Urbanas cohortes, quae semper in Urbe excubias agebant, sunt ne-

cessario referenda; nam Praetoriani, etsi & illi dici possint urbanas excubias agere, non perpetuo tamen ibi erant, sed Caesari adhaerebant, quem in itineribus & bellis comitabantur; quin etiam, quamvis Imperator domi maneret, aliquando pars quaedam Praetorianorum cum ducibus in longinqua bella mittebatur; & ita apud Tacitum nostrum in hac ipsa seditione Percennii, cap. 24. legimus, *Tiberium, Drusum filium cum primoribus, duabusque praetoriis cohortibus, misisse*, & ex c. 27. & 30. apparet, Praetorianos non fuisse expertes longinquae militiae. Fabrettus vero ad inscript. pag. 140. duplices Praetorianos fuisse credit, Praetorianos praetorii Urbis, & legionarios, quem vide. Urbanis cohortibus praeerat Praefectus urbi: Tacit. hist. III. c 64. *Esse illi* (Flavio Sabino Praefecto Urbi) *proprium militem cohortium Urbanarum.* Stat. I. Silv. IV. 8. *Ergo alacres, quae signa colunt urbana, cohortes:* quia Rutilius Gallicus erat praefectus urbi. de numero Urbanarum cohortium vid. Fabret. ad inscr. p. 127. & sub tribunis singulis fuisse constat. unde Flavius Sabinus Praef. Urbis *scribit Tribunis cohortium, ut militem continerent*, apud Tacit. III. Hist. 98.

Verosimile etiam ad exemplum Urbanorum Militum Romae, in minoribus civitatibus & oppidis, quosdam milites in perpetuo praesidio fuisse, qui earum curam gererent, & simul vectigalia exigerent, nam quum Urbani Milites Romae detinerentur, ut jam diximus, & tamen Urbani in l. 5. C. de Vect. dicantur vectigalia exigere, necesse est ut statuamus plures Urbanos in reliquis oppidis, per Imperium Romanorum, fuisse, & fortasse hoc ex Dione lib. LIX. posset confirmari, ubi Tiberii legata recensens, & quid militibus Caligula ex iis solverit, narrat. τοῖς ἀστικοῖς καὶ τοῖς νυκτοφύλαξι, τοῖς τε ἔξω τῆς Ἰταλίας ἐκ τοῦ καταλόγου οὖσιν, εἴτε τι ἄλλο στράτευμα πολιτικὸν ἐν τοῖς μικροτέροις τείχεσιν ἦν, τὰ καταλειφθέντα διέλυσεν. *Urbanis militibus & vigilibus, ut & legionibus, qui extra Italiam militabant, vel si qui alii milites Urbani in minoribus oppidis erant, legata persolvit.*

Salinae olim a salinatoribus fuerunt exercitae. ut docet nos fragmentum Catonis apud Serv. ad Virgil. IV. Aen. 244. *De*

aqua

aqua quod attinet, ad salinatores aerarios, cui cura vectigalium, resignat. unde *Salinatoris* cognomen Livio datum esse verosimile est. Sub Imperatoribus publice locari perseverarunt, hinc in l. 59. §. 1. ff. de Haered. instit. dicitur *socius in vectigalia Salinarum:* & in l. 11. C. de Vectigal. *Mancipes, id est Salinarum conductores*, memorantur. Hi videntur collegium & corpus quoddam constituisse, eodem modo ut supra de Naviculariis diximus, quod obnoxium erat variis oneribus, & vicissim quibusdam privilegiis gaudebat: hoc colligitur ex Symmach. x. ep. 58. ubi Symmachus ad Imperatorem Theodosium scribit, *Mancipes Salinarum magno ex numero ad paucos redactos, necessitatis publicae molem ferre non posse.* Praecipue vero cogebantur Mancipes praestare ligna, quae in usus balnearum, thermarum & lavacrorum publicorum desiderabantur, hinc ibid. Symmach. *Navicularios, aeque ac Mancipes Salinarum, obnoxios lignorum functioni esse* dicit. Ligna vero, quae Mancipes praestare solebant, ex Silvis publicis caedebant, quae balneis erant deputatae. Aggen. Urbic. com. ad Front. de limit. agror. *Loca autem quae publica sunt, sunt Silvae, de quibus lignorum copia, in lavacra publica ministranda caeduntur.* & hinc dicuntur *Salinae Populi Romani lavacris inservire*, in l. 3. C. Theod. de collat. donatar. quia earum mancipes hoc onere tenebantur. Ex ea lege tertia Cod. de vectig. etiam apparet, Mancipes Salinarum, propter hanc lignorum praestationem, fuisse immunes a collatione, cui donatae aedes, horrea, ergasteria, domus, coenacula & salinae erant obnoxiae, quam collationem hac lignorum praebitione compensabant: praeterea varia illis privilegia indulta ab Imperatoribus fuere, quae Valentinianus & Valens ipsis confirmarunt in l. unic. Cod. Theod. de Mancipibus Thermarum. Quum autem plurimi & privati, & etiam Imperatores balnea & thermas in usum populi instituerent, solebant iis adjungere Silvas, ex quibus ligna ad eorum usum suppeditabantur, sic de privatis est inscriptio apud Gruter. p. 81. 7. ubi *Sempronianus* quidam *Thermas, aqua perducta, cum Silvis, sua impensa D. D.* & de Alexandro Severo refert Lampridius

c.

c. XXIV. *Illum Thermas fundasse, & Silvas publicis Thermis deputasse*, ubi malo legere, *Silvas publicas Thermis* deputasse. Quin, ultra ligna, etiam oleum addidit, quod luminibus, quae Thermis incendebantur, infundebatur, quod postea ex reditibus & mercibus locatarum aedium; quae in porticibus thermarum erant exstructae, collectum fuit. L. 52. C. Theod. de Oper. publ. & l. 19. C. Justin. de operib. public.

Cap. X.

De Vigesima Manumissionum.

Vidimus jam quid Populo Romano ex agris, pascuis, portubus & terrae visceribus emolumenti obvenerit, quantumque virium & firmamenti, tam luculenta vectigalia conferre potuerint: non sufficiebant vero ea quotidianis sumptibus, quibus respublica obnoxia erat, itaque nova subinde excogitarunt Romanorum Proceres & Principes, quibus aerarium sustinerent, imprimis nobile & pingue vectigal fuit, quod ex manumissione servorum solvebatur, de quo hoc capite disputabimus.

Origo hujus vectigalis refertur ad Cn. Manlium Consulem, qui *A. V. C.* 396. teste Livio lib. VIII. c. 16. *Legem novo exemplo, ad Sutrium, in castris, tributim, de vicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege haud parvum vectigal inopi aerario additum esset, auctores fuerunt. Tribuni plebis, non tam lege, quam exemplo moti, ne quis postea Populum sevocaret, capite sanxerunt.* Ab hoc tempore vectigal hoc exigi perseveratum ad ultima reipublicae tempora, & sublatis portoriis & reliquis vectigalibus Italiae unicum superfuit. Cic. ad Att. II. epist. 16. *Portoriis sublatis, agro Campano diviso, quod vectigal superest domesticum, praeter vicesimam?* nimirum manumissionum: nam male Blondus lib. III. Rom. Triump. putat, hanc vicesimam e re frumentaria

prae-

praeſtitam, eodem modo, ut ſupra decimas ex ſubacta Sicilia fuiſſe exactas diximus, hic autem viceſimas aliquas frumenti intelligi: quod quum nullo antiqui auctoris teſtimonio firmet, repudiamus cum Godelevaeo ad Liv. lib. VII. cap. 16. Immo & ſub Imperatoribus duravit, ut ex inſigni loco Dionis, lib. LXXIX. qui in excerptis a Conſtantino, Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας habetur, apparet, quem poſtea accuratius, quum de viceſima hereditatium erit agendum, excutiemus: nunc verba Latina tantum damus. *Praeter vectigalia, cum alia, quae ab ipſo* (Caracallo) *primum reperta ſunt, tum vectigalia decimae, quam pro viceſima conſtituit, cum eorum qui manumitterentur.* &c. ex quo & decimam pro viceſima a Caracallo inſtitutam diſcimus.

Vectigal hoc pro libertate ſolvebatur, unde diſquiri poſſet, quiſnam hoc ſolvere teneretur, an ſervus manumiſſus? an vero Dominus? Dominum ſolvere ſolitum fuiſſe ex Arrian. lib. II. c. I. diſſert. in Epict. poteſt colligi, qui dicit, ὅταν οὖν στρέψῃ τὶς ἐπὶ στρατηγοῦ αὐτοῦ δοῦλον οὐδὲν ἐποίησε. τί; ἔστρεψε τὸν αὐτοῦ δοῦλον, ἄλλο οὐδέν; καὶ, καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει: *Quum quis ſervum ſuum verterit apud Praetorem, nihilne fecit? fecit. quid? vertit ſervum ſuum, numquid aliud? Certe, vigeſimam pro eo dare oportet.* & ita cenſuiſſe videtur Gronovius, qui lib. III. de Pecun. veteri cap. 13. pag. 218. viceſimam eorum, qui manumitterentur patronis dependendam ait. Sed verius puto ſervum ipſum debuiſſe hoc vectigal ſuis nummis ſolvere, quum dominus liberalitatem ſuam ſatis exſeruiſſe videri poſſit, dando libertatem, etſi non obligetur vectigal ſolvere; ſed Arriani mens eſt, dominum, qui manumittit, oportere vigeſimam ſolvere, non jure, ſed benevolentia & proprio inſtinctu, ut ita duplicatum beneficium ſervo det, & libertatem ipſi immunem & integram largiatur. & eo ſenſu poſſet capi *gratuita libertas* apud Sueton. Veſpaſ. XVI. de qua ad ipſum Suetonium plura dicemus. Non cogi autem dominum vigeſimam ſolvere, ex alio ejuſdem *Arriani* loco colligitur. l. III. c. 26. diſſert. in Epict. ὁ δοῦλος εὐθὺς εὔχεται ἀφεθῆναι ἐλεύθερος, διὰ τί δοκεῖτε; ὅτι τοῖς εἰκοστώναις ἐπιθυμεῖ δοῦναι ἀργύριον; οὔ. ἀλλ' ὅτι φαντάζεται &c. *ſervus*

V *in*

in primis se cupit libertate donari, quam ob caussam? an quia vigesimariis argentum dare desiderat? non, sed quia opinatur &c. Ut recte hunc locum constituit & vertit Lips. in excurs. III. ad lib. 13. ann. Tacit. & Loens. misc. Epiphyl. lib. IX. c. 8. vid. & Herald. ad Martial. VI. Epig. 88. Huic loco Arriani adstipulatur alter etiam Petronii in fragm. Tragurian. cap. LXXI. ex quo servos solitos fuisse vigesimam solvere, colligitur. Trimalchio ibi jactans liberalitatem suam, servo *Carrioni legat insulam, & vicesimam, & lectum stratum*; frustra & inutiliter autem legaret vicesimam, si servus ab ea solvenda esset immunis; & manumissor eam deberet praestare, quare Carrioni immunem libertatem legat, & heredi vigesimam solvendam injungit. Potest etiam adjungi alius ejusdem fragmenti locus, cap. LVIII. ubi inducitur conlibertus Trimalchionis cum Gitone jurgitans, quem inter reliqua convicia, hoc modo lacessit. *Pica Cirrata, o saturnalia! Rogo quando mensis december est? quando vicesimam numerasti?* pessime hunc locum explicat *Schefferus*, qui per vigesimam, diem Decembris vigesimam intelligit, qua licentia servorum finiebatur, & ita conlibertus indicaret, se Gitonis proterviam non posse inhibere, nisi finitis Saturnalibus: simpliciter vero ita accipi debet Petronius, ut conlibertus, cui indecenti risu Giton insultabat, ipsi objiciat servilem conditionem, unde eum *Picam cirratam*, vocat, quia servi capillos nutriebant, liberti vero tondebantur, quod aliunde notum: deinde dicit, impune mihi insultas, quia Saturnalia celebrantur, quibus servis omnibus licentia, quidquid vellent, agendi dabatur, qua Giton abutebatur, sed tamen eum esse servum exprobabat, quia nondum vigesimam solverat, se vero esse libertum, quem non decebat irrideri a servo nequam. Dominos tamen etiam aliquid praestitisse in manumissione servorum, videtur erui posse ex loco Festi in Manumitti. *Manumitti servus dicebatur, quum Dominus ejus, aut caput ejusdem servi, aut aliud membrum tenendo dicebat, hunc hominem esse liberum volo, & emittebat eum e manu, ejus tenens modo caput, modo membrum aliud ejusdem servi, ita edicit, hunc hominem liberum*

liberum esse volo, ac pro eo auri x... *puri, probi, profani, mei solvo, ut priusquam digrediatur, efficiatur sui juris.* quod idem repetit postea in voce *Puri; probi, profani, sui auri dicitur in manumissione sacrorum caussa.* quae loca, ut omnia fere in fragmentis istius auctoris, difficillima sunt. Scaliger ad Festum, & eum secutus van Loon de manum. lib. III. c. 9. & IV. c. 4. nescio quam manumissionem sacrorum caussa confingunt, in qua aliquid auri praestari debebat, quod arcae Pontificum inferebatur: sed lepidum hoc commentum de coëmtione sacrorum & coëmtionalibus senibus, jam profligavit Doctissimus Gronov. de pecun. veter. lib. IV. c. 7. & ad Plaut. Bacchid. IV. 9. 59. & apud Festum, manifeste agitur de manumissione, quae vindicta celebratur, in qua verbis quibusdam sollemnibus utebantur. l. 23. ff. de manum. vindicta. puto autem Scaligerum & alios Viros doctos, deceptos esse, quia in ultimo loco verba *manumissione sacrorum caussa* conjunxerint, cum hoc modo distingui debuerint, *Puri, probi, profani, sui auri dicitur in manumissione; sacrorum caussa*, ut nempe in manumissione vindictâ, propter sacra quaedam & sollemnia, haec verba *puri* &c. pronuntientur. & separavit haec verba etiam Abram. ad Cicer. pro Milone cap. 22. & retulit *ad puri, probi*, non *manumissione*. vel etiam respicere sacrum aerarium, sive sanctum putat. Quaenam autem haec sacra sint, vix est ut conjiciamus in tantis antiquitatum tenebris: an Festus respiciat sacrificia, quae in Templo Deae Feroniae a manumissis peragebantur, quum genubus nixi pileum accipiebant, ut nos docet Serv. ad VIII. aen. 564. an alia quaedam fuerint, ignorare me lubens confiteor. explicari tamen posse *sacrorum caussa*, ut inde sumtus ad sacra, quaecumque illa sint, possint refici. Eodem modo, ut illa pecunia, quae a litigantibus deponebatur, & *sacramentum* dicebatur, *deposita fuit propter aerarii inopiam & sacrorum publicorum multitudinem*, teste Festo in *sacramentum.* De *manumissione sacrorum caussa* multa incertis conjecturis subnixa habet Gutherius de Jure Pontificio lib. II. cap. 6. quae satis absurda & inepta sunt. idem lib. I. cap. 7. se reperisse in antiquo lapide credit *filium sacro-*

facrorum, qui patri facerdoti in honore fuccedit: fed Clariffimus Graevius in praefat. ad Tom. v. Thefauri docet, nullos fuiffe filios facrorum. & in lapide, qui eft apud Gruter. ix. 5. alia diftinctione effe verba feparanda, quae ille conjunxit: ita faepe ex levibus librariorum, aut fculptorum lapfibus errores fatis notabiles exoriuntur. Neque hoc tamen aurum five argentum facrorum cauffa Dominus praeftare cogebatur, ne ipfi liberalitas fua damnofa effet, fed folebant fervi (quemadmodum & illi, qui fuis fe nummis emebant, de quibus agitur in l. 53. de Judic. & quos Plin. vii. 39. vocat *libertatem fuam mercatos*. vide Lipf. ad Tacit. xiv. ann. 42.) hoc aliunde corradere & dominis fuppeditare; hoc conjicio ex loco Plaut. Ruden. v. iii. 32. Ubi Gripus jam a Domino manumittendus, a lenone argentum petit, quod Domino propter manumiffionem daret.

—— Dandum huc argentum eft probum,
Id ego continuo huic dabo, adeo me ut hic emittat manu.

Nam argentum *probum* hic fervus petit, ut apud Feftum aurum *probum* defideratur. & ita capio *quindecim proba* in l. 40. ff. de reb. credit. & l. 24. de conftit. pecun. *Quinquaginta, quos tibi reddere debebo Idibus majis, probos*; ubi vide Gotofr. fervum folviffe etiam colligi poteft ex l. 1. C. de vectigal. ubi Servus commiffi nomine appellatus, ideo non minus liber effe pronuntiatur, etfi vectigal nondum folverit, fi modo jure manumiffus eft.

Vectigal hoc plerumque in auro, antiquis faltem temporibus, folvi folebat, quod inde dicebatur *Aurum vicefimarium*, quod in fanctiori Saturni aerario, ad ultimos reipublicae cafus fervabatur, ut auctor eft Livius. l. xxvii. c. 10. Confundunt hoc aurum vicefimarium, cum vicefima hereditatium Hottoman. ad Cicer. ii. Verr. 75. & Turneb. ad orat. i. Agrar. cap. 3. Errat etiam Blondus, l. iii. Rom. triumph. qui vult aurum vicefimarium non ex fingulari aliquo vectigali vel tributo collectum fuiffe, fed ex omnibus reipublicae introitibus vice-

cesimam partem, ad extremas reipublicae augustias in aerario depositam fuisse, sed nullo antiqui scriptoris testimonio, quare hoc auctori suo relinquimus.

A vectigali vigesimae immunes fuerunt ii servi, qui manumissi non justam & omnibus numeris perfectam libertatem consequebantur, qua & jus civitatis Romanae accipiebant: de qua manumissionum differentia, quum extra nostrum institutum sit, videri possunt Alciat. I. parerg. c. 16. Raevard. de Auctor. prudent. c. 7. & reliqui. Abramus ad Cicer. pro Milone cap. XXII. ad servos tantum manumissos vindicta pertinuisse putat: sed etiam aliis modis, quibus jura civitatis consequebantur, manumissos solvisse existimo, non vero quibus aliquid deerat ex pleno civitatis jure. Quid enim solverent illi, qui quotidie a dominis in servitutem revocari poterant, ut exemplum est apud Ciceron. VII. ad Att. 2. & casus est in l. 79. §. 3. ff. de leg. 3. ubi servus *legatus*, & *interim manumissus*, & *postea servus factus* occurrit. Hoc quoque inde potest confirmari, quod haec vigesima semper fere pari passu cum vigesima hereditatium ambulaverit, & idem juris, quod in ea fuerit, hic obtinuerit; vigesimam vero hereditatium soli solvebant Romani Cives, ut postea docebimus. Peregrinos etiam irrepsisse in Civitatem Romanam, hoc modo, ut se in servitutem Romano civi darent, a quo manumissi Civitatem adipiscebantur & a tributis immunitatem, colligo ex Petron. cap. LVII. *Quare ergo servisti? quia ipse me dedi in servitutem, malui enim civis Romanus esse, quam tributarius.*

Non etiam vigesima exigebatur ab iis servis, qui a peregrino manumittebantur, sed tantum si a Civibus, & optimo jure libertatem consequebantur: & ratio evidens est, quia a peregrino manumissi, nihil accipiebant, neque Civitatem, neque Latinam libertatem, sed jure gentium, quod omnibus commune erat, liberi ficbant; poterant vero rescripto Principis hi manumissi civitatem consequi. Sic Plin. epist. X. 4 Trajanum rogat, ut Medico servo manumisso a peregrina det civitatem, *Rogo des ei civitatem: est enim peregrinae conditionis, manumissus a peregrina.* v. Cujac. XVIII. obs. 20. quod tamen

 vix

vix consequebantur, nisi patrono & manumissore mortuo: nam addit Plinius *patronam habuit Thermuthim Theonis, quae jam pridem defuncta est.* & epist. 22. Civitatem Romanam Harpocrati concessam dicit, quam petierat a *peregrina, quae jam pridem decesserat, manumisso.*

A cive Romano vero manumissi jure Quiritium non gaudebant, nisi patrono petente, ut ex eadem epistola 4. apparet & aliis. vide Manut. de Civitat. Rom. p. 197. in tom. 1. Miscel. Italic. quia licet libertate donati quasi cives Romani fierent, non tamen Jus Quiritium accipiebant, nisi illis jam libertis hoc patroni peterent. servi etiam municipiorum & civitatum publici, si manumitterentur, civitatem Romanam consecutos ex l. 3. Cod. de serv. Reipb. manumittendis, docuit Rutgers. 11. Var. lect. 5.

Huic vectigali colligendo Praefecti aliqui fuerunt, qui appellabantur *Vicesimarii*. Petron. fragm. Tragur. cap. LXV. *Scissa sacrum novendiale servo suo misello faciebat, quem mortuum manumiserat, & puto cum vicesimariis magnam mantissam habet: quinquaginta enim millibus existimant mortuum.* quo in loco exponendo mire se exercuerunt Viri docti. Schefferus, putat, hinc colligi Scissam habuisse ex bonis servi sui *vicesimarias*, una cum magna aliqua mantissa; *Vicesimarias* vero exponit, pecunias, quae a manumissis dependebantur patronis, quod qua lege, vel quo more introductum fuerit, vellem addidisset. Hic vero commodus sensus ex obscurissimo illo loco potest elici, Scissam, quae servum suum mortuum, (ut apud Martial. 1. ep. 102 moribundum) manumiserat, vexari a Vicesimariis, qui vectigal pro manumissione servi mortui exigebant, & hoc vectigal vocat mantissam, id est additamentum sacri novendialis: putaverat enim Scissa sacro illo defungi, & nihil ultra illud praestare se debere. sed quia manumiserat mortuum, cogebatur ultra sacrum etiam vigesimam solvere; qui sensus, si cui non placet, placebit certe conjectura viri Doctissimi Praeceptoris nostri Joh. Georg. Graevii, qui quum eum de hoc loco consulerem, corruptum esse mihi suspicionem injiciebat, & forte *mantissam* depravatam

tam vocem esse, & ex repetitione vocis *magnam* enatam, quare legi posset, *magnam litem tristissima cum vicesimariis habet: Quinquaginta enim &c.* vel potius *magnam rixam.* quo pacto omnia clara fient, nim. litem fuisse de aestimatione servi, ad cujus rationem vicesima deduci debebat. male etiam Schefferus putat censum, quem possedit hic servus, fuisse aestimatum, quasi tot millia possedisset. nusquam vero reperi quanti servus aestimari soleret, & variasse hanc aestimationem pro arte aut officio servi puto. ordinariam forte aestimationem fuisse viginti aureorum, possit quis colligere ex l. 8. §. ult. & l. 9. ff. de inofficios. test. ubi si testamentum post quinquennium inofficiosum dici coeptum, non revocandas esse libertates, sed viginti aureos a singulis libertis esse praestandos, constitutum esse dicitur. adde l. 11. Cod. de fideic. libertat. sed quia aliis etiam in locis servi aestimatio variat, nihil adfirmare audeo.

Hi vicesimarii in loco Arriani supra adducto dicuntur εἰκοστῶναι: sed melius a viris doctis vocatur εἰκοστώτης; qui in Glossario exponitur *τὰς εἰκόστας ἀπαιτῶν vicesimas exigens.* apud Aristophan. in ranis. act. 1. sc. 7. dicitur aliquis εἰκοστόλογος *vicesimarius*, qui de Graecorum vigesimis intelligendus, quarum meminit Thucid. lib. VI. & VII. v. Pancirol. III. var. lect. 31. & Loens miscel. epiphyll. IX. c. 8. & supr. pag. 63. Praeter vicesimarios, qui tantum colligendo vicesimae operam dedisse videntur, alii reperiuntur in antiquis monumentis, qui hoc vectigal & aerarium sanctius curabant; ita *Quaestores Aerarii sancti Saturni* leguntur in lapidibus Gudianis pag. CXXXI. 2. ubi Cl. Hessellius in indice pag. 32. considerandum monet, ibi sub Hadriano *Quaestorem aerarii* dici, quum praefectura aerarii a Quaestoribus ad Praefectos fuerit jam translata. de quo supr. cap. VIII. pag. 114. vidimus. & remittit nos ad Salmasii notas ad Lamprid. Diadum. cap. IV. ex quibus discere possumus alia significatione *sacrum aerarium* dictum hoc tempore, atque sub republ. nam ut sub Imperatoribus omnia *sacra*, *divina*, *coelestia* &c. dicebantur, quae ad Imperatorem & domum Augustam pertinebant, & ut Comites sacrarum largitionum dicebantur, qui reditus Caesarum curabant, ita & *aerarium sacrum*

erat

erat Imperatoris fiscus, vel arca privata. sed quae hic intelligi non potest, quia *sanctum aerarium & Saturni* vocatur, quod erat populi. Quare Quaestoribus hujus curam fuisse etiam sub Imperatoribus verosimile est, licet nihil de hac re adfirmare audeam, quum apud historicos nihil repererim. Fabrettus ad inscript. cap. I. p. 35. putat familiam quamdam exegisse hanc vicesimam libertatis, quia memorantur Arcarii xx. LIB. & VILLICVS xx. LIB. ut ex Lapidibus probat, & apud Gruterum pag. DCCCXI. 14. FAMILIA. xx. & PVB. (id est *publicanus*,) xx. LIB. DXCI. *Tabularii* &c. qui tamen Fabrettus pag. 36. confundere videtur hanc vicesimam, cum illa hereditatium, citando Lipsium ad Plin. Panegyricum, ubi de hac, non illa agitur.

Cap. XI.

De Vigesima Hereditatium.

Omnium vectigalium, quae apud Romanos exercita fuere, nobilissima fuit *Vigesima Haereditatium*, (ita enim frequentius occurrit scriptum, ut *civitatium*, *aetatium*, *calamitatium* & similia passim leguntur, ut critici ex MSS. plures monuerant. vid. Fabret. insc. pag XCIX. l. 68. ff. ad Leg. Falcid. & alibi) commentum callidi Imperatoris Augusti, qui lata lege, quae Julia, ut pleraeque ejus leges, dicta fuit, hoc vectigal instituit: Tulit autem hanc legem Augustus A. U. C. DCCLIX. M. Aemilio & L. Aruntio Coss. teste Dione lib. LV. unde manifesti erroris convincuntur viri docti, qui Alciati vestigiis incedentes, hanc legem cum Papia Poppaea confundunt, ejusque caput fuisse contendunt: ita enim sentiunt post Alciat. dispunct. lib. III. c. 6. Zaz. in catalogo legum antiquar. Loens. Misc. Epiphyl. lib. IX. c. 8. Sc. Gentil. de jure accrescend. c. I. & alii. Sed recte alii Papiam Poppaeam biennio posteriorem statuunt, latam nempe A. U. C. DCCLXI. M. Papio Mutio & Q. Poppaeo Coss. Balduinus vero in Justiniano & Le-

Legem Jul. de vices. hered. eam triennio posteriorem fuisse tradit. Aerodius ad Quinctil. decl. CCCXLI. memorat leges Juliam, Papiam & Memmiam de vicesimis haereditatum. ubi vide quae notavimus.

Rationem & occasionem, quae Augustum ad hanc ferendam legem impulere, nobis explicat Dion. lib. LV. nim. quum aerarium laboraret inopia nummorum, quibus stipendia militum solverentur, Augustus metuens, ne si stipendia illis deessent, ad novas res sollicitarentur, ut ea perpetuo ac sine difficultate expedirentur, aerarium militare instituit, & illud novis vectigalibus instruxit; Sueton. Aug. XLIX. inter quae praecipuum fuit hoc, de quo agimus, vectigal vigesimae partis, quae ex hereditatibus detrahebatur. Jam ante Augustum id cogitaverat instituere J. Caesar, sed omissum tunc, ab Augusto relatum est, qui ne videretur novo & a se reperto vectigali populum gravare, commentus est, se in commentariis & monumentis D. Caesaris scriptum illud invenisse; non tamen facile legem pertulit, multis ex Senatoribus reclamantibus, & plurimis novum hoc vectigalis genus detrectantibus, ita ut res ad seditionem & motus spectare inciperet: quare Augustus septennio, postquam legem tulisset, in Senatum libellum misit, quo Senatores rogaret, ut aliam viam quaererent augendis Aerarii reditibus, quumque in Senatu magni animorum motus contra vigesimam orti essent, multis Senatoribus palam profitentibus, se quidvis potius, quam vigesimam toleraturos; Augustus metuens, ne fraudaretur hoc emolumento, callidum consilium iniit, quo sibi vigesimam servaret. Instituit itaque, vel saltem simulabat se instituturum, vectigal sive pensionem in agros & domos privatorum, non declarato quantum, aut quo modo cuique pendendum foret, & simul, ut metum incuteret, misit homines, qui privatorum ac civitatum possessiones describerent. Quo perterriti Senatores maluerunt vigesimam intemeratam relinqui, quam majori damno affici. vid. Dion. l. LVI.

Legis ipsius verba, quum perierint, conjectura adsequi, & ex monumentis Auctorum colligere, necesse est. Dion. l. LV. dicit

dicit hac lege Augustum constituisse τὴν εἰκοστὴν τῶν τε κλήρων ϗ τῶν δωρεῶν, ἃς ἂν οἱ τελευτῶντες τισὶ, πλὴν τῶν πάνυ συγγενῶν ἢ ϗ πενητῶν, καταλείπωσι. *vicesimam & in hereditatibus, & donationibus, quas morientes quibusdam, exceptis proxime agnatis & pauperibus, relinquebant.* Sed plura hac lege contenta fuisse, indicio est Paulus, qui in lib. IV. sentent. tit. 6. de vigesima agens, plurima de aperiendis, recitandis, inspiciendis & describendis testamenti tabulis adjicit; unde eadem lege de his cautum fuisse manifestum, quod & deinde ex JCtorum monumentis adstruemus.

Vigesima ergo imposita fuit Hereditatibus, legatis & donationibus, ut absolute dicit Dion. De Hereditatibus nullum dubium, quum semper *hereditatium vicesima* ab Auctoribus & JCtis appelletur; sed de legatis & donationibus (quas hic mortis caussa accipere necesse est) dubitat Balduinus, & Dionem imperitiae legum Romanarum accusat, & vult immunia legata & donationes fuisse a vigesima, quia Auctores numquam meminerint vigesimae legatorum, vel donationum, sed semper hereditatium; contrarium tamen verum esse putamus, & vigesimam legatis & donationibus fuisse impositam; tum quia, si ea immunia fuissent, facile eludi lex posset, instituendo aliquem heredem, & hereditatem legatis exhauriendo, ita ut penes heredem nil nisi Falcidiae quarta remaneret, atque ita parum aerario accederet ex hoc vectigali, deductis prius omnibus legatis. Deinde verosimile est, eodem modo vigesimam a legatis deductam esse, quo Falcidia, quod ex l. 68. ad L. Falcid. colligitur, ubi ad rationem Falcidiae, Macer in computatione alimentorum, quae legata erant, vigesimam deducendam esse ostendit, in qua lege, ubicumque vox *Falcidiae* legitur, a manu Triboniani est; qui eam vocem *Vigesimae* substituit. Ex eadem lege etiam colligitur, eodem modo, ut aes alienum, ita & alimenta legata antea deducta fuisse: ex illis enim vicesima non decerpebatur. & videntur procuratores, vel quicumque huic vectigali exigendo praepositi erant, modum alimentorum constituisse & eorum rationem iniisse, ne hoc colore plures res alimentorum nomine deducerentur,

&

& ita fraus aerario fieret. deinde in §. 1. ejus legis alter casus proponitur, qui ad legem vicesimariam referri debet, etsi ad Falcidiam detorserit Tribonianus; ut recte Cujacius lib. IX. Obs. 24. nimirum, si heres, quo minus vectigalis nomine solvere obligatus esset, rem aliquam ex hereditate tamquam suam vindicaret, suam non hereditariam esse adseverans: qui deinde convictus illam esse hereditariam, ejus quoque vicesimam solvere cogeretur, quia nihil intersit subtraxerit, an hereditariam esse negaverit. Ideo autem potissimum vectigal hereditatibus & legatis imposuit Augustus, non aliis rebus & possessionibus, quia videbat, nec grave hoc fore Populo Romano, quum nemo luculentae & inopinae hereditatis lucro auctus, modicum vectigal solvere esset recusaturus; ipsi vero utilissimum, quum tot quotidie hereditates Romae, & in tam vasto imperio adirentur ab his, qui vectigali erant obnoxii. Sed ne novum hoc onus intolerabile subjectis & injustum videretur, callide duas exceptiones adjecit, & immunes esse voluit, Pauperes hereditates, & deinde hereditates τῶν συγγενῶν. Quum absolute Dion pauperem hereditatem dicat, ut & Plin. pareg. c. XL. *parvam & exilem* vocat, difficile est definire intra quam summam fuerit pauper hereditas dicta; Balduinus hic haeret, & nihil certi definit, ut nec alii, quorum ad hanc legem commentarios vidi. Fortasse definita fuit hereditati summa centum aureorum; quod deduci posset ex l. 23. C. de Testam. ubi Justinianus prohibet aliquid mercedis & sumptuum accipi a censum ad ministrantibus, ex hereditate, cujus summa centum aureorum pretium non excedit. sed quum haec nimis longo intervallo lex a nostra distet, certum statuere, in tantis antiquitatum tenebris supersedemus. Et quia *centum aureos*, saepe a JCtis exempli caussa poni docuit Gronov. lib. II. de pecun. veter. cap. 5. ideo non certam & definitam semper legibus expressam hanc summam colligere licebit. nam aliis casibus, pauperes aestimari, qui minus quam quinquaginta aureos possident, colligitur ex l. 10. ff. de Accusat. & ex constitutione Justiniani liberti locupletes habentur, qui centum

au-

aureos relinquunt. §. 3. Inst. de success. Libert. quare tutius erit hic nihil certi definire.

Secundo excipiuntur a vectigali vicesimae πάνυ συγγενεῖς *proxime agnati:* quinam hi autem fuerint, videamus. Procul dubio autem per hos Augustus intellexit omnes illos, qui ab intestato ad hereditatem pervenire possent; nam quum ab heredibus ab intestato succedentibus nihil auferretur, non poterat ipsis fraudi esse, etsi ex testamento hereditatem cernerent, quum potuissent omissa caussa testamenti ab intestato succedere. Qui autem ex lege XII. tabularum ab intestato succedebant, erant vel sui, vel his deficientibus consanguinei, id est fratres & sorores eodem patre prognati, & fratres patrueles seu consobrini, & denique, si agnati & cognati deessent, ad gentiles devolvebatur hereditas. Ulpian. tit. XVI. in collat. leg. Mosaicar. Hos omnes, sub verbis πάνυ συγγενῶν Dion comprehendit. Plin. panegyr. c. XXXVI. eos *domesticos heredes* vocat. *Vicesima*, inquit, *tributum tolerabile & facile heredibus duntaxat extraneis, domesticis grave.* Et paullo post, manifestius omnes gradus indicans, addit. *Itaque illis* (nimirum extraneis) *irrogatum, his* (domesticis) *remissum, videlicet, quod manifestum erat, quanto cum dolore laturi, seu potius non laturi homines essent, destringi aliquid & abradi bonis, quae sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent, quaeque numquam ut aliena & speranda, sed ut sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda, cepissent.* Haec erat iustitia legis, ut soli extranei, ad quos insperata & inopina hereditas deveniret, hoc onus sentirent, & paterentur aliquid abradi & delibari ab opibus, quas numquam speraverant. consanguineis vero & agnatis, qui jam bona proximorum etiam viventium, ut sua semper putassent, illibata hereditas concederetur. Deinde etiam sacrorum societate gentiles merebantur, ne ipsis aliquid decerperetur: nam quum singulae gentes & familiae propria & privata sua sacra habebant (quod notissimum est, & doctissime a Sigonio de Ant. Jur. Civ. Rom. lib. I. c. 8. expositum) quae in heredem cum

pecu-

pecunia testatoris, transibant, cogebatur heres ea sacra curare, nec pati ut ea interirent; (vide Serv. ad 3. Aeneid. v. 104.) magno autem oneri & sumptuosa erant heredi haec sacra; nam sacrificandum ipsi saepius erat, unde haec sacra sacrificia dicta fuisse, ex Cicerone & Livio docet Sigon. d. l. & Rittersh. ad L. XII. tab. clas. 1. c. 1. adde & de sacrificiis piacularibus gentis Horatiae Liv. 1. 20. & de sacris Cupidinis, quae *a majoribus relicta erant in hereditate sacrorum*; Cicer. IV. Verr. 3. Unde apparet & apud Graecos, quales Siculi erant, sacra heredibus relinqui. & de Muliere Cea Val. Max. II. IV. 8. dicit *cultum & domestica sacra filiae majori tradidisse.* Merebantur ergo sui & gentiles, ad quos, cum pecunia etiam familiae sacra & onera transibant, immunitatem a vicesima, extranei vero, quibus hereditas sine sacris (ut Plautus eam appellat Capt. IV. 1. 8.) id est dives & luculenta sine onere obveniebat, facile & libenter vectigal praestabant.

Deinde vectigal hoc non solvebant Peregrini, id est socii & provinciales, qui non erant cives Romani. Ratio autem manifesta est, quare hi immunes haberentur: nam quum commodis carerent civitatis Romanae, nec ex testamento civis Romani aliquid capere possent, neque honores Romae gerere, nec suffragium ferre, neque toga uti (uti haec docte omnia docet Brisson. select. antiq. lib. 1. c. 11.) recte etiam huic legi obnoxii non erant, sed ex jure gentium, vel etiam proprio, quo vivebant, parentibus & agnatis suis succedebant, nihilque fisco ex hereditate pendebant; atque ita videri poterat peregrinorum conditio melior, quam Civium Romanorum, nec videbantur facile Peregrini civitatem Romanam appetituri, & voluntarie se vectigali gravi subjecturi; *Inveniebantur tamen*, inquit Plinius d. l., *quibus tantus amor nostri nominis inesset, ut Romanam civitatem, non modo Vicesimae, verum etiam affinitatum damno bene compensari putarent.* Hi ergo cives facti Vicesimam eodem modo solvebant, ut ceteri cives Romani, si quam civis Romani hereditatem adirent, imo durior etiam horum conditio fuit, quam aliorum civium Romanorum: nam distincti erant cives Romani in novos & veteres,

de quibus, quoniam viri docti non eodem modo sentiunt pauca subnectemus. Hanc distinctionem primum introductam esse post legem Antonini, qua omnes cives in orbe Romano effecti sunt, putat Casaubon. ad Capitol. Anton. Philos. c. VII. & ad Spart. Pescenn. Nigr. c. VII. sed male, quum Plinius. h. l. agat de temporibus ante Trajanum, imo de ipso jure, quod circa hos constituit Augustus, quare antiquum jam illud discrimen fuit. Veteres autem cives dicti sunt, qui majoribus civibus Romanis prognati sunt, & quorum tota familia jam civitatis jure gaudebat: Novi vero erant ii, qui aut per Latium in civitatem, vel beneficio Principis venissent, & ex peregrinis cives essent facti: qui enim jus Latii, hoc est, illud jus, quo socii Latini nominis fruebantur, habebant, ut plurimae civitates, coloniae & municipia Italiae, quae suis legibus & magistratibus vivebant, proximi erant juri civitatis Romanae, quam consequebantur, aut beneficio Principis, aut si Romam transtulissent sedem, aut liberis, iteratione, militia, nave, aedificio, pistrino, & ex SCto, si ter enixa erat mulier, ut docet Ulpian. tit. 3. & aliis modis, quos habet Gruch. de comit. II. c. 3. p 672. Hi ergo hac ratione civitatem adepti dicebantur Novi cives, quemadmodum & ii, qui ex peregrinitate in civitatem beneficio Principis translati erant. Horum conditio in eo erat deterior veterum, quod quum hi possent ex lege XII. tabularum parentibus, agnatis & gentilibus succedere, & immunes esse a vicesima ex lege Augusti, Novi in civitatem adscripti, a parentum hereditatibus & agnatorum excluderentur, Plin. d. l. *Haec mansuetudo legis veteribus civibus servabatur: Novi, seu per Latium in civitatem, seu beneficio Principis venissent, nisi simul cognationis jura impetrassent, alienissimi habebantur, quibus conjunctissimi erant.* quae verba ut intelligantur, notandum est, peregrinum hominem, si per Latium vel alio modo civitatem Romanam adipisceretur, exiisse ex familia sua, quae in peregrinitate vel jure deteriore manebat, & plane parentibus & agnatis extraneum habitum fuisse, unde neque hereditatem illorum cernere poterat, neque potestati patriae erat subjectus, sive filius, sive pater

ter jus civitatis consecutus fuisset, quod quum maximum incommodum esset, solebant civitatem a Principe petentes, simul propinquis suis civitatem & jura cognationis impetrare, ut hoc modo sibi invicem succederent, & omnibus juris Civilis Romani beneficiis gauderent. Sic in Inscriptione apud Reinef. class. xi. insc. 4. legitur Calpurnius Asclepiades Prusensis Medicus, a Trajano civitatem Romanam & septem alias impetrasse non tantum sibi, sed Parentibus & fratribus; & hujusmodo petitionis exemplar reliquit nobis Plin. lib. x. ep. 6. qui Trajanum *rogat, ut propinquis ejus* (Posthumii Marini Medici, cui civitatem a Trajano impetraverat) *det civitatem, Chrysippo Mitridatis, Uxorique Chrysippi, item liberis ejusdem Epigono Mithridati, ita ut sint in patris potestate*; atque ita se hic res habebat, ut in filio quaesito in servitute, qui patre manumisso non erat in ejus potestate, etsi erat libertinae conditionis, sed Pater hoc beneficio Principis consequebatur, ut colligitur ex l. ult. ff. de adopt. & ita deportatus & ex indulgentia Principis restitutus, non recipiebat filios in potestatem, nisi impetrasset a Principe, neque filius contra deportationem restitutus, recidebat in patris potestatem, nisi rescripto Principis. l. 6. & 9. C. de sent. pass. & restit. Si ergo novi hi cives neglexerant impetrare civitatem & jura cognationis, extranei habebantur. aliud observabatur in jure patronatus; nam patronus per deportationem in peregrinitatem redactus, deinde restitutus omnia jura patronatus sibi salva habebat l. 12. §. 6. ff. de in jus voc. Disquiri etiam posset an civitates & gentes, quae foedere recipiebantur in talem societatem, ut fratres & cognati Romanorum vocarentur, etiam jura cognationis foedere consequerentur. ut de Iliensibus constat ex Suet. Claud. xxiv. qui *consanguinei* vocantur. de quo quum nihil adhuc observaverim, eruditis illud exquirendum relinquo, an pro peregrinis habiti, an huic vectigali obnoxii fuerint: posset tamen videri hanc cognationem magis honoris, quam juris fuisse vocabulum, quia Iliensibus, licet cognatis, tributum, ut aliis provincialibus, fuit impositum, quod illis demum Claudius remisit, quum jam Seleuci temporibus senatus

tus eos *consanguineos* vocaverit. ipsum quoque Virgilium lib. III. Aen. 5.

Cognatas urbes, populosque propinquos,

In honorem Augusti dixisse accipiunt, quia is quum in Epiro post victoriam Actiacam *Nicopolim conderet, cavit in foedere civitatis ipsius, ut cognati observarentur a Romanis.* sed de his nihil certi, quamvis putem has civitates jura cognationis non habuisse, nisi simul civitatem Romanam acciperent.

Haec fuit ratio legis Juliae ab Augusto latae, quae quas mutationes & vicissitudines passa sit, paucis expediemus. Augustum proxime secutos Principes, nihil in ea innovasse legimus: nam, etsi Nero a Sueton. c. x. & Tacit. lib. XIII. in fin. dicatur *graviora vectigalia aut abolevisse aut minuisse*, illud ad vicesimam extendendum non est, sed, ut supra ostendimus, de abolitione Quinquagesimae & aliarum illicitarum exactionum. Neronem secuti sunt Imperatores, qui aut brevi imperium tenuerunt, aut si diutius rerum potiti sunt, avaritiae macula notati, ut Vespasianus, qui *omissis sub Galba vectigalibus nova & gravia addidit.* Sueton. c. XVI. Primus, de quo certi aliquid statuere possumus, est optimus & civilis ille Imperator Nerva, qui in gratiam novorum civium statuit, teste ibidem Plinio, *ut, quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis pervenisset ad matrem, etiamsi cognationum jura non recepissent, quum civitatem adipiscerentur, ejus vigesimam ne darent.* Qua constitutione dabatur filiis peregrinis jus succedendi matri, & matri peregrinae filiis, & hoc modo aequabantur veteribus civibus, nec repellebantur ab hereditatibus hac exceptione, quasi jura cognationis non impetrassent, quum Nerva magis ordinem naturalem succedendi, quam juris Romanis subtilitates intueretur: addidit deinde, *ut eadem immunitate in paternis bonis filius gauderet, si modo reductus esset in patris potestatem:* ratio autem hujus exceptionis illa fuisse videtur, quia filii, qui non erant in potestate parentum, non erant sui heredes, itaque neque veterum civium filios emanci-

cipa-

cipatos immunes a vicesima fuisse credo, sed si hereditatem patris cernerent, eodem modo ut extraneos debuisse solvere vigesimam: quare idem etiam jus in novorum civium filiis obtinere debuit, ne horum conditio melior esset quam veterum. Haec Nerva.

Post eum Trajanus plurima huic legi beneficia & liberalitates addidit, unde amplissimum campum ejus laudes praedicandi aperit Plinius in panegyrico. Primum itaque ille voluit, *ut quemadmodum filius in patris, sic in hereditate filii pater esset immunis, nec eodem momento, quo pater esse desiisset, hoc quoque amitteret, quod fuisset.* Eleganter subjicit Plinius, *non pati Caesarem lacrimas parentum esse vectigales.* Deinde etiam exceptionem, quam Nerva reliquerat, removit, nec interesse voluit, *num filius in potestate patris fuisset nec ne, intuitus vim legemque naturae, quae semper in ditione parentum esse liberos jussit:* Nec hoc contentus beneficio novam liberalitatem adstruxit, & *cavit, ut in sororis bonis frater, & contra in fratris soror, utque avus, avia in neptis nepotisque, & invicem illi servarentur immunes. His quoque, quibus per Latium civitas Romana patuisset, idem indulsit: omnibusque inter se cognationum jura commisit, simul & pariter & more naturae.* Atque ita Trajanus omnem distinctionem veterum & novorum civium plane sustulit, & vicesimae immunitatem ex ordine successionis naturalis omnibus aequalem esse voluit. Ultra haec Trajanus *etiam summam statuit, quae publicanum pati posset*, & pauperem hereditatem, quam Augustus immunem a vicesima servaverat, definivit, &, ut videtur, largior aliquantum Augusto fuit, sed quum summa non exprimatur, nihil certi de ea a nobis dici potest. Deinde etiam statuit, ut sumptus funeris deducerentur, antequam vicesimae computatio iniretur, quumque Trajanus liberaliter indulsisset sumptus etiam maximos facere funeris caussa, aliquando totae hereditates, praesertim parvae & exiles, in eos absorbebantur. Addit Plinius, *carebit onere vicesimae parva & exilis haereditas, & si ita gratus heres volet, tota funeri servetur*; ultimo addidit, *ut, qui aliquid deberent fisco ex vicesima, nondum tamen intulissent, non inferrent.* Trajanum

pro vigesima quadragesimam instituisse credit Gudius in notis ad inscriptionem inter Gudianas editam pag. cxcix. 3. ubi memoratur ACTOR xxxx. GALLIARUM. sed quum in aliis lapidibus occurrant TABULARIUS xxxx. GALLIARUM. ut apud Reines. ix. 36. & apud Spon. pag. 219. EX STATIONE xxxx. GALLIARUM, & alibi, rectius de quadragesima, quae portorii nomine pro mercibus exigebatur, interpretatur Reinesius. immo PROCURATOR FISCI QUADRAGESIMALIS apud Gudium pag. LVIII. 9. & de his jam pag. 136. egimus.

Post Trajanum etiam Hadrianus circa vicesimam occupatus fuit, ac quum videret indulgentia Trajani, qui sumptus funeris caussa deduci passus fuerat, multas fraudes inveniri, primum statuit modum sumptuum. Hoc colligitur ex l. 37. ff. de religios. & sumptib. funer. Ubi Macer JCtus, (male in indice Μάκρος apud Fabric. bibl. Graec. Tom. XII. p. 329.) scribens ad legem vicesimam hereditatium, explicat, quinam sumptus funeris caussa accipiantur, & Edicti Hadriani mentionem facit. Sed praecipue celebris ejus constitutio & edictum fuit, quo, fisco maxime providens, cavit de aperiendo testamento & mittendo in possessionem herede. Voluerat Augustus, ut Paulus IV. Sent. Tit. 6. notat, *ut testamentum statim post mortem testatoris aperiretur, a praesentibus intra triduum, vel quinque dies, ab absentibus quoque intra eosdem dies, quum supervenerint. Nec enim oportet testamento, heredibus, aut legatariis aut libertatibus, quam necessario vectigali moram fieri.* Quod praecipue introductum est, ut cito vicesima solveretur. Huc pertinet etiam l. 154. ff. de V. S. quae est Macri ad legem Juliam, ubi occasione hujus juris definitur, quantum absenti temporis concedatur, ut in Urbem perveniat ad aperiendas testamenti tabulas: dantur vero absentibus itineri perficiendo vicena millia singulis diebus: sic etiam in aliis caussis l. 1. si quis caut. in jud. sist. l. 3. ff. de V. S. & hinc Macer disquirit, unde haec millia numeranda sint. Haec Augustus statuerat: addidit Hadrianus, ne mora vectigali fieret, non recipiendam esse appellationem, si res delationem non recipiat, & illud agatur, ne tabulae testamenti aperiantur, l. 7. ff. de appell.

re-

recip. ubi edicti Hadriani de aperiendo testamento sit mentio. sed praecipue eo edicto voluit, ut heres scriptus statim in possessionem mitteretur, etsi testamentum falsum vel inofficiosum diceretur, quod introduxit ideo, ut statim ab herede vigesima solveretur. Sed quum hoc Edictum a Justiniano partim sublatum sit, studiose ejus mentionem ex juris libris removit Tribonianus, ut notat Cujac. & Cl. Schultingius ad Paulum. Hadrianum edictum proposuisse de vicesima parte hereditatis Fisco adplicanda, & primum instituisse (quod Spartianus ait) Advocatum Fisci, hac occasione censet Baron. in Annal. ad A. Ch. CXXXIV. quem sequitur Franc. Martius in Historia Tiburtina lib. VII. p. 79. tom VIII. part. IV. Thes. Italic. qui & inscriptionem profert, ubi *Q. Ortentii Faustini Tiburtini Advocati Fisci* mentio fit, quae apud Gruter. CCCCXIX. 5. exstat, sed ubi *Q. Hortensius* vocatur. Dionys. Gothofredus a M. Antonino institutum, si Capitolino credendum, Advocatum Fisci dicit, ad l. 1. Cod. de Adv. Fisci. Filius Jacobus ad Cod. Theod. h. t. nihil de primo Advocato Fisci adnotavit. Spartianus certe Hadriano tribuit cap XX. sed de Antonino nihil reperi. an Gothofredus confuderit Imperatores, ut saepe factum cap seq. videbimus, nescio.

Antoninus Pius vero totum hoc vectigal abrogavit, si fides habenda sit Zonarae lib. XII. initio id tradenti, cujus verba citat Valesius ad excerpta ex Dione; sed addit haec amplius esse consideranda: certe adscribit ille Julio Caesari SCtum, quo nulli testamentum facere liceret, nisi partem certam aerario relinqueret. de quo nihil apud alios scriptores occurrit. Nec verosimile videtur, si Antoninus Pius sustulisset vicesimam, illam reductam fuisse ab Antonino Philosopho, qui mansuetissimus & optimus Princeps non facile abrogatum tam grave vectigal restitueret, quum scribat Capitolinus in ejus vita c. XXIII. *eum tributa & vectigalia, ubi necessitas cogebat, remisisse*, nec recte ab eodem c. 11. posset dici, *addidisse leges de vicesima*, si abolitum vectigal revocasset. Quidnam autem addiderit Philosophus, non exprimit Capitolinus; puto illum, qua erat animi mansuetudine, immunitates longius exten-

tendisse, & iniquas exactiones, quae per calumnias fiscum locupletabant, restrinxisse. De Imperatoribus, qui eum secuti sunt, nihil tradunt Auctores, qui eorum facta literis mandarunt. Non credo autem ab ullo eorum lucrum hoc neglectum fuisse, quum qui pessimi & crudeles erant, simul etiam rapacissimi essent, ad sustinendos nepotinos sumptus; qui vero civiles & temperanter frena imperii moderarentur, necessarium hoc imperium vectigal ad stipendia militum solvenda minime abolendum censerent: multi etiam avaritiae maculam non effugerent; sic Pertinax ob pecuniae aviditatem *aerarius Mergus* dictus fuit, teste Capit. c. IX. & Severus omnes Imperatores lucri cupiditate superasse, narratur ab Herodian. lib. III. c. 8.

Iisdem tenebris involutum esset, quid durus & immitis Imperator Caracallus circa vigesimam constituisset, nisi beneficio Viri illustris & doctorum Maecenatis Peirescii, excerpta Constantini Augusti Porphyrogenetae, publicasset Gallorum doctissimus Henricus Valesius, quae praeclarum constitutionis Caracalli monumentum continent. In his excerptis ex lib. 77. Dionis. pag. 745. legitur Caracallus auxisse vigesimam, & ejus loco instituisse, ut decuma solveretur, & immunitates ab Augusto & aliis Imperatoribus datas restrinxisse. Verba ejus sunt, τῶν τε τελῶν, τῶν τε ἄλλων, ἃ καινὰ προσκατέδειξε, καὶ τοῦ τῆς δεκάτης, ἣν ἀντὶ τῆς εἰκοστῆς ὑπέρ τε τῶν ἀπελευθερουμένων, καὶ ὑπὲρ τῶν καταλειπομένων τισὶ κλήρων καὶ δωρεῶν ἐποίησε, πάσας τάς τε διαδοχὰς καὶ τὰς ἀτελείας τὰς ἐπὶ τούτοις, τὰς διδομένας τοῖς πάνυ προσήκουσι τῶν τελευτώντων καταλύσας. Ita enim constituuntur & leguntur a Valesio, sed Magnus Salmasius in libro de modo usurarum p. 854. & seqq. ubi Valesii sententiam adprobat; ut & fecit in libro de Re militari cap. XIX. p. 211. docet, legendum esse, κλήρων καὶ δωρεὰς ἐποίησε πάσης, τάς τε &c. & ita recte vertit idem, *Praeter vectigalia cum alia, quae ab ipso primum reperta sunt, tum vectigalia decumae, quam pro vicesima constituit, tum eorum, qui manumitterentur, tum, quae aliquibus relinquerentur, hereditatum & omnis donationis, successionibus praeterea ab intestato sublatis, & immunitatibus, quae genere propinquis de-*

defunctorum, ab inteſtato ſuccedentibus, competebant. Deinde optime docuit Salmaſius διαδοχὰς in hoc loco abſolute dici ſucceſſiones ab inteſtato, & diſtingui ab iis hereditatibus, quae teſtamento relinquebantur, ſive hereditates ſive legata fuerint: haec enim dicebantur τὰ καταλειπόμενα τῶν κλήρων, ut diſcimus ex veteri gloſſario Vulcanii, ubi καταλειπόμενα vertuntur *legata:* nam nullum Graeci nomen habent, quo legata exprimant, unde Theophilus & Graeci JCti λήγατα Romana voce dixerunt. Πᾶσαν δωρεὰν vero eſſe omnem donationem, idem ait, tam mortis cauſſa, quam inter vivos: non enim veroſimile eſſe, illas immunes reliquiſſe tam avidum pecuniae Principem, quum etiam agnatorum hereditates decimae obnoxias eſſe voluerit. Ad hanc decimam forte aliquis referret inſcriptionem apud Gruter. ccccxcv. 11.

.... ET. CALLEC. PRO.
.... MARITIMAR. PROC. X.
.... B. LEG. VII.
.... GVDVNENSES.

Sed quum mutila ſit, potuit & numerus eſſe vitioſus, ut X. pro XX. & illud B. ſit reliquum ex LIB. ut ſic procurator XX. Libertatis ut cap. praeced. ſimiles lapides, ubi XX. LIB. mentio ſit, vidimus. Hanc legem decimariam a Thalelaeo dictam eſſe docet Pithoeus ad Collat. leg. Moſaicar. tit. xvi. §. ult. ubi Ulpianus hujus decumae meminit, occaſione ſucceſſionis legitimae patronorum, qui jure Praetorio non antea ad ſucceſſionem libertorum admittebantur, niſi deeſſent decem perſonae agnatorum, quas enumerat ibi Ulpianus, quod jus correxiſſe Caracallus ibi ab eo dicitur. *Sed Imperator noſter* (id eſt Caracallus, ut in l. 4. §. 5. ff. de off. proconſ. l. 32. ff. de donat. int. vir. & uxor.) *in hereditatibus, quae ab inteſtato deferuntur, eas ſolas perſonas voluit admitti, quibus decimae immunitatem ipſe tribuit.* Nimirum ſolis ſuis heredibus, excluſis agnatis ab immunitate, & ſucceſſione, qui antea ad hereditates libertorum ex inteſtato cernendas admittebantur. Licet

 ergo

ergo ex his videre, Caracallum hac lege cavisse, ut pauciores essent, qui immunitate vicesimae gauderent, & removisse agnatos & gentiles a successione ab intestato, & nullos praeter suos heredes admisisse; deinde, ut altero tanto vectigal augeretur, decumam vicesimae substituisse. Nec intra hos fines callidi Imperatoris avaritia stetit, sed ut plures essent, a quibus hoc vectigal exigeretur, videtur ab eo institutum & permissum fuisse personis, quibus antea testamenti factio erat denegata, ultima voluntate heredes sibi scribere. Hoc ex l. 7. ff. qui test. fac. poss. possumus colligere: nam jure veteri neque mutus, neque surdus testamentum facere poterat, sed postea introductum, ut eorum testamenta valerent, si a Principe facultatem testandi impetraverint; quam illis non concessisse, nisi ut vicesima ex illorum hereditatibus decerperetur, docet legis illius inscriptio, quae est Macri ad Legem vicesimam hereditatium. quod postea iterum mutavit Justinianus, qui, distinctione adhibita, quibusdam surdis & mutis permisit testari. l. 10. Cod. & §. 3. Instit. quibus non est perm. test. facere.

Sed nimis angustis adhuc terminis circumscribebatur personarum numerus, ex quarum hereditatibus vectigal hoc detrahebatur; immunes erant in vasto illo imperio, omnes peregrini, Latini, socii & provinciales, & quicunque a jure civitatis Romanae erant alieni; itaque ut aequaliter ab omnibus hoc vectigal solveretur, aequalem etiam omnium conditionem esse voluit Caracallus, atque omnes, qui in Imperio Romano erant, civitate donavit. Sic enim idem Dion in excerptis scribit, οὗ ἕνεκα καὶ Ῥωμαίους πάντας τοὺς ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου προσίῃ, διὰ τὸ τοὺς ξένους τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, ἀπέδειξεν. *Cujus rei causa etiam omnibus, qui in orbe Romano erant, civitatem dedit, specie quidem ipsa eis honorem tribuens, sed re vera ut fiscum suum augeret, quippe cum peregrini pleraque horum vectigalium non penderent.* Qui locus liquido nos docet, quisnam sit ille Antoninus, de quo loquitur Ulpianus in l. 17. ff. de stat. homin. *In orbe Romano qui sunt, ex constitutione Imperatoris*

ris Antonini cives Romani effecti sint; ut optime ibi docet Valesius. Agnoverunt tamen ante Valesium hujus legis auctorem Caracallum Imperatorem alii. Onuphr. Panvinus in Imperio Rom. cap. XXIV. his verbis, *quum universo orbi Romano civitas diu ante ab Antonino Caracalla Imp. data fuisset*, & de Comit. Imperii cap. IV. p. 44. eadem fere verba habet. Cigalinus etiam de patria Plinii pag. 43. Edd. Gronov. ante Plinii Historiam ait, *post communicatam ab Antonino, quem Caracallam fuisse nonnulli prodidere, cunctis imperio suo subjectis nationibus Romanam civitatem, digestorum lib. 1. Tit. v. de statu hominum, Ulpianus auctor est.* item Raderus ad Martialem prolemmatum, cap. 1. hoc quidem notavit. *Quum Antoninus Caracallus Imperator constitutionem edidisset, quae lib. 1. ff. sub titulo de statu hominum refertur, qua omnes eos, qui in urbe Romana essent, cives esse voluit*, sed debuisset scribere in *orbe Romano.* & ad verbum sua exscripsit ex Onuph. Panv. de antiquis nominibus, quem etiam laudat. Samuel etiam Petitus nescio an Valesio aliquid debeat, quum eodem fere tempore ejus labor ad LL. Atticas prodierit. Dedicatio enim notam temporis prodit, Januarium mensem Anni CIↃIↃCCXXXV. quum Valesius suas notas ediderit anno priore CIↃIXXXXIV. certe videre potuit, quamvis vix putem. Ille tit. III. pag. 136. *atque is Antoninus, quem auctorem hujus constitutionis laudat Ulpianus, est, aut ego valde fallor, Antoninus Divi Severi filius, quo imperante scripsit Ulpianus: nam Antoninum, sive is sit Pius, sive M. Aurelius, non ita nominare solet Ulpianus.* &c. Salmasius vero, licet non nominet, sine dubio Valesium auctorem agnoscit libro de Usurar. modo, loco modo laudato, & de re militari cap. XIX. pag. 211. quare non Salmasium, sed Valesium, debuisset, ut auctorem primum laudare Ryckius ad Tacit. 1. Hist. 78. & tamen Salmasius ab Illustr. Spanhemio in orb. Rom. exerc. II. cap. 4. non deberet poni inter eos, cui hoc non suboleviffet. qui inter eos, qui ante Bignonium & Valesium hoc arcanum detexerunt nominat Wesenbecium, & Petitum: deinde copia vir illustris repetit eadem, & quae Valesius, Salmasius, nec non ego, de hac lege & de vicesima obser-

obſervaverant, ampliori oratione & pluribus verbis extendit. Quare ſi illae exercitationes ante editionem primam diſſertationis meae de vectigalibus exiiſſent, ad eas remittere lectorem licuiſſet, & magnam hujus capitis partem lucrifacere. Sed quia illa editio me a plagii crimine vindicare ſatis poteſt, & in hac iterata editione illa, quae olim mea induſtria indagaveram, hic repetere placet, & in cauſſas contentionis, quae inter viros doctos ſemper de auctore hujus conſtitutionis & beneficii interceſſit inquirere, &, licet id alii obiter & ſtrictim fecerint, plenius Caracallo hoc munus adſerere.

Veteres plerique patres, ut Hieronymus & Chryſoſtomus, hujus conſtitutionis auctorem faciunt Imperatorem Adrianum, qui error exinde provenit, quia ſaepiſſime Adrianus a ſcriptoribus confunditur cum Antonino Pio, & quod hic feciſſe narratur, illi adſcribitur. Ita in jure ſaepe dicitur aliquid conſtitutum eſſe ab Hadriano, quod in aliis locis Antonino Pio tribuitur, ut id plurimis exemplis confirmat Bertrand. in vita Titi Caji. & Cujac. in not. poſter. ad §. 2. J. de SCto Tertullian. Quod & in rebus, quae hiſtorica fide nituntur, evenit; ſic hiſtoria illa de Alexandrina muliere a JCto ad Adriani tempora refertur in l. 3. ff ſi pars hered. petat. a Capitolino vero ad Antonini Pii Imperium. c. 9. ad quam etiam pertinet l. 36. ff de ſolutionibus, & aliae, quas memorat Freinsh. ad Curt. 6. 54. quem vide; & Ampl. Bynkershoekium lib. III. obſervat. Jur. Rom. cap. 8. Sic etiam ſalaria & gymnaſia doctoribus conſtituiſſe Adrianum narrat Aurelius Victor, quod Antonini Pii commentum eſſe tradit Capitolin. in ejus vita cap. XI. Deinde aperte huic ſententiae repugnat Spartiani locus in vita Adriani c. XX. ubi dicitur Imperator *Adrianus Latium dediſſe multis civitatibus*, ergo nondum jus civitatis promiſcuum fecit, ut recte ibi notat Caſaubonus, & aliter ſentientes refellit. Hinc in alium errorem lapſi ſunt viri docti; quia enim Antonino noverant adſcribi conſtitutionem, putarunt hoc eſſe introductum ab Antonino Pio: ita enim ſentiunt plerique doctorum, & Salmaſ. ad Vopiſc. Prob. c. XIV. & Caſaub. ad Spart. Sever. c. I. Horum ſententiam maxime firmat Juſtinianus Imperator in

in Novell. LXXVIII. c. ult. ubi ille expresse hoc Antonini Pii beneficium esse dicit: male autem Aurelius Victor a Valesio, tamquam hujus opinionis auctor, adducitur, quum ille de Marco Antonino Philosopho verba faciat. Sed Justinianum & reliquos, qui id tradiderunt, errare putamus, quum clarissime id Caracalli beneficium esse tradat Dion, auctor certissimus, & qui illis temporibus floruit. Denique etiam Pium non dedisse omnibus civitatem, ex lapide apud Reines. VI. insc. 12. potest probari; nam ibi Camertes (quorum duas cohortes jam Marius civitate donaverat, Valer. M. V. II. 8.) precibus & interpretatione Maenii cujusdam, hospitis quondam Adriani, in jure civium ab Antonino Pio aucti & confirmati dicuntur: nec, si omnibus data esset a Pio Civitas, Camertes, tamquam peculiaris ipsis gratia facta fuisset, monumento publico hoc mandassent. Neque Pii constitutionem hanc fuisse patebit, si docuerimus, neque Marcum hoc primum statuisse, quod tamen plerisque persuasum est. Error autem, cui & affinis fuit Aurelius Victor, ut creditur, ex confusione Antoninorum manavit: quum enim plures Antonini fuerint, scriptores non rite ad rationem temporum attendentes, eorum res gestas & constitutiones confuderunt; ita etiam circa auctorem l. 9. ff ad L. Rhod. de jact. variatur; de quo vid. Raevard. var. III. c. 10. & Clarissimum Huberum in digress. lib. I. c. 23. Itaque si lis quaedam de Antoninorum gestis oriatur, nulli melius consulendi, ut dirimatur controversia, quam ii scriptores, qui sui aevi & temporis res gestas literis consignarunt; quod si fecissent Viri docti, non Antonino Philosopho, de quo nullus, qui sub ejus Imperio vixit, scriptor, id testatur, adscripsissent, sed secuti fuissent Dionem & Ulpianum, qui, his temporibus proximi, Caracallo hoc tribuerunt. Communi huic errori lepidum sane patrocinium praebet JCtus, cetera doctissimus, Galvanus de Usufruct. c. V. n. 12. Qui inde Philosophi hoc institutum fuisse arguit, quia Marcus philosophiae Stoicae praeceptis imbutus, secundum ejus axiomata ac placita mores & imperium dirigeret, quumque ex sapientum Stoicorum opinione, natura commune aliquod vinculum & cognationem esse voluisset, ab-

furdum visum fuit summo philosopho Imperatori, hominum non tantum in eodem orbe, sed uno in Imperio viventium, diversam esse conditionem & jura. itaque, ut omnes aequales haberentur, civitatis jura promiscue illis largitus fuit. Ita, ut errorem tueantur, saepe viri docti nugas agunt. Deinde neque ex loco Aurelii Victoris, qui plurimos decepit, plane constare puto, eum Antoninum Philosophum hujus munificentiae autorem facere. Ejus verba sunt, *data cunctis promiscue civitas Romana*, unde male colligitur, omnibus in orbe Romano datam esse civitatem; sed hoc tantum efficitur, Antoninum, nullo habito discrimine, cujus gentis & nationis homines essent, dedisse civitatem plurimis, quum alii Imperatores difficiliores in largienda civitate essent; hoc *promiscue* significat, id est nullo habito discrimine personarum vel conditionis. ita Liv. lib. I. c. 43. dicit *olim a Regibus eodem jure promiscue omnibus datum suffragium*, quum postea gradus a Servio facti sint; eodem modo Suetonius *promiscue spectare* dixit, in Aug. c. XLIV. Domit. c. VIII. & fortasse idem voluit Victor, quod Capitolinus in ejus vita c. XXIV. notat, *Philosophum infinitos ex gentibus in Romano solo collocasse.* quam interpretationem non placuisse Arntzenio in notis ad h. l. video, qui potius errare Victorem credit appellationis similitudine. Fruatur quisque judicio suo, dum errasse Victorem constet. Caracalli ergo hoc, non tam beneficium, quam avaritiae commentum fuit, ut praeter Dionem etiam Ulpianum in d. l. 17. testari hinc probamus, quod Ulpianus, quoties simpliciter *Antoninum* appellet, semper Caracallum designet, quum vero Pium vel Marcum velit significare, semper eos *Divum Marcum* & *Divum Pium* nominare solitus sit, ut monuit Valesium Vir magnae doctrinae & dignitationis Hieronymus Bignonius, & alii deinde post eum plurimi: & ubi Antoninus de Philosopho ponitur, additur fere alius, unde discerni posset, ut in l. XVI. ff. de sponsalib. Imperatores *Antoninus & Commodus.* ut & apud Ulpian. tit. XXVI. II. 6. & alibi. Gajum etiam JC. qui sub Caracallo & post ejus fata vixit, *Antoninum* eum vocare in l. XLII. de donat. inter vir. notavit Spanhem. in orb. Rom. Exc. II. cap.

II.

II. p. 175. Multa possent coacervari loca ex juris commentariis, ubi Ulpiani haec consuetudo observatur, uno aut altero contenti erimus. In l. 4. §. 5. ff. de offic. Proconf. Ulpianus dicit, *Imperator noster Antoninus Augustus*, qui nullus alius quam Caracallus esse potest: & manifestius in l. 32. ff. de donat. inter vir. & uxor. *Imperator noster Antoninus Augustus, ante excessum Divi Severi patris sui*; addi potest, l. 12. ff de Senatoribus & plures. Sed nec solus Ulpianus, & Jurisconsulti, sed & alii scriptores simpliciter *Antoninum* appellando, Caracallum designarunt; sic notante Salmasio ad Spartian. Sever. c. XVIII. Philostratus *Antoninum* pro Caracallo posuit. Unicus est tamen locus, qui sententiae Valesii, quam huc usque defendimus, contrarius videtur, ex quo, ante Caracallum jam communem civitatem fuisse, posset colligi. Is est Spartiani in vita Sept. Severi c. I. *Severus Africa oriundus imperium obtinuit, cui civitas Leptis, Pater Geta, majores Equites Romani, ante civitatem omnibus datam.* Hinc confici videtur, ante Caracallum jam omnibus fuisse datam civitatem. Respondet ei Valesius, vocem *omnibus*, non de universis in orbe Romano viventibus, sed de *omnibus Leptitanis* esse accipiendam, quae commoda sane explicatio est, addam tamen & quid ego sentiam de eo loco. Nimirum nequaquam hinc probari, ante Caracallum civitatem datam esse: nam eodem modo jam ante Adrianum ex eo loco colligerem datam civitatem, atque ita nimium hic locus probaret, & aperte omnium sententiis repugnaret: nam si rationem temporum ineas, Severus natus octavo anno Pii, ejus Pater sub Adriano jam floruit, Majores vero longius sub prioribus Imperatoribus necesse est vixisse, & ab iis civitatem accepisse, ut testatur Spartianus. Jam vero non commoda neque congruens Spartiani esset locutio, si, quum de aliquo civitate a Nerone vel Vespasiano donato, vellet agere, eum civem fuisse ante legem & constitutionem Antonini, qua omnibus data est civitas, diceret; sed hoc innuit Spartianus, Majores Severi (inter quos an fuerit ille Septimius Severus, ad quem Statius scripsit carmen Lyricum lib. IV. Silv. 5. nunc non dijudico, certe fuit Afer. vid. ibi Barthium)

ob praeclara merita ab Imperatoribus prioribus fuisse civitate donatos: solebant enim Imperatores, primores & optimates aliquarum civitatum, si gratam ipsis operam praestitissent, jure civitatis donare: ita Julius Florus Trevirensis & Julius Sacrovir Aeduus apud Tacit. III. ann. 40. & primores Galliae Comatae, apud eumdem XI. ann. 23. civitate gaudebant; tales etiam erant Septimii Severi majores, quibus data fuit civitas. Unde commodius legendum puto, *ante civitate omnibus, datâ* id est, majores ejus fuere Equites Romani, quum iis omnibus antea civitas esset ab Imperatoribus data; quae conjectura si cui non placeat, ille doctissimi Valesii amplectatur interpretationem, qui tamen & mecum statuit, singulari privilegio jus civitatis solis Majoribus, vel saltem Leptitanis concessum fuisse. Ampl. Spanhemius dicta exercitatione putat Spartianum cum Victore sentire, & communem errorem errasse, illosque jam cives fuisse ante Marci tempora. Vulcatius etiam Gallic. in vita Avid. Cassii in initio dicit; *Avidius Cassius, ut quidem volunt, ex familia Cassiorum fuisse dicitur, per matrem tamen novo genitus Avido Severo.* ita quidem legendum credimus cum Salmasio. sed *novo* non de *novo homine*, sed de novo cive Romano, de quo supra egimus, capimus. Barth. lib. VIII. Adv. 10. licet ita, ut Salmasius emendat, in MSS. esse testetur, distinctione aliter succurrat, per *matrem tamen: Avo genitus Avidio Severo.* Tristanus T. I. Comm. p. 707. *per matrem tamen, progenitore Avidio Severo.* sed jam id non agimus.

Haec Antoninus Caracallus circa vicesimam constituit, cui succedens Macrinus, multa contraria Antonini institutis & studiis constituit, & ab eo introducta abrogavit. Dion. in fragm. lib. LXXVIII. τά τε περὶ τοὺς κλήρους, καὶ τὰ περὶ τὰς ἐλευθερίας, καταδειχθέντα ὑπὸ τοῦ Καρακάλλου πάντας. *ea quae Caracallus circa hereditates & manumissiones constituerat, cessare jussit.* Qui tamen non totum vectigal abrogasse credendus est, sed decimam sustulisse & vicesimam restituisse: nam sub sequentibus Imperatoribus eam non neglectam fuisse, indicio sunt loci, qui vicesimae meminerunt. Elagabali tempore *mulio ad vicesimam curavit*, teste Lamprid. Elagab. c. XII. nec a se-

sequentibus facile id lucrum aerario ademptum. Sub Valente adhuc durasse indicat Lapis apud Gruter. p. 286. 4. ubi L. Vocontius Vicasius Procurator xx. Hered. memoratur. Gratianum hoc vectigal plane sustulisse primus affirmavit Alciat. lib. III. dispunct. c. 6. idque Ausonium in gratiarum actione tradere dixit, quem secutus est Pancirollus, in thes. var lection. lib. III c. 31. & Goveanus ad l. LXVIII. ff. ad Leg. Falcid. citante Bertrando in vita Aemilii Macri. Alciatum & reliquos viros doctos decepit non recte intellectus locus Ausonii, in gratiarum actione Imperatori Gratiano facta, quem male illos huc trahere & abuti jam ostendit Cujacius ad Paul. IV. sent. 6. verba Ausonii sunt. *Vel illud unum cujusmodi est, de condonatis residuis tributorum? Quod tu quam cumulata bonitate fecisti? Quis umquam Imperatorum hoc provinciis suis aut uberiore indulgentia dedit, aut certiore securitate prospexit, aut prudentia consultiore munivit? Fecerat & Trajanus olim: sed partibus retentis non habebat tantam oblectationem concessi debiti portio, quam suberat amaritudo servati. Et Antoninus indulserat.* &c. Nemo umquam credo haec verba legens, hinc de vicesimae abolitione Ausonium loqui colligeret, quum nulla illius mentio fiat, sed in errorem eos duxit, quod legissent praecipue Trajanum & Antoninum plurima in hoc vectigali mutasse, quorum benevolentiae & liberalitati Ausonius Gratiani munificentiam comparat & praefert. Sed nihil definit de vicesima, imo generatim de remissione residuorum & reliquorum agit, de qua Imperatorum benignitate supra egimus; atque hoc de Trajano testatur Plinius in panegyric. c. XL. & veteres lapides & nummi. Egregie vero hunc Ausonii locum illustravit Ezech. Spanhemius & simul pro *Trajano*, *Hadrianum* ibi scribendum esse ostendit, quia & antea exemplo Hadriani usus erat. vid. dissert. de usu & praest. numism. XIII. pag. 553. edit. novissimae. De Antonini, sive Pii sive Philosophi, remissionibus loquuntur auctores, quos citat Jacob. Gothofred. ad l. I. C. Theod. de indulg. debitor. Male etiam viri docti & interpretes, ut Vinetus ad Ausonium & Lips. ad Plin. paneg. d. l. solam Gratiani beneficentiam ad re-

remissa reliqua hujus tantum vectigalis restringunt, quum in genere de *condonatis residuis tributorum* verba faciat, ut recte vidit Nic. Loens. misc. Epiphyl. lib. IX. c. 9. Difficile vero dictu est, quis tandem eam sustulerit. Justinianus in l. ult. C. de Edict. Div. Hadr. toll. dicit *vicesimam e republica recessisse*; unde Cujacius ad l. 17. ff. de V. S. (quem secutus videtur Sc. Gentil. de jure accresc. c. 1.) a Justiniano eam sublatam scribit, quod verosimile quidem videri posset, licet illa verba *e republ. recessisse*, etiam capi possent de tempore ante Justinianum. Certe nusquam post ejus tempora vicesima amplius reperitur, & quum ante ejus imperium variae Imperatorum constitutiones circa hoc vectigal fuerint, & Jurisconsulti saepius in suis commentariis ejus meminissent, studiose Tribonianus omnem illius memoriam ex monumentis juris removit, vel mutatis quibusdam verbis, aliis speciebus & casibus accomodavit. Multa vestigia vicesimae jam viri docti indagarunt, quae breviter, ne quid huic argumento desit, exhibebimus, praetermissis illis legibus, quas jam ante huc retulimus.

Duo memorantur JCti, qui ad hanc legem commentarios scripserunt, primus fuit *C. Aulus Ofilius*, qui tempore Augusti, & ejus familiaris vixit. l. 2. §. 44. ff. de Origin. Jur. Qui videtur hoc in gratiam Augusti suscepisse, ut novam legem Senatoribus & populo commendaret, ut animadvertit Balduinus. Ex hujus libris nihil in Pandectas relatum est. Post eum etiam Aemilius Macer, qui sub Alexandro Severo floruit, duos libros εἰκοστῶν conscripsit, ex quibus quinque leges in Digesta Tribonianus intulit, sed omnes omissa vigesimae mentione alio detorsit. de legibus 7. ff. qui test. fac. pos. l. 57. de relig. & sumpt. fun. & l. 154. ff. de V. S. & l. 68. ad leg. Falc. jam egimus. In l. 13. ff. de Transact. dicitur, *Nulli Procuratorum Principis, inconsulto Principe, transigere licere.* Quod generale effatum ad solam vicesimam restrinxerat Macer, docendo, non licere Procuratori cum heredibus transigere de vicesima, sed eum secundum aestimationem justam vectigal hoc deducere debere, ne fraudi & collusioni fenestra aperiretur, *quum Procuratori diligenter rem Caesaris gerere, non alie-*

alienare commissum sit, neque ei donationis, venditionis vel transactionis caussa quid agere liceat: l. 1. §. 1. ff. de offic. Procurat.

Praeter has leges, quae manifeste ad vicesimam referri debent, occultiora quaedam indicia quibusdam insunt. Sic quod rescribitur in l. 114. §. 14. ff. de legat. 1. huc refert Cujac. v. obs. 16. Dicitur ibi *rerum alienationem in testamento vetitam, neque creditoribus, neque fisco fraudi esse debere.* Quae fraus in eo consistebat, quod heredes, qui rem alienare prohibebantur, putabant simul eam esse immunem a vicesima; quia si vicesima detraheretur ex ea re, jam portio aliqua alienabatur & fisco cedebat; sed rescripsere Imperatores, nihil hoc praetextu Fisco posse noceri, quia heredes ex reliqua hereditate partem illam vicesimam possent dependere, vel si reliquae res non sufficerent, non servandam esse alienationis prohibitionem: nam hoc modo maxima legi fraus fieret, quum aliquis omnia bona posset alienari prohibere; quo casu etiam testator aere grandi obrutus alieno, creditores posset decipere, si nec illi, habita ratione alienationis vetitae, possent debitum suum consequi: quod absurdum & iniquum quum esset, neque creditoribus neque fisco hanc prohibitionem fraudi esse voluerunt; male autem Raevardus var. 111. c. 16. hanc legem ad vicesimam rerum venditarum & venalium refert, qualem nunquam fuisse, jam supra ostendimus, & pluribus contra eum probat Cujac. IX. obs. 24. Locus, quo Raevardus innititur, est apud Plin. lib. VII. ep. 14. ubi scribit Corelliae, *eam partem vicesimam a Publicanis emisse nongentis:* sed eum non recte Plinium intellexisse docet Cujacius: non enim ibi agitur de vicesima, quae in auctione detrahebatur, sed de hac ipsa vicesima hereditatium: ut enim ex epist. 11. ejusdem libri apparet, erant agri, quos ex hereditate aliqua Plinius acceperat, unde vicesima deberet detrahi; vendiderat autem Plinius Corelliae quincuncem suam per Hermetem libertum; septingentis millibus, modico pretio, quum posset nongentis millibus venire. Videntur vero publicani, qui vicesimam redemerant, in eo fraudem fisco factam esse, contendisse, & vi-

vicesimam ad summam nongentorum millium voluisse detrahere, quod pati coacta fuit Corellia; & partem illam vicesimam ad rationem nongentorum a Publicanis redimere, quae itidem Plinio offerebant nongenta, quia tanti poterant vendi; quod Plinius recusavit, & contractum ab Hermete suo factum servari voluit. Nihil hic ergo de vicesima rerum venalium, sed aperte de vicesima, quae ex rebus hereditariis detrahebatur. vid. etiam Gronov. de pecun. vet. lib. IV. cap. 5. doctissime hunc locum explicantem. Antequam vero ad alia transeamus, scrupulus ex d. l. 114. §. 14. de Legatis I. est tollendus, qui Grammaticum aliquem sollicitum posset habere. verba sunt: *Divi Severus & Antoninus rescripserunt, eos, qui testamento vetant quid alienari, nec caussam exprimunt, propter quam id fieri velint, nisi invenitur persona, cujus respectu hoc a testatore dispositum est, nullius esse momenti scripturam.* nihil in hac periodo reperitur quo referri possit τὸ *eos*, ideoque memini Cl Cornelium Eekium, collegam quondam meum, voluisse legi, *eorum.* sed quia plura exempla ἀνακόλουθα similis passim occurrant, ego nihil temere novandum puto: saepe enim initio longioris periodi casus ponitur a scriptore in animo habente deinde verbum subjicere, quod isti casui respondeat, & tamen excidit forte aliud verbum, quod diversum a posito exigat. sic in l. 17. ff. de in jus vocando. *Item eum, qui apud acta exhibiturum se esse quem promittit, & si officio non caveat, ad exhibendum tamen cogitur.* ubi ratio constructionis vulgatae exigit vel *is*, vel *cogi.* sed vindicavit contra Holoandrum, qui *eum* ejecit, locum Barth. XXV. Adv. 15. Eodem modo & in l. XIX. ff. de judiciis. *Numquid dicimus, eum, qui a mercatore quid comparavit advena, vel ei vendidit, quem scit inde confestim profecturum, non oportet ibi bona possidere, sed domicilium sequi ejus.* & ibi alii *oportere* supposuerant. sive ergo illud ἀνακόλουθον sive σολοικοφανὲς appellare libet, non temere ad canonas Grammatistarum componi fas est, quia similia centies apud omnes auctores Graecos & Latinos occurrunt. vid. Voss ad Catul. Carm LXIX. ad Manl. pag. 296. Gronov. & alios ad Liv. II. 57. Davis. ad Caes. I. de Bell. Gall. 39. & quos non?

Ad

Ad vicesimam etiam refert Cujac. IX. obs. 24. l. 2. C. de transact. ubi proponitur frater cum sorore transegisse de aliqua hereditate, de qua lis inter eos metuebatur, & sorori cavisse certam pecuniam debere, postea ex ea caussa aliquid fisco solvisse, quod an repetere possit, ibi quaeritur. Cujacium in exponenda hac lege errare putat Anton. Fab. conject. XVII. c. 4. quum lex accipi debeat, de hereditate paterna, de qua transactio interposita sit, & ex qua vigesima non debebatur, & idcirca nullus locus fisco: quare ille corrigit, & legit, ex *qua causa si ilico solvisses*, sed revera neque Faber probat, ibi agi de hereditate patris, quum nullum de ea verbum fiat, neque emendationem MSS. fide firmat. Potest itaque lex de hereditate extranei, vel patrui, vel alterius sumi, unde vicesima debebatur: quum autem lis inter sororem & fratrem metuebatur, cautâ certâ pecuniae summâ, frater eam totam adiit, qui ut heres a fisco conventus ad vicesimae solutionem, ejus nomine postea a sorore repetere voluit, quod fisco solverat, & hoc ei negabatur, quia transactione omne negotium in eum translatum, & totius hereditatis ille possessor factus fuerat, sorori vero transactione certa illa summa debebatur, ex qua illa nihil fisco debebat, utpote quae hereditati renuntiaverat, & omne jus in fratrem transtulerat.

Huc etiam respicere puto JCtum in l. 32. ff. de jure fisci. ubi agitur de jure obsidum. In l. 31. dixerat ex rescripto Commodi, *obsidum bona, ut captivorum, in fiscum esse redigenda*, postea autem hoc effatum certis limitibus definit, *sed si accepto jure & usu togae, Romae, ut cives Romani, semper egerint, eorum jus esse separatum ab obsidum, & illis esse servandum, quod habent, si a legitimis civibus Romanis heredes instituti fuerant.* Nim. obsides erant peregrini, ideoque non poterant heredes institui a cive Romano, sed iis legata & relicta caduca fiebant, & fisco cedebant, d. l. 31. nam eam non ita accipere debemus, ut video interpretes fecisse, quasi obsidibus non licuisset de suo patrimonio disponere, & mortuorum omnia bona in fiscum redigenda essent; hoc enim contra omnem aequitatem constitueretur, quum obsides fi-

Aa lios

lios & agnatos domi haberent, qui sine injuria non poterant privari hereditate; sed tantum voluit Commodus, eos nihil posse acquirere ex testamento Civis Romani, quia erant Peregrini, nec capaces juris Civilis Romani; si vero beneficio Principis togae usus illis erat concessus, (de quo multa ibi Gothofredus & Ferrar. de re vest. part. 2. lib. 4. c. 3.) cives facti esse videbantur, & jure ex civium testamento capere legata & hereditates poterant, sed eo casu vicesimam debebant praestare fisco, quod colligitur inde: quia hoc Divi Fratres *Procuratoribus hereditatum* rescripserunt, de quibus mox agendi locus. Ultima tamen verba non videntur satis respondere casui in leg. 31. & initio l. 32. proposito. ubi non videtur agi de bonis, quae obsidi testamento civis relicta fuerunt; sed de bonis, quae obses testamento suo aliis legat: de his enim erat controversia, an liceret obsidibus testamentum facere, & ita heredes relinquere; quod, si loco peregrinorum haberentur, illis non permittebatur, scilicet jure civili Quiritium, sed si *jus togae accepissent*, sive ut in l. xi. ff. qui testam. fac pos. *si illis permissum esset*, testari poterant. quare dicendum fuisset, idem jus eis servandum, quod habent legitimi cives Romani, qui heredes instituissent. sed idem sensus exibit, si per *eos* intelligamus eorum heredes aut legatarios, aut cum Fabro in Jurispr. Papinian. pag. 241. legamus *Idem jus heredibus servandum, quod haberent si* &c. quidquid sit, ex his patet retulisse ad Imperatores Procuratores hereditatium, an testamentum obsidis esset irritum, & ideo bona, ut caduca, Fisco vindicanda, an si testamentum valeret, vicesima esset decerpenda, ut ex aliis civium hereditatibus.

Ad vicesimam etiam referri posse puto l. 1. C. de Usur. rei judic. tum quia auctorem habet Antoninum, id est Caracallum, quem plurima excogitasse ut vectigali huic exigendo, & ampliando fines proferret, jam vidimus, tum quia est data ad procuratores hereditatium; verba sunt: *Is qui bona secundum dictam sententiam prosequitur, eas quoque rationes habiturus est, ut qui post legitimum tempus placitis non obtemperavit, usuram centesimam temporis, quod postea fluxerit, solvat.*

vat. Unde discimus tempus praescriptum fuisse solvendo vectigali, ultra quod si moras fecerit debitor fisci, centesimas usuras solvat, quamvis non repugnem, si quis de hereditate fisco ex quocumque casu debita legem intelligendam esse contenderet, ut mox Phil. a Turre fecisse videbimus.

Vicesimae Vectigal, ut cetera omnia vectigalia, a Publicanis publice redimebatur, ut jam manifestum est ex plurimis Auctorum locis, quos in hoc capite adduximus. Plin. lib. VII. ep. 14. & in panegyr. c. XXXVII. *Ratus insolenter, ac pene impie, his nominibus inseri Publicanum.* & apud Gruter. pag. 591. legitur PUBL. XX. Hi publicani etiam societates habuerunt, ut de reliquis supra ostendimus, quod colligo ex inscriptione apud Gruter. pag. 426. 5. & 454. 8. ubi mentio fit *Promagistri XX. haereditatium*, qui erat, qui vices Magistri societatis gerebat, de quo alio loco egimus; dicebantur etiam simpliciter *Vicesimarii*, ut apud Reines. inscr. XIII. 43.

Deinde proprio & peculari etiam Magistratui commissa fuit hujus vectigalis cura, qui *Praefectus aerarii militaris* dicebatur, de quo mox in fine capitis agemus, ad quem reliqui, vectigali huic Romae & per provincias colligendo praepositi, pecunias deferre debebant. Reperimus autem hos fuisse varii discriminis & dignitatis, diversis etiam nominibus appellatos: in primis vero frequenter occurrit *Procurator*, de quo plurima apud Auctores & in veteribus lapidibus mentio; & quum varii procuratores essent instituti, ut supra pag. 114. vidimus, hic dicebatur saepius simpliciter *Procurator Caesaris*, ut in l. 13. ff. de transact. forte, quia saepe in provinciis Procuratoribus, qui res Caesaris curabant, etiam hujus vectigalis commissa fuit exactio, unde saepe conjunctum legitur fuisse munus patrimonii Caesaris & hujus vectigalis, ut apud Gruter. pag. 59. 11. plurimum vero quidam Procurator erat solius vicesimae, qui vel *hereditatium Procurator*, ut in l. 31. de jur. fisc. & apud Rein. VI. insc. 51. vel *Procurator XX. hereditatium*, ut apud Gruter. p. 389. Reines. VI. inscr. 123. & passim. vel etiam *Procurator XX.* apud Gruter. p. 286. 4. Reperiuntur etiam *Procuratores Augusti XX. Hered.* apud

Gruter. p. 359. 3. *Procurator Augg. Stationis Hereditatium* apud Urſin. de famil. Rom. in gente Petronia, & Gruter. 451. 3. plurimas enim *ſtationes* habebat fiſcus, quae erant diverſae manſiones, in quibus officia fiſcalia erant conſtituta, fere ſimiles, quas in Gallia *Bureaux* vocant. Cujac. ad l. 1. C. ne fiſc. rem quam vend. Unde tot fuere ſtationes fiſci, quot genera vectigalium & tributorum; & hinc in l. 1. C. de compenſat. dicitur, *compenſationi in cauſa fiſcali ita demum locum eſſe, ſi eadem ſtatio quid debeat, quae petiit.* ubi plura Gothofred. ita *Stationes Marmorum* in antiquo lapide inveniuntur, quod immerito repudiat Reineſ. comm. ad inſcr. IX. 71. de quibus ſup. cap. VIII. pag. 121. Dicebatur etiam ſimpliciter *ſuper Hereditates*, ὁ ἐπὶ τ̃ κληρονομιῶν, ut ex Scribonio Largo oſtendunt Caſaub. ad Suet. Claud. 2. Salm. ad Spart. Hadr. 2. & Reineſ. ad IX. inſcr. 17. & ad *viceſimam curare* dixit Lamprid. in Elagab. c. 12. Haec Procuratoria dignitas ampla ſatis & honeſta quondam fuiſſe videtur: nam in inſcriptionibus hoc munus ſaepe a nobilioribus & illuſtribus viris legitur adminiſtratum. Sic a Praefecto Urbi apud Gruter. p. 286. 4. a Praefecto cohortis, Tribuno Militum &c. apud Reineſ. VI. 123. a Conſule apud Gruter. CCCLXXXIX. 2. Vir Doctiſſimus Philippus a Turre in monum. veteris Antii, de inſcriptione Aquilii cap. VI. quae circa Ann. 1699. Antii inventa, ita ſe habet.

M. AQVILIO. M. F.
FABIA. FELICI.
ACENSVS. EQVIT. ROMAN.
PRAEF. CL. PR. RAVENNAT.
PROC. PATRIM. BIS. PROC. HERED.
PATRIM. PRIVAT. PROC. OPER. PVB.
PRAEP. VEXILLAT. P. P. LEG. XI. CL.
Ɔ. FR. PATRON. COL. OB. MER. EIVS.
ANTIAT. PVBL.

Credit Procuratorem hereditatium non ſignificare illum, qui viceſimae curam agebat, ſed jungenda eſſe verba *Procurato-*

ratori hereditatium patrimonii privati, & illum esse, qui hereditates a privatis Imperatori relictas capiebat. Et certum est saepe heredes scriptos Caesares, ut ex Suetonio, Tacito & allis probat vir eruditissimus, & qui illas exigebant, vocari simpliciter *procuratores hereditatium* in l. 1. Cod. de Usur. rei judicat. de qua modo egimus, quia ibi nulla mentio fisci fit: & apud Gruter. pag. DXC. occurrunt *rationales hereditatium*, *Exactores hereditatium*, *legatorum*, *peculiorum*, *Tabularii rationum hereditatium*. &c.. neque negamus procuratores patrimonii privati curam harum hereditatium, ut rerum omnium, quae ad privatum patrimonium pertinebant, egisse: ideoque inutile videtur, aliquem procuratorem *hereditatium patrimonii privati* appellare, cum sub patrimonio privato hereditates comprehenderentur; quare forte fieri potuit, ut in illa inscriptione vel omissa sit vox PROC. quae diversis procurationibus, quas hic Aquilius gessit, praeponitur & legi possit, PROC. HERED. PROC. PATRIM. PRIVAT. vel ET PATRIM. PRIVAT. sic apud Gruter. DLXXXIX. 12. & Fabret. insc. cap. III. p. 198. LEMNO. AUG. L. PROC. PATRIMONI. ET HERED. ubi videmus distinctas fuisse procurationes duas, sed uni commissas: qui in lapide vel simili vel eodem correctiore apud Gorium in Insc. Florent. p. 17. dicitur *Procurator Germanici Caesaris:* qui an Domitianus sit nescio: nec hanc inscriptionem praeterit Turrius. junctae ergo hae potuerunt esse duae procurationes: nam & caducorum erat procuratio, quae juncta procurationi xx. Hered. legitur apud Spon. Misc. Erud. p. 61. ubi P. CURIUS PROC. XX. HERED. IMP. CAES. TRAJANI HADRIANI AUG. PROVINC. HISP. CITER. PROC. CADUCORUM. exhibetur: quam procurationem Sept. Severum instituisse Spartianus narrat cap. XII. sub nomine procurationis rerum privatarum, cujus fidem elevat Salmasius: Panciról. vero comm. ad Notit. Imper. Orient. cap. 87. putat olim distinctos Procuratores vicesimae hereditatium, & caducorum, sed utramque curam uni Procuratori titulo rerum privatarum fuisse datam. Phil. a Turre vero cap. v. ad Inscr. Aquilii, censet tunc bona, quae in Fis-

Aa 3 cum

fcum redigebantur, diftingui coepta a rebus privatis, five patrimonio Caefaris, & ante Severum patrimonium fifcale & proprium uni Procuratori fuiffe curae, tunc duos inftitutos, quorum unus Fifcum, in quem caduca &c. redigebantur, alterum privatum patrimonium curaffe. vid. fupr. p. 115. Sed ut faepe in procurationibus illis variatum fuiffe credibile eft, & faepe uni duas, tres pluresve procurationes creditas lapides oftendunt, ita Procuratorem xx. hereditatium nihil ad Fifcum, nec ad patrimonium privatum pertinuiffe credo, quum hoc vectigal in aerarium militare, non fifcum inferri deberet: caduca fine dubio in fifcum. ideoque etiam in l. 1. C. de Ufur. rei judic. nullam mentionem fifci fieri puto. Quidquid in his dubiis & incertis faepe obfervationibus fit, non admitti etiam poffet fententia Turrii, qui ex infcriptione illa *Procuratores hereditatium patrimonii privati* diverfos facit a *procuratoribus XX. hered.* & praeter hos etiam fuiffe patet: *procuratores caducorum*, qui & dicuntur *procuratores Hereditatium caducarum* apud Fabret. cap. III. pag. 197. 198. & cap. x. pag. 710. quos eofdem fuiffe certum eft, & eos quoque a procuratoribus patrimonii diftinguit lapis apud Fabret. cap. III. infc. 473. apud cumdem Fabrettum pag. 146. in lapide legitur. P. AELIUS. AUG. LIB. FLORUS. QUI PROC. INRATIONE HERED. AD LEGES PRAEDIORUM dicitur. qui qualis fuerit me ignorare fateor, nifi illa procuratio tantum fpectaverit ad praedia Caefari relicta, quum alia bona, pecunia, fervi, fuppellex, &c. procuratori patrimonii effent curae. nec puto omnia, quae in lapidibus reperiuntur, ita ad liquidum poffe perduci, ubi fcriptorum teftimoniis deftituimur, ut non fuperfint plurimi nodi. & quis nefcit, ut hodie, ita & olim in aulis Imperatorum quotidianas viciffitudines & mutationes in muneribus, aut novis inftituendis, aut veteribus, fi ampla nimis aut negotiofa funt, in plures homines diftribuendis, aut faepe uni pluribus mandandis, aut denique fub nominibus antiquis novis curis adfignandis. fic apud Spon. Mifc. p. 148. videmus C. Furium Sabinum fuiffe *procuratorem tam patrimonii, quam rationum privatarum*, quae mu-

munera alias fuisse divisa hinc colligi potest, quum in aliis *Procurator patrimonii*, & *rationum privatorum* idem sit. deinde idem Furius fuit *procurator vice* xx. & xxxx. & *Proc. patrimonii prov. Belgicae* &c. deinde *procurator in urbe magistro* xx. quae omnes procurationes non simul in eum congestae videntur, sed ille ab una ad aliam translatus fuisse: unde & legimus, quosdam bis eadem procuratione functos, ut in inscriptione Aquilii. quid autem *procurator magistro* xx. sit, aeque obscurum est, an ille societatis publicanorum fuerit magister, an quia *procurator* additur, a Procuratore Caesaris sit constitutus, ut xx. exigeret & legendum, *Procuratoris magistro* xx. ut ita sit quasi subprocurator, ut explicat Guther. de off. dom. Aug. III. 35. lapidem apud Gruter. CCCCXXVI. 5. ubi *promagister* xx. *Hereditatium* legitur, & CCCCLIV. 8. & 9. eodem modo, ut in Sponiano lapide, PROC. AVG. PROMAGISTRO. xx. HEREDITATIVM. id est *Procuratoris promagistro*. ex quibus omnibus se extricent, qui officia domus Augusti exsequi volent, nos in viam redimus. Non vero semper viros illustres huic procurationi praefectos docent infiniti alii lapides, ut apud Spon. pag. 203. *miles leg* v. etiam *procurator vigesimae hereditatium* legitur. & credibile est in illis lapidibus, qui tot honoribus & muneribus cumulatos viros nobis ostendunt, multos a tenuibus principiis & minoribus muneribus, ad summos magistratus progressos fuisse. certe Libertos jam ab ipsis Augusti, Tiberii & seq. Imperatorum temporibus adhibitos, docent multi lapides, ut apud Gruter. pag. LIX. 10. & 11. Reinesf. XIV. Insc. 162. qui ibi videndus, ut & Philipp. a Turre & alii plurimi: qui & Antherotis meminerunt Liberti Tiberii *super Hereditates* apud Scribon. Larg. comp. CLXII. Ad summam vero vilitatem redigit Elagabalus, qui teste Lampridio cap. XII. *Mulionem ad vicesimam curare jussit*. Muliones vero plerique aut servi erant, ut passim obvii tales sunt, unde & institor vocatur in l. v. §. 4. ff. de Instit. act. aut si liberi essent, extremae sortis homines, qui rhedas publicas, & mulas agere solerent. l. x. & XXXI. Cod. Theod. de Curs. Publ. & ut ostendi ad Petron. cap. CXXXVI. Varios autem

Pro-

Procarotor hic vigesimae sub sua dispositione habuit ministros & in Urbe & in Provinciis, quorum diversae reperiuntur in lapidibus appellationes, & a viris doctis fere sine ullo ordine, aut accurata partis, quam administrabant, designatione, enumerari solent. Neque etiam facile esse puto omnium exactam notitiam tradere, quae maxime ex Codicibus Juris & Lapidibus peti debet. Reperitur *supprocurator* xx apud Gruter. pag. DXCV. I. quem & *promagistrum* Gutherium fecisse vidimus. reperiuntur & *Tabularii*, (ut aliorum vectigalium supra vidimus pag. 117. & 136. xx.) *Hereditatium* apud Gruter. CXLIX. 6. & MXCI. 3. & Reinef. IX. 36. & XIII. 43. *Arcarii* xx *Hered.* apud Spon. Misc. pag. 211. & Reinef. VI. 70. ubi male ARC. x. legitur pro xx. *vigesimae Hered.* vide Fabret. pag. 36. & seq. ubi & *Praesignator Hereditat.* occurrit, ut & *dispensator* xx. *Hered.* apud Grut. CXXIV. I. apud quem etiam pag. DCCCCLXIII. 7. BERVLLVS ESSE LIB. xx. de quo videndus Reinef. ad class. XIV. 162. qui exponit *libertus vigesimarius* vel vigesimae colligendae, quamvis & posset pro *Librario* exponi. *Exactores* etiam apud Gruter. IƆLXXXIX. 2. & 3. *Rationales* passim & apud Gruter. ibid. 7. & *ex numero rationis Hereditatium* apud Fabret. cap. II. pag. 99. *a commentariis rat. Hered.* Grut. DXCIX. I. & *a Comment.* DLXXXIX. 9. *Villicum summarum ex vigesima Heredit.* in inscriptione apud Reinef. XIII. 43. quam ex Gualtheri Tabulis Siciliae emendatiorem profert Fabret. pag. 36. & plures fortasse aliis titulis, in quibus morari non libet.

Omne autem ex vectigali vicesimae argentum coactum in aerarium Militare inferebatur, ut Dion & Suet. locis supra adductis testantur. cui etiam illata est centesima rerum venalium. Tacit. I. ann. 78. Hoc aerarium curasse tres Praetorios scribit Balduinus, idque Dionem testari, quod falsum; scribit vero Dion. lib. LV. Augustum adhibuisse tres Consulares ad sumptus contrahendos. Nihil de cura hujus aerarii, quae spectavit ad *Praefectos Aerarii Militaris*, quorum saepe mentio apud auctores. Tacit. V. ann. 8. de Vitellio dicit, *eum claustra aerarii, cui praefectus rat, & militarem pecuniam novis rebus obtulisse*. sic in veteri lapide, quem profert Lips. ad Tacit. I. Ann.

Ann. 78. Memoratur *Neratius Praefectus Aerarii militaris.* v. & Reinef. 6. infcr. 130. & apud Gruter v. 3. & CCLIX. 3. & alibi. Reperimus & *Quaestorem Aerarii Saturni*, qui idem & *procurator* fuit XX. *Hered* apud Spon. Mifc. pag. CLXXVII. & fortaffe, ut in aliis cauffis ad fifcum & Aerarium pertinentibus, apud hos procuratores, & praefectos Aerarii militaris, controverfiae ex hereditatibus ortae, fi vicefimae ratio effet habenda, agitatae fuere: argumento l. XII. de his quibus ut indig. auf. & l. VIII. §. 19. de Transact. ad quam vide Cujacii notas. Saepe etiam iidem erant & Praefecti Aerarii Saturni & Militaris, ut C. Plinius Caecilius in lapide apud Laz. de republ. Rom. lib. II. c. 14. & Gruter. CCCCLIII. 3. & 4.

CAP. XII.

De reliquis Populi Romani vectigalibus.

Huc ufque praecipua vectigalia recenfuimus, quae aeraria Populi Romani ditabant; hoc capite minuta quaedam vectigalia, quae neque pinguia, neque etiam diuturna & quafi perpetua femper fuere, enumerabimus, deinde etiam quaedam vectigalia falfo credita oftendemus.

Primum occurrit vectigal, quod *pro aquaeductibus* pendebatur; loca enim circa Romam pleraque ficca erant, & aqua deftituebantur, unde publicis impenfis e longinquis regionibus aqua per canales ducebatur, ex quibus privatis jus ducendae aquae concedebatur fub penfitatione annua. De origine & tempore, quo aquaeductus primum Romae in ufu effe coeperunt, non confentiunt viri docti. Lipf. de Magnit. Rom. lib. III. c. II. ex Frontino de aquaed. lib. I. art. 4. ad A. U. C. 441. refert, quo tempore Appius aquam, ab eo Appiam dictam, primus perduxit. Diverfi a Lipfio abeunt Keuchenius ad Front. & ut videtur etiam Rittershufius ad Leg. XII. tab. claf. III. part. 2. c. 5. qui jam ante tempus XII. tabularum

aquaeductus, & jus circa eos institutum fuisse, conantur probare duobus argumentis. Primo ex Plin. XXXI. c. 3. ubi Aquam Marciam ab Anco Marcio rege derivatam videtur innuere; sed infirmum valde hoc argumentum, quum Aqua Marcia non ab Anco, sed a Q. Marcio, qui Praetor fuit A. U. C. 608. fit perducta, & appellata; neque Plinius etiam dicat Ancum perduxisse, sed auspicatum fuisse, unde eum non absolvisse apparet, & aperte Frontinus, (cui hac in re fides habenda, utpote qui consularis, & cui cura aquarum Romanarum a Nerva fuerat commissa, & omnia denique ex antiquis monumentis conquisivit) dicat, *ab Urbe condita per annos* CCCCXLI. *contentos fuisse Romanos usu aquarum, quas aut ex Tiberi, aut ex puteis, aut ex fontibus hauriebant.* ad quem locum vir Doctissimus Polenus est consulendus n. VII. qui Frontini sententiam tuetur. Secundum argumentum, quo antiquiores aquaeductus putant demonstrari, petitur ex l. 5. ff ne quid in loco publ. ubi dicitur, *si per publicum locum rivus aquae ductus privato nocebit, erit actio privato ex lege duodecim tabularum, uti noxae domino caveatur.* unde aquaeductus jam tempore Decemvirorum, quod longe ante A. U. C. 441. fuit, fuisse probari putant. Duplex vero responsio ad hanc l. dari potest, primo legem illam non loqui de aqaueductibus, de quibus nobis sermo est, qui per canales ac tubos, & in latericiis fornicibus Romam deducebantur, sed de naturali derivatione aquae, quae ex flumine vel rivo aliquo publico ad irrigandos agros privatorum deducebatur, quae non per lapidem stratum, sed per fistulas ducebatur l. 17. §. 1. ff. de aq. & aq. pluv. arcend. quae proprie dicebatur *aquagium.* l. 15. ff. de servitut. praed. rust. l. 9. ff. quomod. servit. amit. & l. 3. §. 5. de aqua quotid. & a Festo explicatur, dictum *aquae agium, id est aquae ductus.* graecis dicitur ὑδραγωγεῖον & ὑδραγωγία, ut in glossis habetur. non autem ita sollicite haec distinctio aquagii & aquaeductus observata fuit, quin saepe confunderentur, & vectigal aquaeductuum dictum fuerit τέλος ὑδραγωγίου; deinde etiam, etsi concedamus JCtum loqui de aquaeductibus, non tamen inde probatur lege XII. tabularum de iis cautum fuisse, sed

ſed, ut recte Marcilius c. 54. ad L. XII. tab. animadvertit, non ejusmodi actio ex l. XII. tab. ſed interpretatione prudentum, ex capite legis, quod agebat de noxa & damno infecto, derivata fuit, nequicquam obloquente Rittershuſio, ſed Poleno adſentiente, qui etiam Aquam Marciam ex ultimis Pelignorum montibus ductam, Anci Marcii opus non fuiſſe inde colligit, quia fines regni eo uſque non extendebantur.

Conſtitutis itaque aquaeductibus publicis Romae, vetitum fuit privatis aliquam inde aquae partem decerpere, ſed teſtante Frontin. lib. II. n. 95. Edit. Polen. *Apud Antiquos omnis aqua in publicos uſus erogabatur*; nec privatis quicquam aquae, *niſi quae ex lacu abundarit, ducere licuit, & haec ipſa non in alium uſum, quam in balnearum aut fullonicarum dabatur, eratque vectigalis ſtatuta merces, quae in publicum penderetur.* Deinde ſenſim jus aquam ex publicis canalibus deducendi a Cenſoribus, vel quoties ii in Republica non eſſent, ab Aedilibus, privatis conceſſum, qui inde ductis rivis & canalibus agros ſuos irrigabant, dato certo vectigali. & etiam in ipſa urbe in domos ex aquaeductibus in uſum quotidianum aquam derivabant. quo reſpicit Horat. I. Ep. x. 20.

Purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum,
Quam quae per pronum trepidat cum murmure rivum.

Ubi videndus Torrentius. & hinc Martialis petit a Caeſare Domitiano jus aquae Marciae deducendae in domum, lib IX. Ep. 19.

Eſt mihi, ſitque precor longum te praeſide, Caeſar,
Rus minimum, parvi ſunt & in urbe lares.
Sed de valle brevi, quas det ſitientibus hortis,
Curva laboratas antlia tollit aquas.
Sicca domus queritur nullo ſe rore foveri,
Quum mihi vicino Marcia fonte ſonet.
Quam dederis noſtris, Auguſte, penatibus undam,
Caſtalis haec nobis, aut Jovis imber erit.

 Poſt-

Poſtea ſoli Caeſares ſibi jus, aquam publicam concedendi, ſervarunt, nec voluerunt, ut *quisquam ſine literis Caeſaris ducat.* v. l. 2. C. Theod. de aquaeduct. & ibi Jac. Goth. Hoc vectigal ordinarie dicebatur *vectigal ex aquaeductibus* l. 41. ff. de act. emt. Front. lib. 2. *Commoda publicae familiae ex Aerario dantur, quod impendium exoneratur vectigalium reditu ad jus aquarum pertinentium.* deinde appellatum etiam fuit *vectigal formae*; ſic in l. 27. §. 5. ff. de uſufr. & l. 39. §. 5. ff. de legat. 1. dicitur *aliquid deberi ob formam aquaeductus.* Formae vero aquae dicebantur ductus & canales, per quos aqua ex publico in privatorum agros & domos derivabatur, ſic Frontinus dixit, *formas ductuum*, & ceteri poſterioris aevi ſcriptores, ut Symmachus, Caſſiodorus & reliqui ita hac voce uſi ſunt; ſic & in inſcriptionibus ſaepius reperitur. apud Gruter. 177. 1. *reſtituta forma.* & 180. 2. *per formam curſu factam.* Hoc vectigal etiam idem eſſe, quod dicitur τέλος τῶν κηπίων, *vectigal hortorum*, & a Polyb. lib. VI. inter reliqua Populi Romani vectigalia recenſetur, puto: nam praecipue ideo aqua ex publicis ductibus, a privatis deducebatur, ut eorum horti & rura, quae aquis deſtituebantur, irrigarentur: ſic expreſſe Frontin. lib. II. loquens de vectigalibus ex aquaeductibus, dicit, *ea conſtare ex hortis aedificiiſve, quae ſunt circa ductus aut caſtella &c.* & eod. libro. *ductus publici hominibus privatis ad hortorum uſum ſubſerviunt.* & ita aqua Alſietina ſive Auguſta, quae parum ſalubris erat, ab *Auguſto privatis conceſſa hortis ſubjacentibus ad irrigandum.* Neque per hortos hic ſolum intelligendi ſunt illi agri, qui obſepti ſolis voluptatibus & deliciis inſerviebant, ſed hortorum nomine omnes omnino villae comprehenduntur. Feſtus: *Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere poſſent, orirentur.* unde Plin. lib. XIX. c. 4. teſtatur in *XII. tabulis nuſquam nominari villam, ſed ſemper in ea ſignificatione Hortum.* & lib. XXXIII. 3. de aquis Marcia & Virgine, dicit, *utriusque jam pridem urbi periiſſe voluptatem, ambitione avaritiaque in villas ac ſuburbana detorquentibus publicam ſalutem*

tem. unde recte colligitur multos fraude & furto derivasse aquas in villas & hortos suos. Et hinc poena fuit quaedem statuta in eos, *qui furtivis aquae meatibus ad hortorum delicias utebantur*, cujus mentio in l. IV. Cod. de Aquaeductu. Etiam in municipiis aquam in hortos & villas sub vectigali datam fuisse, docet Cicer. III. Agrar. cap. 2. *Immunia commodiore conditione sint, quam illa quae pensitant. ego Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia a municipio fundum accepi, si a Sylla mihi datus esset, Rulli lege non penderem.* Hujus aquae Crabrae meminit etiam lib. XVI. ad Fam. Ep. 18. Hujus vectigalis cura antiquitus ad Censores, & si ii non essent, ad Aediles spectasse, ex loco Frontini supra adducto patet. Hi tutelam aquarum redemtoribus locare solebant, ut cetera opera publica; postea Agrippa, qui aquas etiam plurimas in Urbem perduxit, Sueton. August. c. XLII. *ipse operum suorum & munerum perpetuus curator fuit.* vid. & Frontin. lib. II. Deinde Censura jam pereunte Augustus, ut plures, qui sibi gratam operam in bellis civilibus praestiterant, obligaret, *nova officia excogitavit*, in quibus erat *cura aquarum*, Sueton. Aug. c. XXXVII. Et primum *curatorem creavit Messalam Corvinum, & adjutores ei dedit Posthumium Sulpitium Praetorium, & L. Comitium Pedarium, & insignia quasi Magistratibus iis concessit, & de eorum officio Senatusconsultum factum*, quod exhibet Frontinus lib. II. qui seriem nobis dat omnium Curatorum, ab Agrippa ad se ipsum: & fuisse ordinariam dignitatem postea factam satis constat. Deinde etiam reperitur *Consularis Aquarum*, qui aquaeductuum curam gerebat, ut ex l. 1. C. Th. de aquaed. apparet, ubi v. Jacob. Gothofr. & l. 1. C. Just. eod. Et a sequentibus Imperatoribus constitutus fuit Comes Formarum, de quo videndus Pancirol. ad notit. dign. occid. c. 7. Ad tutelam etiam aquaeductuum institutae sunt duae familiae, una ab Agrippa, quam deinde Augustus hereditatem sibi relictam publicavit, quae publica inde dicta, & altera, quam Claudius instituit, quae Caesarea appellata est. Haec familia erat servorum, qui *Aquarii* appellabantur (ita in inscriptione quam laudat Pignor. de serv. p. 500. *Aquarius* Au-

 gusti

gusti memoratur. vid. Grut. xcIII. 6.) qui erant aquarum custodes, ὑδροφύλακες l. penult. C. de aquaeduct. Hos *custodes* appellat Tacit. xv. ann. 43. ubi Lipsius non recte his Castellarios solos significari docet, qui tantum species aquariorum erant, ut docet Frontinus, qui eos *diductos in villicos*, *castellarios*, *curatores*, *silicarios*, *tectores* & *alios opifices* dicit. sic apud Malvasiam in Marmor. Felsin. pag. 371. est PUBLICUS POP. R. AQUARIUS AQUAE ANIENIS VETERIS CASTELLI NOVAE LATINAE CONTRA DRACONES. Hi accipiebant stipendia & *commoda sua ex vectigalibus*, *quae ad jus aquarum pertinebant*. Frontin. lib. II. Male autem Brissonius de Verbor. signif. in *aquarius*, putat, de his accipiendam esse l. 12. §. 42 ff. de instr. vel instr. legat. Sed manifestum est ibi agi de familia privata, quae aquas curabat domini, quae in multiplicem usum habebantur. De his vid. Pign. de servis. p. 49. & seqq. & talis ille in lapide Gudiano pag. xxxI. M. AURELIUS CARICUS AQUARIUS HUJUS LOCI. & SECUNDIO JULIAE AUG. AQUARIUS, in sepulchro servorum Domus Augustae, quod illustravit Bianchinus. pag. xx.

Proximum vectigali ex aqua est vectigal, quod pro cloacis solvebatur, *Cloacarium* vulgo dictum. Hae cloacae primum a Tarquinio Prisco institutae fuere, ut sordes, quae Urbem deformarent, per eas in Tiberim deveherentur, Liv. I. c. 38. Admirandum plane opus, & in quibus praedicandis Auctores magnifice sibi indulgent, vid. Lips. de Magnit. Rom. lib. III. c. 12. Harum cloacarum cura antiquitus ad Censores spectabat, qui eas purgandas & reficiendas locabant redemtoribus, quod, ut notum, non multis adstruemus: maximi autem sumptus fiebant in has cloacas ex publico, ita ut, teste Dionysio Halicarnas. lib. III. *aliquando neglectas cloacas*, *nec amplius transmittentes aquas*, *Censores mille talentis purgandas* & *reparandas locaverint*. Ne autem damnum hinc sentiret aerarium, institutum fuit vectigal, ex quo cloacae purgari & reparari potuerunt, quod dicebatur *cloacarium*, ut appellatur in l. 27. §. 5. ff. de de usufr. & l. 39. §. 5. ff. de leg. I. Cloacae postea sub Imperatoribus ad *Curatores* pertinebant, qui earum curam gererent;

rent; hi in veteribus monumentis plerumque appellantur *Curatores Alvei Tiberis & riparum & cloacarum Urbis*, V. Gruter. inscr. p. 197. & 198. per tot Hi, ut minori impendio eae purgarentur, utebantur poenae damnatis. Trajanus ad Plin. lib. x. ep. 41. *Solent enim ejusmodi ad balneum, ad purgationes cloacarum, item munitiones viarum & vicorum dari.* Praeter has cloacas erant Romae latrinae publicae, in quibus praetereuntes ventris onus deponere poterant: de quibus intelligendus Suetonius, qui in Tiber. cap. LVIII. *nummum vel annulo effigiem impressam latrinae aut lupanari intulisse*, capital fuisse narrans: nam ibi de publicis latrinis agi certum est. ut etiam ita vocat in vita Lucani. *adeo ut quondam in latrinis publicis clariore cum strepitu ventris emisso* &c. & de his etiam in vita Neronis cap. XXIV. *abjici in Latrinas omnium statuas & imagines imperavit.* neque ex his etiam lucrum aspernata est Roma, sed eas vilibus hominibus locabant, qui vectigal exigebant ab his, qui subita necessitudine deprehensi se ibi exonerare cogebantur; ut recte rationem hujus sordidi vectigalis explicuit Cujac. XXII. obs. 24. de his loquitur Juvenal. III. v. 38.

Conducunt foricas, & cur non omnia?

Hi appellantur in l. 17. §. 5. ff. de usur. *Foricarii*, quos male Salmasius de usuris c. 18. interpretatur, qui redimunt purgandas latrinas, quum ii non debeant inferre pecuniam fisco, ut in d. l. dicitur, sed accipere. Latrinis adjungo *Amphoras* publice positas in angiportis, de quibus Macrob. III. Satur. cap. 16. has amphoras intelligit Lucretius lib. IV. vs. 1021.

Puri saepe lacum propter, se, ac dolia curta
Somno devincti credunt extollere vestem,
Totius humorem saccatum ut corporis fundant.

Ubi vide notas Fabri. eas intelligit etiam Martialis lib. XII. Epig. 48.

Quod

Quod ſciat infelix damnatae ſpongia virgae,
Vel quicumque canis junctaque teſta viae.

Ubi recte Raderus *teſtam* de hujus generis amphora explicat. Non videtur autem Romae licuiſſe urinam publice facere, niſi in his amphoris, quae in eum uſum erant poſitae in viis. In has autem gratis urinam conjicere licuit usque ad tempora Veſpaſiani, qui, quum eſſet avariſſimus, *commentus eſt vectigal urinae*, Suet. Veſp. XXIII. quod ad ſimilitudinem foricarum, ut puto, vectigal inſtituit, & has Amphoras ſordidis hominibus locavit, qui ſtipem ab hominibus, qui neceſſitate coacti in iis lotium reddebant, exigebant; nam quae viri docti de *Fullonibus* excogitarunt, fidem penes me non inveniunt: nam ſi vectigal aliquod fullones ſolvebant, erat propter aquae uſum ex publicis aquaeductibus, ut ſupra ex Frontino docuimus. De eodem Veſpaſiano teſtatur etiam Tzetzes, illum vectigal ex fimo equino cöegiſſe, ut notat doctiſſimus interpres Suetonii Caſaubonus. Neſcio autem qua ſpecie Marcilius ad Suet Veſpaſ. cap. XVII. & XXIII. hoc vectigal vocet *Judaicum vectigal e lotio*, & in capita Judaeorum impoſitum fuiſſe velit, nullo adducto, quo hoc probet, argumento. plura & fere eadem, quae priores, de hoc vectigali habet Henelius in otio Uratiſlav. cap. XXII.

Nullo magis argumento opulentia & magnificentia Romanorum declarari poteſt, quam admirandis illis viis, quas lapide ſternebant, de quibus v. Lipſ. de magnit. Rom. c. X. de ipſis viis & earum munitionibus hic agere locus non eſt, & hoc egregie Bergerius in libro de viis militaribus argumentum illuſtravit. tantum noto, Poenos fuiſſe, qui primi vias lapide ſtraverunt, ut adnotat Servius ad illa Virgil. I. Aen. 422. *Miratur Molem Aeneas, & ſtrata viarum:* Romani vero omnes in hoc quoque opere gentes ſuperarunt. Sed ne nimio impendio aerarium exhauriretur, etiam ad illarum munitiones & tutelam privatos contuliſſe pecunias, declarant antiqua monumenta. Hoc clare docet Sicul. Flacc. de condit. agror. pag. 9.

Sunt

Sunt viae publicae regalesque, quae publice muniuntur, & auctorum nomina obtinent, nam & curatores accipiunt & per redemptores muniuntur; in quarumdam tutelam a possessoribus per tempora summa certa exigitur. Saepius etiam in jure nostro hujus collationis a possessoribus agrorum viae affinium, memoria a JCtis facta reperitur, ut in l. 27. §. 5. ff. de usufr. & reliquis, quas ibi adducit Gothofr. Has vias reficiendas & muniendas olim Censores curabant, qui eas redemptoribus locabant. Liv. XLI. c. 27. *Censores vias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substernendas marginandasque primi omnium locavere.* Qui locus ita accipiendus, eos Censores primo ex glarea, quae minutissimi lapilli sunt, vias fecisse, quum antea ex grandibus & e montibus excisis saxis munitae fuissent, ut Appia via. Deinde a Censoribus translata haec potestas ad Quatuorviros l. 11 §. 30. ff. de orig. jur. & postea Curatores viarum ab Augusto constituti; Sueton. Aug. XXXVII. Vide Lips. in excurs. ad Tacit. III. annal. Ad Augustales hanc curam postea etiam delatam credit Reines. ad Insc. clas. 1. 12. motus lapidibus duobus apud Gruterum, qui tamen id non videntur probare. nam in primo pag. CLXIX. 5. legitur tantum, *municipii magistros Augustales viam Augustam ab via Annia extra portam ad Cereris silice sternendam curasse pecunia sua pro ludis.* id est, se sumtus non in ludis, sed fecisse in via sternenda, non habuisse curam, ut munus ordinarium isti ordini injunctum, vias tuendi & sternendi. Nam & hac liberalitate saepe privatos insignes fuisse, qui sua pecunia vias sterni jusserunt, patet, ut in altero lapide pag. CLII. 3. *Arius tertius Aug. testamento sterni jussit*, & aliae ibidem inscriptiones hoc docent: etiam privatos de suo vias faciundas & reficiundas curavisse, ut in lapide 2. ejusdem paginae. sed hi non ideo erant curatores viarum, qui proprie ita dicebantur. Fuisse etiam ante Augustum curatores quosdam viarum posset colligi ex Varrone lib. IV. L. L. qui *viocurum* memorat, quem Gothofr. in notis pag. 1571. eumdem esse, qui curator viae, judicat. *Curatores* viarum sternendarum etiam aliquando a vicinis lectos, sed auctoritate imperatorum, lapis indicio est apud Gruter. pag. CCCCLIV. 1.

ubi *P. Plautius Pulcher. curator viarum sternendarum a vicinis lectus ex auctoritate Ti. Claudii Caesaris Augusti* legitur. Gundelingius vero, insignis ille alienorum scriptorum compilator, ubi in Gundel. t. XVI. pag. 53. & seqq. eadem fere omnia, quae olim huc congesseram, retulisset, ne videretur plagii reus, adjicit tandem se, quum illa scripsisset, animadvertisse eadem scripsisse Burmannum in Dissertatione de vectigalibus. sed hoc sollemne scribacibus istis heroibus, qui de omnibus se posse libros componere ostendunt, etiam de quibus antea numquam cogitarunt. Ad Aediles vero curam viarum muniendarum pertinuisse, quod quosdam affirmare video, non puto, sed illorum tantum officium fuisse, curare, ne impeditum iter per vias sit, utque omnes sordes, effluxiones, & quicquid tandem viarum usui officeret, removeri juberent: hoc colligi potest ex Sueton. Vesp. c. v. & l. XII. ff. de per. & comm. rei vend. & l. unic. ff. de via publ. Vel si forte legatur, illis etiam muniendi & reficiendi viarum curam fuisse commissam, illud accipiendum est, ut supra de aquaeductuum cura ex Frontino docuimus, ut, si Censores in republica non essent, Aedilibus illud incubuerit. Legimus tamen, *ex multatitia pecunia aediles saxo quadrato a Capena porta ad Martis semitam stravisse*, apud Livium lib. x. 23. & alibi bis terve: sed hoc extra ordinem factum credibile est, ut ex multatitia pecunia etiam templa & alia opera publica excitata fuerunt. Bergerius etiam de viis milit. lib. I. cap. IV. §. 2. putat curatores viarum locasse hoc vectigal, & praeterea alia vectigalia, quae in viis publicis, aliisque, nec non ad earumdum opus pendebantur: sed vellem simul auctorum loca, quibus hoc probaret, adjecisset. nam locus ex Capitolin. Anton. Phil. cap. XI. quem §. 6. adfert: *dedit praeterea Curatoribus regionum ac viarum potestatem, ut vel punirent, vel ad praefectum urbi puniendos remitterent eos, qui ultra vectigalia quicquam ab aliquo exegissent*; hoc novum & extraordinarium ab Antonino constitutum docet, neque ibi de locatione vectigalium aliquid memoratur. plura de Curatoribus viarum tam intra urbem, quam extra eam hic disserere nihil attinet, & de illis Bergerius & alii abunde satis omnia congesserunt. Suc-

Succedit *Solarium*, quod vectigal erat, quod pro solo pendebatur. leg. 11. §. 17. ff. ne quid in loco public. apud alias gentes simile huic vectigali, aliquid exactum fuisse ab illis, qui vellent aedificare, ex Didonis historia patet, quae quum Carthaginem conderet, id fecit consentientibus Afris, sed statuto *annuo vectigali pro solo urbis*, teste Justino lib. XVIII. 5. qui & lib. XIX. 1. narrat, *adversus Afros vectigal pro solo Urbis multorum annorum repetentes*, ducibus Hasdrubale & Hamilcare dimicatum. quod cap. seq. *stipendium urbis conditae* vocat. Recte vero Berneccerus monet, hinc antiquitatem solarii patere: male vero D. Gothofredus in notis ad Varr. de L. L. lib. IV. pag. 1574. & ad L. XV. ff. qui potiores in pign. confundit *locarium* & *solarium*, quum ipsa Varronis verba, *locarium datur in stabulo & taberna, ubi consistunt* doceant, *locarium* esse, quod datur pro mansione in stabulo, vel pro mercibus, quas ibi negotiatores, vel in taberna aliquamdiu locant. sed eo sensu numquam *solarium* dici credo: de aedificando vero leges antiquas fuisse colligitur ex eodem Varrone lib. IV. de L. L. p. 14. *ubi in aedificiorum legibus parietes posticos muros esse scriptos* dicit, an in illis de solario fuerit aliquid scriptum non constat; sed plerumque exigebatur ex aedificiis, quae privati in publico excitarunt, quod vetitum erat, t. t. ff. ne quid in loco publ. l. 22. C. Theod. de operib. public. Sed si quis aedificasset, *Praeses provinciae aestimare potest, utrum vindicanda in publicum sint, an potius iis satius sit vectigal imponi*. l. 5. §. 1. ff. de operib. publ. Saepe vero controversiae incidebant de aedificiis & locis, an privati, an vero publici juris essent, quas dirimebant Imperatores. Sic Augustus *loca in urbe publica juris ambigui, possessoribus adjudicavit*, Suet. c. XXXII. Et hinc, notante Casaubono, *Curatores locorum publicorum judicandorum* in lapidibus leguntur. Ad Censores etiam spectasse locorum publicorum, & in iis inaedificatorum, curam patet ex Valer. Max. VI. V. 3. Rutilius Trib pleb. Censoribus Ti. Graccho & C. Claudio *diem dixit, privata etiam ira accensus, quia necessarium ejus in publico loco parietem demoliri jusserant*. & reperimus etiam III. VIR. LOCOR. P. PERSE-

Cc 2 QUEN-

QUENDORUM apud Gruter. pag. CCCXCVIII. 6. & apud Spon. Misc. Erud. Ant. p. CCCV. sed de his magistratibus & aliis huic rei adsignatis agere non est institutum nostrum, hoc solum, de Roma urbe, ut in omnibus fere & in hodiernum diem observatur, notandum, summam fuisse curam, ut loca publica a privatis secernerentur, nec aedificaretur in publico, aut privata aedificia extenderentur in publicum ultra fines praescriptos, quod teste Festo *proaedificatum dicitur, quod ex privato loco processit in publicum.* Et apud Athenienses idem vetitum fuisse docet Polyaen. lib. III. Strateg. cap. IX. ex. 30. ubi Iphicrates in summa aerarii angustia, dicitur suasisse Atheniensibus, ut aedificia, quae eminerent in publicas vias, aut rescinderent, aut venderent. & hinc dominos aedium collata pecunia redemisse, ne mutilarentur aut labefactarentur aedificia. ubi Casaubonus alterum exemplum de Hippia profert ex Aristotelis Oeconomicis. & Romanos saepe ex privato in publicum restituisse loca docet lapis apud Gruter. pag. CC. 5. & Malvas. Marm. Fels. pag. CCLXIV. sed integrior apud Fabrett. pag. DCLXXV. qui legit, *Dedicandorum locorum publicorum*, quum Gruterus habeat, *dicandorum.* sed meliori jure inde, *judicandorum* potest effici. Non licuisse etiam in locis pollutis sanguine & caede aedificia excitare, nisi ex decreto Pontificum expiata essent, ostendit Guther. de Jur. Pont. lib. II. cap. 8. Apud Romanos jam hi magistratus publicorum locorum judicandorum, vel persequendorum, vel quocumque nomine saepe insigniti fuerunt, ordinarie vel aedificia publicabant, vel iis vectigal & pensionem annuam imponebant, quae *solarium* a JCtis saepe dicitur. v. l. 39. §. 5. ff. de leg. I. hinc Imperator Julianus in l. I. C. de divers. praed. urban. & rustic. jubet pro *aedibus, quas nonnulli in solo reipublicae extruxerant, placitam pensionem praestare:* non voluerat dirui aedificia, quae sub Constantino maxime in publicis locis erant excitata, sed solario contentus fuit. v. Amm. Marcel. lib. XXV. c. 5. & ibi Vales. de eodem solario accipienda videtur l. XVII. ff. de pignerat. action. ubi Divi *Severus & Antoninus rescripsere, superficiarium praedium pignori posse dari, ita tamen, ut sine diminutione mercedis*

soli

soli obligaretur. Quod tamen & de privatorum jure, qui in alieno solo superficiem possident, posset intelligi, ut in l. XXIV. de Rei vind. & l. VI. ff. qui pot. in pignor. sed de publico vectigali videtur loqui l. VII. §. 2. de Ususr. *quoniam & alia onera agnoscit usufructu legato, ut puto stipendium, vel tributum, vel solarium* &c. ubi male *salarium* editiones aliquae. Postea Imperatores saepe domos & aedificia publica donare solebant, & inde pensionem seu collationem quamdam sibi capere, de qua est tit. in Cod. Theod. de conlatione donatar. vel relevat. possession. ubi videndus doctissimus Interpres. Praecipue etiam hoc solarium capiebatur ex aedibus, quae in porticibus balneorum & lavacrorum publicorum exstructae erant, quibus fruentes solario obligati erant, ut patet ex l. 52. C. Theod. de oper. public.

Fuit etiam acerbum olim vectigal, quod pro columnis & & ostiis aedium exigebatur, dictum *Columnarium & Ostiarium.* A Scipione illud exactum docet Jul. Caes. III. de bell. civ. c. 32. *Interim accerbissime imperatae pecuniae tota provincia exigebantur, multa praterea generatim ad avaritiam excogitabantur, in capita singula servorum, ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturae imperabantur.* De eo etiam agit Cic. III. ad famil. ep. 8. dicens *acerbissimam exactionem capitum atque ostiorum.* Institutum illud vectigal a J. Caesare putarunt viri docti, ut Brantius ad Caes. & alii, sed rectius Bosius & Popma ad Cic. XIII. ad Att. 6. statuunt, hoc referendum esse ad legem sumptuariam Juliam, qua quum omnium impensarum modus & numerus esset definitus, etiam insanum columnarum & ostiorum studium inhibitum est, imposito vectigali, si quis plures columnas, quam lex permitteret, haberet. Male etiam locis, ubi *Columnarii* leguntur apud Cicer. legunt alii *Colonarii.* sic lib. VIII. ad fam. ep. 5. *Nolo te putare Favonium a columnariis praeteritum esse.* de quo v. Nic. Loens. misc. epiph. lib. VIII. c. 19. Qui eos interpretatur hujus vectigalis exactores, quamvis ab eo dissentiat Manutius. Bartholom. Barrientus cap. V. Annotat. de *columnario* hoc disputans diver-

ſum eſſe cenſet *columnarium* in l. XI. ff. de Aur. Arg. Mund. Leg. & eiſe vas ad modum columnae factum. ſed ibi alii legunt *colum nivarium*, alii *colum vinarium*.

Non diuturnum autem hoc vectigal fuit, ut nec aliud, quod in gratiam ejusdem J. Caeſaris in Mutinenſi bello a Senatoribus praeſtitum eſt. Auctor enim eſt Dion. lib. XLV. Senatores quaternos obolos in ſingulas tegulas aedium, quas in urbe aut ſuas, aut conductitias habebant, dediſſe. Vir Doctiſſimus Falconerius tributum vel vectigal aliquod ſe reperiſſe putat, quod quidam populus vel oppidum deberet dare, quod conſtabat in vaſis Figulinis, quia reperit lancem ſeu patinam, in qua legebatur, TERT. D. L. EX. F. CAN. OP. DOLI. I. TIT. ET GALLO COSS. quae verba explicat; *Tertullus Decii Libertus ex figulina Canonis operis doliarii.* & canonem eſſe tributi genus. ſed Ampliſſimus Cuperus in monum. antiquis pag. 231. putat, CAN indicare nomen proprium *Canii*, vel *Caninii* vel *Canuleji*, &c. & fuiſſe illum artificem figulum, qui plurimas figulinas haberet: ita unicuique licet in monumentis veteribus hariolari.

Fuit etiam *Vectigal Artium*, quod artifices & negotiatores, praeſertim qui exercebant artes & negotiationes, magis ad luxum, quam vitae neceſſaria adcommodatas, quotannis ſolvere cogebantur, pro libero exercitio artium. Hoc primus inſtituit Alexander Severus. Lamprid. Sever. cap. XXIV. *Braccariorum, linteonum, vitreariorum, pellionum, plauſtrariorum, argentariorum, aurificum & ceterarum artium vectigal pulcherrimum inſtituit, ex eoque juſſit thermas, & quas ipſe fundaverat, & ſuperiores populi uſibus exhiberi.* Hoc vectigal ſub ſequentibus Imperatoribus duravit, & dictum fuit *Luſtralis collatio*, quia quum antea ſingulis annis ſolvebatur, poſtea a Conſtantino in ſingula luſtra pendi juſſum eſt. v. Jacob. Gothofr. ad l. 1. C. Theod. de luſtral. conlat. dictum etiam fuit *aurum negotiatorium*, quod Alexander Romae remiſit. Lampr. c. XXXII. Non ſolum autem negotiatores honeſti, ſed & ſordidi & infames huic praeſtationi obnoxii fuere: Lenones enim & meretrices vectigales erant. Primus id exegit Caligu-

la

la teſte Suet. c. XL., ex quo id duravit ſub ſequentibus Imperatoribus: hinc Lamprid de Severo ſcribit c XXIV. eum *vetuiſſe Leononum vectigal, & meretricium & exoletorum in ſacrum aerarium inferri, ſed ſumptibus publicis ad inſtaurationem theatri, circi, amphithreatri & aerarii deputaſſe:* & Conſtantinum illud exegiſſe teſtatur Zoſimus. & Athenis etiam fuiſſe ſolutum vectigal meretricium docet Sc. Gentil. ad Apulej. Apol. n. 734. Plurima de hoc vectigali poſſent dici, ſed quum aliorum ſcrinia compilare nolimus, remittimus lectorem ad Caſaubon. ad Sueton. Calig. c. XL. Henel. Ot. Uratiſlav. cap. L. & inprimis ad doctiſſimum Jac. Gothofr. commentarium in l. 1. C. Theod. de luſtrali collatione, qui pluribus ibi de eo agit, & Pagi. de Conſul. Caeſar. p. 126. & ſeqq. *Auri luſtralis coactor* occurrit apud Gruter. CCCXLVII. 4.

Inſtituit etiam Caligula *Octavam partem ex diurnis gerulorum quaeſtibus*, teſte eodem Sueton. c. XL. Geruli autem erant viliſſimum hominum genus, qui portandis mercibus & aliis rebus vitam ſuſtinebant: hinc in contemtum ille apud Petron. in fragm. Trag. cap. XLVI. *modo, modo collo ſuo circumferebat onera venalia.* Ubi plura diximus. Apud Feſtum, *Bajulos dicebant antiqui, quos nunc operarios. unde adhuc bajulari dicitur.* ubi neſcio an melius ſit legere *onerarios.* Nam Gell. V. 3. *Vecturas onerum corpore facere* vocat, & Graece βαστάζοντας dictos, vel ut alii, ἀχθοφόρους, Latine *Bajulos:* ita in Gloſſ. βασταχτὴς *bajulator*; & Symmach. x. ep. 27. *frugis & olei bajulos* dixit. Et ἀχθοφόρος *Gerulus, onera ferens, Sarcinarius, bajulator*, in Gloſſis. Veteres autem videntur ſervis Bajulis uſos fuiſſe. Plaut. Aſin. III. III. 70.

Ego bajulabo, tu ut decet dominum, ante me ito inanis.

& ex Mercat. III. 1. etiam ſervas bajulas habuiſſe colligitur, ubi Paſicompſa negat *ſe didiſiſſe bajulare.* Horum Gerulorum opera praecipue utebantur Redemtores operum publicorum, ad ferendam materiem aedificiorum. Horat. II. ep. II. v. 70.

Feſti-

Festinat calidus mulis gerulisque redemtor.

Sed & homines lecticis impositos portare solebant. Senec. de benef. lib. III. 28 *Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus:* Sic Capitol. in Elogab. c. XVI. dicit, *Bajulos vice lecticariorum homines lecticis impositos portasse.* Hoc hominum genus etiam *portitores* postea dictum fuit a portando, qui praecipue literis portandis operam dabant. Cassiod. I. var. 40. Sidon. Apoll. 45. & 6. 3. l 1. C. Theod. si cert. petat. Denique sub posterioribus Caesaribus constitutum est corpus aliquod & collegium gerulorum, quod corpus *Gerulanorum* vocatur in Inscript. Gudianis pag XXXII. 1. 6. & 8. & de quibus Cl Hesselius in notis suis amplius agit: *Geruli* & *Geruli Decuriales* in lapidibus apud Gruterum occurrunt, ut index Artium docet. An huc referri etiam possit, *Bastaga*, sive *Vastaga*, onus possessorum & colonorum quaevis necessaria portandi in castra &c. in l. 11. C. Theod. de cohort. nescio. a Βαστάζειν certe illud derivat Reinef. ad clas. 1. Insc. 10. Huc etiam spectant, qui dicebantur *Saccarii Portus Romae*, constituti ad portandas merces ex portu in horrea; neque licebat cuiquam, per alios, immo ne per suos quidem, merces vel onera transferre in horrea, constituta poena quintae partis ejus speciei, quae per alios portata erat, fisco vindicandae. l. unic. C. Theod. de Saccar. port. Rom. Horum meminit & Paullus in l. 40. §. 3. ff. de contr. empt. *Si quid ex sacco saccarii cecidit.* Hi *Saccarii* saepe in auctoribus ob soni similitudinem confundunduntur cum *Sagariis*, qui erant Sagorum confectores, & quorum etiam corpus & collegium erat Romae, de quibus est l. 52. §. 4. ff. pro socio. l. 5. §. 15. ff. de tribut. act. & Reinef. insc. x. 9. sic apud Apulej. libr. 1. Jacob. Gothofr. ad d. l. unic. C. Theod. de sacc. recte restituit *Saccariam facere*, pro *sagariam*, quia ille, qui Saccariam ibi facere narratur, *vegetus* dicitur, quod Epitheton maxime Saccario convenit, qui expedite & celeriter merces transportare debet,

bet, hincque puto in glossis *Gerulum* verti ἀνύτην, id est, *festinantem*, & ex supra adducto loco Horatii,

Festinat calidus mulis gerulisque redemtor.

hoc colligitur. Qui vero *saccarius* in Gloss. vertitur σακόπλοκος, non est bajulus, sed saccorum confector. Ammonio Philosopho, *Saccas* cognomen fuit, quia bajulus erat. vid. Amm. Marc. lib. XXII. 16. & ibi Vales.

Neque intra hos terminos avaritia Imperatorum stetit, ut sordida & inaudita haec vectigalia solum extorquerent, sed & alia exigerent pro rebus, quas natura omnibus communes fecerat. Aër, quem omnes haurimus, non immunis subjectis Imperio Romano fuit. Minatus id olim fuerat Palaestinis Pescennius Niger apud Spart. c. VII. *quibus rogantibus, ut eorum censitio levaretur, respondit, vos terras vestras levari censitione vultis, ego, etiam aërem vestrum censere vellem.* Tandem revera institutum fuit τέλος ἀερικὸν *vectigal aëricum*, quod Cedrenus Michaelis Paphlagonis inventum esse scribit. vid. plura de hoc vectigali apud Cujac. x. obs. 7. & Buleng. de vectigal. P. R. c. 17. Deinde etiam pro fumo exactum fuit vectigal, quod originem debet Nicephoro Imperatori, & exigebatur pro singulo fumante, vel pro unaquaque domo & lare, ut ex Zonara docuerunt Bulenger. d. l. & Pancirol. var. lect. III. 31. antiquius hoc vectigal fuisse, & a Claudio Imperatore institutum narrat Joh. Malala in Chronog. lib. x. pag. 317. qui dicit Claudium tributum fumi, λειτουργιῶν ἣν παρεῖχον ὑπὲρ καπνοῦ, a sodalitiis Antiochiensibus pendi solitum, ipsis remisisse, in porticuum a Tiberio exstructarum instaurationem & contignationem: sed quum auctor ille levioris sit auctoritatis, neque quisquam hoc de Claudio memorat, in medio relinquimus. Editor tamen Malalae Edm. Chilmeadi, antiquius Nicephoro esse contendit. Video autem viros doctos, ut Cujacium & Bulengerum, his duobus addere tertium vectigal *pro umbra* solutum, quod ex arboribus exactum fuit, quale tamen nullum umquam exstitisse, plane mihi persuasum est. Utuntur, ut

ut hoc probent, loco Plin. lib. XII. c. I. ubi de Platano agens, dicit, *gentes & vectigal pro umbra pendere.* Sed revera nihil magis menti Plinii contrarium, quam inde novum & inauditum vectigal eruere; Oratorie autem magis, quam historice ibi in luxuriam invehitur, quae eo tempore maxime homines afflaverat, ut Platanum arborem, quae nihil frugum ferret, sed ad solas delicias & umbrae caussa in summo honore & pretio habebatur, ex longinquis terris adveherent. Sic in Italiam per mare Jonium erat translata, ubi Romani & Itali ita delectabantur Platano, ut in praediis loca, quae voluptati & libidini consecrabant, Platanis consererent, ut ex Mart. III. ep. 19. Plin I. Epist. 3. Petron. c. LXXXVI. & infinitis auctorum locis patet. Apud Ovidium ingeniose Nux arbor frugifera de Platano queritur vs. 17.

At postquam Platanis, steriles praebentibus umbras,
Uberior quavis arbore venit honos.

Et hunc seculi sui luxum notavit etiam Horat. II. od. 15. *Platanusque caelebs evincet ulmos.* ubi videndi Acron & Porphyrion, & Quinctil. lib. VIII. de inst. orat. I. pag. 680. His ergo arboribus infructuosis *opacas deambulationes* (ut vocat JCtus l. XIII. §. 4. ff. de usufr.) & gestationes facere non erat frugi patrisfamilias in Italia, utpote qui nihil inde reditus possent capere, sed solam voluptatem ex umbra. Nam in redituum censum vix venire posse credo, quod ex ligno Platani radii rotarum fierent, ut Plin. lib. XVI. 40. & Scheff. I. de Re veh 3. quia id tenue erat, & post longos annos demum breve admodum vectigal: sed multo magis, innuit Plinius, id mirandum esse in iis gentibus, qui solum tributarium arabant, & coacti erant quotannis tributum Romanae republicae pendere. Deberent enim ii, ut tributa & vectigalia haec facile & sine incommodo solverent, agros suos frugibus & frumento exercere, ut inde vectigalis praestatio ipsis compensaretur, sed eo dementiae eos pervenisse dicit, ut agros, pro quibus tributum deberent, consererent arboribus, quae nihil nisi deli-

cas

cias & patulam umbram domino soli praeberent, atque ita vectigal pro sola umbra penderent.

Errat quoque Bulengerus, qui in libro de Vectigalibus P. R. peculiare aliquod vectigal *Macelli* statuit, de quo agit c. xv. idque iterum ex Plinio adstruere conatur. is lib. xix. c. 4. dicit, *itaque hercule nullum macelli vectigal majus fuit Romae:* sed si verba sequentia recte considerasset, non singulare vectigal Macelli fuisse, sed portorium, quod omnibus mercibus impositum, etiam ex Macello exactum, vidisset. *Macelli* autem appellatione, omnia obsonia & edulia, quibus vita humana sustentatur, continentur. Sic eodem capite Plin. dixit. *Ex horto Plebei macellum, quanto innocentiore victu:* hinc apud Suet. Tib. c. xxxiv. legimus, *Tiberium annonam Macelli Senatus arbitratu quotannis temperandam censuisse.* Macelli vero, vel annonae Macelli nomine non intelligebantur pisces, quod & Victorius lib. xvii. var. lect. 3. colligit ex Festo in *Piscatorii. Piscatorii ludi vocantur, qui quotannis mense Junio trans Tiberim fieri solent a Praetore urbano pro piscatoribus Tiberinis, quorum quaestus non in macellum venit, sed fere in arcam* (vel ut citat Tomasin. de Donar. cap. xxxii.) *Volcani, quod id genus pisciculorum vivorum datur ei Deo pro animis humanis* sed recte hoc restringuitur ad pisces illos vivos, quos in Tiberi capiebant piscatores Tiberini, de quibus & Ovid. vi. Fast. 235. nam licet praecipue carnes ibi venderentur, unde & Plutarchus Quaest. Rom LIII. χρεωπώλιον vocat, tamen & pisces ibi venditos docet Plaut. Aul. II. VIII. 3. *venio ad macellum, rogito pisces, indicant caros &c.* & apud Terent Eun. II. 2. ex Macello Gnathoni occurrunt *cetarii* & *piscatores.* & Juven. Sat. v. 93.

Dum gula saevit
Retibus adsiduis penitus scrutante macello.

Hinc & apud Sueton. Vesp. XIX. *Convivabatur adsidue, ac saepius recta ac dapsili, ut macellarois adjuvaret.* ubi an dapsilis coena etiam pisces an solas carnes notet, nescio. certe

dapsilis est ubi magnificis dapibus instructa est coena, quam & *dapalem* vocari notat Ursin. ad Ciaccon. de Triclinio pag. 176. qui & pag. 189. *puram* dicit vocatam, carnibus, non piscibus instructam. Venditores obsoniorum dicebantur *Macellarii*, quos male Bulengerus pro redemtoribus fictitii sui vectigalis sumsisse videtur. Sueton. Jul. Caes. XXVI. *Munus Populo epulumque pronuntiavit in filiae memoriam, quod ante eum nemo. Quorum ut quam maxima exspectatio esset, ea quae ad epulum pertinerent, quamvis Macellariis oblocata, etiam domesticatim apparabat*; eosdem autem, qui & dicuntur Lanii, puto fuisse *Macellarios*, qui agnos & ceteras pecudes subministrabant epulis, & quibus locabantur oves mactandae & praebendae, de quo more v. Gronov. I. obs. 20. infin. Macellarios vero, quia & Lanii erant, habitos inter vilissimos docet locus Valerii Max. III. IV. 4. *Miro quoque gradu Varro ad consulatum ex macellaria patris taberna conscendit, & quidem Fortuna parum duxit sordidissimae mercis capturis alito XII. Fasces largiri, nisi etiam L. Aemilium Paullum dedisset collegam.* & hinc Lanium Melanthium, eleganter Ovidius Epist. I. 95. inter vilissimos ponit & Iro conjungit,

Irus egens, pecorisque Melanthius auctor edendi,
Ultimus accedunt in tua damna pudor.

Denique ex vectigalium etiam catalogo eradendum est *Aedilitium vectigal*, quod plerisque persuasum est, fuisse aliquod pecuniae genus, quod provinciales ludorum nomine Aedilibus Romanis pendebant. Subsidium petit Bulenger. de vect. P. R. c. 40. ex Cic. lib I. ad Q. Fratr. Ep. I. §. 9. ubi scribit. *Quantum vero illud est beneficium tuum, quod iniquo & gravi vectigali Aedilitiorum, magnis nostris simultatibus, Asiam liberasti.* Idem sentit Turneb. XXVII. adverf. I. cujus verba exscripsit Bulengerus. Sed error hic inde provenit, quod non recte mores antiquorum Aedilium considerarint, qui honorem auspicaturi debebant ludos edere, in quos maximae impensae & sumptus fieri consueverant, quos quum vix sustinere possint, ab amicis

amicis, imo & a civitatibus sociis, & subjectis populis, hospitibus & clientibus solebant Aediles commodare, quae ad magnificentiam & pompam ludorum & ornatum fori conferrent, ut tabulas, signa & reliqua. v. Guth. de Jur. Pont. 3. c. 21. Hoc manifestum est ex IV. Verr. cap. 3. *C. Claudius, cujus aedilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine, tamdiu, dum forum Diis immortalibus, populoque Romano habuit ornatum, & quum esset hospes Hejorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis usus est ad commodandum, sic ipse diligens fuit ad reportandum.* ubi addit *spoliis provinciarum* etiam fuisse ornatum forum ac basilicas.

Ita olim erat moris, sed invalescente avaritia, provinciales cogebantur Aedilibus in ludos & ornatum fori, non commodare, sed plane donare res, & bestias venari ad spectacula. Hoc patet ex Cic. l. II. ad fam. II. & VIII. ep. 9. & ad Att. V. ep. ult. & VI. ep. I. & Tributi meminit ad *statuam*, vel ut alii *templum*, Appio erigendum lib. III. ad fam. ep. 7. quin & deinde extortae fuere provincialibus stipes & pecuniae, quas conferre deberent ad ludorum exhibitionem, de quibus multa reperiet lector apud Lips. ad Tacit. XIV. ann. c. 15. & hinc saepe in nummis figuras animalium, quae provinciales venari cogebantur magistratibus, conspici docet vir Illustris Ez. Spanh. dissert. IV. de usu & praest. num. pag. 206. Ed. ult. & simile fuit hoc tributum fere auro coronario, quod Imperatores imperabant Provinciis, quum aut victoria insigni potiti essent, vel laetum & faustum diem aliquem celebrarent. De quo, quoniam extra institutum nostrum sit, v. Casaub. ad Spart. Adr. c. VI. Vales. & Lindenbr. ad Ammian. Marcel. lib. LXXII. c. 4. Hoc autem onus, quod Aediles provincialibus imponebant, eleganter Cicero vocat *vectigal Aedilitiorum*, eodem modo, ut ad Att. 5. ep. ult. vocat *vectigal Praetorium*, pecuniam, quam provinciales solebant Praetoribus dare, ne milites in hyberna reciperent, unde ipsis damnum eveniebat, & quod malebant pecunia redimere; quod onus postea dictum fuit *Epidemeticum*. de quo V. Tit. C. Just. de Metatis & Epidemeticis. In vectigalium etiam

iam censum venire non debet *linguarium*, cujus meminit Senec. de Benef. lib. VI. 36. *Ecce ut doleat, ut postea consideratim loquaris, Quod dicere solemus, linguarium dabo.* Ubi multa intelligitur, aut poena, quae temere aut male loquentibus imponi solet: non de ordinario agitur vectigali, sed quasi vectigali. vid. Lips. & Gronov ibi, & Muret. XII. Var. lect. 5. eodem modo ut *uxorium, quod pependisse dicitur, qui quod uxorem non haberet aes populo dedit.* teste Festo in *Uxorium.* neque huc pertinet, quod Suetonius in Caligula ait cap. XL. ut *tenerentur publico*, id est vectigali, & *obnoxia essent matrimonia*, de quo ad ipsum Suetonium quaedam notavimus.

Atque haec sunt, quae circa vectigalia Populi Romani observaveram; si majus otium, huic materiae accuratius retractandae, vita occupata aliis dedisset, adjici plura potuissent: sed quum aetas ingravescens, & aliae curae me distringant, his contentum lectorem esse jubeo, & rogo, ut quum hos primos studiorum meorum conatus benigne suscipere voluerit, nec jam pro aetate, & tempore longo, quo eos augere & magis ornare debuissem & forte potuissem. nimis acerbe exigere singula velit. Quum toto illo intervallo, de recudendis illis numquam cogitaverim.

PE-

PETRI BURMANNI
ΖΕΥΣ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ,

SIVE

JUPITER FULGERATOR,

IN

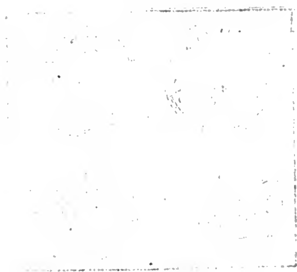
CYRRHESTARUM NUMMIS:

Ad Virum Illustrem

GISBERTUM CUPERUM,

Urbis Daventriensis Consulem.

SUMMARIUM.

CAPUT I.

CAPUT II.

CAPUT III.

CAPUT IV.

CAPUT V.

CAPUT VI.

CAPUT VII.

CA-

BE-

BENEVOLO LECTORI.

Visum e re tua fuit, Epistolam Eduardi Holtheni hic exhibere, quod neglectum fuit in priore editione, quia Bibliotheca illa novorum librorum, cui fuit inserta, Ann. 1699. *pag.* 344. *tunc in omnium manibus erat, nec lectores recens editam desiderare videbantur. Nunc vero post tantum temporis intervallum, quum pauci sint, qui eam habeant aut legant, repetendam hic epistolam judicavi, ut ad illam dissertatio mea exigi, & si quid obscurius videatur in refutanda viri docti sententia dictum, hinc illustrari possit. Vale.*

EPISTOLA.

Viro doctissimo & celeberrimo

D. LUDOLPHO NEOCORO,

χαίρειν

EDUARDUS HOLTHENUS,

Mira si audire ames; Vir amicissime, accipe quod est mirabilium omnium tantum non mirabilissimum. Nuper ego unico saltu è terris in coelum usque, & à [a] L. Valerio Acisculo in summum transilivi Jovem. Hunc propius contemplatus perspexi, quod hactenus vidit nemo, quare Graecis Καταβάτης, Καταιβάτης & Κατιβάτης, quare Romanis dictus sit *Elicius*. Vides quae hac de re ad Virum maximum perscripsi. Non haec illi, non haec aliis displicent. Quin sunt, qui vulganda clamant. Talia si & tibi videantur, per me licet ut bibliothecae tuae aliquot impleant pagellas. Sin minus, deferantur

—— In vicum vendentem thus & odores,
Et piper & quidquid chartis amicitur ineptis.

VALE.

Trajecti ad Rhenum XVII. Kal.
Jul. CIↃ IↃC XCVIII.

D O-

a Innuit Epistolam de nummo L. Valerii Acisculi in eadem Bibliotheca An. 1699. pag. 144.

DOMINO
JOAN. GEORGIO GRÆVIO,

Historiarum ac eloquentiae Professori doctissimo, facundissimoque,

GUILIELMI

Magnae Britanniae Regis Serenissimi,

Historico fidissimo, optimo

S. P. D.

EDUARDUS HOLTHENUS.

Gratias tibi, Vir maxime, habeo & ago maximas, qui Libanium, per dies aliquot, mihi usui esse, pro summa tua humanitate, voluisti. Ad te redeunti has litteras addere aequum censui, ut tibi constaret, quam ob rem te Rhetorem orarim disertissimum.

Nummus mihi est L. Veri aereus secundae magnitudinis. In ejus parte posteriore thoraci insidet Jupiter, qui dextra fulmen, sinistra hastam, ad pedes habet aquilam. In circuitu legas: ΔΙΟϹ ΚΑΤΕΒΑΤΟΥ ΚΥΡΡΗϹΤΩΝ.

Harduinus [a], Patinus, Vaillantius descripsere tantum non similes Veri, Antonini Pii, & Philipporum nummos. Hi enim Jovem exhibent rupi insidentem, & fere inscribuntur ΔΙΟϹ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ ΚΥΡΡΗϹΤΩΝ.

Illa

a Harduin. de num. pop. & urb. p. 276. Patin. de Ae. p. 180. Vaillant de Gr. inscr. p. 71. 197. 203.

Illa autem ΔΙΟϹ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ, & ΚΑΤΕΒΑΤΟΥ, viri celeberrimi Vallantius & Harduinus vertunt: JOVIS *fulminantis*, vel, uti eſt in quodam Diocletiani nummo, FVLGURATORIS.

Fecit hoc Vaillantius, cum idem factum videret ab Harduino. Fecit hoc Presbyter venerandus, quia apud Suidam eſt: Καταιβάτης Ζεὺς παρ᾽ Ἀθηναίοις, παρὰ τὸ καταβιβάζειν τὸν κεραυνὸν, & apud [a] Libanium: Καὶ μὴν καὶ Ζεὺς ὁ καταιβάτης μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἱκέσιος, καὶ Μειλίχιος; quae Morellus tranſtulit: *Ac certe Jupiter ipſe non Elicius tantum à fulmine dicitur, ſed Iceſius &c* quaeque ut eſſent planiora, ſic effert Harduinus: *Neque vero Jupiter Elicius tantum, quod fulmina dejiciat, ſed & Hiceſius &c. cognominatur.*

Eſt itaque uti Suidae Morelloque, ita & Harduino ac Vaillanlantio Ζεὺς καταιβάτης *Jupiter fulminans.* Ad haec, *Fulminans Jupiter* Morello, nec non Harduino, eſt *Elicius.* Idem & [b] Dictionariorum ſcriptoribus video fuiſſe perſuaſum. Hi enim uno ore, *Jupiter*, inquiunt, *Elicius dictus eſt, ab eliciendis & evocandis fulminibus.*

Verum enim vero, neque Ζεὺς καταιβάτης proprie *Fulminantem* notat; neque Jupiter fulminans eſt *Elicius.*

De fulminante Jove [c] Naſo:

— Dextra libratum fulmen ab aure
Miſit in aurigam.

Hoc modo, [d] & quidem ſtans, fulminat, in nummo Diocletiani, qui Harduino fuit in oculis, dum ΔΙΟϹ ΚΑΤΑΒΑΤΟΥ, & ΚΑΤΕΒΑΤΟΥ verteret, JOVIS FVLGATORIS, atque adeo & in multis ΚΑΡΚΙΝΙΩΝ, quos vulgavit [e] Goltzius, viditque [f] Harduinus; quem tanto magis miror, non obſervaſſe, Jovis ſeden-

a Liban. in legat. ad Julian. p. 158.
b Calepinus. Stephan. th. Lat. ling.
c Ovid. Metam. II. 409.
d Occon. Mediob. p 424.
e Goltz. magn. Gr. tab. XXVIII. 1, 2, 3.
f Harduin de num. pop. & urb. p. 240.

dentis imaginem non esse posse fulminantis, & propterea inscriptionis, ΔΙΟΣ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ & ΚΑΤΕΒΑΤΟΥ, esse aliam faciendam versionem.

Nititur quidem vulgaris versio auctoritate Suidae: sed hunc Vossius, *Non admodum vetustum Grammaticum*, *nullius judicii & doctrinae mediocris*, scribit. Jure summo. Nam nullius judicii *se probat Suidas*, dum dicit Καταιβάτης Ζεὺς παρ' Ἀθηναίοις, διὰ τὸ καταβιβάζειν τὸν κεραυνόν. Quis enim, aliquo judicio qui pollet, ex Καταβιβάζειν fecerit vel Καταιβάτην, vel Κατεβάτην?

Non me clam est & apud Aristophanis Scholiastem & in Budaei Lexico legi: Καταιβάτης τιμᾶται Ζεὺς διὰ τὸ καταβιβάζειν τοὺς κεραυνούς, Sed aut Suidas Scholiastem, aut Scholiastes Suidam, & hi Budaeum errantes in errorem deduxere.

Καταιβάτης & Κατεβάτης defluxit ἀπὸ τοῦ Καταβαίνειν. Quare, si tuae aures, quae puriori adsuevere Latinitati, id ferant, O Latii & Pelasgi decus, O seculi gloria, τὸ τοῦ ΔΙΟΣ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ, sive ΚΑΤΕΒΑΤΟΥ potius dixerim JOVIS DESCENSORIS, nempe imaginem.

Scholiastes, cujus verba modo recitavi, agnovit, statui quoque posse, Jovem à *descendendo* dictum esse Καταιβάτην. Nam ita is: Καταιβάτης τιμᾶται Ζεὺς διὰ τὸ καταβιβάζειν τοὺς κεραυνοὺς ἢ ἀπὸ τοῦ καταβαίνειν δι' ἔρωτα τῶν γυναικῶν.

Quam vero placet Scholiastem hoc agnoscere, tam displicet ipsum scripsisse; Καταιβάτης τιμᾶται Ζεὺς &c. ἀπὸ τοῦ καταβαίνειν δι' ἔρωτα τῶν γυναικῶν. Nam illud *Descendere*, probri habens notam probrosissimam, neutiquam fecit, ut mortales, illum, hoc nomine, honorarint. Quam ob rem neque ob illud, licet hoc & [a] Patino non displicuisse videam, cognominatus est Καταιβάτης nisi forsan ab iis, quibus nulla fuit religio vel summum ridere Jovem. Aliud fuit Καταβαίνειν, quod fecit, ut religiosioribus dictus sit Καταιβάτης.

Hebraei triplex Καταβαίνειν tribuerunt vero Deo. [b] Alterum, rerum

a Patin. de Ae. p. 180.
b Gen. XI. 5, 7. XVIII. 20, 21.

rerum in terris peractarum veritatem inquirentis: [a] Alterum, ſceleratos perdentis: [b] Tertium mortalibus benefacientis. Exempla in SS. Moſis voluminibus ſunt obvia. Triplex illud deſcendere & Jovi ſuo tribuerunt Gentiles. Is enim in Deorum concilio [c] ſic fatur:

Contigerat noſtras infamia temporis aures:
Quam cupiens falſam, ſummo delabor Olympo,
Et Deus humana luſtro ſub imagine terras.

Uti Hic Jovis deſcenſus fuit rei veritatem inquirentis, ita pariter fuit ſceleratum Lycaonem perdentis. Hoc ipſius ſequentia [d] probant:

—— *Ego vindice flamma,*
In domino dignos everti tecta penates.

De ſalutari Jovis deſcenſu agit [e] Naſo, dum canit:

Eliciunt coelo te, Jupiter unde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant,

Faunus nempe & Picus. Hi in gratiam Numae, ſcire deſiderantis, quo modo poſſet fulmen piari, *Eliciunt coelo*, non fulmen, ſed *te, Jupiter.* Nam [f]

Conſtat Aventinae tremuiſſe cacumina ſilvae,
Terraque ſubſedit pondere preſſa Jovis.
Corda micant regis, totoque e pectore ſanguis
Fugit, & hirſutae diriguere comae.
Ut rediit animus, Da certa piamina, dixit,
Fulminis, altorum rexque paterque Deum.

Quae

a Exod. III 9. XIX. 11. 18.
b Num. XI. 17. XII. 5.
c Ovid. Metam. I. 211.
d Ibid. 230.
e Ovid. Faſtor. lib. III. 327.
f Ibid.

Quae cum ita sint, Vir Celeberrime, patet, descensum illum Jovis maxime salutarem fuisse, & ipsum dictum esse Elicium, non ab eliciendis & evocandis fulminibus, sed quod se ipsum aliquando coelo elici passus esset per Faunum & Picum, in usum Numae.

Triplex illud Jovis Καταβαίνειν effecit, ut dictus sit Καταιβάτης, & Κατεβάτης. Quod si quis Libanii ad Julianum verba expendat, uti merentur, is facile deprehendet, ipsum illud Καταβαίνειν respexisse, quod secundo loco rettuli, ac dixi esse sceleratos perdentis. Propterea in Morelli versione nihil est carpendum, nisi abiisse virum doctissimum à propria significatione τῦ καταιβάτυ, & sibi persuasisse cum vulgo, *Jovem Elicium à fulmine ita dictum* Cyrrhestas vero quod adtinet, hi, cum nummos suos fabricantes, eos insignirent Jovis placide sedentis imagine, & titulo ΔΙΟϹ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ vel ΚΑΤΕΒΑΤΟΥ, respexerunt tertium sive salutare illius descendere. Rem reddam planiorem.

Notissimum, olim [a] Trojanos, postea Romanos, Palladis, Tauricos & Ephesios Dianae; Pessinuntios, Matris Deum habuisse imaginem, quam coelo delapsam credebant. Nullos fuisse, qui sibi persuaserint, se coelestem Jovis nactos esse imaginem, tam mihi est ab omni veri similitudine alienum, quam quod ab ea est alienissimum. Hebraei summum Deum sibi adesse, visibile invisibilis praesentiae symbolum arcam latere in Sanctorum Sancto gloriabantur. Hoc cum omnibus innotuisset, voluere & Gentiles, ut crederetur, neque sibi deesse tale quid, quod Jovis argueret praesentiam. Cyrrhestae crepaverunt, & quidem coelitus delapsam, se habere Jovis imaginem. Illam cum minus commode ΔΙΟϹ ΔΙΟΠΕΤΟΥϹ nominare possent, appellavere ΔΙΟϹ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ, uti Graecis signa coelitus demissa, quae prodigia vocamus, [b] Καταιβασίαι dicuntur. Quippe soli Cyrrhestae, & omnes tantum non suos nummos ΔΙΟϹ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ, & ΚΑΤΕΒΑΤΟΥ imagine ac titulo insignitos voluerunt.

Qua-

a Rhodigin. 1358. B Euripid. Iphigen. in Taur. 87. 1358. Act. XIX 35. Herodian lib. I. cap. XI. 2.

b Stephan. th. Graec t. V. 1151. B.

Quare Graeca ista, si quidem id per te liceat, Musarum summe Antistes, verterim JOVIS COELO DELAPSI.

Vale, Vir clarissime, & me, si potes, amare perge, qui te cariorem habeo neminem.

Dabam Trajecti ad Rhenum pridie Id. Maj.
clↄ Iↄc xcix.

VIRO

VIRO

Et summis Honoribus, & rara Eruditione Illustri,

GISBERTO CUPERO

S. P. D.

PETRUS BURMANNUS.

uum nuper in Bibliotheca novorum librorum, Ann. 1699. pag. 344. quam viri eruditi Ludov. Neocorus & Henricus Sike ab aliquo abhinc tempore in hac urbe adornarunt, incidissem in epistolam Viri docti, Eduardi Holtheni, Sacris Remonstrantium apud Ultrajectinos praefecti, ad Celeb. Jo. Georg. Graevium scriptam, qua veterem, & ab omni aevo suffragiis Virorum eruditissimorum comprobatam, sententiam de vera ratione appellationis Jovis ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ, convellere conatur, statim animum meum incessit libido, in illud summi gentium Numinis nomen majori cum cura inquirendi; quoniam vix mihi persuadere poteram, per tot secula, veram hujus tituli rationem latuisse, & a tam doctis, ut infra videbimus, Viris frustra adhuc creditum fuisse, Jovem tali nomine a Graecis fuisse insignitum, quod videbatur commodissime exprimere praecipuum aliquid in Jove, & quod in eo magis, quam in ceteris numinibus religiose venerati olim essent. Praeterea, ut verum fatear, rationes a Viro docto, &

in re nummaria exercitato, adductae, non illud mihi, primo adſpectu, pondus habere videbantur, ut tam facile ab inveterata opinione diſcederem: novam enim ſuam interpretationem, non luculentis veterum Scriptorum teſtimoniis, ſed incertis conjecturis firmare videbatur. Et ego, exemplo ſummorum in literis Virorum, deſiderare ſoleo, ut ſi quis Erudito Orbi novum aliquid proponere, & receptae ab omni memoria ſententiae adverſari velit, ut tunc non conjecturis, ſed argumentis graviſſimis, & omni exceptione majoribus ſe muniat, & communem opinionem repudiandam eſſe omnibus perſuadeat: ſi enim ſola conjiciendi libertas ad labefactanda priorum placita ſufficeret, quo jure, quaeſo, quis cordatiorum hominum conſenſum ſibi polliceri audeat? quum & ea, quam tam infirmis armis oppugnat, ſententia non debilioribus conjecturis, quibus multorum virorum doctorum ſuffragationes, & temporis longiſſimi praerogativa aliud adhuc pondus addidere, nitatur.

Ut autem propius ad ipſum argumentum accedam, huc uſque omnibus perſuaſum fuit Jovem (per quem veterum Ζεὺς nihil aliud, niſi Aërem vel Aethera, illamque univerſi partem, ex qua in noſtram terram venti, pluviae, nives, fulgura, fulmina, tonitrua & omnia denique φαινόμενα ſuper caput noſtrum quotidie conſpicua, deſcendunt, intellexerunt) dictum fuiſſe ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ, quia ea omnia, quae modo enumeravi, in illius quaſi manu & poteſtate, & totidem tela & arma eſſent, quae ſummus Deorum in mortales jacularetur, & per quae tamquam maniſeſtiſſima numinis ſui inſignia, ipſe Jupiter ex ſuperiori coeli parte deſcenderet. Manifeſtiora in hanc rem ſunt innumera veterum Scriptorum loca, quae vel non advertiſſe, vel eorum vim non ſatis pervidiſſe Vir doctus videtur, quam ut de eo dubitari queat; ut autem aptum in hac diſputatione ordinem ſervem, primum Antiquiorum quaedam teſtimonia, quae rem extra omnem dubitationis aleam ponant, producam; deinde illa, quae Vir Doct. attulit argumenta, & quibus inductus videtur ad diſceſſionem a Senatu literario faciendam, infirmiſſimo talo ſuffulciri oſtendam.

Quod

Quod autem ad Te, Vir Illustr. haec adlegare audeam, facit singularis Tua cum eximia humanitate conjuncta eruditio, quae te jamdudum communi Doctorum choro exemit, & in principe inter Heroas loco collocavit. Denique si non publicà omnium Literatorum praeconia me, ad unicum fere de his literariis disceptationibus idoneum Arbitrum adeundum, invitarent, domi privatae satis & graves me caussae impellerent; ut publice, quantum Tibi debeam, declararem, & observantiam meam, qua animum tuum egregium, & voluntatem prolixam ad me omni amore & benevolentia amplectendum, religiose veneror, omnibus testatam facerem. Praecipue quum de hoc ipso argumento, tam facili negotio, mecum per epistolas conferre, & infinita me docere, quibus haec scriptio illustrari & ornari possit, volueris, & licet gravissima Reipub. nostrae negotia paene totum Te sibi vindicent, & invitum Musis, a prima aetate tibi dilectis, eripiant, non desistas tamen quam plurimas horas, quas pie publicae administrationi subducere potes, in Musarum sacrariis ponere. Scribo ergo ad Te, Vir Illustr. animo ab omni metu, ne tenues hi nostri conatus Tibi displiceant, liberrimo, non tam ut Te erudiam, quae inaudita confidentia esset, neque ut suffragationem Tuam auferam, quam ut hominem discendi avidissimum, & qui ad limina demum Musei pervenit, suscipias, & in penetralia qua via pertendere possit, commonstres.

CAPUT I.

De Deorum & Hominum commercio. Omnibus Diis recte Descensionem adscribi, & omnes recte posse ΚΑΤΑΙΒΑΤΑΣ *dici.*

Sed ad rem ipsam aggrediar, & accurate, quantum fieri possit, omnia veterum scriptorum loca, quae ad veram Jovis Καταιβάτου appellationem explicandam facere mihi videntur, ordine recensebo.

Ac primo quidem praemittendum puto, Gentes sibi persuasisse olim Deos terram hanc incoluisse, & cum hominibus, qui priscae virtutis & fidei erant, crebrum, imo quotidianum commercium exercuisse, & ut Pausan. lib. VIII. c. 2. inquit, οἱ δὴ τότε ἄνθρωποι ξένοι καὶ ὁμοτράπεζοι θεοῖς ἦσαν, ὑπὸ δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας, *Et prisci illi homines erant Diis hospites, & convivae propter justitiam & pietatem.* Sed procedentibus simul cum tempore vitiis, quum homines a probitate & integritate, ad fraudes & scelera descriscerent, relicta hac inferiori sede in coelum abiisse, ibique lares suos perpetuos collocasse. Haec satis obvia & omnibus exposita, multis confirmare putidum censeo. Nihil in Graecorum & Romanorum scriptis frequentius & magis decantatum est, & plane a bonis artibus peregrinus & hospes censendus, quisquis haec ignoret; videri possunt, quae habet Vir Illustris Marshamus in Canone Chronico ad seculum IV. Sed, quamvis jam in Olympo, (idem ille erat Poetis, quod coelum, licet aliquando diversa facere videantur) habitare finxissent Deos, non tamen ita omnem rerum mortalium curam simul abjecisse, credebant, sed illos eadem opera, in vertice altissimi montis, tamquam in arce, rerum humanarum inspectores & ἐπόπτας constituebant, unde quotidie in subjectum mundum, quidnam gereretur, despicerent, & si quos pie & religiose aevum agere animadverterent, hos certis quibusdam indiciis, favoris sui certiores faciebant, & benevolos & adjutores se fore ostendebant. Si quos vero impios, & sacrilegis mentibus in Deos animatos cernerent, in eos manifestissima irae & indignationis suae indicia mittebant, & vindices se fore scelerum promittebant. Haec Populorum, & etiam sacrorum apud eos olim antistitum persuasio, ut fere omnia, ex Judaeorum scriptis manavit, quae vel fando audiverant, vel, si quos inter antiquos sapientes fuisse credamus, qui ea legisse videntur, male intellecta superstitionibus & praejudicatis Gentium opinionibus accommodarunt. Nota nobis est Dei Opt. Max., cum primis humani generis auctoribus, familiaris in mundi incunabulis vivendi consuetudo, donec Adamus & Eva ex praescripto summi legislatoris vivebant. Sed

eos

eos a Dei beatiſſimo conſpectu & ſocietate expulſos, poſtquam, non audientes Dei juſſis, ipſi ſibi & poſteris immenſae calamitatis auctores exſtiterunt. Novimus praeterea, hanc Dei juſtiſſimam iram ſtatim poſt lapſum hominum ſedatam & mollitam, neque ita a Deo & ejus feliciſſimo commercio penitus exſulaſſe hominem, quin non creberrime, etſi non ab ipſo Deo, manifeſtis tamen placati, propter Filium ſuum, Hominibus & Deo medium aliquando futurum, numinis indiciis & pignoribus animus confirmaretur. Sic poſtquam ritus & cerimoniae certae induci coeptae fuiſſent, quibus humanum genus venerationem ſuam & cultum Deo exhibebant, ſaepiſſime Deus favoris ſui & mitigati animi dedit ſigna, vel ſacrificia incendendo, vel alio quodam conſpicuo argumento. In ſomnis ſaepe homines quoque de futuris erudire, & tam viſis nocturnis, quam ſub humana, vel humana ampliore ſpecie ipſe illis apparere ſolebat. Si vero ſceleratos punire & imminutam a ſceleratis Majeſtatem vindicare vellet, ex omnibus hujus univerſi membris, quibus imperabat, ea eligebat, quae puniendis ſeveriſſime facinoroſis convenire judicabat. Sed praeter alia, illa in coelis Φαινόμενα, Tonitrua, Fulmina, Fulgura, Tempeſtates, Imbres &c. laeſi numinis vindices ex coelo mittebat. Hae ἐπιφάνειαι quum ad alias gentes, quae veri Dei cultum & jugum excuſſerant, percrebuiſſent, ne ipſarum Numina, quae ad libidinem animi ſibi comparaverant, eſſent inferiora, falſis quoque & commentis Deis adſcriptae ſunt, & omne Deorum & hominum commercium, quando exprimere aptis & accommodatis verbis & modis volebant, praecipue Poëtae & Pictores, qui omnium ad Deos & religionem pertinentium inventores & auctores exſtitere, per *Delapſum*, vel *Deſcenſum* ex coelo in terram, mentibus & oculis proponebant. Sic viris fortibus, & militari prudentia & virtute eximiis, Pallas, repente tamquam ex machina, coelo delapſa aſtitiſſe legitur, & in bellando in partibus fuiſſe, ut Ulixi apud Homerum Odyſſ. Υ. 31.

—— σχεδόθεν δέ οἱ ἦλθεν Ἀθήνη
Οὐρανόθεν ΚΑΤΑΒΑΣΑ.
Prope autem ipſum venit Minerva
Coelitus deſcendens.

& Il. P. 544. Graecos adhortatur:

—— ἔγειρε δὲ νεῖκος Ἀθήνη
Οὐρανόθεν ΚΑΤΑΒΑΣΑ.
Excitabat autem certamen Minerva
Coelitus deſcendens.

Thetis ad Achillem ſuum deſcendit apud eumdem Il. Ω. 121.

ΒΗ δὲ ΚΑΤ' Οὐλύμποιο καρήνων ἀΐξασα
DESCENDIT vero ab Olympi verticibus cum impetu.

Et Vulcanus arma fabricaturus Aeneae apud Virgil. VIII. 423.

Ignipotens coelo DESCENDIT ab alto.

Servius ad illa Virgilii II. 644.

—— *Multa cum luce cucurrit.*
Nunc Theologicam rationem ſequitur quae aſſerit, flammarum, quos cernimus, tractus nimbum eſſe DESCENDENTIS numinis

Et ex illa perſuaſione eſt illud, quod narrat D. Lucas Act. XIV. 2. Lycaonas, viſis mirandis Pauli & Barnabae operibus, quae humanam ſortem ſuperabant, crediδiſſe, quod, οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις ΚΑΤΕΒΗΣΑΝ πρὸς αὐτούς *Dei aſſimilati hominibus DESCENDISSENT ad illos.* Ex quibus videmus ſalutarem Deorum opem hominibus allatam, per *Deſcenſum* Deorum indicari: quod maxime confirmatur ex iis, quae habet Grammaticorum doctiſſimus Servius ad Virg. Ecl. VIII.

V.

v. 102. *nolunt videri se numina, nisi ex necessitate; unde pro miraculo dictum est*, Alma Parens confessa Deam, *quod non faceret, nisi in periculo filii.* quibus verbis respicit ad descensum Veneris apud Virgilium Aeneid. 11, 591. ut Aeneam a caede Helenae cohiberet, & simul illum & Anchisen Trojanae ruinae eriperet. Quae omnia docent, hunc descensum Deorum maxime frequentari, ubi dilectos sibi homines in discrimine versari vident, ut eos servent & subducant, vel ubi singulare aliquod & extraordinarium beneficium in illos conferre volunt. & hinc etiam ab aliis etiam adventus Θεῶν salutaris ἐπιδημία dicebatur. v. Biblioth. novor. Libr. 1697. Aug. p. 399. ubi illa ἐπιδημία confertur descensui Deorum, qui sub humana specie se videndos praebebant. & eo refer illa verba Manlii apud Liv. VI. 18. *Dei prohibebunt ista; sed numquam propter me de coelo DESCENDENT.* Praeterea, ut sacri Scriptores saepe, ignaris hominibus, Deum, vel certe ejus Nuntios, apparuisse testantur; Hebr. XIII. 2. quia vel consueta hominibus specie, vel saltem non tali, quae praesens numen testaretur, apparebant; ita etiam Deos sub variis formis induxerunt. Saepe ludum quemdam, quem ignaris & nescientibus hominibus faciebant, fingentes, saepe sub vera, & quae statim divina deprehendi poterat, specie eos exhibentes. ut Venus lib. 1. Aeneid. sub venatricis habitu Filium fallit, in libro vero 11. ubi in praesentissimo erat periculo, *se confitetur Deam.* Et deinceps ingenio indulgentes, & ad res turpes & indecoras etiam summum Deorum patrem adducentes, quot non formis Jovem, peccaturum in terris, induerunt? Aliud etiam notari meretur, quod, ut ex sacris literis nobis abunde notum est, Deus nulli mortalium conspici poterat vera & divina specie, sed quod symbola semper quaedam & signa suae praesentiae daret, ex quibus Deum adesse certo cognoscerent, nec quisquam vivere poterat viso Deo, quia ab impuris & scelere contaminatis hominibus numen conspici sanctissimum nefas erat. Sic eodem mentis ludibrio detorquentes haec Gentes, & suis numinibus accommodantes, Deos suos, sub vera & Divina imagine, non ab aliis conspici putabant, quam ab integerrimis & sce-

fcelerum puriffimis hominibus, quibus haec vera forma erat fignum falutis & favoris divini. Nec femper numina vera facie apparebant, fed faepe vox audiebatur tantum, Nec forma aliqua confpiciebatur. ita Ulixes apud Sophoc. Ajac. Flag. vs. 14. ad Minervam

Ὦ φθέγμ' Ἀθάνας φιλτάτης ἐμοὶ θεῶν
Ὡς εὐμαθές σου, κἂν ἄποπτος ἦς, ὅμως
Φώνημ' ἀκούω, καὶ ξυναρπάζω φρενί,
Χαλκοστόμου κώδωνος ὡς Τυρσηνικῆς.
O vox Minervae cariffimae mibi ex diis,
Quam facile perceptibilis: nam, etfi inconfpicua eras, attamen
Vocem exaudio, & apprebendo mente,
Tamquam fonum tubae Tyrrbenicae.

Ubi Scholiaftes videndus. fimiliter Hippolytus apud Euripid. v. 85. ad Dianam.

Σοὶ καὶ ξύνειμι, καὶ λόγοις ἀμείβομαι,
Κλύων μὲν αὐδῆς, ὄμμα δ' οὐχ ὁρῶν τὸ σόν.
Et tecum verfor, & tecum colloquor,
Audiens quidem vocem, fed non videns tuam fpeciem.

& ibidem vs. 948. Thefeus filio fuo

Σὺ, δὴ θεοῖσιν, ὡς περισσὸς ὢν ἀνὴρ
Ξύνει.
Tu igitur cum diis tamquam excellens vir exfiftens
Verfaris.

Quacunque vero fpecie adparebant, Piis vel ftatim, vel antequam difcederent, cognofcendos fe dabant. Sic Pan, qui a doctoribus Mythologis Jupiter ipfe creditur, a Paftoribus & Rufticis, innocuo mortalium genere, ftatim ac viderant, agnofcitur apud Virg. Ecl. x. 26.

Pan

Pan, Deus Arcadiae, venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.

Ad quae verba Servius, *utrum, quia praesentia numina agrestium, & ipse* (Pan) *& Fauni? an, quia solent numina plerumque se rusticis offerre, unde est* Satis est potuisse videri. *Notandum sane quod ea numina plerumque quae amaverunt, dicit ad amatorem venire. Nam Apollo amavit Daphnin, Pan Syringam, Silvanus Cupressum. minio autem*, dicit, *quia facie rubra pingitur Pan, propter Aetheris similitudinem, Aether autem est Jupiter.* & hinc Propert. lib. III. El. XI. 38. agrestium conditionem celebrans & extollens, praecipue inter alia commoda & praerogativas ponit, commercium Rusticorum cum Deis agrorum Praesidibus,

Diique Deaeque omnes, quibus est tutela per agros,
Praebebant vestris verba benigna focis.

ubi vide quae notavit Broukhusius. His ergo a sceleribus remotis hominibus sine ullo eorum periculo, se conspiciendos praebebant, eodem modo ut Moysi licuit prae reliquis Israëlitis propius spectare Deum Exod. XXXIV. sed qui scelere aliquo polluti erant, vel non religiose satis Deorum spectaculis se oblectare volebant, praesens numen non sine damno experiebantur, ut ex Lycaonis & Semeles fabulis omnibus constare poterit; immo ex Hebraeorum sententia, neminem Deum videre & vivere postea posse, constans etiam apud gentes opinio pervaluerat, citra piaculum & magnam noxam conspici eos ab hominibus, nisi ubi id iisdem esset Deis lubitum, non posse: & hac ex opinione Ovid. VI. Fast. 251. ad Vestam preces fundens, dicit

In prece totus eram, coelestia numina sensi,
Laetaque purpurea luce refulsit humus.
Non equidem vidi (valeant mendacia vatum)
Te Dea, nec fueras adspicienda viro.

Et Horatius lib III. od. 4. evocans Calliopen, ut descenderet coelo, dubitans addit

 An-

Auditis? an me ludit amabilis
Insania? audire & videor pios
Errare per lucos.

Livius lib. I. 16. *Romulus*, inquit Proculus Julius, *Quirites, parens urbis hujus, prima hodierna luce Coelo repente DELAPSUS, se mihi obvium dedit, quum perfusus horrore venerabundus astitissem* (forte *restitissem*) *petens precibus, ut contra intueri fas esset.* sed haec latius illustravit Vir Illustr. Ez Spanhemius in Comm. ad Callim. Hymn. in Lavacr. Pallad. v. 52. cujus Viri scripta propter incredibilem eruditionis copiam, & judicii aciem numquam sine horrore tracto, & quae mihi in hoc argumento multo usui fuisse lubens agnosco. Haec omnia autem ideo tantum leviter attigi & adduxi (sed quae possent latius extendi & illustrari, si illud ageretur) ut constaret, omnibus omnino Deis & Deabus cum hominibus commercium intercedere, fictum olim a Poëtis fuisse, idque commercium fere per *Delapsum* vel *Descensum* exprimi; adeoque omnes omnino Deos, si generalem & latum vocis usum spectes, ΚΑΤΑΙΒΑΤΑΣ posse jure meritoque dici; quum nullus eorum tam perpetuo & semper coelo suo affixus esset, ut inde numquam posset in terras delabi: sed quos Poëtae, tanquam Scenici artifices, ex coelo quasi ex pegmate, quoties libebat, deducebant. Et aliquando etiam desertum fuisse coelum, ut omnibus fere in terra versantibus Diis, si Petronio fides, Cap. XVII. videatur *Terra tam plena praesentibus esse numinibus, ut facilius Deum, quam hominem possis reperire.* Quin & omnibus Diis superis proprie *Descensum* tribui, apparet ex Diis Marinis & Inferis, qui ex mari, ubi suas sedes habebant, emergentes, contraria voce ΑΝΑΒΗΝΑΙ & ASCENDERE dicebantur. Homer. Il. Α. 496. de Thetide

—— ἀλλ' ἥγ' ἀνεδύσατο κῦμα θαλάσσης,
Ἠερίη δ' ΑΝΕΒΗ μέγαν οὐρανὸν Οὔλυμπόν τε

Sed

Sed illa emersit ex unda marina,
Et matutina ADSCENDIT in magnum coelum & Olympum.

Ad quem locum Eustath. tradit differentiam verborum ἀναδῦναι; quod notat ex fundo maris ad ejus superficiem emergere, & ἀναβῆναι, quod sit a maris aequore usque in coelum ascendere, ut contra καταβῆναι est, τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἕως τῆς θαλαττίας ἐπιφανείας, a coelo usque ad maris aquam summam, inde usque ad fundum sit καταδῦναι. quam verbi ejus vim observat quoque L. Barlaeus ad illa Luciani in Timone pag. 61. Ed. Graev. τηλικαύτη ἐν ἀκαρεῖ χρόνου ναυγία ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος ἐγένετο, ὡς ὑποβρυχέων ἁπάντων καταδεδυκότων, μόγις ἕν τι κιβώτιον περισωθῆναι. *tantum repente Deucalionis aetate naufragium factum est, ut omnibus sub aqua demersis* (ita ut numquam emerserint) *vix una scaphula servaretur.*

CAPUT II.

Jupiter κατ' ἐξοχὴν ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ *dictus. Et quare?*

Sed, ut propius ad argumentum hujus disquisitionis accedamus, quum omnes omnino Dii DESCENDERE & ΚΑΤΑΒΗΝΑΙ, a Poëtis dicuntur, quae tamen ratio est, quod non omnibus quoque Diis titulum ΚΑΤΑΒΑΤΟΥ adscripserint? & ut Deos *Custodes*, *Tutelares*, *Praesides*, &c. generali voce plures dixerunt, quia plures illud vel simile munus administrabant, cur non ΚΑΤΑΙΒΑΤΑΣ sive DESCENSORES (semel huic verbo veniam petam, saepius eo usurus) appellarint? Cur soli & uni Jovi (de Apolline infra agetur) κατ' ἐξοχὴν speciosum illud cognomen imposuerunt, quum ille non magis, nec saepius perlustraret terram, salutem ferret, vel puniret homines, quam reliqui? Cur reliqua Numina, inter quae innumera sunt, quae quaedam cum Jove communia co-

gnomina gerunt, hoc solo ἐπιθέτῳ privantur? Vel caeco patere potest, necessario oportuisse peculiarem & a reliquis Diis differtem Jovis conditionem fuisse, quare prae ceteris hoc cognomine illum coluerint, templa & aras ipsi consecraverint, & religiose sacra fecerint. Et hoc Vir Doctus, qui nuper de Jove Καταιβάτῃ sententiam suam exposuit, sensisse videtur, quum de aliis omnibus Diis silentium servans, in unico Jove descensum triplicem investigat, quem Deo Opt. Max. in S. Literis adscribi viderat. Sed si cogitasset, ne unum quidem ex tribus illis descensibus Jovi proprium & praecipuum esse, sed omnes omnino Deos variis illis modis descendere dici, forte non tam cito pronuntiasset, ΔΙΑ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ non esse *Jovem Fulminantem*. Indagemus ergo, quidnam illud in Jove peculiare a reliquis Diis fuerit, quod ipsi nomen Καταιβάτῃ imposuerit, & quo ab inferioribus Numinibus distinctus fuerit. Gentes vero omnes, etsi plurimos Deos recepissent, unum tamen Principem statuerunt, cui rerum coelestium & humanarum curam & administrationem omnem attribuebant. Hunc Graeci & Romani Jovem fecere, qui Rex Deorum & Pater in arce Olympi, sive Coelo collocatus, & sedem regiam habere fingebatur, unde humana negotia inspiceret, in bene meritos beneficia & munera, in impios poenas demitteret. Huic autem praecipua summae Majestatis & potentiae insignia tribuebant fulmina, quae in urbes, arces, aedificia, ipsos homines & universam denique terram vibraret. Hujus manum ventis, imbribus, procellis, tonitribus, & quidquid id genus est, armabant. Horum aliquid si ex coelo in terram demissum noxiam & cladem hominibus vel rebus aliis afferret, ipsum Jovem DESCENDERE & ΚΑΤΑΒΑΙΝΕΙΝ dicebant, quia ipsius Majestatem & praesentem vindictam haec prodigia in primis exhibere & manifestare credebant. Et haec est ratio, licet saepissime, & ob tres a Viro Docto dictas caussas, & ob alias plures dicatur Jupiter quidem DESCENDERE generali voce, numquam tamen ab ullo idoneo & locuplete scriptore ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ dictus sit, vel quia lustrat terram, vel quia beneficia sua mortalibus confert, sed solummodo ubi fulmine

mine & tonitru tumultus aetherios in terram demittit. Immo vix credebatur fulmen innoxium mittere, sed sive iratus sive benevolus esset, si fulmen mitteret, ad perdendum credebant ejici, unde Bacchus, Semeles, amicae Jovis, casum exprobrans, & nunc ob Thebas brevi perituras invidiam ei faciens, ait ad Jovem, apud Stat. VII. Theb. 161. *An nobis pater iratusque bonusque Fulmen habes?* ubi Scholiastes Barthii. *sive te colamus & propitium putemus, sive negligamus & offendamus, pariter fulmen tuum timere debemus* adeo parum aliquid beneficii descendens Jupiter conferre credebatur, qui semper cum fulmine timendus erat. vid. inf. cap. 4.

Nam, si explorandi gratia Jovem res humanas cognoscere & respicere narrare instituunt, illum plerumque in vertice Olympi, vel coelo relinquunt, & ex eo despicere orbem & homines fingunt. quod loquendi genus etiam ex stylo sacrorum Scriptorum emanasse nulli non exploratum est. Elegans, & qui unicus ad hoc evincendum sufficit, Virgilii locus est Aeneid. I. 223.

—— Quum Jupiter aethere summo
DESPICIENS mare velivolum terrasque jacentes,
Litoraque & latos populos, sic vertice coeli
Constitit, & Libyae defixit lumina regnis.

Quibus verbis more sibi sollemni expressit fontem & patrem ingeniorum Homerum in Iliad. Θ. 51.

Αὐτὸς δ' ἐν κορυφῇσι καθέζετο κύδεϊ γαίων,
ΕΙΣΟΡΟΩΝ Τρώων τε πόλιν καὶ νῆας Ἀχαιῶν.
Ille autem in verticibus sedit gloria exsultans,
INSPICIENS Trojanorum urbem & naves Achivorum.

Plura qui desiderat, addere poterit Virgil. lib. v. 3. & quae ad illum locum adduxit Ludov. De La Cerda. & praecipue lib. 11. v. 690. & ibi Serv. sed non lustrandi solum gratia, sed

& beneficum & propitium ſe exhibendi mortalibus gratiâ RESPICERE homines dicebatur; & ut ipſe Deus ſummus ſaepe in ſacris voluminibus ΕΠΕΙΔΕΙΝ, Luc. I. 25. ΕΠΙΒΛΕΠΕΙΝ, ibid. 48. ita apud profanos illorum Dii dicuntur. ut Aeſch. in ſeptem. contra Theb. v. 108.

Ἄρης ΕΠΙΔΕ, ΕΠΙΔΕ πόλιν
Mars RESPICE, RESPICE urbem.

Et hinc proprie apud Latinos *reſpicere* Dei dicuntur, ſi curam ſuſcipiunt & favore ſuo complectuntur aliquem. Ter. And. IV. I. *niſi quid Dii reſpiciunt.* & Stat. VII. Theb. initio.

Atque ea cunctantes Tyrii primordia belli
Jupiter haud aequo reſpexit corde Pelaſgos.
& vs. 32. *Adſpiciam terras pacemque jubebo*
Omnibus. ubi videndus Barthius. & hinc Aeſchyl. Agamemn. 1588.

Φαίην ἂν ἤδη νῦν βροτῶν τιμαόρους
Θεοὺς ἄνωθεν. γῆς ἐποπτεύειν ἄχη.
Jam tandem dicerem mortalium ultores
Deos deſuper deſpicere terrae mala.

& Anacreon. od. LXII. ad Dianam

Ἵκου νῦν ἐπὶ Ληθαίου
Δίνησι· θρεσοκαρδίων
Ἀνδρῶν ἐγκαθόρα πόλιν
Χαίρουσ'.
Veni jam ad Lethaei
Vortices, cordibus adflictorum
Virorum intuere urbem Laeta.

& quae id genus infinita alia loca ſunt. & hinc jam conſtat ratio, quare ſi beneficum & faventem celebrare Jovem vellent, ipſum non Καταιβάτην appellaverint, (licet aliquando revera ex

ex coelo descenderit, ut juvaret homines, sed modo ipsi non peculiari, sed ut supra ostendimus, cum omnibus Deis communi) sed ΕΠΟΨΙΟΝ *inspectorum*, & qui res humanas curae sibi esse declararet, coluerint. Imo & titulo egregio ΔΙΟΣ ΦΥΛΑΚΟΣ & CUSTODIS eamdem ob caussam insignem dicebant, ut in stupendae eruditionis commentariis docuit Vir Illustr. Ezech. Spanh. ad Call. Hymn. in Jovem. 81. & seqq. Harum autem appellationum omnibus manifesta erat ratio, nec quisquam Jovem φύλακα vel ἐπόψιον legens, de vero harum appellationum sensu dubitare poterat: sed quis, quaeso, legens Jovem Καταιβάτην, & sciens tam multiplices ob caussas Jovem, & omnes Deos, *Descendere*, statuere aut conjectando assequi poterit, quisnam potissimum descensus intelligi debeat.

CAPUT III.

Loca Veterum Auctorum, qui mentionem faciunt ΔΙΟΣ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ, *proposita.*

Superest ergo tertium illud Καταιβαίνειν, quod a Viro Docto quidem memoratum, sed in Cyrrhestarum nummis eo sensu accipi posse negatum & repudiatum est, quod erat Jovis sceleratos perdentis & punientis: quod nos unice hoc epitheto indicari a veteribus credimus, & confirmare pro virili conabimur. Non tamen tam late vim hujus verbi patere arbitramur, ut omnem rationem, qua Jupiter mortale genus affligere aut punire umquam dictus sit, exprimi eo censeamus, sed solummodo, quando hoc praecipuis & propriis sibi armis, *Fulmine*, *Tonitru*, *Imbre*, *Procellis*, *Nivibus* quoque (ut apud Stat. v. Theb. 350. ubi videndus Barthius) & similibus prodigiis ex coelo missis perpetrat. & hinc eleganter haec omnia φαινόμενα, ut satellites & ministros Jovi dat Valer. Flac. lib. 1. 690.

Qua-

Qualiter ad summi solium Jovis omnia circum
Prona, parata Deo, ventique, imbresque, nivesque,
Fulguraque & Tonitrus, & adhuc in fontibus amnes.

Ac primo, quoniam haec non multum ratiocinationis ope illustrari res indiget, sed quia disquiritur, an apud Graecos Jupiter ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ dictus sit, qui Latinis *Fulminator* vel *Fulgurator, Tonans:* & ita de facto & re ipsa, an ita existimaverint Graeci, quaeritur, primo producam quaedam Graecorum loca, partim a Viro Docto laudata, majorem autem partem praetermissa, quae rem extra omnem deinceps controversiam ponant.

Jovis ergo Καταιβάτου meminit Aristophanes in Ἐιρήνῃ non longe a principio.

Ὀυκ οἶδ᾽. Ἀφροδίτης μὲν γὰρ ȣ̓ μοι φαίνεται,
Ὀυ μὴν Χαρίτων γε. τȣ̃ γὰρ ἐστ᾽; ȣ̓κ ἔστ᾽ ὅπως
Τȣ̃τ᾽ ἔστι τὸ τέρας ȣ̓ ΔΙΟΣ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ.
Non novi, neque Veneris apparet Deae,
Nec Gratiarum: tale mirum ni sit
Monstrum expiandum Jovis DESCENSORIS.

Ad quem locum Scholiastes rationem & etymologiam hujus cognominis tradit, sed ejus verba postea ad examen revocabimus, nunc proponere solum loca, in quibus mentio fit hujus appellationis, contenti erimus. Ex Scholiaste videtur suum compilasse Suidas, more sibi & Grammaticis posterioribus, qui Lexica & Etymologica conscripserunt, fere usitato, ut antiquos Criticos describant. Ita enim ille in voce Καταιβάτης p. 270. Edit. Kuster. ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ Ζεὺς παρ᾽ Ἀθηναίους παρὰ τὸ καταβιβάζειν τὸν κεραυνὸν, ἢ ἀπὸ τȣ̃ καταβαίνειν δι᾽ ἔρωτα γυναικῶν. in Suida vero reperiri pleraque, quae in Scholiaste Aristophanis hodie leguntur; saepe observarunt viri docti vid. Maussac. dissert. Critic. ante Harpocrat. pag. 374. Quod vertit & circumscriptione locupletavit Portus. *DIMISSOR sive DEJECTOR*

CTOR Jupiter, *apud Athenienses colebatur*, *quod demitteret sive dejiceret fulmen*, *q. d.* DESCENSOR, *vel quod in terras de coelo descenderet propter amorem mulierum.* quod ultimum firmatur loco Valerii Flac. IV. 351.

videre priores
Saepe Jovem, terras Argivaque regna Pelasgûm
Virginis Iasiae blandos DESCENDERE *ad ignes.*

Sed eo sensu proprie καταιβάτην dictum fuisse, falsum est, nisi vox late, ut de omni alia descensione, sumatur. de quo hic non agitur. Tertius accedit Libanius in legat. ad Julian pag. 158. Καὶ μὴν καὶ Ζεὺς οὐ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἰκέσιος καὶ Μειλίχιος. *Et quidem Jupiter non solum* DESCENSOR, *sed Icesius & Melichius.* Haec tria Vir Doctus, post alios, laudavit, sed eorum vim non perspexit, ut postea, ubi ea ordine excutiemus, patebit. Hujus quoque epitheti meminit Lycoph. Alexand. 1369.

Πρῶτος μὲν ἥξει Ζηνὶ τῷ Λαπερσίῳ
Ὁμώνυμος Ζεύς, ὃς ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ μολών,
Σκηπτῷ πυρώσει πάντα δυσμενῶν σταθμά.
Primus quidem veniet Jovi Lapersio
Cognominis Jupiter, (id est Agamemnon) *qui* DESCENSOR *veniens*
Cuncta fulmine inflammabit hostium stabula.

Et Pausan. in Eliacis lib. V. c. 14. ubi enumerat aras Jovi in Elide positas, & inter eas unam dicit dicatam Jovi Καταιβάτῃ. his verbis, τοῦ δὲ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ Διὸς προβέβληται μὲν πανταχόθεν πρὸ τοῦ βωμοῦ φράγμα. *At Jovi* CATAEBATAE *quae dicata est, ara, maceria undiquaque est septa.* Ubi Rom. Amaseus interpres addit ad vocem Καταιβάτου, *non alieno fortasse nomine* ELICIUM *dicere possemus.* Aristides Hymn. in Jovem. pag. 15. plurima ob diversas caussas Jovis cognomina recensens, inter alia addit, ἐν δὲ μάχαις Τροπαῖος, ἐν δὲ νόσοις καὶ

πᾶσι καιροῖς βοηθῶν, Σωτήρ; ὗτος Ἐλευθέριος. ὗτος Μειλίχιος. εἰκότως ἅτε ϗ Πατήρ. ὗτος Βασιλεὺς, Πολιεὺς, ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, Ὑέτιος, Ὀυράνιος, Κορυφαῖος, πάνθ᾽ ὅσα αὐτὸς εὗρε μεγάλα ϗ ἑαυτῷ πρέποντα ὀνόματα. *In pugnis vero Tropaeus, in morbis & ubicumque opem ferens Servator. Hic est Liberator, hic Propitius, quippe Pater, hic Rex, Urbis Custos, DESCENSOR, Pluvius, Coelestis, Coryphaeus, & quaecumque magna & decora sibi invenit nomina.* Non oblitus quoque hujus inter alia Jovis cognomina Phurnutus de Natur. Deor. c. IX. ubi postquam dixisset Jovem νεφεληγερέτην & ἐριγδουπον, *Nubium coactorem & Tonantem* dictum, quia nubes & tonitrua cogat & fulmina torqueat, tempestates & turbines immittat, subjungit δι᾽ ἄλλας δὲ ὁμοιοειδεῖς καὶ εὐεπιγνώστους αἰτίας Ὑέτιος, ϗ Ἐπικάρπιος, ϗ ΚΑΤΑΒΑΤΗΣ, ϗ Ἀστεροπαῖος, ϗ ἄλλως δὲ πολλαχῶς κατὰ διαφόρους ἐπινοίας, &c. *Propter vero alias similes, & faciles intellectu caussas, dictus est Pluvius, Frugifer, DESCENSOR, Fulgurator & aliis multifariam nominibus propter alias caussas.* Sic quoque Pollux lib. I. c. I. §. 23. agens de cognominibus Deorum, dicit multa esse propria Jovi, quae cum aliis non habet communia, ὥσπερ ὁ Ὑέτιος ϗ ὁ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, καὶ παρ᾽ Ἀθηναίοις Φρατέριος, *ut Pluvius & DESCENSOR & apud Athenienses Tribuum custos.* Etymologici Magni Auctor in voce Καταιβάτης. ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ ὁ Ζεὺς ἀπὸ τοῦ καταβαίνειν, τουτέστι καταπέμπειν τοὺς κεραυνούς. *CATAEBATES Jupiter a* Καταβαίνειν, id est, *demittendo fulmine.* Idem iterum in voce ἐνηλύσια dicit, loca fulmine contacta sacra fuisse Διὶ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ, καὶ λέγεσθαι ἄδυτα ϗ ἄβατα: *Jovi DESCENSORI, & dici inaccessa, quae ingredi nefas.* Hesychius ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ Διὸς ἱερόν. *DESCENSOR, Jovis templum.* Eustathius ad Homer. Odyss. N. v. 110. ἐκ δὲ τοῦ Καταιβάται παρῆκται καὶ ὁ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, ἢ Ζεὺς, ἢ Κεραυνὸς: *a voce vero* Καταιβάται *venit &* ΚΑΤΑΒΑΤΗΣ *sive Jupiter, sive fulmen.* Denique Athenaeus lib. XII. Deipnos. c. V. ubi ex Clearcho lib. IV. Βίων narrat, Tarentinos, virgines, pueros & aetate florentes matronas Carbinatium congregasse in sacras aedes, & deinde sub tentoriis nuda corpora prostituisse, & omnium libidini & attrectationi ex-

exposuisse, Deum autem, indignatum propter illud scelus, omnes Tarentinos fulmine exanimasse. Unde addit μέχει νῦν ἐν Τάραντι ἑκάςῃ τῶν οἰκίων, ὅσους ὑπεδέξαντο τῶν εἰς Ἰαπυγίαν ἐκπεμφθέντων, τοσαύτας ἔχει ςήλας πρὸ τῶν θυρῶν, ἐφ' αἷς καθ' ὃν ἀπώλοντο χρόνον, ὔτ' οἰκτίζονται τοὺς ἀποιχομένους, ὔτε τὰς νομίμους χέονται χοὰς, ἀλλὰ θύουσι ΔΙΙ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ. *Ad hoc usque tempus ante singulas aedes pilae statutae sunt prae foribus, & in illis eorum, qui in Japygiam missi sunt, nomina insculpta, & quando interierunt: nec eorum qui sic vitam amiserunt quisquam miseretur, nec legitima iis affundunt libamina, sed sacra faciunt Jovi CATAEBATAE.* & haec notaverat, sed non citato Athenaeo, Golzius ad Magnae Graeciae numismata in Tarentinis. pag. 292. Ed. Antv.

CAPUT IV.

Vocis ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ *Etymologia & vera significatio.* Varia Fulminum genera. Κεραυνὸς ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ. Σκηπτός.

Haec jam omnia Graecorum Scriptorum, & Grammaticorum, & si forte plura occurrunt, loca contendo unice referri posse ad Jovem, non beneficum & lustratorem terrae, sed ad illum, qui fulmine quodam praesentissimo & maxime noxio homines, loca & alia afflat & perimit, quod in singulis ostendemus, nec nisi de fulmine aut fulminante Jove capi posse, evincere conabimur. Ac primo antequam difficillimum & obscurissimum Aristophanis locum, cujus sensum nec Scholiastes, nec interpretes reliqui cepisse mihi videntur, illustrem, ex ejus Scholiaste, & Suida, qui eisdem paene verbis eadem tradunt, hujus appellationis rationem examinabo. Dicit Suidas Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ dictum παρὰ τὸ καταβιβάζειν τὸν κεραυνόν. Hoc vehementer exagitat Vir Doctus, & ansam inde in Suidam, ejusque ignorantiam invehendi arripit, quod nulla ratione a

καταβιβάζειν καταιβάτης formari possit, & hinc Vossii judicio securus, Grammaticum nullius judicii & mediocris doctrinae pronuntiat. Sed, quod pace Viri Docti dixerim, mihi de Suida idem judicium ferendum videtur, quod de aliis omnibus Grammaticorum & Criticorum veterum scriptis, qui sua ex veteribus, & saepe jam deperditis auctoribus concinnarunt; qui passim doctissima, & ingenii & eruditionis non vulgaria documenta exhibent, ubi antiquorum vestigiis innituntur; plurima tamen etiam inepta & Grammatici acuminis deliramenta ex aevi sui, quo lapsis jam melioribus artium studiis haec scribebant, vitio intermiscuerunt, praesertim ubi suis auspiciis rem gerunt. Hinc temerarium videri posset, omnes rejicere & illorum scripta unico obelo confodere, in primis ubi de sententia unius alicujus loci agitur, generali effato uti, *Suidae auctoritate non utimur*, ut hominis nullius judicii & doctrinae. Ipsa praestat verba excutere, & an in iis exponendis hallucinatus fuerit, nec ne, diligenter perpendere. Sic in hoc loco, quem sub manu habemus, non tam anxie est inquirendum, an recte ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ deducatur a καταβιβάζειν, sed an non illa etiam hallucinatio, si qua fuerit, docere posset Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ esse *Fulguratorem*; quod apertissime constat: error enim Suidae & Grammaticorum non in eo consistit, quod falsam rationem assignent, quare Jupiter dictus sit ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, a demittendo fulmine; hoc enim verissimum est, sed in eo graviter errassent, si etymologiam & derivationem vocis inde trahere voluissent; eodem modo ut JCti testamentum dictum volunt, quasi *testationem mentis*, quod verissimum est, si, quid testamentum reipsa sit, quaeratur; falsissimum, si Etymologiae ratio deducatur. Atqui nemo, quia in derivatione JCti erraverint, negabit Testamentum esse *testationem mentis*. Sic Grammatici, quia sciebant Jovem nullam aliam ob caussam dictum esse ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ, quam quia fulmen demitteret, vel ipse per fulmen descenderet, hujus rei rationem in ipso vocabulo quaerebant, quia id exprimere debere putabant, quod significabat; & quia credebant non recte dici posse καταβαίνειν τὸν κεραυνὸν, nimis inconside-

ſiderate confugiebant ad alterum ei vicinum Καταβιβάζειν, quod activum erat, & ex illorum ſententia recte cum τὸν κεραυνὸν poſſet conjungi: nec videntur multum curaſſe an derivationis ratio conſtaret, ſed putabant ſufficere, ſi rei ipſius ratio pervideretur; niſi dicamus voculam παρὰ non tam neceſſario indicare, etymologiam ab auctore tradi, quam rationem aliquam, ob quam ea vocis ſententia eſſet: de quo tamen pugnare nolo, quia video Etymologici Magni Auctorem, ea particula frequentiſſime in Etymologiis derivandis uti. Fuerit ergo is error Grammaticorum, ſed qui tamen docet Jovem ita dictum a dejiciendis fulminibus, licet male rationem, cur ita dictus ſit, reddant. Nos vero meliorum veſtigiis inhaerentes, ſimpliciter Jovem ΚΑΤΑΒΑΤΗΝ, & Poëtice ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ, & ΚΑΤΕΒΑΤΗΝ, dictum affirmamus ἀπὸ τοῦ καταβαίνειν, ut ἐπιβάτης, παραβάτης & ſimilia a cognatis verbis deſcendunt. Et hoc recte meliori fato natus Euſtathius ad Homer. d. l. agnoſcit. Sed tamen καταβαίνειν, eo ſenſu capiendum eſt, ut notet non omne omnino deſcenſionis genus, quod omnibus numinibus adtribuitur, & quo ipſe quoque Jupiter ſaepe deſcendit, ſed peculiare illud, quod diximus per fulmen fieri. Quam eſſe veram rationem ex loco jam Euſtathii conſtare poteſt, ubi dicit καταιβάτην notare vel *Jovem* vel *Fulmen*, quae verba reconditam antiquorum doctrinam referunt, quam vel neſciverunt Suidas, & Ariſtoph. Scholiaſtes; vel certe non in memoria habuerunt; quum idem Scholiaſtes alio loco ejus mentionem injiciat, ut videbimus inferius; nam veteres docuerunt naturae prudentes, diverſa fuiſſe Fulminum genera, quae a Jove torquebantur; quam tamen materiam hic non exhauriemus, quum ſit ampliſſima, ſed quae ad rem praeſentem faciunt excerpemus. Inter fulmina autem, quaedam habebantur felicia, fauſta & minus noxia, quaedam autem praeſentiſſima & certum exitium ferentia; de felici agemus infra, ubi de Jove Elicio erit diſputandum. De leviori agit Ovidius lib. III. Met. v. 301. more ſuo luxurians, quamvis eo tamen arſerit Semele, & diſtinguens illud a potentiſſimo, quo Gigantes disjecerat;

Est aliud levius fulmen: cui dextra Cyclopum
Saevitiae flammaeque minus, minus addidit irae;
Tela secunda vocant Superi.

Sic & Euripides in Hippol. vs. 559.

Βροντᾷ γὰρ ἀμφιπύρῳ, τοκάδα
Τὰν διογόνοιο Βάκχου
Νυμφευσαμέναν, πότμῳ
Φονίῳ κατεύνασε.

& ita passim Poëtae Jovi levia & gravia tela dant, pro occasione, qua his vel illis uti volebat. Statius v. Theb. 582.

Ipse etiam e summa jam tela poposcerat Aethra
Juppiter, & dudum nimbique hiemesque coibant.
Ni minor ira Deo, gravioraque tela mereri
Servatus Capaneus.

ubi non male Barthius pro *Aethra*, *Aetna* reponit. inde enim, ut ex officina Vulcani, tela promere Jovem notissimum est. Vide ad Valer. Flac. IV. 287. Senec. Thyeste. 1079. Thyestes ad Jovem.

Convolve mundum, bella ventorum undique
Committe; & omni parte violentum intona:
Manuque, non qua tecta & immeritas domos
Telo petis minore: sed qua montium
Tergemina moles cecidit, & qui montibus
Stabant pares gigantes, haec arma expedi,
Ignesque torque &c.

& Hercl. Oetaeo vs. 847.

— Tolle fulminibus, socer,
Nurum scelestam, nec levi telo manus.

Ar.

Armetur, illud fulmen exsiliat polo,
Quo, ni fuisset genitus Alcides tibi,
Hydram cremasses, pestem ut insolitam feri,
Et ut noverca pejus irata malum.
Emitte telum, quale in errantem prius
Phaëthonta missum est.

Vid. supra, cap. 11. At illud jam noxium a Graecis auctoribus iterum in varias species diducitur, quas nunc memorare nihil attinet, nec diversas opiniones & discrepantia veterum loca in concordiam redigere; sed inter illas vehementissimum erat illud, quod proprie dicebatur κεραυνὸς ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ. Hujus meminit Aeschylus in Prom. Vinct. 358. ubi narrat, quomodo Typho Gigas a Jove fulmine percussus & subactus fuerit,

Ἀλλ' ἦλθεν αὐτῷ ἄγρυπνον βέλος!
ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ Κεραυνὸς, ἐκπνέων φλόγα.
Sed in ipsum venit Jovis vigilans telum,
Fulmen DESCENDENS, exspirans flammam.

Ad quem locum operae pretium est inspicere ea, quae Scholiastes à habet. ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ κεραυνός ἐστιν εἶδος κεραυνοῦ πρηστὴς, ὁ καὶ πυρσὸς καλούμενος, ὃς καταφερομένου τοῦ παντὸς καὶ ἐκπυρωθέντος γίνεται, καὶ λεπτυνθέντος Σκηπτὸς, ὁ καὶ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, γίνεται, καὶ ἀργὸς, ὃς διὰ τὴν παντελεπτότητα οὐ φλέγει. μέλαινος δὲ ψολόεις, ὁ ἐν τῇ ψαύσει ὀλλύμενος. ἐλίκιος, ὅτι στροφεῖται καὶ βιαίως ποιεῖ διὰ μέσην παχύτητα καὶ ὑγρότητα καὶ πυκνότητα τοῦ ἀέρος ἀντωθούμενος. *Fulmen KATAEBATES dictum, est species fulminis inflammans, quod* ΠΥΡΣΟΣ, id est fax, *appellatur, quod fit cum totum deorsum fertur & incenditur, si autem attenuatur,* ΣΚΗΠΤΟΣ *fit, quod & ipsum CATAEBATES, & dicitur* ΑΡΓΟΣ, id est otiosum vel brutum, *quod propter nimiam tenuitatem non accendit: nigrum & fumidum*, dicitur, *quod in tactu perditur*, & ΕΛΙΚΙΟΣ, id est volubile, *dicitur, quia vertitur & vehementer fertur per mediam crassitiem & humiditatem aëris contra impulsum:* ex hoc loco apparet varia veteres

teres statuisse genera fulminum, sed inter ea praecipuum esse illud, quod Κεραυνὸς ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ dicitur, quod iterum in duas species dividitur, vel ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ proprie dicitur, vel ΣΚΗΠΤΟΣ. Quae duo non multum differunt, nisi quod primum fulmen illud sit, quod totum, & quantum in coelo nascitur, in terram defertur, nihil intermedio in aëre amittens virium, & omnia adurens. quod etiam innuit Am. Marcell. lib. III. cap. 5. quod *crassato aëre* fit; & Lucan. lib. I. 531. ubi plurima fulminum genera recenset.

Varias ignis denso dedit aëre formas.

Alterum quod Σκηπτὸς proprie dicitur, & ex paulo tenuiore materia, in terram defertur. Eodem quoque modo Schol. Aristoph. ad ἱππεῦσι Act. II. Sc. 2. explicans vocem ψολοκομπίαις, scribit τῶν κεραυνῶν οἱ μὲν ΚΑΤΑΙΒΑΤΑΙ, οἱ δὲ ψολόεντες, οἱ δὲ ἀργῆτες καλοῦνται, ὡς καὶ Ὅμηρος ὀνόμασεν. *Fulminum quaedam vocantur CATAEBATAE, quadam fumida, quaedam otiosa vel bruta, ut & Homerus appellavit.* Quae genuina & inter se similia sunt. quibus adde quae Lucianus fulminum genera, & Jovis cognomina recenset in Timonis principio. Accedit Lycophron in Alexandr. v. 382.

—— ἂν ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ
Σκηπτὸς κατ' ὄρφνην γεύσεται δηουμένων.

quos DESCENDENS fulmen vastatos per noctem gustabit, ubi Tzetzes; ὁ σκηπτὸς ὁ κάτω φερόμενος καὶ πληκτικὸς, καὶ αἰφνίδιος κεραυνός. *Fulmen deorsum latum, & percellens & repentinum.* Et deinceps facit quinque genera fulminum, quae videri possunt. Sed ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ dicit illud, ὃς γίνεται παχυνθέντος τοῦ πυρώδους πνεύματος, *quod fit densato igneo spiritu*, ad quem locum illustrandum quoque utiliter consuli possunt, quae olim diligentissimus Meursius, & nuperus obscurissimi hujus poëmatis eruditus editor, Joannes Potterus adnotarunt. ex qui-

quibus omnibus diverſa apud Graecos fulminum genera ſtatui videmus, ſed inter illa omnium vehementiſſimum, & maxime noxium fuiſſe illud, quod Κεραυνὸν ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ dicebant, & quod vel ita proprie dicitur, vel etiam aliquando Σκηπτὸς. & illud eſt fulmen, quod per excellentiam ardere & *igneum* eſſe dicitur, & quod indicat Heſiod. Theogon. 72.

> —— ὁ δ' οὐρανῷ ἐμβασιλεύει
> Αὐτὸς ἔχων βροντὴν, ἠδ' ΑΙΘΑΛΟΕΝΤΑ Κεραυνόν.
> *Ille, Jupiter, coelo imperat,*
> *Ipſe habens tonitru & ARDENS fulmen.*

Apoll. Rh. IV. arg. 597.

> Ἔνθα ποτ' αἰθαλόεντι τυπεὶς πρὸς στέρνα κεραυνῷ &c.
> *Ubi olim ardenti percuſſus in pectus fulmine.*

Et Eurip. Phoen. 189.

> Ἰὼ Νέμεσις, καὶ Διὸς
> Βαρύβρομοι βρονταὶ,
> Κεραύνιον τε πῦρ ΑΙΘΑΛΟΕΝ.
> *Jo Nemeſis & Jovis*
> *Graviter tonantia tonitrua*
> *Et fulminis ignis ARDENS.*

Ubi Schol. Φῶς κεραύνιον καυστικὸν: & clariſſime Orpheus, ſive Onomacritus, in Hymno Διὸς Κεραυνίου. v. 11.

> —— πρηστῆρος
> Οὐρανίου βέλος ὀξὺ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ ΑΙΘΑΛΟΕΝΤΟΣ.
> —— *candentis*
> *Coeleſte telum acutum CATAEBATAE ardentis*

Pindar. Pyth. III. 104.

> Αἴθων δὲ κεραυνὸς ἐνέσκηψε μόρον
> *ARDENSQUE fulmen inflixit mortem.*

& Nem. x. 133.

> Ζεὺς δ' ἐπ' Ἴδα πυρφόρον
> Πλᾶξε ψολόεντα κεραυνόν.
> *Juppiter vero in Idam, igniferum*
> *Contorſit fumidum fulmen.*

Vide ibi quae adnotat Schmidius. Graecorum autem veſtigiis inſiſtentes Latini varia etiam & diverſa ſtatuebant fulminum genera; & licet non omnes eaſdem ſpecies faciant, ſed hi plures, hi pauciores, plerique tamen tria fulminum genera praecipua Jovi aſſignant: unum, quod placidum eſt & monitorium, alterum, quod ad terrorem hominibus incutiendum in aëre vibratur, ſed quae duo non deſcendunt proprie; ſed tertium, quod Graecorum ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ reſpondeat, eſt illud, quod *cum igne venit*, & tangit & afflat res terrenas, urbes, arces, arbores & homines &c. Feſt: in voce ***Manubiae***. ***Manubiae Jovis tres dicuntur eſſe, quarum unae ſint minimae, quae moneant, placidaeque ſint. Alterae, quae majores ſint, ac veniant cum fragore, diſcutiantque aut divellant, quae a Jove ſint, & conſilio Deorum mitti exiſtimentur. Tertiae his ampliores, quae CUM IGNE VENIANT, & quanquam nullum ſine igne fulgur eſt, haec propriam differentiam habeant, quod aut adurant, aut fuligine deforment, aut accendant, quae ſtatum mutent Deorum conſilio ſuperiorum.*** Monitorium indicat Lucan. I. 585.

> *Fulminis edoctus monitus, venaſque calentes*
> *Fibrarum, & motus errantis in aëre pennae.*

Ita enim cum viris doctis ex MS. legendum puto. *motus* enim melius erranti volucri convenit, quam fulmini. & hoc *pacificum* vocat Claudian. II. Rapt. 228.

> *Ni Juppiter aethere vulſo*
> *Pacificas rubri torſiſſet fulminis alas.*

Et

Et ita Servius, licet aliquando plura genera faciat, saepius tamen haec tria ponit, *primum afflat, alterum quod incendit, tertium quod FINDIT:* ad II. Aeneidos 649. & ad. I. 230. *est fulmen quod terreat, est quod PUNIAT.* & praecipue ad lib VIII. 430. *Fulmen triplici potestate praeditum est, est ostentatorium, PEREMPTORIUM, praesagum. Ostentatorium est, quo terror incutitur, ut,*

Fulgores nunc horrificos sonitumque metumque:
at quum dicit,
—— Flammisque sequacibus iras,
PEREMPTORIUM dicit. Praesagi autem sic meminit,
Tertius ille hominum Divumque interpres Asylas,
Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent,
Et linguae volucrum & praesagi fulminis ignes.

Praecipue videnda quae Senec. lib. II. Nat. quaest. cap. 39. & seqq. scribit. Videmus in his tria praecipue genera fulminum celebrari; de primo, quod placidum, & monitorium, & praesagum est, agemus pluribus infra, ubi de Jove Elicio erit agendum; terrificum illud est, ad quod apud Ovidium III. Fast. 285. Numa & Romani tremunt. de quo etiam postea; ultimum autem, quod κατ' ἐξοχὴν *cum igne dicitur venire, & licet nullum sine igni fulmen veniat, quod proprie IGNEUM dicitur, & manifesta ardoris vestigia imprimit.* Senec. d. l. c. 40. & *punit*, & *findit*, & *accendit*, & *penetrat*, idem est quod a Graecis dicitur Κεραυνὸς Καταιβάτης, vel Σκηπτός. Illud intelligunt Poëtae, ubi Jovem igne & coruscis flammis armant, ut Virg. I. Georg. v. 238.

Ipse pater media nimborum in nocte, CORUSCA
Fulmina molitur dextra.

& Horat. I. od. 34. *Diespiter igni corusco nubila dividens.* hinc explica Serv. ad X. Aen. 5. 6. *quinquaginta oribus ignem ARSISSE. sane notandum ignem arsisse, quum igni alia res* ar-

ardeat; *quum ignis ille fulmen hoc nostrum notet.* & hinc Horatio III. od. 3. *nec fulminantis magna manus Jovis.* ubi exprimit majores manubias, quas *rubente dextra* ut I. od. 2. ait, emittit. vid. ad Val. Fl. III. 89. Et quae infinita ex omnibus Poëtis possent loca aggerari. Apparet ergo a Romanis idem fulmen intelligi, licet aliis appellationibus insigniatur: non enim DESCENSORIUM illud dicere placuit, licet ipsum fulmen *descendere* dixerint, ut Plin. lib. II. 55. *Fulmen numquam altius quinque pedibus DESCENDIT in terram.* Immo non tantum fulmen descendere, sed ipse Jupiter, vel Aether, qui Jupiter est, *ruere*, & in terram decidere & delabi dicebatur a Poëtis; ut apud Horat. I. od. 16. *nec tremendo Jupiter ipse ruens tumultu.* ubi eleganter *tumultum* dixit de omnibus, quibus tempestas maxima excitatur. ut Ovid. III. Met. 308. de Semele,

Corpus mortale tumultus
Non tulit aetherios, donisque jugalibus arsit.

Sic egregie Lucanus lib. II. 56.

—— vel perdere nomen
Si placet Hesperium, superi, collapsus in ignes
Plurimus ad terram per fulmina DECIDAT Aether.

ubi videmus ipsum Aethera collapsum decidere, nisi magis arrideat alicui veteris codicis, quem consuluit olim Vir Nobilissimus N. Heinsius, lectio, qui prae se fert *conlatus in ignes*, quod elegantius mihi videtur; quia melius exprimit vim & vehementiam fulminis Καταιβάτου, ut totus Aether, & omnes ejus partes undique collectae in fulmina abierint & mutatae fuerint. & hinc tam frequens apud Poëtas mentio *Fragoris & ruinae* Aetheris & coeli. vid. N. Heinf. & nostras notas ad Phaedr. lib. IV. Fab. 17. & hinc fortasse apud Jul. Obseq. c. CXII. non male servari posset vetus scriptura, *coelum visum DESCENDERE*, quamvis alteram lectionem, *discedere*,

non

non possim damnare; sed haec postea ex exemplis afferendis majori in luce collocabuntur. Ovid. XI. met. 516.

Ecce cadunt largi resolutis nubibus imbres,
Inque fretum credas totum DESCENDERE *coelum.*

ubi nollem Heinsium mutasse *descendere* in *desidere*. Redeamus jam ad Grammaticos, qui vocem Καταιβάτης, quae a Καταβαίνειν recte & unice deduci debuerat, a Καταβιβάζειν deduxerunt. Cujus erroris caussa haec fuisse mihi videtur, quod putarent, si Jupiter dici debuerat ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, & tamen ipse Deus numquam descenderet, sed tantum fulmen demitteret, ipse in Olympo manens, necesse esse, ut voci Κεραυνὸν adjungerent verbum activum, quale esse Καταβαίνειν non credebant. & ita recte quidem caussam appellationis hujus reddidere, sed analogiae & etymologiae vim intulere. Quod si fuissent in illa haeresi, ut scilicet τῷ Κεραυνὸν adjungendum verbum activum crederent, nescio cur non meliori jure scribere potuissent, Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ dictum ἀπὸ τοῦ Καταβαίνειν τὸν κεραυνὸν: quod certe sine ullo metu supercilii & censurae Grammaticorum potuissent. Nam si Homerus compositis verbi βαίνω saepissime addidit accusativum transeuntem, ut vocatur, non immanentem ipsi verbo, ut in Il. Α. saepe εἰσβαίνειν & ἐκβαίνειν ἑκατόμβην, *immittere & emittere Hecatomben*, & ἀναβαίνειν Χρυσηΐδα, *Chryseida navi imponere:* & apud Pind. Pyth. IV. 340. Μόψος ἀμβᾶσε στρατόν, *Mopsus conscendere fecit exercitum*, ubi v. Schmidium. cur non Jupiter dici possit Καταβαίνειν τὸν Κεραυνὸν *demittere*, vel *facere ut descendat fulmen*, nihil obstare video: nihil enim & Graecis, & Latinis ad illorum exemplum, familiarius esse norunt omnes, qui primis labris utriusque linguae primitias delibarunt, quam verbis, quae vulgo Neutra a Grammaticis dicuntur, adjungi casum, tamquam activis; sive quia, ut quidem arbitrantur, revera nulla neutra dentur, vel ut alii, rectius meo judicio, revera quidem sint, sed quae saepe accusativum regant, eodem modo, quo activa. Vid. Sanct. Minerv. III. c. 2. & 3. & ibi doctissi-

 mi

mi Viri Perizon. notas. Quod praecipue in illis verbis usu venit, quae licet origine neutra videantur, in accusativo illis addito efferunt id, quod actione illius verbi efficitur. Ut de Latinis inter alios docuerunt Colv. ad Apulej. Met. III. p. 48. Gifan. indic. Lucret. in *consuescere*. Muncker. ad Hygin. Fab. 259. In Graecis autem idem fieri, in immensa copia, tribus quatuorve exemplis demonstrabimus; sic Eurip. in Hecub. 528. verbo ῥέω, quod natura sua *fluo* notat, pro *fundo*, vel *efficio ut effluat*, utitur.

> ΕΡΡΕΙ δ' ἐν χειρὶ παῖς Ἀχιλλέως
> Χοὰς θανόντι Πατρί.
>
> *Fundebat autem manu filius Achilli*
> *Libationes Patri mortuo.*

Ad quem locum consuli potest Eruditus ultimae editionis adornator Josua Barnes. Idem Eurip. in eodem dramate v. 447. verbum πορεύω ita construit.

> Ποῖ με τὰν μελέαν ΠΟΡΕΥΣΕΙΣ;
> *Quo me miseram proficisci facies?*

Ubi Schol. Πορεύομαι ἐγὼ, καὶ πορεύω ἕτερον, ὡς ἐνταῦθα, καὶ παρὰ Πλάτωνι; ᾧ δὴ προστέτακται τοὺς ἐνθένδε ἐκεῖσε πορεῦσαι. Ut & in Medea aliquoties; & quod propius huc facit, Callim. Hymn. in Lavacr. Pall. 65. ἐπιβαίνειν ita habet,

> Πολλάκις ἁ δαίμων ἑῷ ΕΠΕΒΑΣΑΤΟ δίφρῳ.
> *Saepe Dea ipsum suo imposuit currui.*

Pind. I. Isth. 55.

> Νῦν δ' αὖτις ἀρχαίας ἐπέβασε πότμος
> Συγγενὴς εὐαμερίας.
> *Nunc vero rursus pristinae restituit eum fortuna*
> *Congenita felicitati.*

Ubi

Ubi Schmidius recte αὐτὸν vel μὲν subintelligi debere notat, & verbum ἐπιβαίνω in activa διαθέσει significare adscendere facio, &c. docet, & Homericis auctoritatibus firmat. Et ne in re nota diutius morer, ipsum verbum καταβαίνειν a Pindaro Pyth. VIII. v. 3. ita positum observamus: dicit de Deo,

> Ἄλλοτ' ἄλλον ὑπέρθε βάλλων,
> Ἄλλον δ' ὑπὸ χειρῶν
> Μέτρῳ ΚΑΤΑΒΑΙΝΕΙ.
> *Alias alium sursum tollens,*
> *Alium vero sub manibus*
> *Mensura certa descendere facit.*

Ubi recte Schol. Καταβαίνει, ἀντὶ τῶ καταβαίνειν ποιεῖ. & hinc etiam καταιβάτις a Sosiphane in Meleagro apud Schol. Apoll. Rhod. III. 353. dicitur Thessala mulier, quae lunam coelo deducit. & descendere cogit. ut haec magicae artis potentia apud omnes Poëtas est celebratissima. Ex his apparet Suidam & Grammaticos potuisse meliorem etymologiam vocis Καταιβάτου reddere, si dixissent Jovem, ita dictum ἀπὸ τῶ καταβαίνειν τὸν κεραυνὸν, *a demittendo fulmen.* Et hoc extra omne dubium ponit Etymologici M. auctor, Καταιβάτης· ὁ Ζεὺς, ἀπὸ τῶ καταβαίνειν, τουτέςι καταπέμπειν, τὺς κεραυνὺς, quae verba pro varia distinctione dupliciter possunt capi, ut Καταβαίνειν cum τὺς κεραυνὺς jungatur, & eamdem vim habeat καταβαίνειν τὺς κεραυνὺς, quam καταπέμπειν τὺς κεραυνὺς, vel ut distinctione post καταβαίνειν posita, illam vocem his aliis, καταπέμπειν τὺς κεραυνὺς, explicari dicamus, quod utrumque licet, quia & ipse mittit fulmen, & per fulmen quoque, tanquam praecipuum insigne, & quod Coelicolae ipsi proprium dederunt, ut Hesiod. Theog. v. 71. dicit, descendit, ita ut, simpliciter ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ ἀπὸ τῶ καταβαίνειν dicatur, quod Eustath. ad Homer. Odyss. N. v. 110. censuisse videtur. Cum scribit, ἐκ δὲ τῶ καταβαταὶ, παρῆκται καὶ Καταιβάτης, ὁ Ζεὺς, ὁ κεραυνός.

C A-

CAPUT V.

ΚΑΤΑΒΑΙΝΕΙΝ *proprie de fulmine, & aliis Coelestibus Phaenomenis dici.*

Nunc autem supereſt, ut omnis ſcrupulus eximatur, ſi quis Καταιβάτην a ſimplici καταβαίνειν deducat, ut probemus, hac voce non omnem, vel etiam triplicem illam, quam Vir doctus propoſuit, deſcenſionem in genere notare, ſed proprie & maxime κυρίως de deſcenſu Jovis per fulmen, tonitru, vel ſimile quoddam φαινόμενον in coelo uſurpari: quam vocis Καταβαίνειν κυριολογίαν, quae ex locis ſupra ex Etymologico & ab aliis adductis perſpicua, non apud profanos modo Auctores, ſed apud ſacros obſervare licet, & ex quibus Vir Doctus ipſe id doceri poterat. Illud autem extra omnem controverſiae aleam poſitum eſt Sacros Scriptores de Deo non aliter ſaepe loqui, ac de hominibus, & licet Deus proprie neque aſcendere, neque deſcendere dici poſſet, figurata tamen locutione, ita aptiſſime Dei quaſdam actiones maxime inſignes tradidiſſe. Sic, ſi ſacras Scripturas percurramus, reperiemus, non tantum triplicem Deſcenſum Deo adſcribi, ſed multiplicem & varium, quod hic oſtendere facillimum eſſet, ſed extra propoſitum vagari nolo. ſed ante omnes alios Deſcenſus Deo attributos, miror Virum Doctum non animadvertiſſe, illum maxime celebrari, quo Deus per fulmina & tonitrua, majeſtatis & divini numinis certiſſima pignora, ſaepiſſime deſcendiſſe in montes & terram deſcribitur, & ex quibus locutionum modis ad exteras gentes has Καταβάσεις Jovis deveniſſe credibile eſt.

Ac primo, poſt maximum illud Patriae noſtrae ingenii & eruditionis miraculum, Hugonem Grotium, ſtatuendum eſt, ubicumque in Sacris literis mentio fit alicujus καταβάσεως ἐξ οὐρανοῦ, *magnum quid & extraordinarium a Deo parari aut fieri intelligendum*, ut docuit Vir ſummus ad Euang. Matth. XXVIII.

v. 2; unde fere has Καταβάσεις procellis, tonitribus, fulminibus & similibus peractas videmus. Sic praeter loca ex Apocalypsi ab illo allata, pauca quaedam ex infinita copia producam, ubi manifeste videmus, figurata & Poëtica fere locutione, hos Dei summi descensus celebrari, & quae loca, si conferantur cum geminis profanorum Scriptorum, aperte evincunt, non aliam voci Καταιβάτη, nec magis propriam dari posse interpretationem. Rex Israëlitarum & Divini & Poëtici spiritus plenus, quam ornate, & magnifice exhibet totius Orbis concussionem, & terribilem a Deo immissam tempestatem? 2 Sam. XXII. 9. & Psalm. XVIII. 8.

8. Ἀνέβη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, ϗ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ κατεφλέγισεν, ἄνθρακες ἀνήφθησαν ἀπ᾽ αὐτοῦ.

9. Καὶ ἔκλινεν οὐρανὸν, καὶ ΚΑΤΕΒΗ, καὶ γνόφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

10. Καὶ ἐπέβη ἐπὶ χερουβὶμ, καὶ ἐπετάσθη, ἐπετάσθη ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων.

11. Καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ, κύκλῳ αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ, σκοτεινὸν ὕδωρ, ἐν νεφέλαις ἀέρων.

12. Ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διῆλθον, χάλαζα καὶ ἄνθρακες πυρός.

13. Καὶ ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ Κύριος, καὶ ὁ ὕψιστος ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ.

14. Καὶ ἐξαπέστειλε βέλη, ϗ ἐσκόρπισεν αὐτοὺς, ϗ ἀστραπὰς ἐπλήθυνε, ϗ συνετάραξεν αὐτούς.

15. Καὶ ὤφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης. Ἀπὸ ἐπιτιμήσεώς σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως ὀργῆς σου.

Liceat haec verbis Buchanani, quo nemo melius spiritum Davidicum expressit, reddere.

Fumeus afflatu de naribus aestus anhelo
Undabat, rapidae contorto vertice flammae
Ore fluunt, vivaque animant attacta favilla;
Utque suum Dominum terrae DEMITTAT in orbem

Kk Leni-

Leniter inclinat juſſum faſtigia coelum.
Succedunt pedibus fuſcae caliginis umbrae.
Ille vehens curru volucri, cui flammeus ales,
Lora tenens, levibus ventorum adremigat alis,
Se circum furvo nebularum involvit amictu,
Praetenditque cavis piceas in nubibus undas.
Acribus ex oculis vibratae ſpicula flammae
Diſcutiunt triſtes claro fulgore tenebras.
Inde ruit crepitans lapidoſae grandinis imber,
Diſcurſantque vagae ſinuoſa volumina flammae.
At vero ut ſancto ſermone ſilentia rupit,
Protinus horrifico tonitru coelum omne remugit,
Grandinis & crebra tellus crepitante procella
Pulſa ſonat, ruptiſque micant e nubibus ignes:
Flammiferaeque volant magnum per inane ſagittae,
Fulguraque ingeminant; laticum concuſſa lacunas
Pandit hians tellus, & fontibus ora relaxat:
Succutiturque pavens, & fundamenta revelat,
Et reſerat Chaos. Aeterni ſic vox tonat oris,
Sic formidandae gravè ſpiritus infremit irae.

Videmus ibi egregiam, & quae omnes numeros abſolvit, Dei fulminantis, Tonantis & Tempeſtatum Potentis effigiem, & verum Deum ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ, per illud fulminis genus, quod ſupra proprie ita dictum vidimus. Hoc arguunt nubes in coelo denſatae, & in unum coactae, tenebrae terris inductae, tonitrua & fulmina multiplicata, & tamquam tela irati Dei in terram miſſa: hanc autem Davidis deſcriptionem operae pretium eſt conferre cum alia, quam profanorum Poëtarum Princeps nobis exhibet Virgilius 1 Georg. 322.

Saepe etiam immenſum coelo venit agmen aquarum,
Et foedam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectae ex alto nubes: RVIT arduus Aether,
Et pluvia ingenti ſata laeta boumque labores
Diluit: implentur foſſae, & cava flumina creſcunt

Cum

Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus aequor.
Ipse Pater, media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra. quo maxima motu
Terra tremit, fugere ferae, & mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor. Ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit: ingeminant Austri, & densissimus Imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.

Apparet, ex horum versuum collatione, ad Gentes devenisse, vel ex sacrorum librorum notitia, vel certe ex obscura de its fama, has de Deo locutiones. Unde admodum opportune ad ipsum Psalmum XVIII. mentionem Jovis ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ, quem vana Gentium religio colebat, injecit Vir Doctissimus Joannes Bocchius, Senatui Antverpiensi sub initium seculi septimi & decimi a tabulis, & qui elegantissimo commentario Psalmos Davidicos illustravit, & parodia Heroica felicissime expressit. Ille versum 9. ita reddit,

Tunc Pater Astriferae contorquet pondera molis,
Obliquatque polos, axemque inclinat utrumque,
Et multo septus nebulae DESCENDIT amictu.

Eodem sensu David Psalm. CXLIV. v. 5. κύριε κλῖνον οὐρανούς σου καὶ ΚΑΤΑΒΗΘΙ. ἅψαι τῶν ὀρέων καὶ καπνισθήσονται. Ἄστραψον ἀστραπὴν, καὶ σκορπιεῖς αὐτοὺς, ἐξαπόστειλον τὰ βέλη σου, καὶ συνταράξεις αὐτούς. Quae reddit Bocchius.

Inflexo Aethereis DESCENDE e sedibus axe,
Summa feri, tacto fumabunt culmine montes.
Stringe manu fulgur valida, turbabitur hostis,
In caput invisum celeres immitte sagittas.

Quae ultima verba eruditius tamen reddidit Buchananus,

Turbatos trepida sparge fuga impios,
Et sparsos jaculis perde SEQUACIBUS.

Exprimens Virgilii illud *flammisque sequacibus iras*, quibus proprie fulmen illud peremptorium, & Σκηπτὸς καταιβάτης indicatur, ut supra ostendimus. & elegantissime totum locum sic extulit Ant. Flaminius.

DESCENDE coelo & irruentes hostium
Acies coerce fulminante dextera,
Illos procellis, igne, grandine dissipa,
Illos sagittis perime.

Sic quoque Apollinarius in Metaphrasi Graeca,

Οὐρανὸν ἀγκλίνας πυκινὸν ΚΑΤΑΒΗΣΑΙΟ ποιμήν.
Θίγ' ὀρέων, καὶ καπνὸν ἄδην σκοτοειδέα τεύξεις, &c.

Apud Satium lib. I. 224. Juppiter inquit:

Nunc geminas punire domos, quis sanguinis auctor
Ipse ego, DESCENDO.

& Sil. Ital. XII. 635.

DESCENDAT Juppiter ipse
In terras licet infrendens.

Videmus ergo, ex quibus fontibus cultus hic Jovis Καταιβάτου descenderit, non ex lustratione terrae, non ex descensu propter munera & beneficia hominibus ingerenda, sed ex magnificis & amplissimis illis tempestatum, fulminum & reliquorum phaenomenorum descriptionibus, quas primum Sacri Scriptores verbis gravibus & sublimibus exhibuerunt, & qui Deum ipsum, quasi revera descenderet, ex coelo deduxerunt; deinde Graeci & Romani Poëtae quanta potuerunt verborum & figurarum pompa & apparatu proposuerunt legentibus. Recte etiam notavit Galliae decus Turneb. adv. lib. IX. c. 9. veteres putasse Jovem Tonantem & Fulminantem, in nubem quamdam

dam descendisse, ut terrae propior certiores ictus destinaret, quos *fulmina* vocabant, *tonitru* autem ex strepitu & agitatione currus excitari; quod probat auctoritate Horat. lib. I. Od. 12,

Tu gravi curru quaties Olympum.

Et Od. 34.

— namque Diespiter,
Igne corusco nubila dividens,
Plerumque per purum tonantes
Egit equos, volucresque currus.

Ubi Porphyr. *ex vulgari opinione plerumque Poëtae sensus concipiunt, velut hic, ubi dicuntur tonitrua esse strepitus currus & quadrigarum Jovis.* unde eleganter Eurip. Hippol. 684. utitur voce οὐτᾶν.

Ζεὺς ὁ γεννήτας ἐμὸς
Πρόῤῥιζον ἐκτρίψειέ σ᾽, οὐτάσας πυρί.

ubi Schol. notat differentiam inter οὐτάσαι & βαλεῖν esse, ut hoc notet e longinquo jacere, illud comminus & prope. Et Pindarus Olymp. IV. 2. βροντὴν ἀκαμαντόποδα dixit. ubi Scholia dicunt quosdam tonitrua currus, alios equos Jovis facere; unde & Ovidius. IX. Epist. 28. *rapidis qui tonat altus equis.* Quae pluribus illustrari possent, si res ita ferret. Sufficit, ex his inter se collatis, patere a Divinis Vatibus originem sumsisse has locutiones, & hinc ad Poëtas aliarum gentium, qui similem stili sublimitatem secuti sunt, pervenisse. Praeter Davidem etiam Prophetae, qui cothurnata & figurata dictione usi sunt, Deum ita induxerunt: ut Mich I. 3. Διότι ἰδού, Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ ΚΑΤΑΒΗΣΕΤΑΙ, καὶ ἐπιβήσεται ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς. *Quapropter ecce Deus exit ex sede sua, & DESCENDET, & ingredietur in summa terrae*, & quae sequuntur; ex quibus omnibus locis apparet, terribilem Dei iram & majestatem, semper fere, per descensum nobis indicari; imo ipse Deus se descensurum dixit, & revera descendit Numer. c. XI. v. 17. καὶ ΚΑΤΑΒΗΣΟΜΑΙ, &c. quod v. 25. implevit; καὶ ΚΑΤΕΒΗ Κύριος ἐν νεφέλῃ. & Exod. XXXIV. 5. καὶ ΚΑΤΕΒΗ Κύριος ἐν νεφέλῃ. & *DESCENDIT Do-*

minus in nube, vel nube amictus, ut in Pſalm. XVIII. & Virgilii loco modo vidimus. Sed ne infinita hujus argumenti, quae in mundo ſunt, loca proferendo, faſtidio ſimus, alium, & quidem ante omnes celebrandum, Dei ſummi deſcenſum ante oculos ponam, qui forte, quum fuerit admodum ſollemnis & teſtatus, aliquâ ad gentes emanare, & ipſorum Poëtis Jovem καταιβάτην vocandi anſam praebere potuit. Ille eſt deſcenſus Dei in montem Sinai, quando Moyſi & Iſraëlitis legem ſuam eſſet daturus, quem nobis deſcribit Moyſes Exod. c. XIX. v. 16. Ἐγένετο δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, γενηθέντος πρὸς ὄρθρον, καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ ἀστραπαὶ, καὶ νεφέλη γνοφώδης ἐπ᾽ ὄρους Σινά. φωνὴ τῆς σάλπιγγος ἤχει μέγα, καὶ ἐπτοήθη πᾶς ὁ λαὸς ὁ ἐν τῇ παρεμβολῇ. *Et factum eſt die tertia, circa mane, & fiebant voces*, id eſt, tonitrua, *& fulgura, & nebula caliginoſa in monte Sinai, vox quaedam tubae ſonabat vehementer, & conſternabatur omnis populus in caſtris.* & v. 18. addit, τὸ ὄρος τὸ Σινὰ ἐκαπνίζετο ὅλον διὰ τὸ ΚΑΤΑΒΕΒΗΚΕΝΑΙ ἐπ᾽ αὐτὸ τὸν Θεὸν ἐν πυρί. *Et totus mons Sinai fumabat, propterea quod Deus DESCENDEBAT in igni.* Et v. 20. ΚΑΤΕΒΗ δὲ Κύριος ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινὰ, ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους. *DESCENDIT autem Dominus in montem Sinai, in verticem montis.* Et ad hunc deſcenſum Dei reſpiciens Nehem. IX. v. 13. καὶ ἐπὶ ὄρος Σινὰ ΚΑΤΕΒΗΣ, καὶ ἐλάλησας πρὸς αὐτοὺς ἐξ οὐρανοῦ. *Et in montem Sinai DESCENDISTI, & locutus es ad illos, ex coelo.* Φωναὶ vero, quae fulminibus conjunguntur, ſunt tonitrua, ut egregie docuit Druſ. Quaeſt. Ebraic. III. 82. & hinc Pindarus ode Pyth. VI. 23. Jovem vocat

Βαρυόπαν στεροπᾶν κεραυνῶν τε πρύτανιν.
Graviſonum fulgurum & fulminum praeſidem.

ubi recte ab ὄψ vox, non ab ὤψ vultus vocem βαρυόπαν deducunt viri docti. nam & alibi Pindarus Tonitrui tribuit φθέγμα. Pyth. IV. 350.

Ἐκ νιφέων δὲ οἱ ἀν-
τάϋσε βροντᾶς αἴσιον
φθέγμα. λαμπραὶ δ᾽ ἦλθον ἀκτῖ-
νες, στεροπᾶς ἀπορηγνύμεναι.

E nu-

E nubibus vero ei respondit, tonitrui, *fausta vox*,
Splendidique venerunt radii ex fulgure erumpentes :

Haec tot luculenta Sacri Codicis & aliorum scriptorum loca, & quae praeter haec longo ordine memorari plurima possent, nonne melius persuadebunt, si a Judaeorum loquendi & sacrorum ratione Jovem Καταιβάτην dictum esse velimus, ob fulmina & tonitrua id nomen illi inditum, quam, quia lustrare, & respicere terram, & hominibus beneficia largiri dicebatur? Immo ut supra vidimus, Graecos non Jovem tantum καταιβάτην dixisse, sed ipsum etiam fulmen Σκηπτὸν, & καταιβάτην, ita deprehendimus, in Sacris literis, sine Dei mentione, καταβάσεις etiam ex coelo memorari; quae de vehementissimo fulmine, imo de extraordinario, & praesentissimo igne, qui omne, in quod mittebatur, perderet, capi debent. Ita Elias Praefecto ab Ahasia Rege ad se misso, ut se verum prophetam & a Deo missum probaret, dicit 2 Reg. I. 10. εἰ ἄνθρωπος Θεοῦ ἐγὼ, ΚΑΤΑΒΗΣΕΤΑΙ πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ καταφάγεταί σε καὶ πεντήκοντά σου., καὶ ΚΑΤΕΒΗ πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,. καὶ κατέφαγεν αὐτὸν καὶ τοὺς πεντήκοντα αὐτοῦ. *Si ego homo Dei sum*, *DESCENDET ignis ex coelo, & devorabit te & quinquaginta tuos, & DESCENDIT ignis ex coelo & devorabat illum & ejus quinquaginta milites.* Ad quam historiam animum intendentes Apostoli, apud Lucam. IX. 54. Christum impellere tentant, ut etiam permitteret ΚΑΤΑΒΗΝΑΙ πῦρ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, *ut ignis DESCENDERET ex coelo.* Et, licet non de tam noxio Fulmine, sed de alio feliciori, de quo postea, ubi de Elicio Jove agendum erit, agens scriptor Paralipomenῶn II. C. VII. V. I. καὶ ὡς συνετέλεσε Σαλωμὼν προσευχόμενος, καὶ τὸ πῦρ ΚΑΤΕΒΗ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγε τα ὁλοκαυτώματα, καὶ τὰς θυσίας, καὶ δόξα Κυρίου ἔπλησε τὸν οἶκον, *& ut desierat Salomon precari, ignis DESCENDIT ex coelo, & devoravit holocausta & victimas, & gloria Dei implevit domum.* Denique Gentes non solum, licet praecipue & κυρίως, fulmina καταβαίνειν dixerunt, sed omnia omnino prodigia & ostenta, quae in coelo fiebant, καταβασίας vocabant, quibus illum Jovem Καταιβάτην praeficiebant, & ipsam speciem Magiae, quae circa ista phaenomena erat occupata,

ϰα-

καταβασίαν (ad quam forte respicit scriptor Apocalypſ. XIII. 13. καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα, ἵνα καὶ πῦρ ποιῇ ΚΑΤΑΒΑΙΝΕΙΝ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν, ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. *Et faciet prodigia magna, ita ut & ignem de coelo in terram DESCENDERE faciat coram hominibus*) dicebant, ut docuit olim jam, literarii ordinis princeps, Dan. Heinſ. Lect. Theocr. c. VII. ubi ſimul addit Vir ſummus, apud Athenienſes, ſaepe propter has καταβασίας conciones Populi, ſive ἐκκλησίας, re infecta diſceſſiſſe. Quod iterum aliud, & quidem validiſſimum, nobis argumentum praebet, Jovem καταιβάτην non alium eſſe, atque Romanorum *Tonantem* aut *Fulminantem*, ut illi eum dixerunt: Unde enim ad Romanos, deveniſſe cenſemus, niſi ab Athenienſibus, quibus omnes fere ſuas leges debent, illud, quod ſcribit App. Alexand. de Bell. Civ. I. p. 368. οὐκ εἶναι νόμον, ὃ πρὸς βίαν τε καὶ βροντῆς ὀνομασμένης κεκυρωμένος παρὰ τὰ πάτρια, *non eſſe legem, quae per vim & Jove tonante praeter morem majorum lata ſit*. Et Cicero lib. II. de Divin. 18. *in noſtris commentariis ſcriptum habemus, Jove tonante, fulgurante, comitia Populi habere nefas*. Sive ut ipſa Augurum verba refert lib. II. de Natur. Deorum cap. 25. *coelo fulgente, tonante*, quod probat Jovem & Aethera unum eumdemque eſſe. & Plutarch. in Marcell. pag. 304. ἐπιβροντήσαντος τοῦ Θεοῦ, vitio creatum conſulem eſſe pronuntiatur, dicit. Quam opinionem Cicero ex admiratione hominum & terrore natam dicit, & unde etiam Lucretius deridet, ex quo etiam ea loca non de fulmine quodam placido, aut oſtentatorio, ſed de ipſo illo, quod Καταιβάτης σκηπτὸς dicitur, capienda nemo negabit, ubi legerit, quae habet lib. VI. v. 399.

Denique cur numquam coelo jacit undique puro
Jupiter in terras fulmen, ſonituſque profundit?
An ſimul ac nubes ſucceſſere, ipſe in eas tunc
DESCENDIT, prope ut hinc teli determinet ictus?

Et his verbis, *Jove*, vel *Coelo Tonante* vel *fulgente*, non ſolum fulmen proprie dictum, ſed omnia omnino phaenomena, quae procellas & tempeſtates comitari ſolent, contineri, docet Cicero in Philip. V. c. 3. ubi leges contra Populi Romani inſtituta latas ideo exagitat, quia *Jove tonante cum Populo agi fas*

fas non esset; & paulo post amplificans ea oratorio more, dicit, *quae porro ista tonitrua? quae tempestas? ut si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum ac ferre tantam vim tempestatis, imbris ac turbinum mirum videretur.* & cap. 6. *En caussam, cur lex tam egregia, tamque praeclara, maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina & tonitrua ferretur.* Et Livius lib. xxx. 39. *Comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt.* & XL. 58. *Praetorum inde, tribus creatis, comitia tempestas diremit.* Tacit. I. Hist. 18. *Quartum Idus Januarias foedum imbribus diem, tonitrua, & fulgura, & coelestes minae ultra solitum turbaverant; observatum id antiquitus dirimendis comitiis, non terruit Galbam, quo minus in castra pergeret.* & ita nimbos, imbres & similia fere semper a Poëtis jungi fulminibus docuit Heinf. ad Ovid. IV. ex Ponto VIII. 60. Horat. Epod. II. 39. etiam *nives* addit.

> *At quum tonantis annus hibernus Jovis*
> *Imbres, nivesque comparat.*

Val. Fl. v. 305.

> *Qualiter ex alta quum Juppiter arce coruscat*
> *Pliadas ille movens, mixtumque sonoribus imbrem.*
> *Horrificamve nivem*, &c.

ubi vide quae diximus. Eodem etiam modo, Sacris Scriptoribus videmus frequentatam esse vocem καταβαίνειν, de omnibus his phaenomenis, imbre, grandine, & si quae alia in coelo prodigia fierent, quae fere tonitrua & fulmina comitari solebant, quia illa a Deo, tanquam auctore suo, in homines descendebant. Hinc eleganter apud Job. c. XXXVIII. v. 28. postquam auctor plura enumerasset phaenomena, Deus dicitur ὑετοῦ πατὴρ, *Pluviae pater.* & v. 29. de pruina, πάχνην δὲ ἐξ οὐρανοῦ τίς τέτοκεν, ἣ ΚΑΤΑΒΑΙΝΕΙ ὥσπερ ὕδωρ ῥέον; *Pruinam quis peperit; quae DESCENDIT, tanquam aqua fluens?* & ita passim. sed de his tamen observari potest, aliquando *descendere* pluvias & rorem & similia dici, non eo sensu, quo supra annotavimus, ut hominibus damnum & calamitatem importent, sed ut terram fecundent, & fertilem reddant; quo sen-

 fu

ſu in Pſalm. LXXII. 6. dicitur, ΚΑΤΑΒΗΣΕΤΑΙ ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον; καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. *DESCENDET ut pluvia in vellus, & ut guttae ſtillantes in terram.* & Eſai. LV. v. 10. ὡς γὰρ ἂν ΚΑΤΕΒΗ ὁ ὑετὸς ἢ χιὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῇ, ἕως ἂν μεθύσῃ τὴν γῆν. *Quemadmodum enim pluvia & nix DESCENDIT ex coelo, & non redit, niſi humectaverit terram*, &c. Et hoc quoque veteres Poëtae hauſiſſe ex Sacris Scriptoribus dici poſſent: ita certe Virg. Eclog. VII. 60.

Jupiter & laeto DESCENDIT plurimus imbri.

Et II. Georg. 325.

Tunc Pater omnipotens fecundis imbribus Aether
Conjugis in gremium laetae DESCENDIT.

De vento utitur καταβαίνειν Lucas VIII. 23. Κατέβη λαῖλαψ ἀνέμου εἰς τὴν λίμνην. Quibus omnibus in locis, licet voces καταβαίνειν & *deſcendere* occurrant, non tamen ad Jovem proprie καταιβάτην dictum reſpici poteſt, quia non agitur ibi de fragore coeli & ruina, quae fulgura & Σκηπτοὺς καταιβάτας comitari ſolent, ſed ad alia Jovis epitheta, quae liberalis Gentium religio illi pro ſingulis fere rebus impoſuit. Nimirum, ut ſupra ex Polluce, & Phurnuto vidimus, dicitur etiam ἐπικάρπιος, ὄμβριος & ὑέτιος; *Frugifer, Imbricitor, Pluvius & Uvidus*, ut ab Ennio apud Macrob. VI. 2. & Tibul. I. 7. & Virg. I. Georg 418. nominatur; & ita plurima Jovis Epitheta conjungens Ariſtid Hymn. in Jovem. p. 15. οὗτος βασιλεὺς, πολιεὺς, ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, ΥΕΤΙΟΣ, οὐράνιος, κορυφαῖος. *Ille & Rex urbium rector, Cataebates, Pluvius, Coeleſtis, Coryphaeus.* & eo referre debemus quae ait Paulus Act. Apoſt. XIV. 17. ubi Deus dicitur ἀγαθοποιῶν οὐρανόθεν, ὑετοὺς διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, &c. & ipſe deus *pluere* dicitur, ut apud Athen. VIII. 2. ὕει ὁ θεός. Sotion in Paradoxis §. IV. ὕοντος τοῦ Διός. vide quae notavimus ad Petron. cap. XLIV.

Aliquando tamen haec ipſa phaenomena, imbres nim: & nives, &c. ad ipſum Jovem καταιβάτην referri poſſunt, ſi nimirum

vel

vel tempestati juncta, vel prodigiosa & infausti ominis sint. ut apud Horat. Ep. XIII.

Horrida tempestas coelum contraxit, & imbres
Nivesque DEDUCUNT Jovem.

Ubi notari merentur veteris expositoris Porphyrii verba, *suaviter: quasi cum imbribus ad terras Jupiter DESCENDAT.* De prodigiosis imbribus Jul. Obseq. c. LXXI. *in Praenestino cruenti ceciderunt imbres.* & Eleganter Petron. in specim. Bell. Civil. 139. ubi postquam fulmina insolita, & alia prodigia enarrasset, addit,

Sanguineoque repens DESCENDIT Jupiter imbre.
quod ex Homer. Iliad. Λ. 52. accepit:

—— ἐν δὲ κυδοιμὸν
Ὦρσε κακὸν Κρονίδης, ΚΑΤΑ δ' ὑψόθεν ΗΚΕΝ ἐέρσας
Αἵματι μυδαλέας ἐξ αἰθέρος, οὕνεκ' ἔμελλε
Πολλὰς ἰφθίμους κεφαλὰς ἄϊδι προϊάψειν.
—— *inter eos autem tumultum*
Concitavit perniciosum Jupiter, & ex alto DEMISIT rores
Sanguine madidos ex Aethere, quia erat
Multa fortia capita in Orcum missurus.

& in Iliad. Π. 459. describens prodigium, quo Jupiter Sarpedonis mortem praenuntiabat,

Αἱματοέσσας δὲ ψιάδας ΚΑΤΕΧΕΥΕΝ ἔραζε.
Cruentas vero guttas DEMISIT in terram.

quem locum explicat Heracl. Pontic. Allegor. Homer. p. 446. edit. Amstel.

CAPUT VI.

Obſcurior Ariſtophanis locus explicatus.

Atque haec quidem de ratione ipſius appellationis Καταιβάτου Διὸς ſufficere videri poſſunt. Sed nunc ea Auctorum loca, quae ſupra propoſuimus tantum, & quae ΔΙΟΣ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ meminerunt, accuratius excutienda veniunt, & oſtendendum, illa de nullo alio Jove, niſi Fulguratore vel Tonante loqui, & non poſſe ea vel ad Jovis Propitii & Placati, vel ad Luſtratoris, vel ſi quod aliud eſt cognomen, niſi invitis omnibus Graecis Muſis & Gratiis detorqueri. Et quidem Ariſtophanis locus, cui principem locum dedimus, tam manifeſta nobis argumenta praebebit, ut vel ſolus ſufficere, & reliqui ex eo lucem accipere poſſint. Feſtiviſſimus Poëta in principio Comoediae, quam Εἰρήνη inſcripſit, inducit duos ſervos ſive vernas, quorum unus parat, alter praebet eſcam Scarabaeo, qui quum ſoleret veſci quodam intrito, ex ſtercore aſinino, & eſſet admodum vorax animal, verna conqueritur ſe ſtercoris illius, quod per totum diem terere & apponere debebat, odorem non poſſe ferre, ideoque optet ut voret donec rumpatur, ne cogatur, ſcilicet, amplius hunc cibum parare, & ut hoc officio moleſtiſſimo defungi poſſet. Et tandem rogans alterum, quiſnam Deorum hoc malum illis invexerit, ab eo reſponſum fert,

—— οὐκ οἶδ'; Ἀφροδίτης μὲν γὰρ οὔ μοι φαίνεται,
Οὐ μὲν Χαρίτων γε, τοῦ γὰρ ἐστ'; οὐκ ἔσθ' ὅπως
Τοῦτ' ἐστὶ τὸ τέρας οὐ Διὸς ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ.
—— *neſcio, ſed Veneris quidem mihi non apparet*
Neque Gratiarum; tale mirum ni ſit
Monſtrum expiandum Jovis KATAEBATAE.

Quibus verbis egregie Poëta inſignem & immanem hujus animalculi voracitatem exprimit, quod eſſet τέρας Διὸς Καταιβάτου

τω, id eſt, quod eſſet *fulmen :* nam ut Jovis fulmen ſolet omnia conſumere & devorare, in quae incidit, ita hoc animal omnia objecta avide ingurgitabat, & plura ſemper expetebat. Hanc eſſe veram hujus loci ſententiam, & ineptam Scholiaſtae, quam tamen Q. Septimius Florens Chriſtianus amplectitur, expoſitionem, quaſi Jovis καταιβάτυ τέρας dicatur, quia veſcitur fimis & ſpurcis oletis, ſed cujus explicationis nullam rationem adjiciunt, nemo negabit, ubi viderit fulmen proprie vocari ΤΕΡΑΣ Διὸς, & deinde ipſum fulmen, ſive κεραυνὸν, metaphorice a Graecis, & praeſertim per jocum a Comicis, pro voraciſſimo homine poni. non autem ſimplicem voracitatem, ſed & impetum notat, quo celerrime omnia conficeret, unde *fulmine ocyus* vulgo dicitur, & Poëtae saepiſſime celeritatem fulmini aſſimulant. & hinc intelligendus Ciceronis jocus de Caeſare, qui expeditiſſime & pura celeritate itinera conficiebat, ad Att. VIII. 9. *Sed cum haec ſcribebam* V. *Kalend. Pompejus jam Brunduſium veniſſe poterat, expeditus enim anteceſſerat legiones Luceria. Sed hoc* τέρας (Caeſar) *horribili vigilantia, celeritate, diligentia eſt.* Sic de Fulmine Eurip. in Phoen. 1196.

> Οἱδ᾽ ἂν παρ᾽ ἡμῶν δεξιὸν Διὸς ΤΕΡΑΣ
> Ἰδόντες, &c.
> *Illi autem a noſtra parte Jovis dextrum ſignum*, fulmen, *Videntes.*

Et licet voce τέρας omne omnino augurium, ex quo futura poſſint perſpici, indicetur, saepiſſime tamen ea voce monſtra noxia & perniciofa, quae, ut Jovis fulmen, afflant & vaſtant regiones, inſigniuntur. Ita Aper Calydonius; (cujus, ut Ovid. VIII. Met. 289. ait,

> *Fulmen ab ore venit, frondes afflatibus ardent,* &c.)

Callimacho Τέρας dictus fuit. Εἰμι ΤΕΡΑΣ Καλυδῶνος, ἄγω δ᾽ Αἰτωλὸν Ἄρηα: apud Scholiaſt. Eurip. in Phoen. v. 126. *eo ad monſtrum Caledonium, duco autem Martem Aetolum*, ut explicat Rich. Bentl. in Fragm. Call. Typhon ab Hom. Hymn. Apol.

v. 226. ΤΕΡΑΣ ἄγριον dicitur: & Sphinx, quae tot cladibus Thebanam regionem afflixerat, apud Eurip. Phoen. 813. ita vocatur.

> Μηδὲ τὸ παρθένιον πτερὸν, οὔρειον ΤΕΡΑΣ ἐλθεῖν
> Πένθεα γαίας, Σφιγγός.
> *Neque, oportuit, virgineum, alatum, montanum monstrum venire*
> *Luctus terrae, Sphingem.*

Et ita, qui alicui calamitatem inferunt, ΚΑΤΑΣΚΗΠΤΕΙΝ dicuntur. Eurip. Med. 94.

> —— οὐδὲ παύσεται
> Χόλου, σάφ' οἶδα, πρὶν ΚΑΤΑΣΚΗΨΑΙ τινά.

Neque desistet ab ira, sat scio, antequam aliquem fulmine feriat, ubi Sch. Κατασκῆψαι ἀντὶ τοῦ βλάψαι, ἀπὸ κεραυνοῦ τοῦ Σκηπτικοῦ οἷον κεραυνῶσαι. Denique loci hujus sensum, quem dixi, omnium optime declarat, elegans & festivissimus Anaxippi veteris Comici locus ex Dramate, quod inscripserat Κεραυνὸν, & in quo primas partes agebat quidam omnium voracissimus Damippus, quod fragmentum nobis servavit Athenae. lib. x. c. 4.

> —— τοῦτον λέγεις τὸν πέτρινον,
> Τοῦτον οἱ Διφίλοι καλοῦσί σοι
> Νυνὶ δὲ ἀνδρείαν Κεραυνὸν εἰκότως;
> Ἀβάτους ποιεῖν γὰρ τὰς τραπέζας οἴομαι
> Αὐτὸν, Κατασκήπτοντα γ' αὐτῇ τῇ γνάθῳ.
> *Illumne dicis, saxeum hominem, quem*
> *Amici tui vocant, nunc, & merito,*
> *Fulmen suam ob virtutem? in mensas*
> *Enim vel inaccessas, illum arbitror,*
> *Suis maxillis, ut fulmen quoddam, irruiturum.*

ubi secundo versu, malebat legere Casaubonus τὸν οἱ φίλοι, & aliter disponit, ultima vero verba male cepisse videtur interpres,

non

non enim irruebat in mensas inaccessas fulmine, sed *faciebat mensas* ΑΒΑΤΟΥΣ, id est *inaccessas*, ad quas nemini accedere licebat. Ἄβατος τόπος enim dicebatur locus fulmine tactus, quem Latini *Bidental* dicebant, qui sacer erat, & in quem ingredi nefas, ut statim ostendemus, ubi de Pausaniae loco agendum erit. Ad eumdem locum respicit Eustath. Il. Λ. 547. quem adducit Casaubonus. & ita apud eumdem Athenaeum lib. VIII. c. 4. ab Alexi Phaillus, qui piscium erat helluo, vocatur χειμὼν τρίτος, *tempestas tertia*. locus vero ille Anaxippi egregie docet quid sit τέρας Διὸς Καταιβάτου, ut Scarabaeus a Comico dicitur, nimirum Fulmen, Κεραυνὸς, ut Damippus voracissimus. Unde & ipsa voracitas & βουλιμία, λιμὸς Αἴθων *ardens fames* dicitur. Et Erisichthon, de cujus inexplebili fame Ovid. Met. VII. circa finem, Αἴθων vocatus fuit, ut praeclare docuit Vir Illustr. in Comm. ad Call. Hymn. in Cerer. v. 67. & Brodae. ad Anth. II. 31. p. 227. & ita eadem Metaphora in locis S. S. II. Reg. I. 10. Paralip. II. c. VIII. I. πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καταφαγεῖν dicitur: & apud Lycoph. ΓΕΥΕΣΘΑΙ, de quo vid. Potter. ibid. & ita forte apud Virgil. in Ceiri vs. 145. posset legi:

Necdum etiam castos gustaverat ignis honores.

ut est in edit. Aldina, & Taubmannus in una reperisse testatur; Barthius malebat *adoleverat*, quo verbo *gustare* exponi posse non nego. sed de sacrificio agens, qui *honores* dicti, ut vulgo notum, ignis nondum gustaverat arae imposita. *agitaverat*, quod in vulgatis est, repetitum ex versu priori, ubi hoc verbum legitur. Sophocl. Ajac. 855.

> Ἴτ' ὦ ταχεῖαι, ποίνιμοί τ' Ἐριννύες,
> Γεύεσθε, μὴ φείδεσθε πανδήμου στρατοῦ.
> *Ite, o veloces, ultrices Furiae,*
> *Gustate, nec parcite universo exercitui.*

Sic ignis *vescitur* apud Tertul. de cult. Fem. I. 18. *Dei conditio est & thus, & merum, & ignis qui vescitur, & animalia quae victimae fiunt. vorax flamma* Eleg. in mortem Drusi 134. ubi

V.

v. Heinſ. & ad II. Amor. ult. 41. Stat. VI. Theb. 109.

Non graſſante Noto citius nocturna peredit
Flamma nemus.

Ubi nollem Barthio ineptam hanc ſcripturam viſam, quia lentitudinem indicet, quum *peredere* eſt penitus totam abolere. legit ille *peregit*, ut & Gronovius, ſed idem Barth. ad Stat. VIIII. Theb. 103.

Nullae illum volucres, nulla impia monſtra, nec ipſe
Si demus, pius ignis edat.

Notat igni a Poëtis omnia adſcribi, quae vivo alicui animali. ſic & Horat. III. od. IV. 76.

Nec peredit
Impoſitam celer Aetnam.

Quibus adde, Poëtas omnes voces *edere*, *ambedere*, *guſtare* & ſimiles Fulmini tribuiſſe. Lucret. II. 192.

Nec quum ſubſiliunt ignes ad tecta domorum,
Et celeri flamma DEGVSTANT tigna trabeſque.

Ut notavit inexhauſtae lectionis & eruditionis Jctus. Jacob. Gothofr. ad. L. I. *Cod. Theod. de Paganis, Sacrificiis & Templis.*

CAPUT VII.

Libanii & Pauſaniae loca expenſa.

Haec invicte jam demonſtrare puto, veram rationem cognominis hujus, & ſola ſufficere poſſent ad illud, quod intenderam, probandum; ſed non minoris ponderis argumenta praebent alia Auctorum loca ſupra laudata, inter quae illa Libanii verba, tam clara & evidentia, nobis id perſuadent, ut maxi-

maxime mirer, iis ſolis Virum Doctum a praecipiti ſententia non eſſe retractum, quum non, ut Ariſtophanis, obſcura & recondita eruditione id tantum indicent, ſed aperta ſint: opponit enim Libanius tom. I. p. 458. diverſa Jovis cognomina, quorum quaedam Jovem benignum & propitium, quaedam iratum, & in genus humanum armatum deſignant. Prioris generis recenſet titulos Ἱκεσίου & Μειλιχίου, poſterioris Καταιβάτου; dicens Jovem, non ſolum Καταιβάτην, ſed & Ἱκέσιον & Μειλίχιον appellari. Ἱκέσιος dicebatur, ut tradit Schol. Eur. Hecub. v. 346. a ſupplicibus, qui ejus pacem poſcebant, Μειλίχιος, quia clementiſſimus erat, & ut Plutarch. περὶ ἀοργησίας inquit, quia veteres indicabant eo nomine, Regem maxime decere clementiam & placabilem animum. Plura qui de his cognominibus cupit, videat Phurn. de Nat. Deor. c. XI. & Brod. ad Epigr. lib. I. cap. I. pag. 3. Sed praecipue oportuiſſet hunc Libanii locum integriorem attuliſſe: agit enim ibi Libanius de Juliani cum reliquis Deis omnibus familiari commercio & uſu, dicitque illum Deorum formas videre & voces audire, illis conſilariis uti; immo illum eodem modo, ut Jupiter, quibuſdam eſſe ſalutare numen, quibuſdam terribile. Et quemadmodum Ζεὺς οὐ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ μόνον, ἀλλὰ Ἱκέσιος καὶ Μειλίχιος dicitur, ita ipſe Julianum rogat, ποιήσας τοίνυν τὸ τοῦ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ, πρὸς τοὺς βαρβάρους, ὅπερ ἦν δίκαιον, Μειλίχιος ἡμῖν γενοῦ, καὶ δέξαι τὰς Ἱκετείας. Ἐπεὶ καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις ἑκατέραν ἐμιμήσω τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν. Ἐμπίπτων μὲν ὥσπερ τις Κεραυνὸς τοῖς ἀντιβλέπουσιν; οὐκ ἐπάγων δὲ τὸν σίδηρον τοῖς Ἱκετεύουσιν. *Quum feceris nunc illud, quod eſt Jovis CATAEBATAE, adverſus barbaros, ut erat aequum, ſis nobis propitius, & accipe ſupplicationes noſtras; quoniam & apud ipſos barbaros utramque Dei potentiam imitatus es. Irruens quaſi quoddam fulmen, in eos, qui oculos contra attollere auſi ſunt, non autem ferrum intentans ſupplicibus.* Egregie, vel ſi unicus eſſet, hic locus doceret, ſolam vim Jovis ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ in fulmine conſiſtere, quo Julianus barbaros, ut Jupiter Gigantas olim, profligaſſe dicitur, qui oculos contra illum tollere audebant; ut contra ſupplicibus fuerit mitis, & ſpeciem Jovis Μειλιχίου & Ἱκεσίου exhibuerit. vide ſupr. cap. II. pag 235.

Statii locum adductum, & ejus Scholiasten. Atque huc etiam locus ille insignis referri meretur, quem ex Athenaeo supra cap. III. pag. 240. produximus, & quem recte Tristan. T. I. p. 423. ad nummum Trajani adduxit. Evidentissime enim docet, ibi Sacra facta fuisse Jovi Cataebatae, quod Tarentinos fulmine percusserit, & impios homines gravissima poena affecerit, atque ita nulla contradicendi via relinquitur, quum in nullo alio *Jovis Cataebatae* vis sita esse cognoscatur, quam in fulmine perdendo mortales. Quid ad haec dici possit equidem ignoro. Sensit quidem Vir Doctus vim verborum, quae in Libanio occurrebant, & ipse, cogente ita vero sensu, fatetur, ibi intelligi Jovem sceleratos perdentem, sed cur simul non rectius, quam fecit, inde Cyrrhestarum Καταιβάτῃ explicuerit, capere me non posse fateor. Jam autem ad Pausaniae locum lib. V. 14. quod attinet, ille clarissime ostendit, Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ non posse alium esse, quam *Fulguratorem*: dicit enim eruditissimus auctor, aram Jovis *Cataebatae* in Elide esse, eamque undique maceria quadam esse septam. Cujus rei rationem optime vidit & annotavit nuperrimus hujus Scriptoris Editor, qui Graecarum literarum peritissimus, nuper ingenti detrimento bonarum artium obiit, Kuhnius: nim. per illam maceriam indicari locum illum aliquando fuisse fulmine tactum, ideoque ex communi superstitione illum nefas esse calcari, atque homines ab ingressu ejus septo quodam fuisse prohibitos. Quam quoque superstitionibus addicti homines opinionem hausisse mihi ex Sacris voluminibus, & audito simili apud Israëlitas Dei praecepto, statui non absurde posse videtur: Deus enim, quum legem suam Moysi, & per eum omni Israelitarum populo, daret, ipseque, ut supra vidimus, per fulmina & tonitrua descenderet in montem Sinai, illum montem a populo neque ascendi, immo ne tangi quidem voluit ejus pedem, sed Moysi praecepit, ut Populum ad radicem montis in circuli modum stare juberet, & sub mortis supplicio, ne ulterius progrederentur, vetaret, Exod. XIX. v. 12. unde collegisse videntur Gentes, loca illa, in quibus semel Deus ipse praesens fuerit, & majestatis suae vestigia impresserit, quasi Sacra semper

per

per habenda, & hominum commeatui eximenda. Et hinc ea loca ΑΒΑΤΑ i. e. *inaccessa* vocabant, ut supra vidimus a Comico per jocum Damippum dici, ΑΒΑΤΟΥΣ τραπέζας ποιεῖν. Et hinc intelligi potest, & illustrari simul, quod apud Pausan. lib. IX. cap. 12. narratur de Semeles thalamo, sive loco, in quo cum Jove concumbens, fulminis vim non ferens, exarserat. Τοῦτον δὲ καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι ΑΒΑΤΟΝ φυλάσσουσιν ἄνθρωποι, *illum & usque in nostram aetatem custodiunt ab hominum accessu.* Et ejusdem sepulchrum eadem religione, qua loca alia fulmine tacta, fuisse custoditum, docet Eurip. Phoen. 1740.

Ἴθ' ἀλλὰ, Βρόμιος ἵνα γε ΣΗΚΟΣ
ΑΒΑΤΟΣ ὄρεσι Μαινάδων.
Vade saltem, ubi est templum Bromium
Inaccessum in montibus Maenadum.

Ubi Schol. Σηκὸς ὁ τάφος τῆς Σεμέλης, ὅπου ἐστὶν ἐν Κιθαιρῶνι. ΣΗΚΟΣ δὲ ὁ ναὸς, ΑΒΑΤΟΣ δὲ, δηλονότι τοῖς βεβήλοις, τοῖς τὰ Διονυσιακὰ μὴ γινώσκουσι μυστήρια. Sed praecipue insigni in loco Bacch. v. 5. ubi ipse Bacchus ita loquitur,

Πάρειμι Δίρκης νάματ', Ἰσμηνοῦ θ' ὕδωρ
Ὁρῶ δὲ μητρὸς μνῆμα τῆς Κεραυνίας
Τόδ', ἐγγὺς οἴκων, καὶ δόμων ἐρείπια
Τυφόμενα, δίου πυρὸς ἔτι ζῶσαν φλόγα
Ἀθάνατον Ἥρας μητέρ' εἰς ἐμὴν ὕβριν.
Αἰνῶ δὲ Κάδμον, ΑΒΑΤΟΝ ὃς πέδον τόδε
Τίθησι θυγατρὸς ΣΗΚΟΝ. ἀμπέλου δέ νιν
Πέριξ ἐγὼ κάλυψα βοτρυώδει χλόῃ.
Adsum ad fontes Dirces, & Ismeni aquam,
Et video Matris fulmine ictae sepulchrum
Hoc, prope domum, & aedium ruinas
Fumantes, & adhuc viventem flammam divini ignis,
Immortalem Junonis contumeliam in Matrem meam;
Laudo autem Cadmum, qui hoc solum INACCESSUM
Posuit SACELLUM filiae. Vitis vero ipsum
Undique ego sepsi racemiferis frondibus.

Et hinc quoque antiquus Scholiastes, citante Barth. ad Stat. Thebaid. lib. x. v. 68. *Tumulum Semeles* exponit, *templum, ubi ejus cinis servabatur.* vide & Barthium ad IV. 675. & Gronov. Thes. Antiq. t. I. in Zetho. sic quoque Capanea fulmine percussum Euripid. in Suppl. vs. 933. vocat ἱερὸν νεκρὸν, *cadaver sacrum*, quod seorsim deberet sepeliri. ubi vide Barnes. qui & observat ibidem v. 1010 vocari ejus rogum Διὸς θηκαυρὸν. vide etiam de fulmine tactis Barth. ad. Stat. x. Theb. 464. Locum, sive petram, in Nilo ἄβατον, quam nulli nisi antistites calcant, memorat Senec. Nat. Quaest. IV. 2. Immo hinc puto esse, quod narrat Pausan. in lib. VIII. c. 29. Arcadas jactasse in Trapezuntio agro Gigantas a Jove fuisse fulmine percussos, ut qui ideo θύουσιν ἀστραπαῖς αὐτόθι καὶ θυέλλαις τε καὶ βρονταῖς. *Sacra faciunt fulguribus, procellis & tonitribus*, qui locus deinde mirifice illustrat, & vicissim lucem accipit, ab iis, quae infra de agro Cyrrhestico & Seleucia Pïeria dicentur. Quamquam potius Trapezuntius ager mihi nomen & religionem videtur accepisse, non tam a Gigantibus igne percussis, quam a Lycaonis mensa a Jove eversa, filiisque ejus ibi fulmine percussis, ut narrat Apollod. Biblioth. lib. III. p. 164. & Hygin. Fab. 176. A Graecis etiam haec superstitio ad Romanos manavit, qui loca fulmine tacta, etiam hominum pedibus non calcari postea debere existimarunt, & ipsum locum *Bidental*, quia bidentibus ibi sacrificabant, dixere. Unde recte Persius Sat. II. dixit *Evitandum bidental.* Nescio vero an Scalig. ad Festum in *Bidental* recte ejiciat voces *quoddam templum*, quum loca fulmine tacta eodem modo, ut templa, septa fuerint, & Graecis inde σηκὸς tumulus Semeles dictus, ut vidimus. & ita Tumulus Jolai, licet ille fulmine non sit ictus, τέμενος dicitur ab Arriano lib. I. de Exped. Alex. cap. 7. ubi alii *lucum* vertunt pro templo. vid. Gronov. notas: erant enim & ἄβατοι luci. ut Stat. v. Silv. v. 6.

Numquid inaccesso posui vestigia luco?

& hinc Sidon. Apol. Carm. IX. 189. *septum bidental* dixit:

Nec

Nec quae fulmine Thuſcus expiato
Septum numina quaerit ad bidental.

Sed his quamvis plurima accumulare, & noſtrae diſputationi accommodare poſſemus, quae clariſſime evincerent, Graecorum Jovem καταιβάτην eſſe Latinorum *Tonantem* & *Fulguratorem*, hic conſiſtere placet, quum plurima de hoc argumento petere quis poterit ex Lindenb. & Valeſ. ad Am. Marc. l. XXIII. c. 5. & praecipue ex Salmaſ. Exercit. Plin. Tom. II. pag. 799. quorum ſcrinia compilare non eſt noſtrum. Sed unicum Lucani locum praeterire nequeo, in lib. VIII. circa finem, ubi agens de ſepulchro Pompeji ad montem Caſium, ubi Jupiter Caſius colebatur, dicit illud fore religione clarum, & Caſio praclatum iri Jovi,

—— nil iſta nocebunt
Famae buſta tuae, templis auroque ſepultus
Vilior umbra fores; nunc eſt pro numine ſummo
Hoc tumulo Fortuna jacens. Auguſtius aris
Victoris Libyco pulſatur ab aequore ſaxum;
Tarpejis qui ſaepe Deis ſua tura negarunt,
Incluſum Thuſco venerantur ceſpite fulmen.

In quo verſu ultimo quid ſit *Thuſcus ceſpes*, non facile quis dixerit, unde aliae editiones praeferunt *Fuſco ceſpite*. Sed in margine codicis ſui N. Heinſius inter alias conjecturas, unam habet, quam amplector, *Incluſum ambuſto v. c. fulmen*. Ut indicet ſepulchrum Pompeji eſſe bidental, in quo ambuſto ceſpite fulmen conditum ſive incluſum venerantur, ut lib. I. 602. ex diſciplina fulgurali docuit. Niſi quis *Thuſcum ceſpitem* vellet aram ex Thuſca diſciplina poſitam intelligere, nam Fulgurales libros ex Etruſcorum inſtitutis compoſitos quis ignorat? *Ceſpitem* autem pro ara, apud Virgilium, Horatium & alios poni obvium eſt: & ita modo in loco Sidonii Apoll. vidimus Thuſcum expiaſſe fulmen.

CAPUT VIII.

Hesychii, Etymologici & Pollucis verba examinata. Ἐνηλύσια, *Bidental.* Μόρια, *Oleae Sacrae Athenis.*

Haec porro, ut omnia verissima ex veterum Scriptorum mente me proposuisse nemo, qui literarum non plane rudis est, negaverit, egregie praeterea confirmantur ex Etymologici Magni, ut vulgo dicitur, Hesychii & Pollucis verbis, ubi docent, quid sint ἐνηλύσια, quae a quibusdam, ut Etymologicus inquit, dicuntur loca τὰ κατασκηφθέντα, εἰς ἃ κεραυνὸς εἰσβέβηκεν, ἃ καὶ ἀνατίθεται Διὶ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ, καὶ ἄδυτα καὶ ἄβατα λέγεται, *Fulmine percussa, in quae Fulmen venit, quae & Sacra sunt Jovi CATAEBATAE, & dicuntur inaccessa, & in quae ingredi nefas.* Et Hesych. in ἐνηλύσια. τὰ κατασκηφθέντα χωρία ἐνηλύσια λέγονται. Et ἐνηλύσιος, ἐμβρόντητος, κεραυνόβλητος. Quae loca certe omnem dubitationem tollunt, & docent Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ non alium posse credi, ac *Fulgeratorem:* quia loca illa ἐνηλύσια Jovi *Cataebatae* Sacra esse aperte monstrant, eodem modo ut in illis locis a Romanis Arae statuebantur *JOVI FULGERATORI*, quemadmodum docent egregie tres quatuorve inscriptiones apud Gruter. pag. XXI. quod iterum mirificam utriusque tituli ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ apud Graecos, & *Fulgeratoris* apud Romanos convenientiam docet. Denique omnem rem conficit egregius Pollucis locus lib. IX. c. V. sect. 41. τὰ μέν τοι ἐνηλύσια οὕτως ὠνομάζετο, εἰς ἃ κατασκήψειε βέλος ἐξ οὐρανοῦ, ὃ καὶ ἐνσκῆψαι καὶ ἐγκατασκῆψαι, καὶ ἐγκαθελθεῖν ἔλεγον. Καὶ τὸν Δία τὸν ἐπ' αὐτῷ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ. Περιεργχθέντα δὲ τὰ ἐνηλύσια ἄψαυστα ἂν εἴποις. Ut ea verba constituit Paul. Leop. Emend. lib. XI. c. 7. & ita vertit (male enim in editione Pollucis redduntur verba Graeca.) *Enelysia* (id est, Bidentalia) *autem sic appellabantur, in quae coeleste telum incubuisset, quin & fulmen irruere, fulminare & DESCEN-*

DE-

DERE dicebant, & Jovem Fulminis Praesidem Cataebaten (id est Descensorem,) *& quia undique clausum est, Bidental intactum possis vocare.* Ubi clare Jupiter ὁ ἐπὶ τῷ κεραυνῷ, *Cataebates* dicitur, quae tamen verba an Leopardus recte verterit, *Jupiter fulminis praeses*, an Gualtherus, *Jupiter in fulmine exsistens Descensor*, non ausim affirmare, non tamen reprenderim Gualtherum, ut fecit Demsterus de Etrur. Regal. lib. III. cap. 3. quod *Descensorem*, non *Elicium* verterit, ut sequenti capite videbimus. Ego vero vertere mallem, & *Jovem ab eo* (scil. fulmine) *cognominatum Cataebaten*, sive *Descensorem.* Hanc enim vim hujus praepositionis esse docet locus Arrian lib. v. de Expedit. Alex. pag. 350. Edit. Amstel. agens de Bucephalo, cui erat nota bovis caput, ἐφ' ὅτῳ καὶ τὸ ὄνομα ἦτο, λέγουσιν, ὅτι ἔφερεν. *A quo & hoc nomen, dicunt, eum habuisse.* Et similiter errare puto interpretem in reddendis verbis Euripidis Hippolyt. v. 32.

— Ἱππολύτῳ δ' ἔπι
Τολοιπὸν ὀνόμαζεν ἱδρῦσθαι Θέαν.
— *& propter Hippolytum*
In posterum dici voluit Deae templum fundatum fuisse.

Quum debuissent ita verti; *& ex Hippolyti nomine vocari deinceps templum*, sive Deam, cui templum illud sacrabant, *voluit:* templum enim vocatum fuit Ἀφροδίτης Ἱππολυτίας, quod Phaedra Athenis, antequam Troezenen abiret, excitavit, & teste Scholiaste ἐκάλεσε Ἀφροδίτην ἐφ' Ἱππολύτῳ, ἣν καὶ Ἱππολυτίαν καλοῦσι, *vocavit Venerem ex nomine Hippolyti, quam etiam Hippolytiam vocant.* Quamquam, ut hoc verbo addam, Tzetzes ad Lycoph. Alexandr. v. 610. notet, hoc templum non Athenis a Phaedra, sed in ipsa urbe Troezene conditum. Et v. 1329. simpliciter narret tale templum exstructum, non addito loco, in quo statutum fuerit: ᾠκοδόμησα ναὸν τῇ Ἀφροδίτῃ, Ἐρωτικὸν αὐτὴν καλέσασα. *aedificavit Veneri templum, Amatoriam illam vocans.* Sed credo Tzetzem duo templa, Veneri a Phaedra excitata, confundere: unum enim Veneri Hippolytiae

lytiae condidit ante profectionem Athenis, quod erat in arce, ut narrat Schol. Eurip. d. l. ad v. 33. ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἱδρύσατο Ἀφροδίτης ἱερὸν ἐπι καλῶν Ἱππολύτȣ, sed ubi libentius legerem, ἐπικαλȣ̃σα (quum scriptum fuisset vitiose ἐπικαλῶν) Ἱππολύτȣ, vel Ἱππολυτίας. *In arce excitavit templum Veneris, cognomine Hippolyti*, vel *Hippolytiae*: alterum templum Veneri ab Phaedra dicatum fuit in ipsa urbe Troezene, prope stadium ab Hippolyto dictum, in quo se exercere solebat; templum vero imminebat ipsi stadio, & positum erat eo loco, unde Phaedra Hippolytum in stadium decurrentem spectare consueverat, unde cognomine Ἀφροδίτης Κατασκοπίας, *Veneris Speculatricis*, erat insignitum, teste Pausan. lib. II. 32. sed haec longius nos abducunt. Patet ex dictis vim praepositionis ἐπὶ hanc esse, ut caussam appellationis indicet: ita & apud Constant. Caesar. Geopon. IX. c. I. narrantem, ut mox videbimus, certamen Neptuni & Minervae, qui ἅμιλλαν εἶχον κτίσαι πόλιν ἐπὶ τῷ τȣ́των ὀνόματι, *litem habebant, uter urbem ex suo nomine dictam conderet*. Et ibid. paulo post de Minerva victrici, ϗ ἐπ' ὀνόματι ταύτης τὴν πόλιν Ἀθήνας ὠνόμασεν. *Et ex suo nomine urbem Athenas vocavit*. V. Viger de Idiotis C. IX. Sect. IV. §. 15. ita in fragmento Stephani de Dodone p. 5. ϗ Σουίδας φησὶ, Φηγωναίου Διὸς ἱερὸν εἶναι ἐν Θεσσαλίᾳ, ϗ τȣ́του ἐπικαλεῖσθαι ubi legi potest ἐπὶ τȣ́του καλεῖσθαι. v. Gronov. p. 32. Lucian. Timon. p. 155. υἱὸς ἐπὶ τῷ σῷ ὀνόματι Τίμωνα ὠνόμακα. Quae si in memoriam venissent Doctissimo. Munckero, non similem locum Antonin. Liber. c. 4. corrupisset; ubi dicit Ambraciam natam ex Melaneo, ἐφ' ἧς πόλις Ἀμβρακία καλεῖται, mutando in ἀφ' ἧς. *A qua urbs etiam Ambracia dicitur*. Nam & cum genitivo junctum ἐπὶ eamdem vim habet, ut notavit Berkelius. contra quem quaedam profert, ut sententiam suam defendat Muncker. notis ad Lactant. Arg. Ovid. Met. XIII. fab. 6. sed ita, ut inde non adpareat necessitas aliquid mutandi. Praeterea Jovem Καταιβάτην esse *Fulguratorem*, aperte alter Pausaniae locus eodem lib. V. c. 14. declarat: narrat enim in area, in qua olim Oenomai domus fuit, duas fuisse Jovi aras statutas, unam Jovis ΕΡΚΕΙΟΥ, quam ipse Oenomaus posuerat, τῷ

δὲ

δὲ ΚΕΡΑΥΝΙΩ ὕστερον ἐποιήσαντο (ἐμοὶ δοκεῖν) βωμὸν, ὅτ' εἰς τοῦ Οἰνομάου τὴν οἰκίαν κατέσκηψεν ὁ κεραυνός. *Alteram vero CERAUNIO post Oenomaum positam conjicio, quum domus ejus fulmine tacta conflagrasset*, ut illum locum reddidit Amasaeus, & constituendum judicavit Sylburgius. Quae verba praeclare docent, non diversum a ΚΕΡΑΥΝΙΩ esse ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ, quia loca fulmine tacta illi sacra fuerunt. Haec omnia jam, puto, satis manifeste docent, loca fulmine tacta fuisse Jovi, & peculiariter Jovi *Cataebatae* sacra, unde credibile est in Graecia frequentes has aras fuisse, & ubicumque fuerint, ibi Bidentalia, vel loca ἐνηλύσια fuisse, ab iisque locis religionem numinis & fulminis homines arcuisse. Talem etiam illam aram Athenis in Academia fuisse crediderim, quae Jovi *Cataebatae* sacra fuit. Hoc nos egregie docuit Schol. Sophoclis, ex antiquo & deperdito loco Apollodori, ad Oedip. Colon. v. 696. Μόριον δὲ Δία εἶπε, τὸν ἐπόπτην τῶν μορίων ἐλαιῶν, καὶ ἔστιν ὁ λεγόμενος Μόριος Ζεὺς περὶ Ἀκαδημίαν, ὥς φησι Ἀπολλόδωρος. περὶ Ἀκαδημίαν ἐστὶν ὅ, τε τοῦ ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ Διὸς βωμὸς, ὃν καὶ Μόριον καλοῦσι, τῶν ἐκεῖ μορίων, παρὰ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερὸν ἱδρυμένων. *Morium Jovem dicit inspectorem olearum sacrarum, quia est & Morius Jupiter circa Academiam, ut dicit Apollodorus; circa Academiam est Jovis CATAEBATAE ara, quem & Morium vocant, moriis ibi propter Minervae templum plantatis.* Qui locus ut recte intelligatur, non abs re fuerit paucis de his *Moriis*, sive sacris oleis, hic agere. Narrant itaque veteres Mythologi, olim inter Neptunum & Minervam certamen fuisse de terrae Atticae possessione, & uter Urbi nomen imponeret. Jovem, ut hanc litem componeret, Deos in concilium misisse (in loco qui dictus Διὸς ψῆφος. Apostolii prov. p. 80.) illos autem talem sententiam tulisse, ut qui rem utilissimam humano generi produxerit, illi jus condendae urbis, & ex suo nomine appellandae esset. Neptunum, terra tridente percussa, equum protulisse, Minervam subito ex terra oleam jussisse oriri, & quia illa magis ad victum & usum hominum facere videbatur, & pacis esset symbolum, quum equus esset belli, secundum Minervam judicatum fuisse: ut haec praeter alios narrant

rant Pausan. lib. I. cap. 24. Hygin. Fab. 164. Ovid. VI. Metam. 70. & Stat. Schol. lib. IV. Theb. 42. Serv. ad I. Georg. 13. & 18. & III. 122. ad lib. VIII. Aeneid. 128. Auson. Cl. Urb. X. & ibi comm. & comm. ad Lucan. VI. 396. & infiniti alii. Haec olea, in arce Cecropia longo tempore servata, deinde in Academiam translata, & ibi pullulasse fertur, & in plurimas plantas & arbores crevisse, quae summa religione colebantur. ipsam etiam Minervam hac olea coronatam pacem cum Neptuno fecisse innuit Tertul. de Coron. XII. *Quum & olea militia coronatur, ad Minervam est idololatria, armorum aeque Deam; sed & paci cum Neptuno initae ex hac arbore coronatam.* quia vero in Academia erant positae hae arbores, forte inde tetigit Platonem Anaxandrides in Theseo, referente Laërtio lib. III. cap. 20.

Ὅτι τὰς μορίας ἔτρυγεν, ὥσπερ Πλάτων.

Hae oleae sacrae dicebantur μόρια. Hesych. μόρια, ἐλαῖαι ἱεραὶ τῆς Ἀθηνᾶς. *Moria, oleae sacrae Minervae.* Ratio autem cur Moria dictae sint, haec redditur ab Etymologici Auctore; quia Halirothius, vim inferens Alcippae filiae Martis, securi a Marte fuit occisus: occisus autem dicitur, dum sacras has oleas caederet; ab ejus ergo morte sive μόρῳ, μόρια dicta. Addit Etym. quosdam omnes oleas μορίας, vocare; alios vero tantum τὰς ἱερὰς τῷ Θεῷ, quum autem non addat, cui Deo sacrae fuerint, & alii omnes uno ore tradant Minervae fuisse sacras, extra omne dubium vera tua est, Vir Illustris, emendatio, qua restituis ἱερὰς τῇ Θεῷ, *sacras Deae*, scilicet, *Minervae*, ut & Suidas dicit, μορίαι, ἐλαῖαι ἱεραὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Harum quoque olearum in Academia meminit Aristoph. νεφελ. Act. III. Sc. 3.

Ἀλλ' εἰς Ἀκαδημίαν κατιὼν, ὑπὸ ταῖς μορίαις ἀποθρέξεις,
Στεφανωσάμενος καλάμῳ λευκῷ μετὰ σώφρονος ἡλικιώτου.
Sed in Academiam descendens sub oleis
Curres, coronatus calamo albo, cum probis aequalibus.

Ubi Scholiastes paene eadem tradit, quae alii Grammatici, nisi

nisi quod narret Halirothium a Neptuno, indignante, quod a Pallade esset victus, missum, ut exscinderet has oleas, securim autem aberrasse ab oliva, & crus Halirothii vulnerasse, unde mortuus fuerit, & ab ejus fato ita oleas dictas. Addit etiam alias hujus appellationis caussas, quae huc non faciunt. Ab hac Halirothii poena, tam sanctae habitae fuere hae oleae, ut devotus & sacer haberetur, sive hospes, sive civis esset, qui eas caedere aut violare vellet. vide Petit. ad Leg Attic. pag. 396. Et hinc ipsi Lacedaemonii bellum duce Archidamo Atheniensibus moventes, quum ad urbem Athenas exercitum admovissent, reliquam terram quidem vastaverunt, sed ab oleis his abstinuerunt; ut docet Schol. Sophoclis d. l. & Meurs. Lib. IV. Lect. Attic. c. 6. quo loco ex Istro, antiquo Scriptore, harum numerum tradidit, sed loco mutilato, qui ex Suida supplendus, qui docet numero duodecim fuisse, qui & praeterea addit, earum σέλεχος, sive truncum, dictum fuisse σηκὸν, qua voce maxima etiam illarum sanctitas indicabatur: nam ea voce saepe templum, aut locus sacer indicabatur, ut patet ex Homer. Il. Θ. 131. Callim. Lavacr. Pall. 26. & quae ibi notat Vir Ill. Ez. Spanhem. cui addi potest locus Euripidis, de sepulcro Semeles, supra laudatus. Et illam partem arboris maxime inviolabilem fuisse conjicio, cum forte folia ejus decerpere, & oleum ex ejus fructu exprimere in sacros usus licuerit: nam Victoribus in Panathenaicis inde oleum datum, docet Suidas, & Scholiastes Sophoclis ex Aristotele, & Apostolius proverb. Cent. XIII. 28. Ut & Lucian. in Anachar. Tom. 2. p. 173. Edit. Graev. Unde ab Athenaeo lib. XV. 11. & Plin. XIII. 1. *Panathenaicum oleum* vocatur, quod optimae notae erat. Et fortasse corona oleaginea, qua Victores coronabantur Athenis, teste Plin. XV. 4. ex his μορίοις fuit. Quod magis verosimile videbitur, si verum sit, quod notat Alex. ab Alex. III. c. 3. Duces Athenienses in bellum prodituros sertum ex olea sacra sumsisse. Hoc saltem statuere licet, coronas inde aliquando factas. Ut Creon apud Eurip. Jon. v. 1433.

Στέφανον ἐλαίας ἀμφέθηκά σοι τότε,
Ἣν πρῶτ' Ἀθάνας σκόπελ@ εἰσηνέγκατο.
Ὅς, εἴπερ ἐςὶν, οὔποτ' ἐκλείπει χλόην.
Θάλλει δ' ἐλαίας ἐξ ἀκηράτυ γεγώς.
Coronam oleae ejus imposui tibi tunc,
Quam primum Palladis edidit scopulus,
Quae, si adhuc adsit, nondum reliquit viridia folia;
Sed viret, quum ex non marcescente olea sit facta.

Et idem Eurip. Troad. 797. dicit insulam Salamina primam ostendisse ramum Olivae in sacris collibus plantatae,

Ἡ τὰς ἐπικεκλιμένας
Ὄχθοις ἱεροῖσιν ἐλαίας
Πρῶτον ἔδειξε κλάδον, γλαυκᾶς Ἀθάνας
Οὐράνιον στέφανον,
Λιπαραῖσι κόσμον Ἀθήναις.
Quae plantatae in
Collibus Sacris Oleae
Primum ostendit ramum, caesiae Minervae
Coeleſtem coronam,
Nitidis ornamentum Athenis.

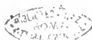
Quae verba ex Constantino Geopon. IX. c. I. interpretatur Paschal. de Coron. VI. 16. apud quem historia certaminis inter Neptunum & Pallada eodem fere modo, ut ab aliis refertur, exstat. Hac tamen differentia, quod Neptunum non equum produxisse, sed urbem λιμέσι καὶ νεωρίοις *Portubus* & *Navalibus* ornasse, dicat; & quod huc praecipue facit, ipsam Deam victricem hujus oleae fronde coronatam conspectam fuisse, & inde institutum, ut τοὺς νικῶντας ἐν ἄθλοις, τὸν κότινον στέφανον ἀναδέωσιν οἱ τῶν ἀγώνων ἐπιστάται. *Ut victores in certaminibus, oleaginea corona cingant certaminum praesides.* Apparet certe ex his ratio, cur ex sacra olea corona necti debebat, quia illa, ut in superiori loco Euripidis vidimus, longissime virebat. Unde θαλλὸν proprie Στέφανον τῆς ἐλαίας dicebant, teste Etymol. in voce θαλλῷ. quo respicit Aeschyl. in Pers. 618.

Τῆς

Τῆς τ᾽ ἀὲν ἐν φύλλοισιν θαλλούσης βίον
Ξανθῆς ἐλαίας καρπὸς εὐώδης πάρα.
Et foliis ſemper germinantis vitam
Flavae oleae fructus fragrans adeſt

In amphoris, ſive aliis vaſibus, victores etiam oleum reportaſſe, patet ex Pindar. Nem. od. x. 64.

Γαίᾳ δὲ καυ-
θείσᾳ πυρὶ καρπὸς ἐλαίας
ἔμολεν Ἥρας τὸν εὐά-
νορα λαὸν, ἐν ἀγγέων
Ἕρκεσιν παμποικίλοις

Terrae igni aduſtae (id eſt vaſi) *infuſus fructus oleae venit ad Junonis fortem populum, in vaſorum ſeptis admodum variegatis.* ubi vide Scholiaſten, & qui hunc morem egregie illuſtrat Spanhem. in Epiſt. I. ad Morellum pag. 57. Et hinc, ut recte obſervat Paſchal. ibid. θαλλοφόρος dicebatur, ὁ πομπεύων Ἀθήνησι τοῖς παναθηναίοις, καὶ ἐλαίας κλάδον φέρων. *Thallophorus, qui Athenis in Panathenaicis in pompa procedit, & oleae ramum fert.* Et ita de olea ſacra, μορίᾳ, hac voce utitur Ariſtid. Panath. p. 183. agens de certamine Neptuni & Minervae. Φανέντων δὲ τῶν συμβόλων ἑκατέρωθεν τοῦ τε ῥοθίου, καὶ τοῦ ΘΑΛΛΟΥ νικᾷ μὲν Ἀθηνᾶ, καὶ καταδείκνυσι τὸν ΘΑΛΛΟΝ νίκης εἶναι σύμβολον. *Et quum utrimque apparuerunt notae, unda & ramus Olivae, vicit quidem Minerva, & oſtendit illum eſſe ſignum Victoriae.* Ita cape illa apud Athen. XIII. 6. p. 587. de meretrice Nicone, quae αἲξ dicta, quod *Thallum* mercatorem exhauſiſſet, & caprae libenter edant θαλλόν. unde οὐ δ᾽ εἰς ἀκρόπολιν ἄνεισι τὸ ζῶον, οὐ δ᾽ ὅλως Ἀθηνᾷ θύεται: &c. *unde nec caprae permittitur ire in arcem Athenis, nec immolatur etiam Palladi.* Ex quibus apparet, coronandi olea victores ritum ab hac Minervae de Neptuno Victoria originem ſumſiſſe, & hinc Victores in Panathenaicis, quae Minervae Sacra erant, credibile eſt coronas ex ipſis olearum ſacrarum ramis tuliſſe. Immo & in Olympiacis victores coronabantur καλλιστεφάνῳ ἐλαίᾳ, quae ad fluvium Iliſſum erat,

muro ſive ſepto munita, quam nemini etiam tangere fas erat. Schol. Ariſtoph. Plut. II. Sc. v. 101. & Pauſan. Eliac. lib. v. c. 15. Hinc Antonius ad Bellum Parthicum iturus ex ἱερᾶς ἐλαίας στέφανον ἔλαβε, teſte Appian. in Parth. p. 156. & apud Lacedaemonios etiam, qui in bello fortiter pugnantes occubuerant, θαλλῷ coronatos tradit Aelian. vi. Var. Hiſt. 6. ubi vid. Periz. notas. Et hinc, quia apud Lacones uberrimus olearum erat proventus, Virg. in Ceiri 376.

Pergit Amyclaeo ſpargens altaria thallo.

ubi de luſtratione, quae ramo oleae fiebat. de qua vide Fabret. ad Colum. Traj. cap. vi. 164. & θαλλὸς etiam de ramo olivae, quem ſupplices praetendebant, ponitur apud Herodian. lib. VII. VIII. 19. ἱκετηρίας θαλλοὺς προτείναντες. pluribus quae ad manum erant abſtineo. Sed & idem Ariſtides confirmat Orat. in Minervam. p. 28. Ἡ δὲ ὑπερβολὴ τοῦ κράτους, ὅτι καὶ τὸ φυτὸν κατεδείχθη νίκης εἶναι σύμβολον· ὡς οὐ μόνον αὐτῇ θέμιτον ὂν νικᾶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς νικῶντας στεφανοῦν. *Excellentia autem Victoriae*, de Neptuno reportatae, *eſt quod ipſa olea ſignum inſtitutum fuerit victoriae, quaſi non ſolum vincere, ſed & Victores coronare Minerva debuerit.* & huc referenda illa Senecae Herc. Fur. 912. ubi Hercules, cum Theſeo victor ab inferis redux, ait,

Populea noſtras arbor exornet comas,
Te ramus oleae fronde gentili tegat,
Theſeu.

Σηκὸς ergo, ſive hujus oleae truncus, erat maxime ſacer, quem nullo modo exſcindere vel violare licebat, ſed frondes & olivas inde amputare & decerpere in uſus religioſos minime erat vetitum. Et in eo ejuſdem fuerunt conditionis oleae hae ſacrae, & aliae arbores Diis dicatae, (circa quas magna erat ſuperſtitio Athenienſibus, ut patet ex Aelian. v. 17.) quas exſcindere nullo modo licebat, ſed fructus & folia inde decerpere fas fuiſſe docet Vir Illuſtr. Ez. Spanh. ad Call. Hymn. in Cerer. v. 42.

v. 42. & hinc, ſi modo genuina ſit, intelligere licet Inſcriptionem Apologiae; ὑπὲρ τοῦ σηκοῦ, quae inter orationes Lyſiae eſt ſexta, & quam reſpicit Harpocrat. in voce σηκὸς, ubi verba Lyſiae explicans, dicit videri σηκὸν & μορίαν eſſe unam eamdemque, quamvis in illa oratione Lyſias haec diverſa mihi facere videatur, ut pag. 86. tamquam diverſa memorat ἰδίαν ἐλαίαν, μορίαν & σηκὸν, & multis aliis ejuſdem orationis locis. Quidquid ſit, conſtat has arbores nullo modo licuiſſe violari, unde etia n per omnia Reipub. Athenienſis tempora & bella ſuperfuerunt, & ad Plinii aetatem duraverunt: ita enim ille lib. XVI. c. 44. *Athenis quoque olea durare traditur, in certamine edita a Minerva.* & Apollodorus lib. III. p. 192. dicit ſua aetate in Pandroſio videri. fuiſſe etiam oleam ſacram Mileti oſtendit Athenaeus lib. x. cap. 5. ubi inter varia prodigia refert, καὶ ἐλαίαν ἱερὰν αὐτομάτην ἀναρθῆναι, quam oleam vocat δένδρον ἀειθαλές. ut de Moriis ſuis Athenienſes idem jactaſſe vidimus. Ut autem locus ille, Academia nim. ubi erat, magis adverſus injurias profanorum eſſet munitus, varia ibi & multa Deorum erant ſigna & arae, quas recenſet Meurſ. in Ceram. Gem. c. xxv. inter quae praecipua fuit illa ara Jovis Καταιβάτου poſita, ut ſimul cum Minerva eas cuſtodiret. Unde Sophocles d. l. in Oed. Colon.

Ὁ γὰρ εἰσαιὲν ὁρῶν κύκλος
Λεύσσει νιν μορίου Διὸς
Χὰ γλαυκῶπις Ἀθάνα.
Nam ut hoc cuſtodiant, intenti ſunt
Jovis Morii oculi,
Et caeſia Minerva.

Hanc autem aram ideo conſecraſſe illos veriſimile eſt, vel ut locum illum ſanctum& ἄβατον indicarent, vel ut ſummi numinis reverentia a violandis oleis deterrerentur. & Jovis fulmen timerent. & huc referri debet impudens illa Demeae rhetoris adulatio apud Lucian. Timon. p. 154. ubi dicit decretum, χρυσοῦν ἀναστῆσαι τὸν Τίμωνα παρὰ τὴν Ἀθηνᾶν ἐν τῇ ἀκροπόλει, κεραυνὸν ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχοντα καὶ ἀκτῖνας ἐπὶ τῇ κεφαλῇ, *aureum ſtatui Timonem juxta Minervam in acropoli, fulmen dextra habentem & radios circum*

ca-

caput. nam in acropoli sive arce Cecropia Minervae erat statua; ut notum est. & huc refer numismata Atheniensium, quae ab una parte Pallada, ab altera Jovem cum fulmine, paratum ad mittendum, exhibent apud Beger. Thes. Brand. T. III. p. 51. Fuisse etiam aliis in locis aras & templa Jovis Cataebatae, videtur indicare locus Hesychii in voce Καταιβάτης, quem explicat per Διὸς ἱερὸν, quod an commode fiat dubito, potiusque tuae, Vir Illustris, sententiae accedo, qui legendum putas Καταιβάτου Διὸς ἱερὸν, & quomodo Bocchium, ad Psalm. XVIII. supra laudatum, citasse video: & ita commode in nummis Cyrrhestarum Διὸς Καταιβάτου praeferentibus, ἱερὸν potest subintelligi, & templum in ea urbe Jovi, hoc nomine culto, sacrum fuisse, ipsae nummorum facies indicant.

CAPUT IX.

De Jove Elicio.

Atque haec sufficere in rem praesentem de ratione hujus appellationis possent: nam illis recte perpensis, neminem credo amplius dubitaturum, Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ, esse *FULGERATOREM*; sed aliud quod agamus superest, nim. an recte omnes huc usque fere Viri Docti, qui Graeca haec Auctorum loca Latinis verbis extulerunt, Jovem Graecorum ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ, *ELICIUM* vocaverint & interpretati sint? Quod negavit Vir Doctus, & recte quidem mea sententia; sed tamen ipse, quid sit Jupiter Elicius, non plane percepisse videtur: non enim Elicius dicitur a Romanis, *quia ipse Jupiter*, ut ait Vir Doctus, *non ejus fulmen, elicitur*. Et male negat Elicium Jovem esse *fulminantem*; nam revera est *fulminans*, sed non ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, neque illud noxium, & candens fulmen jaciens, sed aliud felicioris augurii fulmen. quem errorem etiam commisit Demsterus in Etrur. Regali. III 3. qui Fulgeratorem, Tonantem &c. Jovem, saeva fulmina mittentem, cum Elicio confundit. sed videamus, quibus argu-

argumentis Vir doctus Holthenus innitatur. Ac primo, nullius momenti esse illam distinguendi rationem, inter Jovem & fulmen, & quasi diversum esset *Jovem Elicere*, vel *fulmen Jovis Elicere*, apparet ex omnibus, quae supra disseruimus, ubi docuimus & Jovem *descendere*, & ignem & fulmen *descendere* dici, & Καταιβάτην dictum Jovem, dictum etiam ejus fulmen. Unum ergo idemque est Jovem elicere, & ejus fulmen, quod inferius patebit amplius, ubi docuerimus, numquam Jovem elici solitum, nisi per fulmen, & in sacris piacularibus sive auguriis numquam Jovem, nisi per fulmen, sententiam suam indicasse. Ut constet ergo ratio cognominis Elicii, primo quid *elicere Jovem*, vel *fulmen* sit, dicendum. Quod nemo melius, quam illi Auctores, qui initium & occasionem istius cognominis, a Numa Jovi inditi, tradidere. Primum Promethea eliciendi fulminis rationem reperisse docet Serv. ad Virg. ecl. VI. 42. *deprehendit Prometheus praeterea fulminum eliciendorum rationem, & hominibus indicavit: unde coelestem ignem dicitur esse furatus: nam quadam arte ab eodem monstrata, supernus ignis eliciebatur, qui mortalibus profuit, donec eo bene usi sunt: nam postea malo hominum usu in perniciem eorum versus est: sicut in Livio legimus de Tullo Hostilio, qui eo igni exustus est cum omnibus suis. Numa vero Pompilius impune eo usus est, tantum in sacris Deorum.* Unde videmus apud Romanos primum eliciendi Jovis auctorem fuisse Numam, (licet & Romulum id fecisse mox ostensuri simus) quod plures memorant; sed praeter alios diligentissime Ovidius lib. III. Fast. v. 285. ubi refert, Numa cum Egeria, ut solitus erat, in silva colloquente, repente Jovem fulminasse.

Ecce Deûm genitor rutilas per nubila flammas
Spargit, & effusis aethera siccat aquis.
Non alias missi cecidere frequentius ignes;
Rex pavet, & vulgi pectora terror habet.

His verbis Poëta exprimit illud fulmen, quod *terrificum* est, & cum fragore venit, quod & *Ostentatorium* dici, supra p. 249.

docuimus. Ad illud fulmen terrorem concipit Numa, tremunt Romani, & omnia sibi noxia inde portendi existimant. Numa, qui novarum cerimoniarum auctor erat, adjicit animum ad illa prodigia procuranda & expianda. Sed quum rationem ignoraret, ab Egeria monetur, a Pico & Fauno ritum piandi illum optime discere posse; hos astu quodam vino depositos vinculis constringit, & ita per vim obtinet, ut illi ipsum Jovem deducant, qui Numam erudit de ratione piandi fulmina. Et ita postero die ex praescripto Jovis Numa fulmen Jovis elicit, & imperium per ipsam Jovis sententiam firmat. Haec ita Poëtico more narrat Ovidius. Ex hac vero fabula forte in lapide apud Gudium pag. 115. Jupiter, Faunus & Picus junguntur.

IOVI ELIC. OPTVMO
MAXVMO. ET. FAVNO
ET PICO. CONSER
VAT. C. GAVIVS HYLA
RVS. SACERDOS. HERC.
XV VR. ET. AVGVR. S. F.
ARAM D. D.

Apparet autem alio modo a Fauno & Pico elicitum fuisse Jovem: descendebat enim ipse; alio a Numa: nam tunc tantum per fulmen, numinis sui praesentiam testabatur. Quia autem Numa volebat credi, se ab ipso Jove Populo Romano regem dari, hinc utebatur illa evocatione Jovis. Ex his ergo constat, *Jovem elicere*, nihil aliud apud Romanos deinceps fuisse, quam sollemni quodam carmine rogare Jovem, ut quodam ostento vel signo manifesto praesentiam suam declaret, & monstret ac doceat, an res, quam in Reipublicae commodum agere vellent, fausta felixque sit eventura. Si autem prodigia quaedam facta essent, ut erant superstitiosissimi, vel *fulmen*, vel *aliud quod visum missum esset, ex mentibus Divinis eliciebant, qua ratione ea suscipere atque curare possent*, ut loquitur Livius lib. 1. c. 20. & insignem partem cerimoniarum, eliciendi non modo Jovem, sed & alios etiam deos disciplinam constituisse,

pa-

patet ex Plin. lib. XXVIII. 8. ubi dicit, *ſanguine tactis poſtibus, ubicumque Magorum infeſtari artes, non elici Deos, nec colloqui, ſive lucernis, ſive pelvi, ſive aqua, ſive pila, ſive quo aliquo genere tententur.* quem locum tamen ad manes & inferos evocandos, in quibus maxime magiam verſatam fuiſſe notum eſt, referre licet. ut velit, omnes artes Magorum inutiles reddi, ſi ſanguine cum polenta tangantur illae partes: quod confirmatur altero loco ex lib. XXX. cap. 2. ubi artes magicas recenſet; & de inferis evocandis & eorum colloquio etiam mentionem injicit. & hinc diſtinguit haec duo Sidonius Apoll. carm. V. 261.

Fulgura ſi Thuſcus, ſi Theſſalus elicit umbras.

Licet & ſuperos evocatos colligere poſſimus ex Romuli facto, quum conderet UrbemRomam, quod narrat Ovidius. IV. Faſt. 827.

Vox fuit haec regis, condenti, Juppiter, urbem
Et genitor Mavors, Veſtaque mater ades:
Quosque pium eſt adhibere Deos, advertite cuncti,
Auſpicibus vobis hoc mihi ſurgat opus. &c.

Deinde pro omnibus Deis Juppiter evocanti Romulo reſpondet:

Ille precabatur: tonitru dedit omina laevo
Juppiter, & laevo fulmina miſſa polo.

Unde videmus & Romulum ante Numam elicuiſſe Jovem. Unde diſciplinae auguralis nobiliſſimam partem fuiſſe credo, hanc eliciendi Jovis ſcientiam, qua deinceps Romani frequentiſſime uſi fuere. Qui ut plura alia, ab Etruſcis, *ſacra illa & precationes, quibus vel cogebantur fulmina, vel impetrabantur, acceperunt. & evocatum fulmen etiam a Porſena*, & ante eum a Numa docet Plinius lib. II. cap. 5. ubi *fulmen evocatum*, idem eſt quod alii dicunt *Jovem elicitum*, unde & *Elicium* dictum addit Plinius. Et ſummo jure Jovem praecipue eliciebant, quia ille omnium auguriorum praeſes, & praecipuus Auguralis Deus, & a quo Apollo auguralem doctrinam didicit, habebatur, ut docuit Vir Illuſt. Ezech. Spanh. ad Callim. Hymn. in Jov. v. 69. & hinc eſt, quod fere ſemper in procurandis prodigiis elicitam Jovis voluntatem & mentem legamus, qui, ſi fauſta ſigna daret, *firmare omen* dicebatur,

 ut

ut mox docebimus; sin minus, magna cum clade non pie agentes perdebat. Hinc Acr. ad Horat. 1. od. XII. 18. dicit, *secundum aruspicum* (forte *augurum*) *dicta vel disputationes, Jovem in fulminibus primam, secundam, & tertiam partem solum tenere.* Haec autem universa Jovis eliciendi ratio ex disciplina augurali institui debebat, & ut in reliquis definita erant fausta & infausta omina, ita in eliciendo Jove optimum habebatur, si puro aethere, sine nube, a sinistra parte tonaret. Hoc egregie doctissimus Poëta Virgilius lib. II. Aen. 680. docet, narrans prodigium flammae circa caput Ascanii visae, quod ingentem Aeneae & aliis terrorem incutit, qui ignari prodigiorum aqua extinguere illam studebant: Anchises autem, qui semper a Poëta, ut religionis & cerimoniarum peritissimus, inducitur, se accingit ad eliciendum Jovem: ita enim addit,

At pater Anchises, oculos ad sidera laetus
Extulit, & coelo palmas cum voce tetendit;
Juppiter Omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos; hoc tantum: & si pietate meremur,
Da deinde auxilium Pater; atque haec OMINA FIRMA.

Hic habes carmen & formam eliciendi; neque vanae Anchisae preces: nam

Vix ea fatus erat senior; subitoque fragore
Intonuit laevum, &c.

Ecce jam elicitum Jovem, sive tonitru, & fulmen, statim autem Anchises hoc viso, Jovis sententiam & propitiam mentem observans, gratias agit.

Hic vero victus Genitor se tollit ad auras,
Affaturque Deos, & sanctum sidus adorat.

Sic eodem modo apud Ovid. d. l. Numa postquam a Jove, eum eliciendi rationem, & quae sacra ante facere deberet, didicisset, se ad rite illud peragendum accingit, vs. 363.

Con-

Constitit, atque caput niveo velatus amictu,
Jam bene Dis notas sustulit ille manus.
Atque ita, tempus adest promissi muneris, inquit,
Pollicitam dictis, Juppiter, adde fidem.
Dum loquitur, totum jam Sol emerserat orbem,
Et gravis aetherio venit ab axe fragor.
Ter tonuit sine nube Deus, tria fulgura misit,
Credite dicenti; mira, sed acta, loquor.

Et hinc ex hac disciplina Plinius lib. 11. c. 53. agit de *evocandis fulminibus*, quod idem est, ac de eliciendo Jove, & recte in eodem cap. tradit, *Lucos, & aras & sacra habemus, & inter Statores, & Tonantes & Feretrios, ELICIUM quoque accepimus Jovem.* Quia vero in eliciendo Jove videntur maximam rationem habuisse fulminum, ut jam partim vidimus, quae sereno aëre fiebant, inde capiendus Horatius lib. 1. od. 34. ubi ut argumentum providentiae Deorum, & eos curare homines, dicit a Stoicis fulmen adduci;

namque Diespiter
Igni corusco nubila dividens
Plerumque, per purum tonantes
Egit equos, volucremque currum.

In quibus verbis acerba irrisio & ironia est, & praeterea voces *Plerumque*, & *per purum* notanda, quibus respicere eum puto ad Elicium Jovem, qui omen firmabat. Nihil ibi Dacerius intellexit: neque verum est quod Lambinus ait; tonitrua in sereno coelo facta, esse mali semper ominis: nam erant vel bona vel mala, secundum diversas observationes ex augurum disciplina. In Numae enim sacris certe boni ominis fuerunt. v. Torrent. ibid. & Sueton. in Tito cap. x. deinde aliter distinguendum, & cum doctissimo Bentlejo *plerumque* cum *dividens* jungendum; ille Jupiter, qui plerumque nubilo coelo tonat, nunc tonat sereno. Et ita saepe a fulminibus argumentum ducebant. esse Deum in coelo, qui parata haec arma in impios habebat. unde ad-

adulatio illa Horatii, qua Augustum Jovi comparat, quia ille, ut fulmen belli, hostes prosternens referebat Jovem tonantem. lib. III. od. 5.

Coelo tonantem credidimus Jovem
Regnare. Praesens Divus habebitur
Augustus, adjectis Britannis
Imperio, gravibusque Persis.

Credidimus dicit, non certo scimus, sed ita de Jove persuasum est vulgo, de Augusto certo constat. Imitatus fortasse Lucretium, qui lib. III. 318.

Sortisque Deorum
Ignarum mortale genus, per fulmina tantum
Sciret adhuc coelo solum regnare tonantem.

& hinc Iarbas apud Virgilium lib. IV. Aen. vs. 208

Adspicis haec? an te, genitor, quum fulmina torques,
Nequicquam horremus? caecique in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?

& quae plura ejus generis obvia nunc praetermittimus. Tota autem haec eliciendi Jovis & fulminis certis ritibus cerimonia a Numa instituta, & deinceps a Romanis frequentata fuit propter persuasionem, quam imbiberant miseri mortales de ostentis, prodigiis & ominibus, &, quae plura cerebri humani insania finxit, ludibriis. Omnibus enim fere, quae aliquantulum a quotidiana ratione aberrabant, rebus, felicis vel infelicis ominis signa inesse credebant, nihil temere fieri; sed a Diis, ad monendos homines, quid caverent, vel agerent, omina dirigi. Hinc, quia tam multiplicia erant, & ambigua omina & ostenta, ut aliquando bonum & faustum exitum portenderent; aliquando eadem impendens aliquod malum denuntiarent, incerti plerumque pendebant superstitiosorum animi, viso aliquo omine, quod ex communi conjectorum disciplina felix habebatur. Ideoque, ut omnis dubitatio anxiis eximeretur, Jovem precabantur, ut si revera faustum omen esset, alio,

alio, eoque simili, prius illud *omen firmaret*. Haec enim propria erat in hac re locutio, ut docet Servius ad d. Virgilii locum. *Secundum Romanorum morem petit, ut visa FIRMENTUR: Non enim unum augurium vidisse sufficit, nisi CONFIRMETUR ex simili; nam si dissimilia sint posteriora; solvuntur priora, unde est,*

Quantum Chaonias aquila veniente columbas.

Nam aquila sine dubio columbis plus potest. Et eodem modo apud Ciceron. de Divin lib. I. c. 47. ostentum Mario conspicitur, Aquila serpentem conficiens, quod ubi

Conspexit Marius divini numinis Augur,
Faustaque signa suae laudis reditusque notavit,
Partibus intonuit coeli Pater ipse sinistris;
Sic aquilae clarum FIRMAVIT Jupiter OMEN.

Et apud Sil. Ital. IV. 103. a Romanis accipiter cernitur, columbas invadens, & leto dans, donec Aquila, illo fugato, se ad eam partem exercitus Romani conferret, in qua stabat Scipio, & ejus galeam perstringeret, quo viso Liger exclamat,

— Nosco te summe Deorum,
Adsis o, FIRMESQUE tuae Pater alitis OMEN.

Et, ita apud Ovidium VII. Metam. vs. 614. Aeacus Jovem precatur, ut vel se conderet sepulcro, vel suos pestilentia amissos sibi redderet, ad quas preces,

Ille notam fulgore dedit, tonitruque secundo,

Vel ut alii, *tonitrumque secundum*, vel *tonitrusque secundos:* quod licet pro fausto capi possit, nihil prohibet, quin pro bis dato accipiatur. nam subjicit his visis Aeacus,

Accipio, sintque ista, precor, felicia mentis
Signa tuae, dixi; quod das mihi pigneror omen.

Id est, firmum esse & certum mihi persuasum est. Ex quibus omni-

omnibus & aliis pluribus, quae, si res posceret, adduci possent, patet, quid sit, *Elicere Jovem*, & ejus fulmen evocare. Sed addendum hoc quoque erit, ut supra ex Servio & Plinio vidimus, illam evocationem debere rite fieri, & secundum disciplinam a Numa institutam: nam, si non rite institueretur, Jupiter ille *Elicius*, fiebat revera ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, & non fulmine quodam innoxio a coeli parte sinistra, & quod non descendebat in terram monebat, sed pernicioso, & maxime peremtorio iram suam exserebat, ut id unico tantum exemplo Regis Tulli Hostilii ostendamus, qui teste Livio lib. I. c. 31. quum omnem aetatem in bellicis expeditionibus egisset, nec magnam umquam religioni curam adhibuisset, tandem longinquo morbo implicitus, ad superstitiones devolutus est: &, ut tradunt, volvens commentarios Numae, quum ibi quaedam occulta & sollemnia sacrificia Jovi Elicio facta invenisset, operari his sacris voluit, sed *non rite initum aut curatum id sacrum esse, nec solum nullam ei oblatam coelestem speciem, sed ira Jovis, sollicitati prava religione, fulmine ictum cum domo conflagrasse.* Quod idem quoque tradit Plin. lib. II. c. 53. & XXVIII. 2. sed praecipue notandum, quod de morte hujus regis Tulli refert Dionysius Halicarn. lib III. cap. 35. qui, quum ex antiquissimis Reipublicae monumentis scripta sua confecerit, verisimiliorem causam mortis, quae ipsi per insidias Numae Pompilii ex filia nepotis illata fuit, adducit, quamvis, scilicet, pro sua in Deos pietate, & ne communi persuasioni repugnando inter profanos haberi a plebe posset, mavelit irati Dei fulmini adscribere. Ait autem a quibusdam proditum memoriae esse, hunc Numae nepotem a Tullo inter intimos amicos habitum, & quum Rex sacrificium quoddam domesticum perageret, & forte τῆς ἡμέρας ἐκείνης χειμερίου σφόδρα γενομένης, κατά τε ὄμβρον, καὶ ζάλην καὶ σκότον, ὡς ἔρημον ἀπολειφθῆναι τὸν πρὸ τῆς οἰκίας τόπον τῶν φυλαττόντων. *Die exsistente turbida & procellosa, & per imbrem & tempestatem & tenebras, loco ante domum a custodibus deserto*, Numae nepotem cum conjuratis intrasse, Regem & omnem familiam occidisse, ignem undique domui injecisse, & rumorem hunc de fulmine vulgasse. Quod certe

te veritati magis convenire videtur, quam regiam domum ita per omnia sua membra fulmine subito fuisse accensam, ut nullus ex domesticis excedere potuerit; quî enim persuadebitur, ullam domum ita universam corripi a fulmine, ut e numerosa familia nemo evadere possit, nullos etiam ad primum fulminis conspectum, quod summa quaeque tangere, &, nisi occuratur, ad inferiores partes descendere solet, Romanos concurrisse ad exstinguendum in principio incendium, quod si invalesceret, facile domus ab habitantibus deseri potuisset. Haec incredibilia mihi videntur, & totam regiam familiam cum servis internecione periisse, domo a fulmine correpta, numquam mihi persuaderi patiar, quod tamen facile accidisse credam, si statuamus, conjuratos die quadam procellosa admodum, & turbida regiam invasisse, omnes aditus clausisse, & occisis omnibus per vim & ferrum domesticis, ab omni parte aedificium incendisse, ut flamma, tot alimentis aucta, domum universam subito corripuerit. Famam autem de fulmine ad amoliendam a se caedis suspicionem, callido commento, in credulum & superstitionibus deditum vulgus sparsam. Quod verosimilius facit similis fama, quae de Imperatoris Cari morte fuit in vulgus sparsa, quasi ille etiam fulmine fuisset absumptus; quod Ctesiphontem transire voluisset, quum revera mortuo Caro, ejus cubicularii tentorium incenderint, ut nos docet Epistola Julii Calphurnii apud Vopisc. in Caro. VIII. *Quum Princeps noster, vere Carus, aegrotaret, tanti turbinis subito exorta tempestas est, ut caligarent omnia, neque alter alterum nosceret: coruscationum deinde, ac tonitruum in modum fulgurum igniti sideris continuata vibratio, omnibus nobis veritatis scientiam sustulit. Subito enim conclamatum est, Imperatorem mortuum, & post illud praecipue tonitruum, quod cuncta terruerat. His accessit, quod Cubicularii, dolentes Principis mortem, incenderunt tentorium. Unde fama emersit, fulmine interemptum eum, quem, quantum scire possumus, aegritudine constat absumptum:* sed haec in transitu. Hoc autem ex omnibus, quae huc usque adduxi, patere puto, Jovem Elicium dici non posse Καταιβάτην, & Viros Doctos, qui eam vocem

ita interpretati fuerunt, erraffe. Praeter autem hanc eliciendi Fulminis, ad firmationem ominum, rationem, aliquando etiam eliciebatur ignis coeleftis ad facrificia incendenda, ut notat Serv. ad Virg. Aen. XII. 200.

Audiat haec Genitor, qui foedera fulmina fancit.

Confirmat, fancta effe facit: quia cum fiunt foedera, fi corufcatio fuerit, confirmantur, vel certe quia apud majores arae non incendebantur, fed ignem divinum precibus eliciebant, qui incendebat altaria. V. Daufqu. ad Sil. Ital. I. 96. quo & referri debet locus Tibul. lib. IV. v. 130.

Jupiter ipfe, levi vectus per inania curru,
Affuit, & coelo vicinum liquit Olympum,
Intentaque tuis precibus fe praebuit aure,
Cunctaque veraci capite adnuit. Additus aris
Laetior eluxit ftructos fuper ignis acervos.

Ita enim ex antiqua editione Veneta 1475. diftinguendus hic locus, cum nullo fenfu in quibufdam legatur *annuit abditus aris*, quod & Pafferatius vidit. Neque etiam difplicet, quod in altera editione Regii Lepidi anni 1481. legitur, *Affluit* pro *adfuit*, quo verbo defcenfus Jovis, vel delapfus melius indicatur, verbo enim *fluere*, & ejus compofitis eleganter Latini delapfum ex coelo, vel alto loco defignabant, ut oftendit Gevart. Lect. Papin. lib. I. c. 4. & Heinf. ad Ovid. II. Amor. 14. & faepe etiam de igne hoc verbo utuntur Poëtae, ut eo fenfu Lucan. lib. I. 655.

Si faevum radiis Nemeaeum, Phoebe, Leonem
Nunc premeres, toto FLUERENT incendia mundo.

Plura diximus ad Valer. Flac. IV. 660. & hinc *flumen flammae* dixit Gratius Cyneg. 445. ubi vide adnotata. & *Vulcanium amnem* Claud. I. Rapt. 171. ubi videndae Heinfii notae. Deinde ex hoc loco differentia Jovis fulminantis & Καταιβάτου ab Elicio & benevolo patet, quod *levi curru* vehatur, quum, ut

ut ex Horatio ſupra vidimus, ſi *fulmina ſua parum caſtis lucis mittit*, *gravi curru quatiat Olympum.* Atqui haec eliciendi ignis divini conſuetudo a Gentibus fuit creberrime celebrata; in qua notari etiam poteſt, ſollemni carmine id fuiſſe peractum, ut etiam ſupra in fulmine eliciendo oſtendimus: ita enim Pauſan. lib. v. Eliac. c. ult. agens de urbibus Hierocaeſarea & Hypaepis, in quibus templa dicit eſſe ampliſſima, quibus cellae cum aris, & ſupra illas cinis multum colore, a vulgato colore, diſtans, qui ex coeleſti igne ſuperſtes ibi ſervatur. Ignem autem magus quidam, foco aridis lignis impoſitis, invocato, barbaro & ignoto Graecis carmine, a Deo elicit, & addit, ἄνευ πυρὸς ἀνάγκη πᾶσα ἅφθηναι τὰ ξύλα, καὶ καθαρωτάτην φλόγα ἐξ αὐτῶν ἐκλάμψαι. *Sine igne oportet omnia ligna accendi*, & *puriſſimam flammam inde emicare.* Ex quo loco apparet, fuiſſe illud genus magicae artis: quare eo referri merito poteſt illud, quod Auctor Apocalypſeos cap. XIII. v. 13. ubi de ſecundae beſtiae praeſtigiis agit, ita vaticinatur. Καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα, ἵνα καὶ πῦρ ποιῇ ΚΑΤΑΒΑΙΝΕΙΝ εἰς τὴν γῆν, ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, & *faciet magna ſigna, ita ut* & *DESCENDERE faciat ignem ex coelo in terram coram hominibus*, quod & ſupra pag. 262. notavimus. Ita etiam Silius Ital. I. 95.

Inmugit tellus, rumpitque horrenda per umbras
Sibila, inaccenſi flagrant altaribus ignes.
Tum magico volitant cantu per inania manes
Exciti, &c.

paullo poſt addit,

—— *audito ſurgentes carmine flammas.*

Ut recte eum locum conſtituit D. Heinſ. qui ex hac magica arte, hunc & Pauſaniae modo laudatum locum egregie illuſtravit. Stat. IV. Theb. 470. de Tireſia

Exclamat. tremuere rogi & *vox impulit ignem:*

Lutat: *id eſt, illius precibus flamma nutrita eſt.* & Sueton. in Tiberio narrat cap. XI. *apud Philippos ſacratas olim victricium legionum aras ſponte ſubitis colluxiſſe ignibus.* ubi

ubi vide Casaub. & , qui multis haec illustravit, Vlnium ad Gratii Cyneg. vs 457. ubi & nos quaedam adnotavimus. Quae superstitio a veris, in Sacris literis, historiis, ut lib 1 Reg. c. 18. v 38. dimanavit; ut recte Stuckius annotavit de sacrif. p. 154 & praecipue Bochar. Hierozoic. lib. 11. c 35. vel ex ipso primo Abelis sacrificio, (quod ea ratione accensum recte statuunt Viri Docti. v Grot. ad Gen. iv. 5.) deduci posset. Ab his ritibus sacris *Elicius* fuit dictus, diversus a *Catacbata*, qui numquam salutaris, aut dubii animi firmandi causa fulmen mittebat, sed semper noxius, & humano generi perniciem adferens. Differebant etiam ipsae preces: si enim ad Jovem Elicium dirigebantur, ut vidimus, placidum & innoxium ejus fulmen, ut tantum ostenderetur in aethere, non in terram descenderet, exorabant; si vero Jovem fulguratorem & Καταιβάτην venerabantur, non ut mitteret fulmen, sed ut illud averteret, precabantur, ut apud Eurip. Hecub. 68. Hecuba inclamat

Ὦ στεροπὰ Διός.

O fulgur Jovis.

Ubi Schol. ἐπειδὴ πρὸς τὴν τοιαύτην ὄψιν ἐδυσχέραινε, ποιεῖ τὸν λόγον πρὸς τὴν ἀστραπὴν τοῦ Διὸς, ἵνα ἀποτρέψῃ αὐτὴν καὶ ἀφανίσῃ. *Quoniam post tale visum indignatur, ad Jovis fulgur sermonem facit, ut id averteret & tolleret.* Unde & Τροπαῖος, & Ἀποτροπαῖος Jupiter a Graecis, & *Averruncus* a Latinis colebatur. Ipsum tamen Καταιβάτην invocatum, ut fulmen suum infestum & noxium mitteret, non nego; sed non nisi ab iis, qui in extrema infelicitate constituti, desperata salute, se exsecrationibus, & diris caput suum devovebant, & vitae taedio mortem sibi praesentem imprecabantur, ut Aeneas apud Virg. v. Aen. 691.

Vel Tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.

Sed haec extra institutum longius evagantur; qui exempla desideret, videat Cerdam ad Virg. ix. Aen. 495. Concedam ergo libentissime Viro Docto, *Elicium* non posse vocari Jovem

vem Καταιβάτην, aliamque vocem quaerendam, qua Latini idem illud in Jove expressere, quod Graeci.

CAPUT X.

De signis Deorum Coelo delapsis.

At cur Romani non dixerunt *Descensorem*, vel *Coelo delapsum* Jovem, ut videtur velle Vir doctus? rationem hanc puto fuisse, quod in Romanorum lingua, vox *descendere* generali tantum significatione dicatur, de omnibus omnino rebus & hominibus, qui ex altiori loco in humiliorem demittunt se, vel delabuntur; nec magis κυρίως fulmen *descendere* possit dici, quam quaevis alia res; unde neque in fulminum variis speciebus tradendis, quae fere eadem a Latinis atque a Graecis, licet diversae sint appellationis rationes, pro utriusque linguae genio, eadem autem vi & natura, statuebantur, nullum videmus memorari, quod *Descensorium* proprie dicatur, ut apud Graecos σκηπτὸς καταιβάτης; sed aliis & variis cognominibus illud distinguebant. Si ergo Romani, qui tali cognomine fulmen ignorabant, Jovem dixissent *Descensorem*, divinandum reliquissent, qualis Jupiter, qui mille modis, & cum aliis Diis communibus, descendebat quotidie, intelligendus esset, neque eo cognomine aliquid praecipuum, & a reliquis numinibus dissors notaretur; apud Graecos autem nemo de vera ratione Jovis ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ dubitare poterat, qui modo noverat fulmen aliquod esse, quod κατ' ἐξοχὴν σκηπτὸς ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, dicebatur, & hoc quotidianis illi *Cataebatae* Jovi sacris, & tot aris, in locis fulgure tactis, erectis, omnium in oculos incurrebat; & nemo, etsi vox latioris esset significationis, non poterat statim ad solum descensum Jovis per fulmen referre. Et hoc fortasse etiam sensisse Vir Doctus videtur, quum postquam Jovis Καταιβάτου rationem in triplici, quem facit, descensu quaesivisset, & animadvertisset, praecipue ex loco Libanii, ubi opponitur ἱκεσίῳ & μειλιχίῳ, minime Jovem

placidum & benevolum, hoc cognomine, posse notari, omisso triplici omnino descensu, quem tamen ipse primus finxerat, delabitur ad quartum aliquem descensum, nimirum, quo Dei per imagines ex Coelo descendisse credebantur. Sed quia haec mera est conjectura, nullo idonei auctoris testimonio suffulta, eodem, immo majori jure, eam repudiare licet, quam auctor eam proponit: nihil enim profertur de ipsius Urbis Cyrrhi fatis, de ejus religione, aut praecipuo quodam erga Jovem Καταιβάτῃ cultu, quae omnia oportuisset conspici, si, quod de Trojanis, Pessinuntiis, & Ephesiis, infinitis locis veterum Scriptorum affirmatur, idem verum de Cyrrhestis foret. Vel ad summum, non nisi conjectura proponi debuisset, non autem tam levibus argumentis aliquis induci, ut tamquam certissimum hoc nobis obtruderet. Deinde an verosimile alicui videri posset, tam celebre & admirandum prodigium de Jovis, summi Deorum Regis & Patris, simulachro coelo delapso, a nullo memoratum fuisse? quum Palladis, Dianae, Matris Deûm, inferioris ordinis Dearum, signa tot praeconiis celebrata fuerint? Nonne hic religionem, & nimiam veterum Scriptorum superstitionem, quae in levioribus argumentis conspicitur, jure quis desideret? Video responderi facile posse, res Cyrrhestarum obscuriores aliorum populorum fatis esse, neque a multis, certe qui hodie nostris manibus teruntur, Scriptoribus fuisse celebratas & proditas, vel interiisse illius urbis monumenta, & religiosi Deorum cultus memoriam. Sed quid hoc in rem praesentem valeat, videre equidem non possum: non enim proprium & unicum numinis Cyrrhestarum nomen fuit Καταιβάτης, sed a Graecis, ab Atheniensibus, ab Eleis diu, etiam forte ante Cyrrhestas conditos, eo nomine Jupiter, immo per totam Graeciam fuit cultus. Ipsi arae in Academia, in Elide, & ubique, ubi bidental esset, erectae fuerunt; omnia enim loca ἐνηλύσια, ut ex Etymolog. & aliis vidimus, Jovi Καταιβάτῃ consecrata fuerunt, & a commercio hominum exempta. Nihil ergo opus Cyrrhi urbis accurata cognitione, nihil de ejus fatis & rebus gestis inquirere necesse, ut sciamus veram hujus cognominis rationem. Si enim, quia illi

illi imaginem coelo delapsam possiderent, Jovem ea appellatione coluerint, necessitas nobis imposita est, idem de Atheniensibus & Eleis, & quotquot eum hoc nomine venerabantur, fingendi, & credendi, non unam imaginem Jovem demisisse, sed liberaliter illum pluviam quamdam imaginum in plures urbes misisse, quae deinde aemulatione maxima contenderent, quaenam veram hujus Jovis ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ imaginem exhibere posset, ut hodie Romanensium sacris obnoxiae civitates de similibus imaginibus, & nescio non quibus quisquiliis certare & ambigere solent. Et quis credat Athenienses, tam magnificos rerum & urbis suae praedicatores, & qui munera Deorum in civitatem suam ad fastidium crepant, hoc insigne miraculum, & veneratione summa dignum prodigium silentio involvisse? Praecipue, quum non, ut reliquae civitates, unam se alicujus numinis effigiem coelo delapsam possidere, sed, quod rarius & excellentius erat, binas gloriari potuissent. Minervae enim ex coelo decidisse imaginem jactaverunt, teste Pausan. lib. 1. c. 26. Nullus ergo huic conjecturae locus relinquitur, neque ea ex ipsa voce ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ firmari ulla specie potest, quia scilicet Graeci καταιβασίας vocare solebant, *signa coelitus demissa*, id enim numquam apud Graecos de simulacro quodam ex coelo lapso, sed, ut puto me luculenter satis supra demonstrasse, de aliis prodigiis, fulmine, tonitru, imbre, procellis, & his affinibus dicebatur. Simulacrum autem, si delapsum fingeretur, Διοπετὲς vocabatur, ut Palladis apud Eurip. Ifig. in Taur 977. διοπετὲς ἄγαλμα, & passim ita simili fato alia Deorum & Dearum simulachra, a Scriptoribus: qui, si illa esset vocis καταιβάτη significatio, cur non dixere, Pallada, Dianam &c. καταιβάτου nomine? Praeterea non video, quo colore Vir Doctus, si jam concedamus Jovem Καταιβάτην ob imaginem coelestem dictum, haec ab Hebraeorum religioso cultu derivare possit, & ex eorum sanctissimo penetrali, ubi *visibile invisibilis praesentiae symbolum*, *Arca latebat*, opinionem hanc imaginum coelo delapsarum deducere; quum omnibus notum sit, quid Gentes de Judaeorum hoc sacrario crediderint, & scriptis suis consignaverint: nimi-

mirum impiam & Deos perosam hanc gentem variis calumniis differebant, unde Plinio lib. XIII. cap. 4. dicitur *gens contumelia numinum insignis*, quia scilicet caryotas junceas honori Deorum dicatas, Chydaeas, id est viles & plebejas appellarent: sed impietatem ejus populi inde maxime se collegisse judicabant, quod nulla in eorum templo Dei alicujus imago vel simulachrum reperiretur; locum audiverant esse in illorum templi penetralibus vacuum, nullis signis ornatum, hinc efficiebant omnem Deorum cultum ab hoc populo negligi, quia gentes praecipue illum in signis & sacris simulachris positum esse credebant. Hinc Tacit. Histor. v. c. 9. *Romanorum primus Cn. Pompejus Judaeos domuit, templumque jure victoriae ingressus est. Inde vulgatum, nulla intus Deum effigie VACUAM SEDEM, ET INANIA ARCANA.* Et Florus in vexatissimo illo loco Lib. III. Cap. 5. *Hierosolymam defendere tentavere Judaei, verum hanc quoque intravit, & vidit illud impiae gentis ARCANUM sub aureo uti coelo.* Ad quae loca, quae a Viris Doctis, & praecipue quae a viro summo J. G. Graevio annotata sunt, respici possunt; & qua ratione hanc calumniam refutat videndus Tertullianus Apolog. cap. XVI. & ejus interpres. Si ergo a Judaeis hoc Gentes aliae accepissent, non conspiceretur Jupiter Καταιβάτης imagine quadam humana, vel insidens rupi, vel in templi medio, sed penetrale aliquod vacuum, & inane nobis exhiberi debuisset. Non admittenda erga haec conjectura, nec ad aliam vocis καταιβάτου interpretationem, praeter illam, quam dedimus, confugiendum censeo.

CAPUT XI.

De urbe Cyrrho, & cur illius nummi ΔΙΑ ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ *exhibeant.*

Quamvis autem Cyrrhestas non aliud in animo habuisse, quum Jovem hoc nomine coluerint, quam quod omnes Graeci intendebant, credere fas sit, videtur tamen illis

lis peculiaris quaedam & propria caufa fuiffe, cur praecipue nummos hujus Jovis epigraphe notaverint, neque enim temere in aliarum urbium moneta hic titulus confpicitur. Dignum certe illud accurata indagatione videtur, quia, fi ejus rei veram rationem adfequi liceat, rem literariam & nummariam inde aliquantum illuftrari poffe confidimus. Et quamquam, propter illius Urbis in veterum monumentis rariffimam memoriam, non multum fubfidii fperare licet, conjectura tamen non levi aliquid hic poffe deprehendi credo. Nimirum in illa urbe templum Jovis καταιβάτου fuiffe celeberrimum fufpicor, quod exhibet nummus Philippi Senioris, ubi Jupiter fedet in templo quatuor columnarum, apud *Triftan. t. II. p. 571.* & *Vaillant. Numifm. Graec. p. 197.* Et hujus urbis nummis ideo illud numen infculptum effe, credibile eft, quia praecipue in ea colebatur, ut apud Ephefios Diana, &c. neque hoc, credo, quifquam negabit; fed jam ratio, quare praecipue in hac urbe Jovi ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ fuerit erectum templum, quaenam fuerit, difficile dictu eft; fed tentabo duplici via. Fortaffe in condenda hac urbe, vel antequam ejus fundamenta ponerentur, fulmine locus, in quo urbs poni deberet, tactus, & ideo religione munitus fuit; & conditores fulminis hujus aufpicium fecuti, ibi templum Jovi ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ ftatuerunt. Quod non alienum a vero facit, cum illud, quod fupra de aris, & templis & locis ἀβάτοις difputavimus, tum Cyrrho vicinae urbis Seleuciae Pieriae Jupiter Κεραύνιος dictus. De ea enim urbe narrat Appianus Alex. Syriac. pag. 125. Seleucum, in hac urbe condenda, fecutum augurium fulminis (eodem nimirum modo, ut Cadmus Bovis in condendis Thebis, Afcanius Suis in Alba ponenda) & urbem condidiffe eo in loco, in quem fulmen deciderat: hoc enim eleganter docet vox ἡγήσασθαι, fulmen quafi ducem Seleuco exftitiffe, & locum defignaffe; addit deinde διὰ τοῦτο Θεὸν αὐτοῖς κεραυνὸν ἔθετο, καὶ θρησκεύουσι καὶ ὑμνοῦσι καὶ νῦν κεραυνόν. & *propterea Deum illis* (Seleucenfibus) *fecit fulmen, quod adhuc colunt & Hymnis celebrant.* Quamvis autem diverfum omen, Aquilae nimirum, Seleuco obtigiffe in condenda hac urbe referat Antiochus Mala-

lala Χρον. ἱστορ. pag. 294. non tanti mihi ejus Scriptoris videtur auctoritas, qui ubique tot falsa veris immiscet, ut ideo gravissimi Auctoris Appiani testimonio aliquid derogandum censeam. Praesertim quum Appiani dicta firment obvii ejus urbis nummi, cum Regum Syriae, tum Romanorum Imperatorum aetate percussi, qui vel fulmen mensae impositum cum Epigraphe,

ΖΕΥΣ ΚΕΡΑΥΝΙΟΣ.

vel ipsum Jovem, exhibent. De quibus egregia tradidere jam Viri Illustres Ez. Spanh. Dissert. de Usu & Praest. Numism. Dissert. VII. pag. 430. & Noris. de Epocha Syromaced. Diss. III. c. 8. Vel forte Aquilam fulmen gerentem, potuerunt ex communi Poëtarum more, quidam augurium fecisse, memoriae tradidisse, ubi alii solum fulmen memoraverunt. Video quidem non admodum firmo talo niti hanc, licet minime sit absurda, conjecturam, sed tamen non ideo ei minus tribuam, quia video hujus urbis Cyrrhi originem a Procopio. lib. II. de Aedific. Justin. cap. II. quem adducit Holsten. ad Stephan. in voce Κύῤῥος, aliter referri. Narrat enim ille Judaeos, ex Babylonia captivitate dimissos, hanc urbem condidisse, & in memoriam Cyri, liberatoris sui, Κύῤῥον, sive, ut alii scribunt, Κύρον appellasse. Ego enim Procopio hic minime fidem habendam putem: quis enim credat Judaeos, qui tam insano amore patriam terram, a Deo ipsis datam, & quam sanctam habebant, deperibant, potestate ipsis a Cyro facta in illam, unde tot annis inviti exulaverant, redeundi, non recta in illam abiisse, lares & sedes avitas ingenti cum voluptate reparasse? quis credat, illos in superiorem Syriae partem, a Judaea longe remotam, contendisse & consedisse? Nulli haec, nisi qui Populi hujus res numquam legit, persuaderi poterunt; & jure a Purpuratorum Doctissimo Norisio explosa. Dissert. II. de Epoch. Syromaced. cap. 3. Ab aliis ergo conditam fuisse puto, sed a quibus, quum destituamur veterum testimoniis, non definiam, neque multum interest; dummodo ab

alio

alio quodam populo, vel colonis aliunde advenientibus, (qui in primordiis urbium auguriis operam dare solebant, eaque in condendis civitatibus, si bona apparerent, in futurum, universum urbis statum significare credebant; unde haec *fulmina* proprie *perpetua* dicta fuisse, Senec. lib. 11. Nat. Quaest. c. 47. ait,) conditam fuisse concedatur. Et inter omnia urbium condendarum auguria saepissime Fulguris vel Fulminis fuisse captatum docet, praeter Seleuciae, de qua jam vidimus, exemplum, Lampsaci Urbis nomen; *quod traxisse dicitur ex eo, quod consulentibus in quasnam terras potissimum tenderent, responsum erat, ubi primum FULSISSET, ibi sedem capessferent*, teste Pomp. Mel. lib. 1. c. 19. Quam rationem appellationis confirmat Etym. Magni Auctor, in Λάμψακος a Berkelio ad Stephanum adductus. Ὅτι τοῖς Λαμψακηνοῖς χρησμὸς ἐδόθη, ὅπου ἂν αὐτοῖς λάμψῃ, ἐκεῖ πόλιν κτίσαι. Ἀστραπῆς οὖν γενομένης, εἶδον τὸν τόπον, καὶ ἔκτισαν τὴν πόλιν, Λάμψακον ταύτην προσαγορεύσαντες. In quibus verbis nauci est, εἶδον τὸν τόπον, *viderunt locum*, sed legendum εἷλον, *ceperunt locum*, condendae nimirum urbis. & facilem hunc librariorum esse lapsum docet locus Apollonii Rhod. 1. Arg. 1042.

Πηλεὺς δὲ Ζέλυν εἶδεν, ἐυρρείθεόν τε Γέφυρον.
Peleus vero Zelyn sustulit, & Gephyrum velocem.

ut in vitiosis codicibus legebatur, sed ex emendatioribus recte repositum fuit εἷλεν; vide notas Hoelzlini. Cui autem minus haec placebit, ipsi alteram discutiendam conjecturam proponam, quae fortasse nobis ob oculos ponet, non sine ratione in Cyrrhestica regione Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ fuisse cultum. Notum est, neque probatione eget, quum id jam ex multis locis supra laudatis appareat, &, si opus esset, infinitis Poëtarum posset doceri, praecipue Jovem τὸ τοῦ καταιβάτου, sive τὴν δύναμιν τοῦ καταιβάτου, ut Libanii verbis utar, exercuisse in illo proelio contra Gigantas, quos ardentissimo & maxime vehementi fulmine prostravit, unde *Clarus Giganteo triumpho* dicitur ab Horatio lib. III. od. 1. & hoc nomine centies ab aliis Poëtis

celebratur. Quare fortasse ab ea victoria non male arcessi possit origo hujus vocis; unde & pingitur *fulmina ad inferos mittens, & Gigantas repressos fulmine tenens sub pedibus, & conculcans*, apud Albric. de Deor. Imagin. c. 11. Hanc autem Jovis pugnam & insignem victoriam Homerus canit contigisse in Arimis. Il. B. v. 710.

> Γαῖα δ' ὑπεστονάχιζε, Διῒ ὡς ΤΕΡΠΙΚΕΡΑΥΝΩ
> Χωομένῳ, ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφωέϊ γαῖαν ἱμάσσῃ
> Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς.
> *Terra autem subtus gemiscebat, Jove quasi fulminibus gaudente*
> *Irato, quando circa Typhoëa terram verberat*
> *In Arimis, ubi dicunt Typhoëi esse cubilia.*

Quinam illi populi fuerint Arimi ab Homero dicti, anxie quaesitum est ab omnis aevi Grammaticis & Criticis. Eustathius fere omnes sententias memorat, & dicit a quibusdam in campis Lydiae, circa urbes Philadelphiam & Sardes, ubi regio tota adusta nullas arbores praeter vitem ferebat, statui, alios non longe inde removere, & ad Tmolum montem Arimos collocare, alios vero in Cilicia, alios in insulis Pithecusis, alios denique in Syria, & in ipsa iterum Syria diversis in locis, quosdam circa Tyrum, plurimos vero circa fluvium Orontem, qui olim Typho dictus fuit, ponere. Tzetzes ad Lycoph. 177. dicit Typhonem fulmine ictum a quibusdam statui, ἐν Λυδίᾳ, ab aliis ἐν Κιλικίᾳ, ab aliis ἐν Φρυγίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ. Et Strabo etiam in definiendo vero Arimorum situ, admodum fluctuat. Et lib. XIII. p. 626. in Asia minore ad lacum, prope urbem Sardes, ἐν κατακεκαυμένῃ, *in campo combusto Mysiae*. sed in fine lib. XVI. Arimos Homeri vel in Syria vel Cilicia poni, sed Posidonium ipsam Syriam ita vocatam, credidisse. in libro vero XVI. pag. 750. tradit, illam partem Syriae circa Fl. Orontem fabulosam esse, fingentibus & credentibus plurimis, ibi a Jove Typhonem fulmine percussum, & ipsum fluvium olim Typhonem dictum, deinde ab eo, qui ponte eum junxit, dictum Oron-

Orontem: & hinc, addit, a quibusdam hic Arimos collocari, apud quos Homerus & Pindarus Typhonem fulmine percussum narrant. In Syria etiam Typhonem fulmine ictum, & inde in Aegyptum aufugisse, ubi in palude Serbonide submersus fuit, scribit Scholiastes Apollonii Arg. II. 1215. Huc forte pertinet quod in Itinerario Ant. p 48. *A Cyrrho Edissam*, ponatur *Ciliza*, sive *Arma Giganton*, ubi Surita pag. 353. non male esse Graeca compositione Ἅρμα γιγάντων, *Currum Gigantum* locum vocatum conjicit. Ex his omnibus patet, licet certus locus definiri non possit, ubi Arimi Homerici siti fuerint, omnes gentes tamen talia loca, quae fulminibus crebris erant exposita & infesta, Arimorum sedes habuisse; nullos autem hoc majori jure, quam Syros, potuisse facere jam satis manifestum est, postquam Viri Docti ostenderunt Syros, & iis vicinos Cilices, veros Arimos esse. vide Dickins. Delph. Phoeniss. c. 2. & nostrum & Musarum Decus J. Georg. Graev. in Lect. Hesiod. c. 23. Et huc facere videtur, quod de Oronte Gigante, cujus cadaver XI cubitorum longum in Orontis alveo fuit repertum, & quod ostendit Gigantas circa Fl. Orontem consedisse, narrat Pausan. lib. VIII. c. 29. Jam quid mirum est, si in campis circa Orontem Gigantas Jupiter perdiderit, Cyrrhestas, qui ei fluvio vicini adjacebant, in suis finibus id contigisse, jactasse? & ideo Jovi ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ, Gigantum fulminatori, templum & sacra fecisse? praecipue quum & Arcades, qui Jovem in Agro Trapezuntio cum Gigantibus congressum jactabant, sacrificaverint ἀστραπαῖς καὶ θυέλλαις καὶ βρονταῖς, *fulminibus, procellis & tonitribus*, teste eodem Pausania ibid. Neque haec, quae de Arimis in Cyrrhestica collocandis disputavimus, infirmari inde puto, quod aliquantulum remoti fuerint ab Oronte, & regio Seleucis intermedia fuerit, quum non tanta fuerit ejus distantia. Nam Strabo lib. XVI. pag. 751. dicit Cyrrhesticam regionem usque in agrum Antiochensem extendi; & ab altera parte in Comagenem usque. Denique ut ratio, quare in Mysia ad Philadelphiam Arimi statuerentur, erat, quod ibi esset Χώρα κατακεκαυμένη adusta regio, ita in Cyrrhestica ager admodum bi-

bituminosus erat, & in Comagene circa urbem Samosata *stagnum, emittens limum (Maltham vocant) flagrantem.* Plin. II. 104. & licet hoc stagnum in Comagene statuatur, ab aliis sub Cyrrhestica ponitur, si vera est, ut nullus dubito, emendatio Isaaci Vossii in observ. de origine pulveris Bellici. pag. 91. qui in Tibullo. IV. I. 145. legit.

Ardet Areccaeis aut unda Cyrestia campis.

ubi unda *Cyristia* vel *Cyrrhestia* dicitur ille lacus in campis *Arecae*, vel ut Ptolemaeo dicitur, *Araces*, prope Samosata. qui adhuc inde *ardere* dicitur, ut similiter de fluvio Asopo, bellum inferre parante astris & Jovi, sed fulmine icto, Statius lib. VII. 323.

Donec vix tonitru summotus & igne trisulco
Cessit, adhuc ripis animosus gurges anhelis,
Fulmineum cinerem, magnaeque insignia poenae
Gaudet, & Aetneos in coelum efflare vapores.

vide ibi Schol. & ibid. vers. 730.

Ac prius Aonidum dives largitor aquarum,
Clare Giganteis etiamnum Asope favillis,
Da numen dextrae.

Ubi Scholiastes Barthii explicat *Giganteas favillas*, quod voluerit instar Gigantis unius coelum petere. forte etiam ad eorum opinionem potuit respicere, qui Gigantas in Boeotia fulminatos volunt, ut ex Tzetze modo vidimus. sed haec in medio relinquimus. Haec licet forte alicui leviora videri possent, melius tamen evincunt, Jovem dictum & cultum a Cyrrhestis, quia fulminantem & iratum Jovem hoc titulo exprimere vellent, quam vel propter singularem aliquam munificentiam, vel imaginem coelo delapsam, appellatum esse nomine quodam, quo nemo umquam Graecorum Scriptorum, propitium & facilem Jovem nuncupavit, & nunc, sine ullius antiqui Scriptoris loco, adfirmatur.

C A.

CAPUT XII.

Demetrius Poliorcetes quare dictus sit ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ

Antequam autem ad alia pergamus, excutiendum quoque videtur illud, quod Plutarch. in Orat. II. de Fortuna Alexandri, pag. 338. de Demetrio Poliorcete narrat, qui quum reddidisset Atheniensibus libertatem, a Demetrio Phalereo illis ereptam, passus est se ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ, vocari; verba ejus sunt. Δημήτριος δὲ, ᾧ τῆς Ἀλεξάνδρου δυνάμεως ἡ τύχη σμικρὸν ἀποσπάσασα προσέθηκε, ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, καλούμενος ἐπήκουε, καὶ πρέσβεις πρὸς αὐτὸν οὐκ ἔπεμπον, ἀλλὰ θεωροὺς αἱ πόλεις, καὶ τὰς ἀποκρίσεις χρησμοὺς προσηγόρευον. *Demetrius vero, cui Alexandri potentiae fortuna parvam portionem contulerat, CATAEBATEN appellari se passus est, & legatos ad eum non mittebant civitates, sed consultores Numinis, & responsa ejus Oracula vocabant.* Cujus appellationis ratio nulla alia esse potest, quam quod Demetrius fulminis modo hostes profligaret, & in primis quia ad evertendas urbes, tot machinis a se inventis, omnibus terrorem incutiebat, unde ipsi Poliorcetae nomen inditum: Neque vero hoc ipsi nomen imponendo mitem & placidum Jovem ad se venisse indicarunt, hoc enim aliis cognominibus Σωτῆρος & Εὐεργέτου significabant, quae ipsi quoque per adulationem data testatur idem Plutarch. in ejus vita pag. 892. quae nomina in acta publica relata & Sacerdotem Σωτήρων, Antigoni nempe & Demetrii, constitutum, docet Plut. ibidem pag. 893. & hinc apparet quam non accommodate hunc Plutarchi locum Pricaeus ad Act. XIV. c. I. transferat ad salutarem apparitionem, qualis Lycaonibus videbatur Paulli, & tam salutaris ad illos adventus, ut exclamarent, οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. *Dii hominibus adsimiles facti descenderunt ad nos.* Haec ergo appellatio eodem fine Demetrio indita, quo supra ex Libanio vidimus, Julianum Jovi Ἱκεσίῳ & Μειλιχίῳ comparari ob benevolentiam & clementiam, ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ au-

tem

tem dictum fuisse, quia fulmine hostes percellere putabatur; & eadem ratio est, cur Agamemnon quoque in Lycophronis loco, quem supra pag. 239. adduximus, dicitur venisse ὡς ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, & hostium sedes fulmine inflammasse; & Ptolemaeus & Seleucus cognomine Κεραυνῶν induti fuerunt, & deinceps Imperatores Romani *Tonantes* & *Fulminantes* dicti, ut ostendit Vir summus Ez. Spanh de usu & praest. Numism. Diss. VII. pag. 432. & seqq. Quibus illustrandis in primis faciunt, quae Tu, Vir Illustr. in eximia Gemmae Augustaeae explicatione, adtulisti: in qua Augustum sedentem, specie Jovis Fulgeratoris vel Fulminantis erudite ostendis, praeclaris, ex veterum Scriptorum monumentis, adductis, ad id probandum, locis, & Jovis cognomen & fulmina sibi Imperatores arrogasse, invictis argumentis doces. pag. 205. & hinc egregie illustrantur illa, quae de Augusto canit Horatius, eum Jovi Fulgeratori comparans, lib. II. od. 5. quem locum supra cap. IX. p. 292. illustravimus: & hinc forte in glande, reperta in agro Leontino in Sicilia, memoria victoriae Jovi celebrata fuit apud Gualtherum t. X. Thes. Ital. part. VI. p. 381. inscriptum enim

ΝΙΚΗ
ΔΙΟϹ.

& ibidem in altera ejusdem notae, ubi in priori parte legitur,

ΑΘΗΝΙ
ΟϹ ΝΙΚΗ.

in posteriori figura fulguris & subscriptum

ΝΙΚΗ.

quibus similes alias subjungit Gualtherus. Deinde aliam etiam ex argutia Attica occasionem hujus appellationis captatam fuisse conjicio, ex eodem Plutarch. in ejus vita pag. 893. dicit enim, καὶ τὸν τόπον, ὅπου πρῶτον ἀπέβη τοῦ ἅρματος, καθιερώσαντες, καὶ βωμὸν ἐπιθέντες Δημητρίου ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ προσηγόρευσαν. *Et locum, ubi primum ex curru descendit, consecrantes, & aram ponentes Demetrii CATAEBATAE nominarunt:* ex quibus verbis suspicor Atticos in ambigua significatione hujus vocis lusisse. & quamvis scirent, proprie Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ dici

dici ob fulmen sive σκηπτὸν καταιβάτην, quia tamen etiam aliam huic voci κυριολογίαν, sive proprietatem, esse noverant, duas has significationes, quia ambas in Demetrium convenire putabant, conjunxere: ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ enim dicebatur etiam proprie, qui a curru descendebat. Hesych. ΚΑΤΑΒΑΤΗΣ ὁ ἀπὸ τοῦ ἅρματος ἀποβάτης. *CATABATES, qui a curru descendit.* Vides eadem verba esse, quibus Plutarchus utitur, & quasi ex eo efficta & exscripta. Et ita voce καταβαίνειν utitur aliquoties Homerus, ut Iliad. E. v. 109,

> Ὄρσεο πέπον Καπανηϊάδη, ΚΑΤΑΒΗΣΕΟ δίφρου.
> *Propera, suavissime Capaneiade, DESCENDE de curru*

& Iliad. K. v. 541.

> Καί ῥ' οἱ μὲν ΚΑΤΕΒΗΣΑΝ ἐπὶ χθόνα.
> *Et illi quidem DESCENDERUNT in terram.*

& Apollon. Rhod. III. Arg. 888.

> Δὴ τότ' ἐϋτροχάλοιο ΚΑΤ' αὐτόθι ΒΗΣΑΤ' ἀπήνης
> Ἱεμένη.
> *Tunc illic descendit ex curru volubili*
> *Promta.*

Et ita Lucas Act. VIII. v. 38. Καὶ ἐκέλευσε στῆναι τὸ ἅρμα· καὶ ΚΑΤΕΒΗΣΑΝ ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ. *Et jussit sisti currum, & ambo DESCENDERUNT in aquam.*

C A P U T X I I I.

De Variis Deorum Figuris in nummis veterum.

His jam defunctus esse jure videri poteram, quia, ut puto, multis satis & idoneis argumentis simul, & Scriptorum veterum verbis probasse videor, neque Jovis ΚΑΤΑΙ-

ΒΑΤΟΥ, neque Jovis ELICII illam esse rationem, quam Vir Doctus, *primus omnium propius contemplatus, perspexisse se*, opinatur, sed Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ illum esse, quem Romani sub diversis nominibus, vel a Graecis mutuantes, ut *Brontontis* apud Gruter. pag. XVIII, 1. vel propriis & domesticis, ut *Fulgeratoris*, *Fulminatoris*, *Tonantis* & similibus, coluerunt. Itaque hic finem imponere huic disquisitioni liceret, nisi unus adhuc scrupulus, qui Viro Docto videtur persuasisse, Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ non posse esse Fulgeratorem, eximendus esset.

Nimirum in omnibus Cyrrhestarum, qui exhibent ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ, nummis Jovis imago sedentis habitu conspicitur, quem *Jovi Fulgeratori* convenire minime censet, miraturque ex ea specie simulacri, Harduinum non illud jam observasse. Sed, quod pace Viri Docti dicam, nullius momenti & ponderis haec observatio mihi videtur, eamque Viro in re Nummaria exercitatissimo excidisse miror. Non vero mihi, in hac parte studiorum non multum versato, necesse erit, alios, qui antiquorum nummorum sunt callentissimi, docere, quam variis modis, & figuris veteres Numina sua expresserint; praecipue quum quaedam civitates peculiari ratione imagines Deorum diverso habitu ab aliis exhibuerint, & diversis etiam cognominibus insignierint ipsa Numina, quod omnibus nummariae rei peritis obvium esse puto. Sic *Acraeus*, Jupiter Smyrnaeorum, semper sedet in nummis; *Philalethes*, Laodicensium stat. v. Cl. Morell. Specim. p. 164. & Ill. Spanh. Epistol. IV. ad Morell pag. 241. sic aliquando Deos stantes, eosdem saepe jacentes, procumbentes, in aëre pendentes, & nescio quo habitu videre licet, quarum omnium figurarum quin aliquando ratio quaedam, speciosa saltem, reddi posset, & saepe a Viris Doctis, reddita sit non dubito; sed admodum inanem, & & qui ad infinita absurda aliquem abriperet, laborem insumturum crederem, qui ex singulis nummorum faciebus, mysterium aliquod exsculpere, & sententiae suae fundum facere vellet. Quum enim primum coeperunt superstitione imbui mortales, & Deos, quos, a commercio hominum, & aspectu

remo-

remotos, in coelum abiisse & degere putabant, sub figura quadam conspiciendos praebere & colere, incredibile dictu est, quam diversa & contraria, de omnibus ad Deos ipsos spectantibus rebus, etiam de eorum figura commenti sunt; & vere mihi Cicero l. 1. de Nat. Deor. c. 1. dixisse videtur. *Et de FIGURIS Deorum, & de locis, atque de sedibus, & actione vitae multa dicuntur, deque his summa Philosophorum dissensione certatur.* Quod verissimum esse nemo, qui vel leviter veterum Σοφῶν scripta inspexit, negabit. Et confirmat Athenagoras πρεσβ. περὶ Χριστ. p. 64. de Poëtis & Philosophis agens, ἄλλος ἄλλως ἐδογμάτισεν αὐτῶν, καὶ περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ ὕλης, καὶ περὶ ΕΙΔΩΝ, καὶ περὶ κόσμου. *Alii inter eos aliter statuerunt, & de Deo, & de Materia, & de FORMIS & de ornatu.* Illud tamen omnes fere, quasi a natura edoctae, gentes consensere, *ut nullam aliam speciem, nisi humanam Diis affingerent.* Cicer. ibid. c. 18. quam deinceps mille modis variarunt, non tantum Philosophi, qui de Deorum natura, forma, &c. acriter inter se certabant, sed praecipue Fictores, Pictores & Statuarii, aliique artifices, qui simulacra Deorum ad religiosum cultum conficiebant, & saepissime vel ex Poëtarum lascivientis ingenii descriptionibus, vel ex libidine propria ea faciebant; ut merito Cicer. ibid. c. 29. dicat, *Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos Deos ea facie novimus, qua Pictores Fictoresque voluerunt, neque solum facie, sed etiam ornatu, aetate, & vestitu.* In omnibus tamen hoc decorum servabant, ne eam speciem Diis tribuerent, quae illorum naturae minus convenire videretur, unde observat Aelian. XII. Var. 2. & XIV. 37. neminem fictorem aut pictorem tam insanum fuisse, qui Musas armatas exhiberet, qui vitam clementem & pacatam debeant referre. Si vero jam aetate Ciceronis obtinuerit, ut omnes Deorum figurae, non semper ex certa aliqua ratione & disciplina, sed plerumque ad arbitrium artificum expressae fuerint, & nihil inde de Deorum vera natura adfirmari potuerit, quid nos, qui ab illis temporibus, & ab eorum sacris tam longe remoti sumus, opera nostra abutimur, & ex nudis Deorum figuris aliquid

certi colligimus? praesertim quum facile in arium cogi possimus, si semper diversae unius Dei figurae rationem reddere cogamur. Sic, exempli gratia, apud Harduin. in Numm. Popul. &c. pag. 325. conspicitur nummus Metropolitanorum in Jonia, qui exhibet Cybelen sive Matrem Deûm sedentem; pagina seq. duos Idem producit ejusdem urbis nummos, in quibus haec Dea stat. Sic in nummis Virtutes quaedam, quae Numinis loco habebantur, modo stantes, modo sedentes videntur, Aequitas, Constantia, &c. de quibus videri potest Anton. August. Dial. I. Non invideo equidem, quo minus alicujus industria, si ipsi res tanti videatur, in hoc stadio, sive potius pistrino, desudet, & hoc unum agat, ut omnes figuras tam diversas in idem Numen convenire ostendat. Ego alia agenda censeo. Solum si Occonem a capite ad calcem quis lustrare velit, & analogiam quamdam figurarum diversarum inire, satis habere negotii credam, quod per totam, etiam longissimam, vitam excruciet, & forte tandem nihil, nisi nugas, se egisse animadvertet.

Sic rationem mihi dari expeterem, cur Fortuna, quae levitate sua sedere & fixa esse prohibetur, & passibus semper ambiguis errat, & fere stans in antiqui aevi monumentis conspicitur, in Trajani tamen nummo apud Occon. Mediob. pag. 158. & infinitis aliis sedet, cum cornucopiae & temone, insignibus, quae etiam stanti plerumque adsunt? An, ut nos expediamus, dicemus hoc in adulationem Trajani fictum, quasi ille Deam illam levem & vagam ita in potestate & manu habuerit, ut *manere* (nam & *manentem* coluisse Fortunam docuimus ad Petron cap. LXXX. ubi manens sedet, & ad Ovid. V. Trist. VIII. 17) cogeretur, neque alio se conferre potuerit? vel quia *Fortunae reduci* nummus est dicatus, fessam a longa peregrinatione fingemus? apage gerras Siculas. Eadem enim *Fortuna redux*, quae toties sedens videtur, in Hadriani quoque nummis stat apud Occon. Mediob. 181. & passim. Praeterea Vesta, (*quae vi STANDO Vesta vocatur*) quae stans fere exhibetur, cur illa in nummis quibusdam Hadriani, & in eodem Consulatu percussis, cernitur & stans, dextram ori appli-

plicans, & ſedens eadem dextra ori admota apud Occon. pag. 171. Veſtam ſedentem in Servilianis hortis a Scopa factam, memorat Plinius lib. xxxvi. cap. 5. Minervam etiam ſtantem conſpici ſua aetate ait Strabo lib. xiii. pag. 610. quae ab Homero ſedens fingitur. unde & antiquorum Minervae ſimulacrorum plurima ſedentis ſpecie videbantur: in duobus Vitellii nummis, quos profert ad Suet. cap. x. Patinus, in uno ſtans, in altero ſedens Victoria conſpicitur. Infiniti & inglorii laboris eſſet omnia hujus farinae percenſere; hoc unicum fateri lubens volo, aliquando quidem (non autem ſemper) figuras Deorum pro epitheti & appellationis ratione, vel ſtantes, vel ſedentes exhibitas: abſurdum enim videri poſſet, ſi *Jovis Statoris* imago ſederet, unde & in nummis ſtat, contra *Cuſtodis* titulo inſignitus fere ſedet, & ita in reliquis; ſed quia hic agitur de Jove Καταιβάτῃ, ſive ut probavimus, Latinorum Tonante, Fulgeratore, &c. paucis oſtendemus, nihil intereſſe an hoc nomine Jupiter notatus, ſedeat vel ſtet, immo majori jure, ſi libet, eum ſedentem fuiſſe exhibitum.

CAPUT XIV.

Jovem ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΝ *ſedentem in nummis ſumma cum ratione conſpici: & de Jove Capitolino diſquiſitum.*

Ex Ciceronis locis modo oſtendimus, figuras Deorum pro libidine & ingenio Pictorum varias fuiſſe; ſed tamen credibile eſt, qui pretium & honorem operibus ſuis addere volebant, maxime ſtuduiſſe, ut ipſo opere exprimerent, quantum poterant, Philoſophorum, vel praeſertim Poëtarum deſcriptiones, quae magnificis verbis Deorum majeſtatem declarabant. Maxime autem Poëtas ſibi ad exemplum proponebant, & ad illorum verba ſimulachra & imagines effingebant. Notum eſt Zeuxidis & Phidiae, artificum praeſtantiſſimorum, ſtu-

ſtudium, illius in depingenda Helena, juxta Homeri deſcriptionem Iliad. Γ. 158. dexteritas; & hujus in Jovis Olympii ſimulacro illo, *quo nullum praeſtantius, aut admirabilius humanae ſunt fabricatae manus*, expoliendo induſtria, ex Homer. Iliad. Α. v. 528. de quibus, praeter alios, legi poteſt Val. Max. lib. III. cap. 7. ext. 3. & 4. Neque huic inſtituto ratio deerat: credebant enim ejus aevi homines omnium Poëtarum principem & Deum, hoc praecipuo jure plebi exemtum, ut cum Diis familiariter viveret, illorum linguam, mores & habitus probe perſpectos haberet. Quid ni ergo omnes illas figuras, quibus Jupiter fulmen vibraturus dextra tenet, & ſive rupi, ſive monti inſidens videtur, ex Homero adumbratas dicamus? Jovemque Καταιβάτην ſedentem, ſecundum illius Vatis mentem depingi? Egregie ad rem praeſentem faciunt verba Divini Poëtae Iliad. Λ. 182.

—— Τότε δὴ ῥα πατὴρ ἀνδρῶν τε Θεῶν τε
Ἴδης ἐν κορυφῇσι καθέζετο πιδηέσσης,
Οὐρανόθεν ΚΑΤΑΒΑΣ, ἔχε δὲ στεροπὴν μετὰ χερσίν.
Tunc autem Pater hominum Deumque
Idae in cacuminibus reſedit abundantis ſcatebris;
De coelo DESCENDENS; habebat autem fulgur in manibus.

Et aliis in locis frequenter Deum, in rupe velut in ſpecula ſedentem, Homerus exhibet, ut docuit Vir, ſaepe jam in ſubſidium noſtrum vocatus, ſummus, Ezech. Spanh. ad Call. Hymn. in Del. v. 63. neque ibi otioſe ſedere credendus, ſed fulmen dextra manu paratum gerens, ut torqueret in hoſtes, tempeſtates & tonitrua moveret, & omnia, quae ipſi nomen Καταιβάτου indiderunt. Egregie Ovid. III. Metam. v. 306. de Jove fulmine Phaëtontem perdituro,

—— *Summam petit arduus arcem*, (Olympum,)
Unde ſolet latis nubes inducere terris,
Unde movet tonitru, vibrataque fulmina jactat.

Et

Et Stat. Lib. III. Theb. 317.

—— Non ocius alti
In terras cadit ira Jovis, si quando nivalem
Othryn & Arctoae gelidum caput institit Ossae,
Armavitque in nube manum. Volat ignea nubes,
Saeva Dei mandata ferens, coelumque trisulca
Territat omne coma.

Vides in his omnibus locis Jovem monti vel rupi imponi, antequam fulmen torqueat. sic in nummo praeclaro Antonini Pii sedet dextra fulmen quietum, non minax, sinistra pluviam guttatim demittens tenens. vid. Seguin. select. numism. 147. Huc quoque respicere puto Propertium lib. IV. Eleg. I.

Tarpejusque Pater nuda de rupe tonabat.

Et inde patet, quam proprie Prometheus vinctus apud Aeschyl. v. 914. exclamet

—— πρὸς ταῦτα νῦν
Θαρσῶν ΚΑΘΗΣΘΩ τοῖς πεδαρσίοις κτύποις
Πιστὸς, τινάσσων τ' ἐν χεροῖν πυρπνόον βέλος.
—— proinde jam
Confidenter SEDEAT aëriis ictibus
Fretus, & vibrans manibus ignivomum telum.

Ubi Schol. α. ea verba ita παραφράζει. πρὸς ταῦτα οὖν ΚΑΘΗΣΘΩ νῦν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, καὶ τῆς γῆς ὑπερκειμένοις τόποις, ἢ ἐν τῷ ὑψηλῷ Ὀλύμπῳ, &c. *Igitur SEDEAT nunc in altis & terrae excelsissimis locis, sive in alto Olympo, &c.* quo etiam referas illa Mamertini in Geneth. cap. XIV. *Quamquam ille Jupiter summum coeli verticem teneat, supra nubila supraque ventos SEDENS, in luce perpetua.* Recte ergo in nummis Veri & Commodi apud Vaillant. de Numm. Graec. Imper. pag. 71. & 79. sedet in rupe, qualem & apud Gothefridum fuisse laudat Holstenius ad Stephan. voce Κύπρος. Sed forte haec omnia nihil facere ad rem, quam agimus, quis dicet, sed con-

ten-

tendet ſimul, has ſedentis Jovis figuras eſſe quidem Καταιβάτου ſive benevoli, ut Vir Doctus exponit, non *Fulgeratoris*, qui ſemper, ut putat, ſtat in nummis, qui hunc titulum prae ſe ferunt: ſed age, etſi vix tanti res videri poſſit, quia tamen hic Viro Doctiſſimo aqua haeret, evincamus haec clariſſime. An non credendus eſt Jupiter Capitolinus, qui in arce Tarpeja Romae ſumma religione colebatur, fuiſſe *Fulgerator* & *Tonans?* Certe ab eo fulmina & tonitrua in tutelam urbis & hoſtium cladem miſſa crediderunt Romani; ſic modo laudatus Propertius,

Tarpejuſque Pater nuda de rupe TONABAT.

Et eo reſpicit Florus. II. VI. 45. ubi deſcribit Hannibalis ad urbem acceſſum, ſed qui ſtatim redire coactus fuit. *tanta enim ad ſingulos illius motus vis imbrium effuſa, tanta ventorum violentia coorta eſt, ut divinitus hoſtem ſummoveri, non a coelo, ſed Urbis ipſius moenibus & CAPITOLIO videretur.* Sed manifeſtius id credo patebit, ſi oſtendere queamus, ipſum montem Tarpejum Jovi ſacratum fuiſſe ob eamdem cauſam, ob quam apud Graecos ἐνηλύσια, & τὰ ἄβατα a Cyrrheſtis, & Graecis omnibus dicata fuere Jovi ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ: docuimus enim ſupra validiſſimis, ut ſpero, argumentis, loca fulmine tacta fuiſſe ſacra, & aris & templis conſecrata. Jam ſi Vati rerum Romanarum peritiſſimo, & antiquitatis diligentiſſimo obſervatori credimus, olim jam mons Tarpejus, ante Capitolium conditum, & ut Propertius dicit, cum *nuda* adhuc *rupes* eſſet, ſacer erat, quia ab eo monte tonare, & tempeſtates oriri credebantur, & ipſa loca fulmine concuti. Ita enim ille Aen. VIII. V 347.

Hinc ad Tarpejam ſedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſilveſtribus horrida dumis;
Jam tum religio pavidos terrebat agreſtes
Dira loci; jam tum ſilvam ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem
(Quis Deus incertum eſt) habitat Deus: Arcades ipſum

Cre-

Credunt se vidisse Deum, quum saepe nigrantem
Aegida concuteret dextra, nimbosque cieret.

Et hinc intelligendus est, & explicandus Manilius lib. IV. 27. de Romulo & Remo, qui in monte Tarpejo prima urbis incrementa jecerunt, agens

Romane sic enata foret, pecudumque magistri
In Capitolinos duxissent fulmina montes?

Uti ex libris scriptis & antiquioribus editionibus legendum contenderunt Fr. Junius, Carrio & postremus hujus obscurissimi Poëtae eruditissimus enarrator Huetius. Alii aliter hos versus emendare tentarunt, ut Barth. ad Claud. Bell. Get. vs. 315. & XLII. Ad. 21. tentavit & N. Heinsius in Epistola ad Graevium CCLXII. tom. IV. Sylloges nostrae pag. 338. qui legendum credit

Roma casis & nata foret, pecudumque magistris
In Capitolino struxisset ovilia monte.

quae longius abeunt a scriptis & editis: non ferebat vero montes Capitolinos dici, quum unicus modo fuerit mons, sed & unum Capitolium fuit, & tamen Poëtae centiès *Capitolia* vocaverunt. vide loca apud Ryck. cap. V. & per totum libellum. *Tarpejos scopulos* dixit Silius Ital. lib. II. quum unum fuerit *saxum Tarpejum*, & *Tarpeja culmina* idem: *Tarpejas arces* Claudianus Bell. Gildon. & quis hunc Poëtarum morem humanior ignorat, plurali numero unum aliquid efferre solitorum? sed hoc jam non agimus. Huc putant Viri Docti pertinere locum Statii VIII. Theb. 408.

Nec fragor Ausoniae tantus, quum Jupiter omni
Arce tonat.

Ryck. de Capit. c. VI. de Capitolina arce intelligit. Barthius de septem collibus Romanis capit: sed forte *omni arce* pro omni coelo, id est ex omni parte coeli, tonat, ut Val. Fl. V. 305.

Qualiter ex alta quum Jupiter arce coruſcat
Pliadas ille movens, mixtumque ſonoribus imbrem.

quem ſenſum fuiſſe Statio apparet ex codicum quorumdam varia ſcriptura, qui pro *arce*, *axe* exhibent. vid. ad Ovid. III. Amor. X. 21. *Arcem* autem de montibus dici, & hinc de Capitolino obvium & pervulgatum eſt, ubi revera arx erat, ut notum. Deinde hunc Capitolinum Jovem, ex antiqua religione a poſteris cultum, diſerte *Fulminantem* Jovem appellat Plin. lib. II. cap. 7. *Alii in ipſo Capitolio fallunt, & fulminantem pejerant Jovem.* Et Juvenalis Sat. XIII. 78.

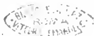
Per Solis radios Tarpejaque fulmina jurat.

Ubi Scholiaſt. *Tarpeja fulmina*, explicat *Capitolini Jovis.* Probe quidem ſcio, hic effugio locum poſſe dari, & haec de alio Jove, qui ab Auguſto in clivo montis Capitolini dicatus fuit, propter ſervum, ad lecticam facem praeferentem, fulmine percuſſum a vero Jove Καταιβάτῃ, ut narrat Suet. Aug. cap. XXIX. explicari poſſe. Praeterea pulchre calleo, a Poëtis & Scriptoribus poſteriorum temporum hos duos Joves ſaepe confundi, ut oſtendit Rycq. de Capit. c. XX. non tamen hic eludi me patiar: nam certe Plautus, qui diu ante Auguſti tempora obiit, & cujus locum oportune ad Plinium adduxit Dalecampius, veterem & verum Capitolinum quin innuerit, nemo dubitabit; ille autem in Curcul. II. 2. 16. ita inquit,

Namque incubare ſatius te fuerat Jovi,
Qui tibi auxilium in jurejurando fuit.
Ca. *ſiquidem incubare velint, qui perjuraverint,*
Locus non praeberi potis eſt in Capitolio.

Neque etiam Seneca in lib. II. Quaeſt. Natur. 45. narrans majorum opiniones de fulminante Jove, de recentiori Jove ab Auguſto conſecrato poteſt intelligi. *Ne hoc quidem crediderunt, Jovem, qualem in Capitolio & in ceteris aedibus colimus, mittere manu fulmina*, &c. neque Cicer. III. de off. 29.

19. agens de perjurio. *qui jusjurandum violat, is fidem violat, quam in Capitolio vicinam Jovis O. M. (ut in Catonis oratione est) majores nostri esse voluerunt.* Neque etiam Lucanus ad Tonantem, in Clivo collocatum, respicere potuit his verbis lib. 1. 195.

O, magnae qui moenia prospicis urbis,
Tarpeja de rupe Tonans:

Ille enim in totam urbem prospicere non dici potest, sed recte alter in ipsa arce & vertice Tarpeji montis positus, totam non tantum urbem, sed & orbem despiciebat: Ovid. Fast. 1. 85. Et ad illum Jovem refero Minut. Felic. cap. XXI. ubi agens de variis unius Dei figuris, & appellationibus diversis dicit. *Jupiter, quum Hammon dicitur, habet cornua, & quum Capitolinus, tunc gerit fulmen.* Quamquam ad illum locum graviter, credo erravit Wouwerius, notans nummos exstare cum epigraphe, *Jovi Capitolino Tonanti*, memoriae fortasse vitio, Jovem Tonantem Augusti non distinguens a Capitolino; & adhuc graviore Elmenhorstius lapsu & inconsiderantia, laudans Suetonii verba in vita Aug. cap. XXIX. *Quum aedem Jovis Capitolini Tonantis assidue frequentaret.* Quae in Suetonio non conspiciuntur; sed longe alia: auctor enim ille cap. XCI. dicit de Augusto. *Quum dedicatam in Capitolio aedem Tonanti Jovi assidue frequentaret, somniavit, queri Capitolinum Jovem, cultores sibi abduci, seque respondisse, Tonantem pro Janitore ei* (Capitolino) *appositum:* quibus verbis accurate duo hi Joves distinguuntur; sed eadem religione utrumque sacrum, & ob fulmen & tonitru, &c. cultum, apparet ex querela Capitolini, qui indignabatur cultores sibi abduci, & eumdem cultum, quem olim Capitolino exhibebant, nunc Tonanti reddi. Ad *Tonantem* etiam pertinent illa Plinii lib. XXXIV. 2. *Deliaci aeris Juppiter in Capitolio in Jovis tonantis aede.* ubi in *Capitolio* est pro *in monte Capitolino*, ut & in loco Suetonii mox adducto. Haec omnia de Jove Capitolino adduxi, ut jam in nummis, qui illum exhibent, appareret, illum, quamvis Tonans & Fulminans fue-

rit, tamen sedere. Quales reperiri possunt apud Rycq. de Capit. c. 19. & Nardin. Rom. vet. lib. v. cap. 15. & apud Occon in nummo Vitellii. pag. 106. in quibus sedet, & dextra fulmen gerit. unde etiam colligi potest, plurima Poëtarum loca, quae adduxit Rycquius, ubi mentio Jovis Tonantis & fulminis fit, majori jure ad Jovem Capitolinum, quam ad Tonantem Augusti posse referri. Neque quis mihi objiciat Ovid. qui lib. I. Fast. v. 201. dicit

Jupiter angusta vix totus STABAT in aede,
Inque Jovis dextra fictile fulmen erat.

& Tibul. I. XI. 15.

Tunc melius tenuere fidem, quum paupere cultu
STABAT in exigua ligneus aede Deus.

Unde quis stantem Capitolinum Jovem fuisse efficere posset: sed vocem *stabat* ego non semper proprie de habitu standi interpretandam puto, sed ut saepe ea voce utuntur Poëtae, generali significatione, pro *esse*, *manere*, *habitare* in loco quodam; nam eumdem Capitolinum sedentem facit idem Ovidius IV. ex Pont. IX. 20.

At cum Tarpejas esses deductus in arces
Dum caderet jussu victima sacra tuo.
Me quoque secreto grates sibi Magnus agentem
Audisset, media qui SEDET aede, Deus.

Id est, ibi habet sedem, manet; quod praecipue ex alia Jovis Hammonis effigie apparet: hunc enim stantem describit Lucanus IX. 511.

Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
Inculti Garamantes habent: STAT Corniger illic
Jupiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans,
Aut similis NOSTRO, sed tortis cornibus Ammon.

Quae verba si proprie sumantur, pugnabunt cum Silio Italico, qui sedentem facit. lib. III. 8.

Pri-

Prisca fides adytis longo servatur ab aevo,
Qua sublime SEDENS Cirrhaeis aemulus antris,
Inter anhelantes Garamantas Corniger Ammon
Fatidico pandit venientia saecula luco.

Quae omnia ostendunt, verba *stare*, *sedere*, & similia saepe apud Poëtas tantum de sedibus & domicilio Deorum, non necessario de ipso habitu & figura capienda esse. & multis exemplis probat Vir Doctissimus Huetius ad Manil. IV. 547. apud Latinos *stare*, & Graecos ἱςάναι, pro *esse* poni. Quae si minus placeant alicui, illi Doctissimi C. Neapolis de hoc Ovidii Jove sententiam amplecti per me licet. Atque haec jam omnia, an non aperte declarant & demonstrant, Jovem Fulgeratorem & Tonantem aeque apte, si non aptius, sedentem effingi, quam stantem? neque tam anxie in has vel illas figuras Deorum inquirendum esse? quis etiam umquam aliter Tonantem Jovem, quam dextra fulmine armatum, quod infinita Poëtarum loca docent, diceret? atqui ipse *Tonans* proprie dictus ab Augusto, in nummo a Rycq. de Capitolio prolato cap. 39. habet dextram vacuam, quod minime convenit Tonanti; &, quod magis absurdum videri potest apud Occon. pag. 183. Hadriani nummus cernitur cum hoc titulo, *Jovi Tonanti*, ubi stans Jupiter divinitatis Pallio tectus, & *sinistra* fulmen gerens; & ne credamus propter pallium hoc fieri, in Antonini Pii nummo apud eumdem pag. 196. stat nudus, dextra hastam, *sinistra* fulmen, contrario ac solet schemate; ut & in tabula Marmorea apud Gruter. Inscr. pag. XL. 9. In gemma Gorlaei tom. II. 283. Juppiter sedet, sinistra fulmen, dextra hastam tenens, qui, ut ab editore notatum est, in gemma tom. I. 158. iisdem insignibus stans videtur, in alia gemma t. II. n. 185. Jupiter sedet in solio, ubi dubitat Cl. Editor an sit Καταιβάτης, qualis in Tristani nummo, an Olympius, aut Capitolinus: sed sine dubio Καταιβάτης non est, carens fulmine. scio quidem in ectypis nummorum & gemmarum excudendis aliquando errari, & dextras nobis exhiberi pro sinistris, & contra: sed quum tot sint numero jam adducti

nummi & gemmae, in omnibus erraſſe artifices aeri incidentes figuras has, vix credo. ſed haec viſa ſibi inter ſe contraria expediat, qui velit otio abuti: ego impetum & ingenium artificum, diverſarum harum figurarum cauſſam ſtatuere malo. Illos tamen magis Deorum Patris & Regis, & ſummi Numinis majeſtatem expreſſiſſe puto, qui Jovem Fulminantem, ſedentem in rupe vel monte, ut a Poëtis fere deſcribitur, vel in ſolio quodam regio, cui in Capitolina aede inſidebat, effinxerunt, & ſummo cum judicio hujus decori memor fuit Phaedrus lib. IV. Fab. 17.

> *CONSEDIT Genitor tum Deorum maximus,*
> *Quaſſatque fulmen, tremere coepere omnia.*

Immo hanc puto eſſe *Regalem imaginem*, quam Jovi tribuit Ovid. lib. VI. Met. 74. & hinc *ſolium*, quod a *ſedendo* quidam deducunt, pro ipſo regno capi, ut docuit Barth. ad Stat. I. Thebaid. 321. & ſimilia; quae, ſi id ageretur, infinitis antiquorum teſtimoniis confirmare poſſemus. Et hinc iterum explico Aeſchyl. in Promet. Vinct. 312.

> —— τάχ' ἄν σου καὶ μακρὰν ἀνωτέρω
> ΘΑΚΩΝ κλύοι Ζεύς.

Forte te etiam longe ſuperius ſedens Jupiter audiet. id eſt, Jupiter Rex ſuperûm. Sedentem vero oportere Jovem pingi docet Albric. de Deor. Imagin. c. II. *Quia coelum & coeli regnum in ſortem ceſſit*, & hinc *pingebatur in throno eburneo, in ſua majeſtatis ſede ſedens*; & apud Gruter. in Appendice p. MLXV. 5. inſcriptio exhibetur,

I O V I R E G I.

Et ipſe conſpicitur ſedens in ſella quadripede, unde etiam θρόνιον Jovi dat Antonin. Liber. Metamorph. c. VI. eodem etiam habitu in nummis & gemmis, ut modo in Gorlaeano vidimus, frequentiſſime occurrit. Et hunc Jovis habitum a fonte ipſo Homero

ro reliqui Poëtae petitum, describere omnes fere induxerunt animum: ille vero Iliad. A. 536. ubi venienti in suam domum Olympium, omnes surgunt Dii, & stantes manent,

"Ως ὁ μὲν ἔνθα ΚΑΘΕΖΕΤ' ἐπὶ θρόνου.
Sic quidem ille CONSEDIT in throno.

& ad hoc praescriptum Zeuxidem *magnificum* illum *Jovem* pinxisse *in throno*, *adstantibus Diis*, ut Plinius lib. xxxv. 9. narrat, puto: & hinc apparet in epigrammate illo apud Suet. in Aug. cap. LXX. recte legi,

Fugit & auratos Juppiter ipse thronos.

ut ibi plenius ostendimus. Latini *solium* Jovis vocare solent. Ovid. VI. Fast. 187.

Quam bene (Dí magni!) pugna cecidisset in illa
Defensor solii, Juppiter alte, tui.

Horat. I. Ep. XVII. 34.
Attingit solium Jovis, & coelestia tentat.

Stat. I. Silv. III. 25.
Solium Jovis, & virtute parata
Astra tenes.

Valer. Flac. III. 385.
Deinde tremendi
Ad solium venere Jovis.

Vid. ad Petron. cap. LI. & hinc in gremio Jovis, sedentis nimirum, Laureas detulisse Romanos notum est. vide Scheffer. ad Jul. Obseq. cap. CXXII. & CXXIII. Denique hunc Deo summo convenientem habitum ad Poëtas & fictores gentium a Sacris Scriptoribus defluxisse videri potest, qui Deum, ut Regem, sublimi saepe in solio collocant. Vid. I Reg. ult. v. 19. & Jesai. VI. & passim. Denique quod ultimo loco reservavi, & rem extra omnem controversiam ponit, consideremus Seleucensium, de quibus supra, Jovem. Illi eum affini cognomine ΚΕΡΑΥΝΙΟΥ coluerunt, ut vicini Cyrrhestae ΚΑΤΑΙΒΑΤΟΥ.

De

De voce autem κεραυνίου nulla lis, ut de altera, moveri poterit, quasi non *Fulminatorem* denotaret. Atqui in nummis istius civitatis Jupiter exhibetur sedens, dextra fulmen, sinistra hastam gerens apud Vailant. Num. Graec. Imp. pag. 101. & pag. 132. Deinde non ratione etiam destituebantur, qui in templis illum solio, vel alii cuidam sedili, insidentem fingebant, quia ipsa illa templa, Jovi dicata, quasi ipsum Dei domicilium esse credebantur; quae, si summa religione consecrata erant, libentius Deum incolere, quam ipsum Olympum, cujus vices obibant, putabant, unde Tacit. III. Histor. 72. Capitolium vocat, *SEDEM Jovis Optimi Maximi*. Et hinc elegans illud carmen, quo Cecropidae, Jovi aedem exstruentes, illam loco Olympi habere velit; inter Epigr. Veter. lib. IV. cap. 10. pag. 496. ubi inter quatuor praecipue illud notari meretur secundum,

> Κεκροπίδαι Διῒ τόνδ' ἔθεσαν δόμον, ὡς ἀπ' Ὀλύμπου
> Νισσόμενος ποτὶ γῆν, ἄλλον Ὄλυμπον ἔχῃ.
> *Cecropidae Jovi hanc posuere domum, ut ab Olympo*
> *In terram veniens, alium Olympum habeat.*

In quo epigrammate Jovis templum videmus ejus *Domum* vocari, qua appellatione alias ipsum coelum, sive Olympus, à Poëtis indicari solet, ut apud Homer. Iliad. Θ. 375. Pallas ait,

> Ὄφρ' ἂν ἐγὼ καταδῦσα Διὸς ΔΟΜΟΝ αἰγιόχοιο.
> *Dum ego ingressa Jovis DOMUM Aegiochi.*

Et Iliad. ∩. 84. Juno

> Ἵκετο δ' αἰπὺν Ὄλυμπον, ὁμηγερέεσσι δ' ἐπῆλθεν
> Ἀθανάτοισι θεοῖσι Διὸς ΔΟΜΩ.
> *Pervenit autem in excelsum Olympum, congregatis autem supervenit*
> *Immortalibus Diis in Jovis DOMO.*

& ita passim, ut in Iliad. A. v. 222. & 533. Et Latini, Graecum Vatem aemulantes, Naevius & Virgilius lib. X. Aeneid. I.

Pan-

Panditur interea DOMUS Omnipotentis Olympi.
& ita Romani de suo in Capitolio templo: quod vocat Cicero lib. IV. in Verr. 5. 8. *terrestre Jovis domicilium.* Sil. X. 433.

Pater, qui templa, secundam
Incolis a coelo sedem.

vide quae diximus ad Ovid. X. Met 229. Immo non solius Jovis templa, domos & sedes ejus vocabant, sed & alios Deos & Deas in templis sedes suas habere fingebant. Ita Euripid. Phoen. 1380. Παλλάδ☉ ΟΙΚΟΝ pro ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς, interprete Scholiaste, *Palladis DOMUM*, pro ejus templo posuit, & ita de reliquis numinibus. Cereris templum Enneae Cicer. V. Verr. cap. ult. vocat *ejusdem sedem ac domum:* & ita de aliis. Graviter Arnobius lib. VI. pag 191. *Templum*, inquit, *hoc Martis est, hoc Junonis, & Veneris, hoc Herculis, Apollinis, Ditis; quid est aliter dicere, quam domus haec Martis est, haec Junonis & Veneris, Apollo hic habitat, in hac manet Hercules?* &c. ubi multa adtulit Herald. pag 230. & p. 233. & docet hinc ναὸν dici templum, quia in eo credebatur Deus ναίειν, vel ut Schol. Apoll. Rh. ad lib. II. Arg. 1087. διὰ τὸ ἐναίειν ἐν αὐτῷ τοὺς Θεούς. quo respexisse Virgil. VIII. Aen. 352. puto,

Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem
(Quis Deus incertum est) habitat Deus.

Ubi etiam egregia quaedam collegit Doctissimus Cerda. & hinc Apollonius Arg. IV. 472. de Dianae aede agens, πρόδομον vocat, quod alii πρόναον, notante Scholiaste. Sed nos in Jove morabimur, quem in templo, tanquam in domo, sedentem nobis exhibent nummi Cyrrhestarum; quod summa ratione factum ab illis puto, quia Poëtae in ipso coelo Jovem, si concilium Deorum cogeret, & cum iis de rebus mortalium agere vellet, Throno sive sublimi solio imposuerunt; sic Virgil. d. l. v. 116. postquam narrasset ea, quae in Deorum Senatu acta essent, eo dimisso, addit

— *SOLIO tum Jupiter aureo*
Surgit.

Ovid. Metam. I. 177.

Tt Er.

Ergo ubi marmoreo superi sedere recessu,
Celsior ipse loco, sceptroque insignis eburno,
Terrificam capitis concussit terque quaterque
Caesariem.

hinc Plautus in Trinum. IV. II. 97.

Ad caput amnis, quod de coelo exoritur sub solio Jovis.
CH. *Sub solio Jovis?* SV. *ita dico.* CH. *e coelo?* SV. *atque e medio quidem*
CH. *Eho! an etiam in coelum escendisti?*

Ex quibus apparet summa cum ratione altitonantem Deum in nummis sedentem videri, quum in coelo ipso tali habitu esse fingeretur: debebant enim templa esse verae imagines ipsius coeli, & hominum oculis id exponere, quod Poëticae descriptiones mentibus objicerent. Et hinc elegantissime Propert. III. 2.

Et Jovis Elaei coelum imitata DOMUS.

Et in epigrammate Graeco mox laudato domus Jovis, ἄλλος Ὄλυμπος, *alter Olympus* vocatur. Ut autem hoc verbo addam, quis in his omnibus non aperta Sacrorum librorum vestigia in ipsis gentibus deprehendit? quae etsi vanas de numinibus suis opiniones foverent, plurimas tamen ex Dei summi vero cultu deduxerunt, & corruptas suis Idolis accommodarunt. Ut enim Deus O. M. neque in coelo, neque in terra proprie habitare dici potest, sed omnia majestate sua implere, Jerem. XXIII. 23. & Psalm. CXXXIX. 7. & seqq. & *solium* suum in coelo posuisse, Esai. LXVI. 1. & loca quae modo adduxi, manifeste probant: tamen pro sapientia sua immensa voluit Deus inter religiosos suos cultores habitare, & speciem quamdam solii & aedis suae hominibus exhibere. Sic praecipue infinitis in locis V. Testamenti, templum, a Salomone exstructum, *Domus Dei* vocatur. Praesertim in ipsa dedicatione II. Paralip. VI. 2. Καὶ ἐγὼ ᾠκοδόμηκα ΟΙΚΟΝ τῷ ὀνόματί σου ἅγιόν σοι, καὶ ἕτοιμον τοῦ κατασκηνῶσαι εἰς τοὺς αἰῶνας, *& ego aedificavi templum tuo nomini Sanctum, & paratum ut inhabites in aeternum*, & passim: erat enim Dei sedes, aula ac coeli manifestissima imago; Hebrae. IX. 23. & 24. Vide egregie haec illustrantem Doctis-

Doctissimum Le Moyne in dissertatione ad locum Jerem. XXIII. 6. cap. IV. p. 165. Nemo ergo, qui haec, & plura alia, quae huc afferri possent, perpendet, dubitabit amplius, unde ad gentes hae opiniones & loquendi formulae de Diis suis, & templis & domibus eorum devenerint; & simul fatebitur, jure sedentem summum Deorum in medio sui templi conspici debere. Huc quoque refero insignem locum Pauli II. ad Thessal. II. 4. ubi agit de υἱῷ τῆς ἀπωλείας, *de filio perditionis.* Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πᾶν τὸ λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς Θεὸν ΚΑΘΙΣΑΙ, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ Θεός. *Qui adversatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut templo Dei, tanquam Deus, sedeat, ostendens se tanquam sit Deus*; sed ἐπέχω. Ex his enim omnibus, ut finem tandem Jovi καταιβάτῃ imponam, firme efficere nos posse credo, nullum alium esse Jovem illum Graecorum, quam Latinorum *Fulguratorem*, *Fulminatorem*, *Tonantem*; vel si omnia simul uno titulo comprehendere velimus, recte dici illum posse, JOVEM TEMPESTATIUM DIVINARUM POTENTEM, ut egregia apud Spon. in Miscell. Sect. III. pag. 70. inscriptio eum nobis offert.

CAPUT XV.

Apollo etiam ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ *dictus fuit, & quare?*

His omnibus quid ex antiquis monumentis reponi possit non video, ut probetur, Jovem καταιβάτην non esse Fulguratorem, sed mitem, placidum, benevolum Deum, aut ita dictum, quia lustrat & obit terras, aut quia ejus imago coelo delapsa est. Sed liberales simus, & ipsi telum aliquod subministremus, quo nostra & omnium Virorum doctorum expositio Jovis καταιβάτου possit oppugnari. Si enim voce illa

generali καταιβάτης, Jupiter non possit dici *Descensor*, quodam modo, qui ipsi cum aliis Diis est communis; sed unico tantum ipsi proprio & peculiari, sequi videtur, si quis alius Deus possit reperiri, cui idem cognomen adhaesit, quique neque fulminare dici potest, hanc vocem male a nobis ad solum Fulmen & tempestates restringi. Non vacat nunc de aliis Diis omnia conquirere, quibus saepe etiam fulmina, tonitrua & tempestates Poëtae adscripserunt, & qui inde etiam possent Καταιβάται dici. sic Junoni tribuit hoc Virgil. IV. Aen. 122. Val. Fl. I. 116. Stat. X. Theb. 69. ubi vid. Barth. & Majorag. Quaest. Epistol. II. 8. qui, ut & alii, rationem dant, quia Juno est aer, conjuncta aetheri, qui est Jupiter, unde ejus soror & conjux; & quae plura ejus notae. Minervam etiam instruxerunt fulmine Aesch. in Eumen. 830. ubi vide Stanlej. & Val. Fl. IV. 671. quae Jove concedente vibrare poterat fulmen, unde acerba illa expostulatio Junonis apud Virgil. I. Aen. 42. ubi vide Servium & alios: & hinc apud Suet. Domit. XV. negat Pallas se tueri Domitianum posse, quod *exarmata esset a* Jove. de quo vid. Barth. ad Stat. VIII. Theb. 501. sed quum reliquos enumeraveris accuratissime, & illustraveris, Vir Illustris, in Harpocrate tuo, pag. 98. & seqq. his missis, quia illis nomen Καταιβάτου datum esse non memini, in solo Apolline hoc ultimum caput excutiendo versetur. Non enim solus Jupiter dictus fuit ΚΑΤΑΙΒΑΤΗΣ, ut omnes huc usque quos vidi, Viri Docti, uni Jovi hoc nomen proprium crediderunt, sed & Apollo. Ita enim appellari observare licet apud Scholiast. Eurip. in Phoenis. 1416. qui explicaturus, quid sit ΘΕΣΣΑΛΟΝ ΣΟΦΙΣΜΑ, *Thessalum commentum*, quod in proverbium apud Graecos abierat, narrat originem hujus dicti; natum nimirum id esse ex Diotimo Thessalo, qui consulens oraculum Apollinis ab eo fuit monitus, ut caveret ne ab inimicis votis vinci se pateretur; illum igitur Ἀπόλλωνι ΚΑΤΑΙΒΑΤΗ *Hecatomben virorum* pollicitum fuisse, sed compotem & damnatum voti, illam non praestitisse, sed de die in diem distulisse, causantem non decere Deos sacrificium humanum, neque illum aliud sacrificium substituisse, & ita callido hoc com-

commento Deum elusisse. Hincque Thessalos quotannis Deo tale sacrificium vovere, sed numquam solvere. idem quoque narrat Zenob. Proverb. Centur. IV. 29. & Suidas in voce Θετταλῶν σόφισμα; sed, quae notari meretur, quadam differentia, circa hominem: Zenobius enim simpliciter *Thessalum* vocat, tanquam Thessalus foret, qui Thessaliae nomen dedisset: ut & Polyaen. Stratag. I. 12. Thessali cujusdam meminit, qui Boeotos cum Thessalis pugnantes artificio quodam superavit; nisi vel *Diotimi* nomen exciderit, vel Scholiastes Euripidis in ea voce sit corruptus. Suidas autem *Aratum* vocat, ut recte, Vir illustris, haec observari debere, me docuisti. Alterius etiam Diotimi Atheniensis, classis praefecti meminit Tzetz. ad Lycoph. Alexandr. 732. qui diversus ab hoc videtur. Et sane nomen *Thessali* commune olim fuisse multis liquet, sive gentile fuit, sive praeter illud alterum etiam habuerunt. sic Thessalus Herculis filius, Pater Phidippi & Antiphi memoratur a Septimio in Bell. Troj. II. 5. alius Thessalus Echecrates oraculum consulens apud Diodor. Siculum lib. XVI. pag. 524. alius, qui viris doctis multum negotii facessit apud Ovid. in Ibi vs. 287. ubi vide notas, & praecipue Salmas. de Ling. Hellen. pag. 295. & 304. ibi laudatum. Quisquis sit, ille Thessalus oraculum illud consuluit; si addidissent, quam ob caussam adiisset Deum, forte statim nobis ratio Apollinis καταιβάτου sive καταιβασίου, ut Zenobius habet, nota fuisset; solum narrant, quod ipsi κατιόντι ὁ Θεὸς ἔφη, &c. Quod Schottus *ab exilio reduci* post Sylburgium vertit. Sed rectius tu, Vir illustris, censes reddi debere, *Arato descendenti*, vel eunti, sc. ad oraculum consulendum, nulla enim de ejus exilio mentio injicitur; & ipse Apollo κατιὼν Πυθὼ, *descendens Pythonem*, ad interficiendum serpentem, a Call. Hymn. Apoll. 100. dicitur. *Descendere* autem frequenter pro proficisci in aliquam regionem, praecipue si ex montana, ut Thessalia, quae Pindum montem & alios habebat, in subjectam illis veniret, ut ad Delphos, qui trans Pindum siti erant. Quae loquendi ratio praecipue observabatur, si quis a mediterraneis ad maritima loca iter faceret, ut contra *ascendere* & ἀναβαίνειν dicebatur,

si quis a mari ad mediterranea contenderet : unde expeditio Alexandri M. quae a Mari mediterraneo in Orientem instituebatur, ab Arriano & aliis dicta fuit ἡ στρατεία ἡ ἄνω. & de Israëlitis Hosea cap. VIII. v. 9. αὐτοὶ ΑΝΕΒΗΣΑΝ εἰς Ἀσσυρίους. *Illi ascenderunt in Assyrios*, id est, profecti sunt: & ita Lucas c. II. vers. 4. ΑΝΕΒΗ δὲ καὶ Ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ἐκ πόλεως Ναζαρὲτ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἰς πόλιν Δαβὶδ, ἥτις καλεῖται Βηθλεέμ. *Ascendit vero & Joseph a Galilaea ex urbe Nazaret, in Judaeam, in urbem Davidis quae dicitur Bethleem.* Liv. XXXV. cap. 13. *Elaeam venere: inde Pergamum (ubi regia Eumenis est) adscenderunt.* & cap. 143. *priusquam solveret naves, Ilium a mari ascendit, ut Minervae sacrificaret.* Et ita contra ΚΑΤΑΒΑΙΝΕΙΝ dicuntur, qui loca maritima petunt. Pindar. Pyth. IV. 334.

Ἐς δ' Ἰωλκὸν ἐπεὶ
ΚΑΤΕΒΑ ναυτᾶν ἄωτος.
In Iolcum vero postquam
Descendit nautarum flos.

Ubi egregie Scholiastes, τὸ κατέβα ἀντὶ τοῦ κατῆλθε, καὶ πυκνῶς τῷ αὐτῷ χρῆται τῷ καταβῆναι ἀντὶ τοῦ παραγίνεσθαι. Et eo sensu nostra voce κατιὼν, utitur Aristoph. in loco supr. p. 280. adducto, de quodam ex Urbe Athenis in Academiam prodeunte. v. Polluc. lib. III. 14. ut & Aelian. II. Var. 13. de Socrate ex urbe in Piraeeum tendente, dicit καὶ ἐκεῖ κατιὼν. & Sueton. Aug. XVI. *quum descendisset ad litus.* Isocrates in Areopag. pag. 150. εἰς ἄστυ καταβαίνειν. Pluribus, quae ex sacris & profanis Scriptoribus possent addi, abstineo. Ille igitur Thessalus ex montana regione ad Delphos, qui mari propiores erant, profectus fuit ad Oraculum consulendum. Restat ut inquiramus, quare Apollo hic vocetur καταιβάτης, & non *Pythius*, ut solebat fieri. Non opus vero putamus, ut hinc evadamus, multis docere Apollinem saepe eumdem fuisse habitum, qui Jupiter, ut solebant veteres Mythologi confundere Deos; modo unum, ad quem reliquorum nomina omnia referebant, modo plurimos diversis nominibus insignitos, & variis rebus praesides statuentes: posset forte huc aliquis trahere opinionem quorum-

rumdam, qui credebant ſpiritum illum, qui ex hiatu terrae adſcendens Pythias implebat, fuiſſe partem Jovis Aetherii, & cum ea connexam, quam nobis dat Lucanus lib. v. 93.

Forſan terris inſeria regendis,
Aëre libratum vacuo quae ſuſtinet orbem,
Totius pars magna Jovis Cirrhaea per antra
Exit, & aetherio trahitur connexa Tonanti.

Ubi *trahitur* eſt a coelo deſcendit. ſed de eo nolo pugnare, potius quod in rem praeſentem propius facit, notari meretur, inter omnes Deos, quibus fulmen tribuitur, nemini majore jure tribui, quam Soli, erudite & ſolide, Vir Illuſtris, loco modo laudato oſtendis. Ad Solem autem ſive Apollinem omnes Deos referri poſſe, & re vera retuliſſe veteres, ex antiquis monumentis probas, in primis vero ex Macrob. I. Sat. 17. & aliis. Sed nullum numen magis conjunctum Soli vel Apollini puto, quam Jovem: ut Jupiter enim aethera notabat, ſic Apollo Solem, optimam aetheris partem; quod etiam plurima cognomina Apollini & Jovi communia indicant; ſic ambo titulo Σωτῆρος, v. Spanh. Call. Hymn. Apoll. 40. Ariſtoph. Plut. IV. Sc. II. & Latinis *Conſervatoris* in lapidibus & nummis veteribus, ut docet Reineſ. ad Inſcript. Claſſ. I. 12. inſigniuntur. Uterque Διδυμαῖος, & eodem, ut putatur, templo cultus; Macrob. V. 21. & Athenae. XI. cap. 7. ut mox clarius patebit. Uterque ἀποτροπαῖος, ut dicitur Ἀπόλλων ab Ariſtoph. Plut. II III. 25. & IV. III. 5. Horat. I. od. XXI. Et hinc puto ipſum Apollinem Jovem vocari, tum in locis a Te, Vir. Ill. p. 88. adductis, tum apud Eurip. Phoeniſſ. 1013.

Μὰ τὸν μετ' ἄστρων Ζῆν', Ἄρη τε φοίνιον.
Non per Jovem qui eſt in aſtris, & Martem homicidam.

Ubi *Jupiter in aſtris* recte a Scholiaſte ἥλιος eſſe dicitur, & ab Orpheo in Hymn. VII. Sol dicitur ἀθάνατος Ζεύς. Vir Ill. Ezech. Spanhemius in Epiſtol. ad Morel. IV. p. 244. docet in nummis quibuſdam conſpici Jovem ſtantem inter Solem & Lunam, & in nummis Antiochi Grypi eſſe Jovem, qui Solem, ſive

ve ἀτέρα ἱεράνιον tenet dextra. Et ita inſcriptiones apud Gruter. MX. II. & Reineſ. I. 199. & 290. ΔΙΙ ΗΛΙΩ ΜΕΓΑΛΩ, & JOVI SOLI MAGNO exhibent. Denique, ut Jupiter καταιβάτης dicebatur a fulmine, quo deſcendebat, & quod ipſius telum & βέλος, ut ſaepe dicitur, erat, quo hoſtes percuteret, & praecipue Gigantas, quod ſupra probavimus, cur non Apollo quoque καταιβάτης eodem jure dici poteſt, qui ſagittis ſuis in eodem praelio Gigantas occidit, & Jovis σύμμαχος fuit? ut docet Pindar. Pyth. H. 23. & deinceps.

Δμᾶθεν ἢ κεραυνῷ, τόξοισί τε Ἀπόλλωνος.

Domiti autem ſunt fulmine & ſagittis Apollinis,

qui denique his armis plures inimicos, & praecipue Pythonem interemit. & Horat. III. od. IV. de pugna Gigantum inter alios Deos, etiam Apollinis meminit, ut

Numquam poſituri arcus.

Unde & eleganter apud Callim. Hymn. Cerer. 102. Mater Eryſichthonis optat, ut illum βλητὸν ὑπὸ Ἀπόλλωνος funeraſſet. Hae autem Sagittae Apollinis nihil aliud erant, quam radii ſolis, cui cauſas plurimas morborum, & peſtilentiae praecipue adſcribebant, ut Homer. Il. α, ἑκηβόλῳ Ἀπόλλωνι, peſtilentiam in Graecorum caſtris adſcribit, ut recte explicat Heraclid. Pont. Alleg. Homer. pag. 416. ad quam immittendam etiam deſcendiſſe coelo dicitur ab Homer. Il. H. 44. ΒΗ δὲ ΚΑΤ' οὐλύμποιο καρήνων χωόμενος κῆρ. & hinc ab Aeſchylo in Perſ. vs. 717. λοιμοῦ σκηπτὸς, dicitur, ut ſupra fulminis genus σκηπτὸν fuiſſe docuimus. Unde & ipſum nomen Apollinis, ὡς ἀπολλύντος τὰ ζῷα, &, qui morbo inuſti ſunt, Ἀπολλωνοβλήτους dictos, docet Macrob. lib. I. Saturn. cap. 17. & ex Euripide & aliis Poëtis confirmat. Egregie eo intendens Aeſchyl. in Agam. vs. 1089.

Ἄπολλον, Ἄπολλον,
Ἀγυιεῦ τ' ἀπόλλων ἐμὸς,
Ἀπώλεσας γὰρ οὐ μόλις τὸν δεύτερον.
Apollo, Apollo,
Agujeu, Apollo mihi fuiſti.
Perdidiſti enim me plane jam iterum.

&

& inde acumen illud Ammiani in Epigrammate Graeco, in Anth. lib. II. cap. XXIV. pag. 220.

Νικήτης ᾄδων, τῶν ὠτῶν ἐστιν Ἀπόλλων,
Ἂν δὲ ἰατρεύῃ τῶν θεραπευομένων.

Ubi non inelegans est emendatio Obsopoei, qui legit τῶν ὠτῶν, id est, *Nicetes canens aurium est Apollo, id est perditor, sin medicum agit, est perditor eorum quos curat.* Et hinc Serv. ad Virg. III. Aen. 138. *Notandum sane, Apolline offenso, pestilentiam creari semper: quod etiam Homerus ostendit, quum eum armatum inducit sagittis, unde & Apollo dicitur, secundum aliquos* ἀπὸ τοῦ Ἀπολλύειν, *contra si Citharam teneat, mitis.* & ita Amphion Apollinis telis periit, teste Hygino Fab. IX. a Pausania autem lib. IX. cap. 5. dicitur ejus domus pestilentia deleta. Vide Phurn. de Nat. Deor. cap. 32., & quia Diana saepe jungitur fratri suo, hinc etiam Aristaenet. lib. I. Ep. X. p. 49. postquam dixisset Dianam βέλος immisisse Cydippae, paullo post πρηστῆρα appellat eam. quod etiam fulminis esse genus supra vidimus. Quae majori in luce collocare meae nunc non sunt partes, quum Tu, Vir illustris, egregie id praestiteris in omnis doctrinae genere praestantissimo ad Harpocratem commentario pag. 24. & seqq. Videmus certe Apollinem mitem, (unde & *Pacifer*, sive *Placifer*, si recte est scriptum, Apollo apud Spon. Miscell. Sect. III. pag. 86.) ut Jovem ἱκέσιον & Μειλίχιον. videmus etiam iratum & verum Καταιβάτην. Deinde si praeter morbos & pestilentiam, alia quoque, propter quae Καταιβάτης dici potest, & eadem, qua Jupiter, puniendi & perdendi hostes & impios potestate praeditus dicitur, addere velimus, non abs re fuerit, hic Apollinem perjurii vindicem, ut supra etiam Jovem Capitolinum & tonantem fuisse ostendimus, statuere, qui pejerantes telis suis conficere, & vindicare ab antiquis creditus fuit. Hinc Prop. lib. I. El. 15. ad amicam, de perfidia ejus querens, scribit.

Hos tu jurabas, si quid mentita fuisses
Ut tibi suppositis exciderent manibus,
Et contra magnum potes hos attollere Solem,
Nec tremis admissae conscia nequitiae.

Ubi eleganter exprobrat amicae insignem confidentiam, quod per perjuria audeat oculos attollere contra Solem, ut supra vidimus in Libanio Jovem καταιβάτην, τοὺς ἀντιβλέποντας fulmine suo prosternere, & ut Jason Medeae post occisos liberos exprobrat, apud Eurip. Med. v. 1327.

Καὶ ταῦτα δράσας, Ἥλιόν τε προσβλέπεις,
Καὶ Γαῖαν, ἔργον τλᾶσα δυσσεβέστατον.
Et his perpetratis Solem aspicis
Et Terram, quae ausa es rem impiissimam.

Ad locum autem Propertii videri possunt, quae notat Vir diligentissimus Passeratius, ostendens per Apollinem jurari solitum fuisse, & praeterea Vir Ill. Spanh. ad Call. Hymn. in Apollinem 68. ubi rationem reddit, cur Apollo εὔορκος dictus fuerit, quibus addi potest jusjurandum Aegei, praeeunte verba Medea, apud Eurip. Med. 752.

Ὄμνυμι Γαῖαν, λαμπρὸν Ἡλίου τε φῶς,
Θεοὺς τε πάντας.
Juro per Terram & splendidum Solis jubar,
Et Deos omnes.

Quem imitatus Virgilius lib. XII. Aen. 175.

Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur,
Esto nunc Sol testis, & haec mihi Terra vocanti.

Ubi vide, quae habet Cerda. sic apud Ovidium I. Met. 766. Clymene

spectans ad lumina solis,
Per jubar hoc, inquit, radiis insigne coruscis,
Nate, tibi juro, quod nos auditque videtque.

Nec Apollo solus perjurii vindex sedet, sed & ipse Jupiter, ex quo horum Numinum similitudo noscitur. Eurip. Medea. 168.

Κλύεθ᾽, οἷα λέγει κἀπιβοᾶται
Θέμιν εὐκταίαν
Ζῆνά θ᾽, ὃς ὅρκων
Θνατοῖς ταμίας νενόμισται.
Audite qualia dicat, & inclamet.
Themida faventem optatis, & Jovem, qui jurisjurandi
Custos mortalibus existimatur.

Un-

Unde acerbus ille in Jovem Luciani jocus in Timone in pr. qui fulmina omnia Jovis ἅπαντα esse λῆρος καὶ καπνὸν ποιητικὸν *nugas & fumum poëticum*, nomen sine re esse dicit, quia pejeraturi arma illa, id est fulmina & tonitrua, non magis metuunt, quam hesternum & frigidum ellychnium, & quae plura ibi sequuntur. sed de Jove hoc pluribus docuit Daniel. Heins. ad Sil. Ital. lib. I. vs. 7. unde etiam Ὅρκιος dicitur, teste Schol. Eurip. Hecub. v. 336. ex quibus locis apparet, duos hos praecipue Deos, Jovem & Apollinem, perjurii vindices habitos, qui in fallentes fulmina & tela jacerent: unde etiam Juven. Sat. XIII. 78. illos conjungit,

Per Solis radios, Tarpejaque fulmina jurat.

Ita & in aliis obtestationibus ad Deos, jungebant Jovem & Solem. Ennius in Medea,

Juppiter, tuque adeo summe Sol,
Qui res omnes inspicis,
Quique tuo lumine
Mare, terram ac coelum,
Contines, inspice hoc facinus,
Priusquam fiat, probibe scelus.

Ubi videndae notae doctissimi Columnae pag. 209. & hinc forte Horat. I. od. 2. eos conjungit.

Cui dabit partes scelus expiandi
Jupiter? tandem venias precamur
Nube candentes humeros amictus,
Augur Apollo.

& Sophocl. Elect. 824.

Πῦ ποτὲ κεραυνοὶ Διὸς, ἢ
Πῦ Φαέθων ἅλιος
Ἐι ταῦτ' ἐφορῶντες
Κρύπτοισιν ἕκηλοι.

Ubi tandem fulmina Jovis? aut
Ubi lucens sol est?
An Dii ista videntes
Quieti dissimulare possunt?

Ubi Scholiastes notat, Solem memorari, quia omnia videt, Jovem, quia omnium est dominus: & ut Solem, sive Apolli-

 nem,

nem, & terram jurantes junxisse ex adductis modo locis apparet, ita per Jovem & terram jurat Hippolytus, apud Euripid. vs. 1025.

> Νῦν δ᾽ ὅρκιόν σοι Ζῆνα, καὶ πέδον χθονὸς
> Ὄμνυμι, τῶν σῶν μήποθ᾽, ἅψασθαι γάμων.
>
> *Nunc vero Jovem perjurii vindicem, & solum terrae*
> *Juro, me numquam attigisse tuam conjugem.*

Deinde huc adduci etiam posset, quod ut Jupiter καταιβάτης dictus est propter omnia prodigia, quae in coelo ostendebantur, ut sup. probavimus, ita non male Apollo etiam καταιβάσιος, ut a Zenobio dicitur, & *Prodigialis*, ut a Schotto redditur, vocetur; quod ille a Jove, qui prodigiis & auguriis praeerat, haec acceperit, ut docet Vir Ill. Spanhem. ad Call. Hymn. in Jovem 69. ubi τέρας Διὸς, quod nos supra ostendimus proprie de fulmine dici, memoratur. Denique, quod propius ad hanc Apollinis appellationem accedit, hinc quoque dictus Apollo θυμβραῖος, ὁ τοὺς ὄμβρους θεὶς, *quod est Deus Imbricitor*, Macrob. Saturn. 1. 17. quod nomen Jovi *quoque* inditum supr. cap. v. ostendimus. Sed haec omnia leviora videri possent, neque satis evincere Apollinem recte καταιβάτην quoque dictum: non multa enim & praecipua in his omnibus Fulminis aut Tonitruum mentio, quorum solo respectu Jovem καταιβάτην dictum fuisse contendimus. Age igitur & Apollini fulmen, & quidem noxium & igneum tributum doceamus, quod, Vir Illustris, non multa opus esse demonstratione putamus, post ea, quae Tu in doctissimo de Harpocrate commentario docuisti pag 98. & 102. ubi opportune admodum a Te excellens illud monumentum Apollinis apud Spon. Misc. Sect. 111. p. 87. adducitur, ubi sinistra fulmen, dextra Lyrae imposita, tenet; cujus figurae rationem ex Macrobio lib. 1. Sat. 17. possumus repetere, *qui* ideo *Apollinis simulacra manu dextra Gratias gestare, arcum cum sagittis sinistra* dicit, *quod ad noxam sit pigrior, & salutem manus promptior largiatur.* Ita ut haec lyra, cui dextram imponit, placidi; fulmen, quod sagittarum locum implet, irati & noxii Apollinis symbolum sit. Egregium & rarum Antiochi Magni nummum produxit

xit Beger. in Thes. BrandenB. t. III. p. 16. ubi Apollo innititur Lyrae sinistra, dextra tenet telum sive sagittam: & hinc Horat. I. od. XXI.

Insignemque pharetra,
Fraternaque humerum lyra.

Immo solo fulmine armatam Apollinis dextram exhibet nummus Septimii Getae apud Vaill. Num. Graec. pag. 143. Et apud Macrobium lib. I. Satur. c. 23. Jupiter ille Heliopolites, qui Sol est, laeva tenet fulmen. Immo quam rationem, credo, reddemus, cur, apud Gruter. p. XVII. inscr. ult. *Jovi Sancto Brontonti* addita fuerit imago Apollinis? nisi dicamus Jovi & Apollini fulmen adtributum, & utrumque fuisse Fulgeratorem, Tonantem & Cataebaten; quo etiam libentissime referrem insignem lapidis veteris inscriptionem, apud Reines. Inscr. Clas. I. 291.

ΗΛΙΩ ΜΙΘΡΑ
ΑCΤΡΟΒΡΟΝΤΟ.

Valde cruciavit Virum excellentissimum hic lapis, nec assequi se fatetur, quo modo τὸ *Brontonti*, τῷ Ἄστρῳ copulari posset, ideoque mallet legere, ΑCΤΡΑΒΤΟΝΤΙ pro ΑCΤΡΑΠΤΟΝΤΙ id est *Fulgeratori*. Sed nimis hoc longe a vestigiis characterum recedere mihi videtur, ideoque nulla mutatione legerem & distinguerem, ΑCΤΡΟ. ΒΡΟΝΤΟ. id est Ἄστρῳ Βροντῶντι. & exponere, *SOLI. MITHRAE. ASTRO. TONANTI.* O autem pro Ω positum est ab inscito sculptore. Nihil autem mirum videri debet, Solem ἄστρον *astrum* vocari: non sit enim hoc nullo veterum praeeunte; ita apud Aeschyl. Sept. Theb. v. 396. qui Lunam dicit πρέσβιστον ἄστρων, *venerandissimam siderum*, vel ut Horatius in carmine seculari vocat, *Reginam siderum*: Scholiastes a. notat, κ̀ Πίνδαρος Ἄστρον τὸν Ἥλιόν φησι *Et Pindarus Astrum vocat Solem*; respiciens ad Pindar. Olym. I. 9.

Μηκέθ' ἁλίω, σκόπει
Ἄλλο θαλπνότερον,
Ἐν ἁμέρᾳ φαεινὸν ΑΣΤΡΟΝ,
Ἐρήμας δι' αἰθέρος.

Ne amplius Sole contempleris
Aliud fovens magis,
Interdiu lucidum ASTRUM,
Desertum per Aethera.

Ad quem locum notat Scholiastes, Pindarum Solem ἄστρον *sidus* vocare, cum debuisset ἀστέρα *stellam* nuncupare. & supra vidimus nummum esse, in quibus Jupiter dextra tenet Ἀστέρα οὐράνιον, id est solem. Recte ergo Sol vocatur *Astrum Tonans*, ut in alia Inscript. apud Gruter. pag. XXXIV. 5.

DEO. SOLI. INVICTO. MITHRE.
F *L*. SEPTIMIUS. ZOSIMUS. V. P.
SACERDUS DEI BRONTONTIS.

Ubi Sol aperte vocatur *Deus* ΒΡΟΝΤΩΝ, id est *Tonans*. Et huc quoque referrem, quod narrat Dion lib. XLI. pag. 401. de Augusto, τὸν τόπον, ὃν ἐν τῷ Παλατίῳ, ὥς' οἰκοδομῆσαι τινὰ, ἐώνητο, ἐδημοσίωσε, καὶ τῷ Ἀπόλλωνι ἱέρωσεν, ἐπειδὴ κεραυνὸς ἐς αὐτὸν ἐγκατέσκηψε, *locum in Palatio emptum, ut ibi aedificaret domum, publicavit, & sacrum Apollini fecit, quia fulmen in illum deciderat.* Cur Apollini enim dicaret locum fulmine tactum, nisi Apollinis numen ex eo prodigio colendum judicasset? unde egregie Suetonius Aug. XXII. *Templum in ea parte Palatinae Domus excitavit, quam fulmine ictam a Deo DESIDERARI Haruspices pronuntiarunt.* Imo ut bidental maceria aut septo muniebatur, sic suspicari licet, hanc aedem fuisse munitam: nam Dion principio Libri LIII. dicit, illum τὸ τεμένισμα τὸ Ἀπολλώνειον fecisse, quod interpretari possemus, *septo circumdedisse*. Sed ut omnia, quae de Apolline possent dici, ex quibus ratio nominis καταιβάτου appareat, in pauca contrahamus, crediderim, quia illi, qui mentionem Apollinis καταιβάτου faciunt, agunt de Apolline Delphico vel Pythio, ideo illum per excellentiam fuisse καταιβάτην dictum, quia olim Gallos templum ejus invadentes, (quemadmodum Jupiter Hannibalem Urbi & Capitolio imminentem removit, ut supra vidimus,) nive, grandine, tempestatibus praecipue a rupe Parnasia dejecerit & perdiderit. Praeclare hanc Gallo-

lorum ſtragem deſcribit Pauſan. l. x. c. 23. ϗ τοῖς βαρβάροις ἀντεσήμαινε τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ταχύ τε ϗ ὡς ἴσμεν φανερώτατα. ἥ τε γὰρ γῆ πᾶσα, ὅσην ἐπεῖχεν ἡ τῶν Γαλατῶν στρατεία, βιαίως ϗ ἐπὶ πλεῖστον ἐσείετο τῆς ἡμέρας, βρονταί τε ϗ κεραυνοὶ συνεχεῖς ἐγίνοντο. Καὶ οἱ μὲν ἐξέπληττόν τε τοὺς Κελτοὺς, ϗ δέχεσθαι τοῖς ὠσὶ τὰ παραγγελλόμενα ἐκώλυον. τὰ δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἐς ὅντινα κατασκήψαι μόνον, ἀλλὰ ϗ τοὺς πλησίον ϗ αὐτοὺς ὁμοίως ϗ τὰ ὅπλα ἐξῆπτε. *Prodigia etiam Barbaris repentina, & omnium, quae audiverimus, manifeſtiſſima divinitus exſtitere: omnis enim terra, quantam exercitus Galatarum occupaverat, vehementer & maximam diei partem concuſſa fuit. Crebra deinde tonitrua & fulmina facta ſunt. Quae quidem percuſſerunt Celtas, & prohibuerunt ne mandata auribus poſſent audire; ſed ex coelo cadentia non unicum quendam irruebant; ſed plures, qui proxime ſtabant, ſimul & arma incendebant.* Haec per eum diem prodigia, ſed terribilior inſecuta nox eſt. Ῥῖγός τε ἰσχυρὸν ϗ νιφετὸς ἦν ὁμοῦ τῷ ῥίγει. Πέτραι τε ἀπολισθάνουσαι τοῦ Παρνασσοῦ μεγάλαι ϗ κρημνοὶ καταρρηγνύμενοι σκοπὸν τοὺς βαρβάρους εἶχον, ϗ αὐτοῖς οὐ καθ' ἕνα ἢ δύο, ἀλλὰ κατὰ τριάκοντα ϗ ἔτι πλείοσιν, ὡς ἕκαστοι ἐν τῷ αὐτῷ φρουροῦντες, ἢ ϗ ἀναπαυόμενοι τύχοιεν, ἀθρόοις ἡ ἀπώλεια ἐγένετο ὑπὸ τῆς ἐμβολῆς τῶν κρημνῶν. *Frigus validum & nix erat ſimul, ſaxa & ingentes montis crepidines e Parnaſo avulſae in barbaros quaſi in ſcopum, quem peterent, irruebant. Non unum aut duos, ſed triginta ſimul & plures, ut quique eodem loco in praeſidio ſtabant, vel quieſcebant, confertim dejecta montis praecipitia perdebant.* Hanc autem ſtragem non Jupiter καταιβάτης illis intulit, ſed ipſe Oraculi ſui vindex Apollo, & Dei locorum. Pauſ. VIII. c. 10. ἐκδηλότατα δὲ ὁ Γαλατῶν στρατὸς ἀπώλετο ἐν Δελφοῖς ὑπὸ τοῦ ΘΕΟΥ, ϗ ἐναργῶς ὑπὸ Δαιμόνων. *Nihil certius quam Galatarum exercitum in Delphis, a DEO* (Apolline) *& Daemonibus deletum.* Juſtin. lib. XXIV. c. 8. *Adveniſſe DEUM clamant, eumque ſe vidiſſe DESILIENTEM per culminis aperta faſtigia,* &c. & paulo poſt. *Praeſentiam DEI & ipſi ſtatim ſenſere, nam & terrae motu portio montis abrupta Gallorum ſtravit exercitum, & confertiſſimi cunei non ſine vulneribus hoſtium diſſipati ruebant, inſecuta deinde tempeſtas eſt, quae grandine*

&

& frigore, faucios ex vulneribus absumsit. Ex quibus praecipue pro Phocensibus militasse videmus tempestatem a Deo immissam, unde alii auctores nive, alii grandine Gallos oppressos ferunt, alii etiam fulmine, ut innuit, praeter Pausaniam, Propertius Lib. III. Eleg. 12. v. 51.

Torrida sacrilegum testantur lumina Brennum,
Dum petit intonsi Pythia regna Dei.
At mons, laurigero concussus vertice, diras
Gallica Parnasus sparsit in arma nives.

In quo loco si *lumina* retineatur, ad Brennum fulmine percussum referri deberet, sed quum omnes auctores Brennum se per impatientiam doloris ex vulneribus interfecisse narrant, nescio an non cum Nicol. Heinsio legere praestaret *limina* vel *culmina*, ut intelligatur ipse locus ad Parnasum montem, vel ipsum templi limen, quod ambustum fulmine; & eo tempore adhuc colorem ex igneo fulmine servans testaretur poenam Brenni; quae si recipiatur ejus loci lectio, etiam *colligi inde* posset ipsum locum fulmine tactum, ut ἄβατον & ἐνηλύσιον religione quadam fuisse munitum. sic *Pythia culmina* Claudian. II. laud. Stil. 401. & Lucan. v. 155.

Excussae laurus immotaque culmina templi.

ubi plures MSS. codices etiam *limina* habent. sic de Capitolio Stat. Silv. III. 202.

Concinis ore pio, captivaque culmina defles.

Ut Gronov. legebat & Heinsius pro vulgato *numina.* in duobus Codicibus est *fulmina*, quod de Jove Capitolino fulmen gerente intelligi posset. Sil. Ital. III. 609.

Nec te terruerint Tarpeji culminis ignes.

& tandem Claudian. I. Rapt. 67.

Jam mihi cernuntur trepidis delubra moveri
Sedibus, & claram dispergere culmina lucem.

Ubi

Ubi etiam variant codices. hinc satis apparet *culmina* de templis passim dici. an autem Delphicum templum ipsum tactum fuerit, non audeo adfirmare: sed hoc tantum inde efficio, fulmine Apollinem sedes suas a Gallis defendisse: nam Fulminum etiam meminit Pausanias l. 1. c. 4. ἐνταῦθα κεραυνοί τε ἐφέροντο ἐς τοὺς Γάλατας. neque Romanis defuisse Apollinem narrat Macrob. 1. Satur. 17. *Nam quum Ludi Apollinares celebrarentur, ex vaticinio Marcii vatis carmineque Sibyllino, repentino hostis adventu plebs ad arma excitata occurrit hosti, eoque* (forte *eodemque*) *tempore nubes sagittarum in adversos visa ferri, & hostem fugavit, & victores Romanos ad spectacula Dei sospitalis reduxit.* Haec omnia si recte considerentur, non sine ratione, credo, aliquis fieri negabit, si Jovi nomen Καταιβάτου impositum fuerit, quia & Gigantas & deinde reliquos, qui Giganteo modo coelum affectabant, & Deis se opponebant, fulmine prostravit, etiam optime & convenienter Apollini idem dari, qui olim Pythona Draconem sagittis suis interfecit, deinde Gallos, (quos eleganter Callim. in Hymn. 174. ὀψιγόνους Τιτῆνας, *Gigantum posteros* vocat) Templum ejus invadentes, Nive, Grandine & Fulmine perdidit. Non haec alicui, ut ex oraculo Pythio deprompta, obtrudere est animus, sed ut doctioribus veriorem, si reperire possint, hujus Apollinis appellationis originem indagent. Video quidem mihi opponi posse, si ille Thessalus, sive Diotimus, sive Aratus Apollinem καταιβάτην adierit, sequi illud nomen Deo, jam diu antequam Galli in Graeciam irruperint, impositum fuisse: illorum enim in Graecos expeditio tempore Ptolemaei Cerauni accidit; atqui si ex Thessali illius ad Apollinem καταιβάτην profectione & consultatione natum fuerit proverbium Θεσσαλῶν σόφισμα, quo Euripides, qui duobus fere seculis ante ea tempora vixit, usus fuit, non poterit ob eam caussam Apollo ita dici. Haec fateor me moverent, ut a sententia decederem, si ipsum Apollinem καταιβάτην apud Euripidem, vel alium illorum temporum Scriptorem deprehenderem, sed quum Scholiastes & Zenobius, qui illud nobis exhibent, longe post ea tempora vixerint, nihil obstat, quo minus ideo Apollini indi-

tum dicamus. Sed non opus eſt eo confugere, & ſi apud ipſum Euripidem, vel alium antiquiorem auctorem illud cognomen reperiri poſſet, non cogeremur ex Gallorum ſtrage ſola hujus rationem repetere; ſed ſtatui poſſet, Apollinem καταιβάτην dictum fuiſſe a ſolita Templi ſui vindicta & tutela, quod saepius a Sacrilegis, qui illud invadere conati fuere, ſagittis ſuis, & fulminis & tempeſtatum ope defendit. Sic jam olim templum ſuum ab injuria & oppugnatione Amphionis vindicavit, teſte Hygin. Fab. IX. *Amphion, autem quum templum Apollinis expugnare vellet, ab Apolline ſagittis eſt interfectus.* Sed praecipue celebrata eſt maxime Xerxis Regis Perſarum in Graeciam irruptio, qui, ubi Thermopylas expugnavit, partem exercitus miſit ad Apollinis Delphici templum diripiendum; ut autem ad urbem Delphos venit, ſtatim horrenda prodigia apparuerunt. Arma ſacra, quae nemini fas erat tangere, ex templo ſponte procedebant, & alia oſtenta ad ſacrilegis terrorem incutiendum videbantur. Sed quum jam ad templum Minervae προναίης venerant, ἐν τούτῳ ἐκ μὲν τοῦ οὐρανοῦ κεραυνοὶ αὐτοῖσι ἐνέπιπτον, ἀπὸ δὲ τοῦ Παρνησσοῦ ἀποῤῥαγεῖσαι δύο κορυφαὶ ἐφέροντο πολλῷ πατάγῳ ἐς αὐτοὺς, καὶ κατέλαβον συχνούς σφεων: *tunc ex coelo quidem fulmina in eos deciderunt, & a Parnaſo duo abſciſſi vertices, magno cum fragore ſunt devoluti, permultoſque eorum interceperunt*, ut prodit Herodot. lib. VIII. cap. 37. & eodem fere modo Diod. Sicul. lib. XI. cap. 14. & ex illis Juſtinus lib. II. cap. 12. *Ante navalis proelii congreſſionem miſerat Xerxes quatuor millia armatorum Delphos, ad templum Apollinis diripiendum. Prorſus, quaſi non cum Graecis tantum, ſed & cum Diis immortalibus bellum gereret, quae manus tota imbribus & FULMINIBUS deleta eſt, ut intelligeret, quam nullae eſſent hominum adverſus Deos vires.* Et hinc forte Troezenii metu belli Perſici liberati aram erexerunt Ἡλίῳ Ἐλευθερίῳ Pauſan. lib. II. cap. 31. quod iterum Apollinis & Jovis affinitatem egregie notat: nam Athenienſes defuncti bello Perſico in loco ipſo, in quo rem praeclare geſſerant, aram Διὸς Ἐλευθερίου conſtituerunt; teſte Ariſtid. Panath. pag. 217. & 257. templum Jovis ἐλευθερίου apud Plataeas. Schol.

An-

Anthol. II. I. p 185. de quo Barn. ad Eurip. suppl. 759. Ἐλευθέριος ergo, ratione Graecorum, quos servaverat, potest dici Apollo, καταιβάτης respectu Persarum, quos percusserat fulmine, & ex Graecia abegerat. Ex quibus possumus jam tuto colligere, nullam aliam fuisse hujus appellationis rationem, quam quod Apollo quoque tempestatum potens Deus fuerit. Denique quod fere oblitus fueram, an aliquid huc faciat locus Auli Gellii lib. v. cap. 12. dubito, ubi agens de Jove & ejus variis cognominibus, *Dijove*, *Vejove*, *Lucetio*, &c. sic loquitur, *Simulacrum Vejovis, quod est in aede inter arcem & Capitolium, sagittas tenere, & ideo plerosque dixisse illum Jovem esse Apollinem.* Ex quibus, patet, Apollinem saepe cum Jove, & eo noxio & καταιβάτῃ, (nam Vejovi demitur juvandi facultas) confusum.

Haec, Vir illustris, erant, quae illustrando huic argumento in mundo habebam, quae nulli libentius, quam Tibi ad examen revocanda permitto, & pro singulari tuo erga literas amore, non ingratos hos infirmos conatus tibi fore confido. Et quamvis omnia, quae, ad asserendam veram hujus appellationis rationem, adduxi, non aeque firmo talo niti persuasum mihi sit, nullus tamen dubito, quin, si omnia simul considerentur, probabiliorem multo meam, & omnium fere Virorum Doctorum sententiam sint habituri, quos nec livor, nec malevolentia, nec cupiditas occaecat; & qui nostra sacra intelligunt, assensum suum non denegaturos confido. Sed ante omnes illorum calculos & suffragationes me laturum spero, qui antiquorum Poëtarum scripta non negligenter pervolverunt. In ea enim semper sententia fui, nihil fere in humanioribus his disciplinis a quoquam profligari posse, nisi qui Poëticae artis arcana penetraverit. In primis illius studii utilitatem maximam in veterum Populorum nummis, quos Numinum suorum honori & religioso cultui dedicarunt, explicandis esse puto. Quo enim modo quis omnem ineptae & inanis superstitionis rationem perspicere se posse confidet, qui ipsos libros, quibus omnis Gentilium religio continetur, non excusserit? Poëtae, ut hoc saepius demonstratum fuit, veterum Gentium Vates,

 Pro-

Prophetae & Theologi fuere; illi involucris fictarum fabularum, & loquendi modis, a vulgari sermone longe abeuntibus, omnem de Deis & universi hujus natura disciplinam occultarunt; ideoque quicumque antiquas de rebus divinis, & naturalibus opiniones, ex aliis fontibus, quam ex Poëtarum ingeniis derivare contendit, nihilo plus agit, quam qui de Capitibus Christianae religionis, sine ope Sacrorum voluminum disputare velit. Sed haec latius hic exsequi non est consilium; Tibi enim, Vir Illustris, qui omnis aevi monumenta, & inter ea praecipue divina Poëtarum scripta diligentissime lustravisti, & ex illis, tam insignia in doctissimis Tuis scriptis depromsisti, haec enarrare putidum & ridiculum foret. Illis solis haec dicta sunto, qui in Poëtis nihil, nisi fabellas ad otii delectamenta compositas, & nugas canoras reperiri posse, calumniantur. Vale, Vir Illustris, & me ea benevolentia & amore, quo huc usque complexus es, prosequaris. Dabam Trajecti Batavorum Kalendis Majis cIↄ Iↄcc.

F I N I S.

INDEX

RERUM ET VERBORUM.

 De-

Ful-

L.

M.

Mu-

N.

O.

P.

Plu-

Siga-

T.

Vices

SCRIPTORES VETERES ILLUSTRATI ET EMENDATI.

INDEX RERUM ET VERBORUM.

E R R A T A.

Pag. 40	Versu 22	40	lege	404
42	9	ubi		ibi
53	26	mihi		delendum
101	12	pro funere		profundere
103	2	de rust.		de Re Rust.
115	22	docuerunt		docuerunt multi, &
120	6	pag. 49.		pag. 118
124	15	variae		varie
	22	subaudiendam		subaudiendum
	ult.	q non		qui non
125	2	stat		fat
140	ult.	vectigali, & publicanos		vectigali censet, & publicanos
149	13	vocationem		vacationem
161	1	legem		ad legem
218	26	FULGATORIS		FULGERATORIS
251	31	quidem		quidam
253	18	Καταιβαίνειν		Καταβαίνειν
325	3	Olympium		Olympum

